

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ Γ. Ι. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

ΑΡΙΘ. 20

Ι. Κ. ΚΟΡΔΑΤΟΥ

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΗΜΑΣΙΑ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝ. ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ
ΤΟΥ 1821

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ Γ. Ι. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

ΑΘΗΝΑΙ 1924

272

2469. 296

CP 168

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ Γ. Ι. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

ΑΡΙΘ. 20

Ι. Κ. ΚΟΡΔΑΤΟΥ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
~~ΦΤΚ/Β-92~~
ΙΕΤ/1821-8

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ ΤΟΥ 1821

«Όλη η ιστορία της ανθρωπότητας
κοινωνίας ως σήμερα είναι μια
ιστορία πάλης τάξεων».
ΚΑΡΛ ΜΑΡΞ.—ΦΡ. ΕΓΚΕΛΣ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ
ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ι. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ
ΑΘΗΝΑΙ 1924

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ ὅλη ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας
ἕως σήμερα εἶνα μία ἱστορία πάλης τάξεων.

ΚΑΡΑ. ΜΑΡΞ

Η ΜΕΘΟΔΟΣ ΜΑΣ

Ἡ Ἐπανάστασις τοῦ 1821 ἀποτελεῖ ἕναν μέγαν σταθμὸν εἰς τὴν νεωτέραν ἐλληνικὴν ἱστορίαν. Παρ' ὅλην ὅμως τὴν μεγάλην βιβλιογραφίαν ποὺ ὑπάρχει διὰ τοὺς χρόνους καὶ τὰ γεγονότα τῆς μεγάλης αὐτῆς Ἐπαναστάσεως κανένας ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς μας δὲν ἔθιξεν τὰ πρό καὶ μετὰ τὴν ἐπανάστασιν γεγονότα μὲ ἀύστηράν ἀντικειμενικὴν σκέψιν. Ὅλοι οἱ «ἀπὸ καθέδρας» καὶ μὴ συγγραφεῖς, οἱ ἀσχοληθέντες μὲ τὴν ἐπανάστασιν, μονομερῶς κρίνουν αὐτὴν ἀποδίδοντας τὴν γέννησιν καὶ ἐπιτυχίαν τῆς ἄλλοι μὲν εἰς τὸν «ἄσβεστον ἐνθουσιασμόν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν» τῶν τότε ἐλλήνων ἄλλοι δὲ εἰς τὴν «μεγάλην καὶ ἱερὰν πίστιν τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων πρὸς τὴν θρησκείαν τοῦ Χριστοῦ». Οἱ ἀκοινωνιολόγητοι ὅμως καὶ ἀμαθεῖς οὗτοι συγγραφεῖς οὔτε λέγουν τὴν ἀλήθειαν οὔτε ἴσως καὶ τὴν γνωρίζουν ¹⁾. Ἡ Ἐπανάστασις τοῦ 21 δὲν εἶνε εἶνε ἀθάλαττε-

¹⁾ Ἐὰν ἡμεθεα αὐστηροὶ εἰς τὰς κρίσεις μας διὰ τοὺς ἱστορικοὺς μας δὲν τὸ κἀννομεν βεβαίως διὰ τὴν ἀπειδείωμεν τὴν ἰδικὴν μας σοφίαν ποὺ δὲν ἔχομεν, ἀλλὰ διὰ τὴν ὑπερασπίσωμεν τὴν ἀλήθειαν. Δὲν ἀγνωρίζομεν, οὔτε ὑποτιμῶμεν τὴν προσπάθειαν καὶ τοὺς κόπους τοῦ Κ. Παπακρηγοροπούλου, τοῦ Λάμπρου ὡς ἱστορικοῦ, οὔτε παραμερίζομεν τὴν πολύτιμον συμβολὴν εἰς τὴν ἐλληνικὴν ἱστορίαν τῶν

δ'.

τον κατασκευάσιμα ούτε τῶν πρωταγωνιστῶν αὐτῆς οὔτε τῆς «πίστεως καὶ τῆς φιλοπατρίας» τῶν τότε ὑποδοῦλων ῥωμιῶν. Ὑπάρχουν ἄλλα βαθύτερα αἷτια τὰ ὁποῖα συνειτέλεσαν διὰ τὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἐκκρηξίν της. Καὶ τὰ αἷτια αὐτὰ εἶνε ὀλιστικά. Καμμία «κοινωνική» ἢ «ἐθνική» Ἐπανάστασις μέχρι τοῦδε δὲν προεκλήθη ἀπὸ τὴν θέλησιν ὀρισμένων προσώπων ἢ ἀπὸ οἰαδήποτε ὑποκειμενικὰ ἰδεαλιστικὰ ἐλατήρια. Αἱ μεγάλαι πολιτειακαὶ μεταβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος ἔχουν τὴν καταγωγὴν των εἰς οἰκονομικὰ φαινόμενα. Ἄλλὰ καὶ αἱ «ἐθνικαὶ» ἐξεγέρσεις δὲν εἶνε ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τῶν ὀλιστικῶν παράγοντα ὁποῖος κυριαρχεῖ εἰς τὴν ζωὴν¹⁾.

νεωτέρων χρόνων τοῦ Μουσταξίζδη, Π. Χιότη, Κων. Σίθχ (ἐπὶ τῶν ὁποίων κυρίως στηρίζεται ὁ Κ. Παπαρηγόπουλος) ὡς ἱστοριογράφων, καθὼς καὶ τῶν νεωτέρων Δ. Γρ. Καρπούρογλου, Γιαν. Βλαχογιάννη. Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον ἐπιδιώκομεν διὰ τῆς παρούσης μελέτης μας εἶνε τοῦτο. Ἐπιχειροῦμεν ἐπὶ τῇ βῆσει τῶν ἀναμφισβητήτων δεδομένων τῆς προεπαναστατικῆς καὶ τῆς μεταεπαναστατικῆς περιόδου νὰ ριθώμεν νέον ἀπλοτον φῶς εἰς τὴν νεωτέραν μας ἱστορίαν ἀκολουθοῦντες ὄχι τὴν μέθοδον τοῦ ἀκολουθεῖν οἱ ἀνωτέρω ἱστορικοὶ καὶ συγγραφεῖς ἀλλὰ τὴν μέθοδον τοῦ ἱστορικοῦ ὀλισμοῦ. Πλάττειται δεῦν πλάναι καὶ προλήψεις ἐπικρατοῦν σχετικῶς μὲ τὴν περίδον αὐτῆν τῆς νεωτέρας μας ἱστορίας. Θὰ προσπαθήσωμεν συνεπῶς μὲ τὴν παρούσαν μελέτην μας νὰ δώσωμεν τὴν «κοινωνικὴν» ἱστορίαν τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 21, νὰ τὴν ἐξετάσωμεν ἐνλαδῆ ἀπὸ ἀπόψεως ἱστορικῆς ἀνάγκης, διὰ νὰ διαλύσωμεν τὰς πλάναις καὶ νὰ γκρεμίσωμεν τὰς προλήψεις τοῦ ἐπικρατοῦν καὶ διδύκονται ἀκόμα σχετικῶς μὲ τὴν νεωτέραν μας ἱστορίαν.

¹⁾ Τὰ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας «ἐθνικὰ» κινήματα τῶν Ἰνδιῶν, τῆς Αἰγύπτου κλπ. ἐπ' αὐτῆν τὴν ἔννοιαν πρέπει νὰ ἐρμηνεύονται. Οἱ ὑπόδουλοι ἐθνικῶς λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς ἐπαναστατοῦντες κατὰ τῶν Εὐρωπαϊκῶν κυριάρχων των (Ἀγγλίους κλπ.) ἀσυνειδήτως ἀκολουθοῦν τὴν ἐντοπίαν ἡγήσιδα οἰκονομικῶς τάξιν (ἀσιακὴν) ἢ ὁποῖα λόγῳ τῆς οἰκονομικῆς τῆς θέσεως ζητεῖ τὴν ἐθνικὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς ὑποδουλωμένης εἰς τοὺς ξένους χώρας, εἰν ὀνόματι τοῦ ὑποδούλου λαοῦ δι' ἴδια κυρίως συμφέροντα, ἢ ὁποῖα ὅμως προπαγανδίζεαι καὶ ἐκισχθεῖ τὴν δάκν τῆς «ἐθνικῆς» ἐξεγέρσεως διὰ μυστικῶν ὀργανώ-

ὡς με ἐντελῶς νέαν μέθοδον θὰ ἐξετάσωμεν τὰ ἱστορικά γεγονότα τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ θὰ προσπαθήσωμεν νὰ φιλοσοφήσωμεν ἐπ' αὐτῶν. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς θὰ ταράξωμεν τὰ λιμνάζοντα νερὰ τῶν «πατρίων» θὰ κτυπήσωμεν τὰς επικρατούσας προλήψεις, θὰ γκρεμίσωμεν εἰδωλα καὶ θὰ ἀποκαλύψωμεν τὸ ψεῦδος τὸ ὁποῖον μαζὺ με τόσας πλάνας φοβιάζει μέσα εἰς τὰ συγγράμματα τῶν ἱστορικῶν μας. Ἄλλ' ἀδιαφοροῦμεν διὰ τὰς «κραυγὰς» τῶν βατράχων αὐτῶν τῆς πατριδοκαπηλίας.

Ὅποιος ἀνωτέρω τονίζομεν ἡ μέθοδος ποὺ θὰ ἀκολουθήσωμεν εἰς τὴν κριτικὴν τῶν ὑπ' ὄψιν μας ἱστορικῶν γεγονότων εἶνε νέα, νέα ὁμως διὰ τὴν ἑλληνικὴν ἐπιστήμην ὄχι καὶ διὰ τὴν διεθνή διότι ὑπάρχουν σύγγραφοι διεθνoῦς κύρους οἱ ὁποῖοι χωρὶς νὰ ἀνήκουν εἰς σοσιαλιστικὸν στρατόπεδον τὴν χρησιμοποιοῦν διότι εἶναι ἡ μόνη μέθοδος ἡ ὁποία δύναται νὰ ἐξηγήσῃ καὶ αὐτὰ τὰ πολυπλοκώτερα ἀκόμη ἱστορικά γεγονότα καὶ κοινωνικά φαινόμενα ὀδηγοῦσα εἰς ἀσφαλῆ καὶ θετικὰ συμπεράσματα. Δυστυχῶς οἱ Ἕλληνες «σοφοὶ» εὗρισκονται ἀκόμη μακρὰν ἀπὸ τὴν σέγγχρονὴν ἐπιστημονικὴν κίνησιν καὶ ἐξακολουθοῦν νὰ εἶνε προσκεκολλημένοι εἰς τὰ «πάτρια». Δι' αὐτὸ νομίζομεν ὅτι με τὴν παροῦσαν μελέτην μας, παρὰ τὸ πλῆθος τῶν ἱστορικῶν μονογραφιῶν καὶ συγγραμμάτων διὰ τὸ θέμα ποὺ θίγομεν, προσφέρομεν πραγματικὴν ὑπηρεσίαν εἰς ἐκείνους ἐκ τῶν νέων οἱ ὁποῖοι ἀγω-

σων, προκηρύξεων, ταρχῶν κλπ. δημιουργοῦσα οὕτω εἰς ὅλον τὸν λαὸν τὴν ἰδίαν τῆς διὰ βιαιῶν μέσων ἀπελευθερώσεως ἐκ τοῦ ξένου ζυγοῦ, δημιουργοῦσα ἔτσι ἐπαναστατικὴν ψυχολογίαν παρὰ τῷ λαῷ, τὸν υποκειμενικὸν παράγοντα μιᾶς ἐπαναστάσεως. Ἐξῆς θὰ ἔπρην ἀκόμη νὰ προσθέσωμεν ὅτι ἡ Ἐπανάστασις τοῦ 21 πρέπει νὰ λέγεται «Ἑθνικὴ» πρὸς διακρίσιν αὐτῆς ἀπὸ τῆς Κοινωνικῆς Ἐπαναστάσεως (Ἀγγλική, (1648 — 87), Γαλλικὴ (1789) Ρωσικὴ (1917). Αἱ «κοινωνικαὶ» Ἐπαναστάσεις δὲν ἀποβλέπουν εἰς τὴν κατάλυσιν ξένου ζυγοῦ (κυριάρχου) ἀλλὰ εἰς τὴν ἀντροπὴν ἐκ τῶν κάτω τῆς δικτατορίας τῆς κρατοῦσης (κυβερνήσεως) τάξεως, προδοθέντων δὲ πάντα τὴν ἑθνικὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς ἐπαναστατοῦσης χώρας.

ς'.

νίζονται με τὸν φλογερὸν ἐπιθουσιασμόν τῆς νεότητος καὶ ἀπὸ φανατικὴν πίστιν πρὸς τὰ σύγχρονα κοινωνικὰ καὶ ἐπιστημονικὰ ῥεύματα, νὰ σπάσουν τὰ δεσμὰ τοῦ σχολαστικισμοῦ, πάσης μορφῆς καὶ ἐκδηλώσεως.

Ποία ὁμας εἶναι αὐτὴ ἡ μέθοδος; Εἶνε ἀνάγκη νὰ δώσωμεν μίαν σύντομον ἀνάγνωσιν τῆς. Ἡ Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία δυστυχῶς ἐπὶ τοῦ παρόντος τοῦλάχιστον—εἶναι πτωχὴ εἰς τὸν κλάδον τοῦ ἐπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ. Ἡ ἑλληνικὴ φιλολογία ὑστερεῖ ἐπίσης εἰς μελέτας κοινωνιολογικὰς καὶ φιλοσοφικὰς ἀρκεῖται δὲ εἰς τὰ ὑπὸ τῶν ἐκδοτῶν παρεχόμενα πάσης προσελεύσεως μεταφραστικὰ ψίχαλα.

Ἄς ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ ἐρώτημά μας. Ποία εἶναι ἡ μέθοδος¹⁾ τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ; Διὰ νὰ ἀπαντήσωμεν πρέπει

¹⁾ Ἐγένετο μεγάλη συζήτησις εἰάν ὁ Μάρξ εἶνε ὁ πρῶτος τοῦ ἐφευρέτη τῆς μεθόδου αὐτῆς καὶ ὑπεστηρίχθη δὲ καὶ ἄλλοι πρὶν τοῦ Μάρξ εἶχαν προσέξῃ τὸν οἰκονομικόν παράγοντα ὡς ρυθμιστὴν τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας. Καὶ ἀνέφεραν μάλιστα τὸν Ἑλληνα σοφιστὴν Φαλάκν (Ἀριστοτέλους, Πολιτικά) II, 7, 12, 1274 b, 9) ὁ ὁποῖος ὑποστηρίζει δὲ «ἡ ἀνισότης τῆς περιουσίας εἶνε ἡ αἰτία ὄλων τῶν ταραχῶν εἰς τὰς πολιτείας». Ἐπίσης ἀναφέρουν καὶ τὸν Saint-Simon (εἶναι τῶν δυναστατοτέρων οὐ τοπιστῶν σοσιαλιστῶν). Ἡ ἀλήθεια ὁμας εἶνε δὲ ὁ Μάρξ πρῶτος ἔδωκεν εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῆς μίαν μορφήν ἐπιστημονικὴν καὶ πρῶτος διὰ τῆς μεθόδου αὐτῆς ἐξήτασε καὶ ἠρμήνευσε τὰ μεγαλειότερα γεγονότα τῆς ἱστορίας.

Ἐπίσης πρέπει νὰ προστεθῇ δὲ ὁ Μάρξ ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ μεγάλου Γερμανοῦ φιλοσόφου Ἐγελ (Hegel). Κατὰ τὸν Ἐγελ, ὅλα κινεῖθαι, ἐξελλίσσονται, μεταβάλλονται. Εἰς τὸ κάθε φαινόμενον ἔχομεν τὴν θέσιν (γέννησιν καὶ ὑπαρξίν του) τὴν ἀντίθεσιν (μεταβολὴν, καταστροφὴν) καὶ τὴν σύνθεσιν (τὴν ὑπὸ νέαν τελειοτέραν μορφήν ἐμφάνισίν του ἐκ τῶν δύο πρώτων θέσεως καὶ ἀντιθέσεως) καταστροφῶν του. Ὁ τρόπος αὐτός τοῦ βλέπειν τὴν ἐξέλιξιν τῶν φαινομένων καλεῖται «διαλεκτικὴ μέθοδος». Ἡ θεωρία τῆς «διαλεκτικῆς» συνοψίζεται εἰς τὸ δὲ «ὑπάρχει αἰωνία ἀλλαγὴ μορφῆς, προσερχομένη, ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν στοιχείων τοῦ ἐμπεριεχομένου». Οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνες φιλόσοφοι ἴσαν σθεδὸν ὅλοι ἐκ φύσεως διαλεκτικοί. Ὁ Ἡράκλειτος εἶνε ὁ πρόδρομος τοῦ

ουμένως να εξετάσωμεν πώς εξηγούντο μέχρι τούδε και πώς εξηγούνται ακόμη τόσον τὰ φαινόμενα τοῦ βίου ὅσον και αὐτὴ ἡ ἀνθρωπίνη ἱστορία γενικῶς.

Οἱ περισσότεροι ἢ μᾶλλον ἡ μεγάλη πλειοψηφία τῶν σοφῶν και συγγραφέων τῶν ἀσχολουμένων με τὴν κοινωνικὴν ἐξέλιξιν παραδέχονται τὸν ἄνθρωπον ὡς ἓνα ὄν αὐτοτελές, αὐτεξούσιον και ἀνεξάρτητον με ἐλευθέραν βούλησιν και ἐλευθέραν σκέψιν. Συνεπῶς και αἱ ἰδέαι τῶν ἀνθρώπων δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρά γεννήματα τῆς ἐλευθέρας του βουλήσεως χωρὶς νὰ φέρουν μέσα των τὴν ἐπίδρασιν ἐξωτερικῶν αἰτίων. Ἄρα και αἱ πράξεις τῶν ἀνθρώπων εἶνε τὸ ἀποτελέσμα τῆς θελήσεως των, τῶν ἰδεῶν των. Ἡ κοινωνία ἐπομένως εἶνε τὸ ἄθροισμα τῶν τοιούτων αὐτεξουσίων και αὐτενεργούντων ἀτόμων. Ὅπως τὸ ἄτομον κατὰ ἰδίαν βούλησιν ἐνεργεῖ διαφόρους πράξεις, ἔτσι και ἡ Κοινωνία δύναται, ἐὰν τὸ θελήσῃ, νὰ πράξῃ αὐτὴν ἢ ἐκείνην τὴν πράξιν, ἐὰν εἰς τὸ σύνολον τῶν ἀνθρώπων τῶν ἀποτελούντων τὴν κοινωνίαν ἐπικρατήσῃ ἡ ὀρθὴ σκέψις, ἡ καλὴ θέλησις. Ἐν τούτοις ὁμως βλέπομεν ὅτι μέχρι τούδε δὲν συνέβη αὐτό. Τὰ ἀπαρτίζοντα τὴν κοινωνίαν ἄτομα οὐδέποτε ἐσκέφθησαν ὅλα μαζὺ κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον. Ἡ ἀνθρωπίνη ἱστορίαδὲν μᾶς παρουσιάζει περιπτώσιν κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ πολῖται αὐτῆς νὰ «εἶχον τὴν καλὴν θέλησιν» εἰς ταύτην ἢ

Ἔγελ. Κατὰ τὸν Ἡράκλειτον «τὰ πάντα ρεῖ», τὸ πᾶν ὑφίσταται και τὸ πᾶν δὲν ὑφίσταται, τὸ καθὲ τι εὐρίσκειται εἰς μετασχηματισμόν. Ὁ Ἔγελ, παραδέχεται τὴν ἀπόλυτον Ἰδέαν ὡς ρυθμιστὴν εἰς τὰ πράγματα τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας. Κατὰ τὸν Ἔγελ αἱ πράξεις τῶν ἀνθρώπων γίνονται μοιραίως ἐξω ἀπὸ τὴν θέλησιν του. Ὁ Μάρξ ἐπολέμησε τὴν ἀπόλυτον Ἰδέαν και ἐδίδαξεν ὅτι οὐχ ἡ Ἰδέα, ἀλλὰ ὁ οἰκονομικὸς παράγων κανονίζει τὰς πράξεις τοῦ ἀνθρώπου. Τὸν διαλεκτικισμὸν ὁμως τοῦ Hegel ὁ Μάρξ τὸν ἐδέχθη και ἐπ' αὐτοῦ στηρίζει ὅλην τὴν φιλοσοφίαν τοῦ κομμουνισμοῦ. Βλ. Οὐτοπιστικὸς και Ἐπιστημονικὸς Σοσιαλισμὸς (ἐξ. μεταφ.) Φρίντρ. Ἔγκελς, και «Νουμά» χρον. 1908. φυλ. 280 σελ. 2 μελέτην Γ. Σκληροῦ: Ἱστορικὸς Ὑλισμὸς» και Δέην: Τρία ἄρθρα γιὰ τὸ Μαρξισμό» μεταφ. ἐλ. Χαϊτά. ἔκδοσις Σοσιαλιστικοῦ Βιβλιοπωλείου Ἀθῆναι 1924.

ἐκείνην τὴν ὁμαδικὴν πρᾶξιν των. Ἐάν μέχρι τοῦδε δὲν συνέβη αὐτὸ ἀπαντοῦν οἱ ὁπαδοὶ τῆς θεωρίας αὐτῆς τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν ἀμάθειαν τῶν περισσοτέρων ἀνθρώπων καὶ εἰς τὴν κακὴν των θέλησιν!! Ἐάν εἰς τὸ μέλλον παρουσιασθῶν μεγάλα πνεύματα, Μεγάλοι ἄνθρωποι οἱ ὅποιοι νὰ διδάξουν τὸ ὀρθὸν καὶ τὸ λογικόν, οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι θὰ πιστεύσουν εἰς αὐτοὺς καὶ ἡ κοινωνία ἡ ὁποία ἐπιζητεῖ τὰς λογικὰς καὶ δικαίας πράξεις, θὰ μεταβληθῆ εἰς Κοινωνίαν... ἀγγέλων. Ἄρα ἐάν παρουσιασθῶν Μεγάλοι ἄνδρες καὶ κηρύξουν τὰς μεγάλας ιδέας ἡ κοινωνικὴ μεταβολὴ εἶνε μοιραία καὶ ἀναποφευκτος. Κατὰ τοὺς ὁπαδοὺς τῆς θεωρίας αὐτῆς οἱ μεγάλοι ἄνδρες¹⁾ εἶνε οἱ δημιουργοὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας καθὼς καὶ αἱ μεγάλαι ιδέαι, αἱ ὁποῖαι ἐπίσης ἀλλάζουν τὴν μορφήν μιᾶς κοινωνικῆς περιόδου καὶ ρυθμίζουν τὴν κοινωνικὴν γενικῶς ἐξέλιξιν. Ἀπὸ τὰς θεωρίας αὐτὰς οἱ ὁποῖαι διδάσκονται ἀκόρη καὶ αἱ ὁποῖαι εἶνε ἀρχαιότατοι ἐβγήκαν διάφορα «ιδεώδη» κοινωνικὰ συστήματα καὶ ἐποστηρίχθη ἡ ἔμμενος ιδέα ὅτι μία τελεία καὶ ιδεώδης νομοθεσία εἶνε τὸ μόνον ἀντιφάρμακον τῆς ἀνθρωπίνης κακοδαιμονίας. Ὁ Πλάτων κατ' αὐτὸν τὸ οὐτοπιστικὸν καὶ ιδεαλιστικὸν τρόπον ἐσκέπτετο ὅταν ἔγραφεν τὴν «Δημοκρατίαν» του καθὼς καὶ ἐκ τῶν νεωτέρων ὁ Θωμᾶς Μογυς, ὁ Κερμανέλλα, Καμπέ, Ὁλπαχ, Ἐλβέτιους κλπ.

Εἰς τὰς οὐτοπιστικὰς αὐτὰς ἀντιλήψεις καὶ διδασκαλίας τῶν ὁπαδῶν εἶτε τῆς θεωρίας ὅτι οἱ μεγάλοι ἄνδρες εἶνε οἱ δημιουργοὶ τῆς ἱστορίας, εἶτε τῶν ὁπαδῶν τῆς θεωρίας ὅτι αἱ ιδέαι ρυθμίζουν καὶ δημιουργοῦν τὰς κοινωνικὰς καταστάσεις ἀντιτάσσεται ἡ μαρξικὴ κοινωνιολογία²⁾.

Κατὰ τοὺς μαρξιστὰς κοινωνιολόγους ἡ ὑπαρξίς τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἔχει τίποτε τὸ ἀπόλυτον καὶ ἀνεξάρτητον, τὸ ἐκτὸς τόπου καὶ χρόνου. Ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔχει ἐλευθέραν βούλησιν

¹⁾ Ἐνὸς ἀπὸ τῶν σπουδαιότερων ἀρχηγῶν τῆς θεωρίας αὐτῆς εἶνε ὁ Καρλ Μαρξ.

²⁾ Δὲν πρέπει νὰ γίνεταί σύγχυσις : Ἱστορικὸς Ὑλισμὸς καὶ τοῦ Φιλοσοφικοῦ Ὑλισμοῦ, τοῦ Χέγκελ, Μπόχνηρ κλπ.

καί σκέψιν. Αὐτή ἡ γέννησις του εἶνε ἀποτέλεσμα ξένης θελήσεως, ἡ παιδική του ἡλικία καὶ ἡ μόρφωσις του, εὐρίσκονται ὄχι εἰς τὴν ἐλευθέραν του ἐκλογὴν ἀλλὰ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν ἄλλων. Μόλις γεννηθῆ ὁ ἄνθρωπος τὸν ἀρπάζει ἡ κοινωνία καὶ τὸν μαθαίνει τὴν γλῶσσαν της, τὸν διδάσκει τὴν θρησκείαν της, τὸν συνειθίζει εἰς τὰ ἔθιμα της, τοῦ ἐμπνέει τὰς ἰδέας καὶ τὰς προλήψεις της χρησιμοποιοῦσα ἐπ' αὐτοῦ ἐμμεσονβίαν διὰ τοῦ σχολείου, τῆς ἐκκλησίας, τῶν νόμων κλπ. Καὶ αὐτὸ συμβαίνει εἰς τὸν ἄνθρωπον ὡς ἄτομον. Ὁ ἄνθρωπος ὁμοῦ ὡς κοινωνικὴ μονὰς διήλθεν διάφορα στάδια. Ἡ σημερινὴ κοινωνία εἰς ὅλας αὐτὰς τὰς μορφὰς καὶ ἐκδηλώσεις δὲν ὑπῆρξεν ἡ ἰδίᾳ πάντοτε. Ἡ ἀνθρώπινη κοινωνία ἀριθμεῖ βίον πολλῶν χιλιάδων ἐτῶν καὶ εἰς τὸ διάστημα τῶν αἰώνων διήλθε ἀπὸ διάφορα στάδια (πρωτόγονος κομμουνισμός, δουλεία, φεουδαρχία, κεφαλαιοκρατία). Ἡ ἐξέλιξις αὐτῆ δὲν εἶνε αὐθαίρετος οὔτε δημιουργημὰ τῆς θελήσεως τῶν μεγάλων ἀνθρώπων ἢ τοῦ Θεοῦ ὅπως ἐπιστεῖετο ἀρχαιότερον ἢ τῶν ἰδεῶν. Εἶνε τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐξελίξεως τῶν παραγωγικῶν σχέσεων τῶν ἀνθρώπων. Κατ' ἀρχὰς τὰ πρῶτα ἐργαλεῖα εἶχον τὴν μορφήν ἐπιθετικῶν καὶ ἀμυντικῶν ὄπλων (εἰς τὴν πρωτόγονον ἀνθρωπίνην κοινωνίαν) κατὰ τῶν ἀγρίων θηρίων. Τὰ ὅπλα ὁμοῦ αὐτὰ ἐξελίχθησαν εἰς ἐργαλεῖα πρὸς ἐκμετάλλευσιν τῆς γῆς καὶ ἀπόκρουσιν (στοιχειωδῶς πάντοτε κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην) τῶν ἐκ τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος παρεμβαλλομένων ἐμποδίων. Τὰ ἐργαλεῖα αὐτὰ ἐξελίχθησαν ἀκόμη περισσότερον καὶ διὰ μέσου τῶν αἰώνων ἐφθασαν ὑπὸ τὴν σημερινὴν των μορφήν. Ἀναλόγως λοιπὸν τῆς μορφῆς τῶν ἐργαλείων αὐτῶν ἐκαθορίζετο καὶ ὁ τρόπος τῆς παραγωγῆς τῶν προϊόντων καὶ ἐκ τοῦ τρόπου τῆς παραγωγῆς ἀναλόγως πάλιν ἐγένετο ἡ διανομὴ καὶ ἡ κατοχὴ αὐτῶν. Ἡ ἐκάστοτε μορφή τῆς κοινωνίας δηλαδὴ τὸ πολιτικὸν καθεστῶς δὲν εἶνε ἄλλο τι παρὰ ἡ προσαρμογὴ τῶν κοινωνικῶν σχέσεων τῶν ἀνθρώπων μιᾶς περιόδου πρὸς τὰς ἐκάστοτε ὑλικὰς συνθήκας. Ἡ φεουδαρχία εἶνε τὸ καθεστῶς τῆς προσαρμογῆς τῆς τότε

κοινωνίας πρὸς τὰς γεωργικὰς συνθήκας, τὸ σημερινὸν ἀστικὸν καθεστὼς πρὸς τὰς ἐμπορικὰς καὶ βιομηχανικὰς.

Ἐνόσω τὰ ἔργα λείπει (μέσα παραγωγῆς) μένουσιν στάσιμα δηλαδὴ ἀπὸ τεχνικῆς ἀπόψεως δὲν ἐξελίσσονται, δὲν τελειοποιῶνται, κατ' ἀνάγκην μένουσιν οἱ οἰκονομικοὶ καὶ αἱ κοινωνικοὶ καὶ αἱ οἰκονομικαὶ σχέσεις τῶν ἀνθρώπων, δηλαδὴ τὸ πολιτικὸν καθεστὼς τὸ ὁποῖον εἶνε ἢ ἐξωτερικεῖς ὅλων αὐτῶν τῶν σχέσεων. Μὲ τὴν πάροδον ὅμως τοῦ χρόνου, μόλις ἐπέλθουν τελειοποιήσεις εἰς τὰ μέσα τῆς παραγωγῆς καθὼς καὶ ἐφευρέσεις νέαι, ἀμέσως ἐπέρχεται ἀνάλογος μὲ τὴν σημασίαν τῶν ἐπελθουσῶν τεχνικῶν τελειοποιήσεων, ἀλλαγὴ εἰς τὰς οἰκονομικὰς συνθήκας καὶ σχέσεις τῆς κοινωνίας καὶ συνεπῶς καὶ ἀλλαγὴ εἰς τὰς κοινωνικὰς αὐτῆς μορφάς. Αἱ οἰκονομικαὶ διαφοραὶ ἐπέρχονται διανοητικῶς. Ἀρχικῶς μένουσιν ἀπαρατήρητοι ἀλλὰ ὅταν ἐπέλθουν πολλαὶ τοιαῦται λόγῳ τῆς μεταβολῆς, ἀλλαγῆς τῶν παραγωγικῶν μέσων, ἐπέρχεται τρόπος τινα μιᾶς συσσωρεύσεως, πού προκαλεῖ τὴν διατάραξιν τῶν μέχρι τοῦδε ὑφισταμένων οἰκονομικῶν σχέσεων τῆς κοινωνίας. Ἡ ἐντεῦθεν δημιουργουμένη δυσαναλογία μεταξὺ τῶν οἰκονομικῶν καὶ συνεπῶς καὶ τῶν κοινωνικῶν σχέσεων τῶν ἀνθρώπων ἔρχεται στιγμή κατὰ τὴν ὁποίαν ὑπερβαίνει τὸ ὄριον, τῆς συνυπάρξεως τῶν πρώην τοιοῦτων σχέσεων καὶ καθιστᾷ ἀναπόφευκτὴν τὴν σύρραξιν. Ἡ στιγμή αὐτή, εἶνε ἢ κοινωνικὴ ἐπαναστάσις, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ἀντιπροσωπεύουσα τὴν νέαν οἰκονομικὰν καὶ κοινωνικὰν συνθήκας τάξις ζητεῖ τὴν ἀνέλθῃ ἐν ὀνόματι νέων ἰδεῶν αἱ ὁποῖαι εἶνε ἢ ἔκφρασις τῶν νέων οἰκονομικῶν καὶ κοινωνικῶν ὄρων τῆς ζωῆς. Ἡ Κοινωνικὴ Ἐπαναστάσις ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς, εἶνε τὸ ἀναπόφευκτον ὀρμητικὸν ξέσπασμα τῆς ἐξελίξεως, διὰ τὴν ταχεῖαν λύσιν τῆς ἐπελθούσης κρίσεως ἐκ τῆς συσσωρεύσεως πολλῶν οἰκονομικῶν ἀντιθέσεων εἰς τὴν κοινωνικὴν ζωὴν ὠρισμένης περιόδου. Ἐπομένως τὸ ἐγκαθιδρυμένον νέον κοινωνικὸν καθεστὼς ἔπειτα ἀπὸ τοιαύτης ἐπαναστατικῆς μεταβολῆς εἶνε τὸ ἀποτέλεσμα τῶν δημιουργηθεισῶν ἐν τῷ μεταξὺ νέων οἰκονομικῶν συνθηκῶν. Ἡ ἐπικρατοῦσα νέα κοινωνικὴ τάξις τίθεται ἐπὶ κεφαλῆς ὅλων τῶν ἄλλων τάξεων

και οι αντιπρόσωποί της προσαρμόζουν τελείως τὰς κοινωνικὰς σχέσεις και τὰ ἰδιαιτέρως τῆς πολιτείας πρὸς τὰς νέας οικονομικὰς συνθήκας τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Κ' ἔτσι ἐπέρχεται διὰ μίαν μακρὰν ὁπωσδήποτε περίοδον ἰσορροπία μεταξὺ τῶν οικονομικῶν και κοινωνικῶν συνθηκῶν αἱ ὁποῖαι εἰς τὴν προηγουμένην περίοδον εἶχον διαταραχθῆ. Τὸν διαρκῆ, εἴτε κακαλυμμένον, εἴτε φανερόν, αὐτὸν πόλεμον μεταξὺ τῶν κοινωνικῶν τάξεων ὁ ὁποῖος, ὡς ἴδωμεν, εἰς ὁρισμένας στιγμὰς, ὅταν ἐπέλθῃ τελεία διατάραξις τῆς ἰσορροπίας τῶν οικονομικῶν και κοινωνικῶν ὄρων, ξεσπᾷ εἰς ἐπαναστατικὰ κινήματα, ὀνομάζομεν πάλην τὰς τάξεων. Ἐπὶ τοῦ φαινομένου τῆς πάλης τῶν τάξεων ὁ ἰδρυτὴς τοῦ ἐπιστημονικοῦ Σοσιαλισμοῦ Κάρολ Μαρκ (1818 – 1883) ἐστήριξεν ὄχι μόνον τὰς πολιτικὰς τοῦ θεωρίας ἀλλὰ και ὀλόκληρον τὴν φιλοσοφίαν τοῦ κομμουνισμοῦ. Ἡ μέθοδος τοῦ ἱστορικοῦ ὀλισμοῦ ἢ ἡ ὀλιστικὴ ἀντίληψις τῆς ἱστορίας ¹⁾ ἐπὶ τοῦ νόμου τῆς πάλης τῆς τάξεως στηρί-

¹⁾ Ὁ ὀνομαστὴς καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ρώμης και διδάκτορος τοῦ Λουμπρόζο, Ἑρ. Φέρρι εἰς τὴν μελέτην του «Ὁ Σοσιαλισμὸς και αἱ θετικαὶ Ἐπιστήμαι» ἡ ὁποία ἔχει μεταφρασθῆ εἰς ὅλας τὰς Ἑυρωπαϊκὰς γλώσσας και ἀριθμεῖ πολλὰς ἐκδόσεις, λέγει ἀπὸ τὸ ὕψος τῆς πανεπιστημιακῆς του ἔδρας και μὲ τὸ διεθνὲς ἐπιστημονικόν του κύρος τὰ ἑξῆς διὰ τὴν νέαν αὐτὴν μέθοδον. «Ὁ θαρβινισμὸς ἀπέδειξε πῶς ὅλος ὁ μηχανισμὸς τῆς ζωικῆς ἐξελίξεως περιορίζεται ἐπὶ τὸν «ἀγῶνα ὀπέρξεως» μεταξὺ τῶν ἀτόμων τοῦ ἔθλου εἴδους ἀπὸ τὸ εἶνα μέρος καθὼς και μεταξὺ τῶν εἰδῶν μέσα ἐπὶ τὸ σύνολο τοῦ κόσμου τῶν ζώντων ὀπάρξεων. Παρόμοια και ὅλος ὁ μηχανισμὸς τῶν κοινωνικῶν ἐξελίξεων περιορίζεται μὲ τὸν Μαρξικὸν σοσιαλισμὸν ἐπὶ τὸν νόμον τῆς πάλης τῶν τάξεων. Ἡ θεωρία αὐτὴ δὲν μᾶς δίνει μονάχα τὴν μυστικὴν κινήτηριον δύναμιν και τὴν μόνην θετικὴν ἀξίγησιν τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος. . . . θὰ μὸς βοηθῆ εὐκαιρία γὰ μιλῆσω ἐκτενέστερα. . . , γὰ τὴν μεγάλην αὐτὴν ἀντίληψιν (ἱστορικὸς ὀλισμὸς) ποῦ εἶνε ἡ αἰωνία δόξα τοῦ Μάρξ και ποῦ τοῦ ἀξιοφαλίζει ἐπὶ τὴν Κοινωνιολογίαν τὴν θέσιν ποῦ κατέχει ὁ Ντάρβιν ἐπὶ τὴν Βιολογίαν και ὁ Σπένσερ ἐπὶ τὴν Φιλοσοφίαν» ἄλλην, μεταφ. Π. Γιατσοπούλου εἰς «Κόμμ. Ἐπιθεώρησιν» τόμος 3ος ἔτος Γ. σελίς 157, τεῦχος Μαΐου 1928. βλῆτε ἐπίσης περιοδικὰ «Ἐπιθεώρησις τῶν Κοινωνικῶν και Πολιτικῶν Ἐπι-

ιβ'.

ζεται, είναι δὲ τὸ τονίζομεν ἢ μόνη θετικὴ καὶ ἀσφαλῆς μέθοδος πρὸς κατανόησιν καὶ ἐξήγησιν τῶν διαφόρων ιστορικῶν περιόδων καὶ τῶν ἐκάστοτε κοινωνικῶν φαινομένων¹⁾ τῆς ἀνθρωπίνης ιστορίας.

Κατὰ τὴν μέθοδον αὐτὴν ὁ οἰκονομικὸς παράγων εἶνε ἐκείνος ὁ ὁποῖος δημιουργεῖ καὶ ρυθμίζει τὴν κοινωνικὴν ἐξέλιξιν. Ἡ κατάστασις μιᾶς κοινωνίας εἶνε πάντοτε τὸ ἀποτέλεσμα ὀρισμένων κοινωνικῶν σχέσεων αἱ ὁποῖαι πάλιν εἶνε ἡ ἔκφρασις τῶν ὑφισταμένων ὑλικῶν συνθηκῶν²⁾. «Αἱ παλαιαὶ θεω-

στημῶν, τομ. I. τεῦχος Α—Β (1916) μελέτην Ἀλεξ. Παπαναστασίου «Ὁ Ἑθνικισμὸς» καὶ εἰς σελίδα 250 συζητήσας περὶ τοῦ οἰκονομικοῦ παράγοντος καὶ ἰδίᾳ γινώσκων Δ. Γληγοῦ, Γ. Καφαντάρη Δαμ. Κοριτζῆ.

¹⁾ Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία περὶ τοῦ «Ἱστορικοῦ Ὑλισμοῦ» βλέπε Α. Δ. Σίδερν «Ἱστορ. Ὑλισμὸς» εἰς Κομμουνιστικὴν Ἐπιθεώρησιν» τόμος 2ος. Δ. Καλλιτσουνάκι μεταφρ. τοῦ Χέρκινερ τὸ «Ἐργατικὸν Ζήτημα» τόμος 2ος κεφαλ. «Μαρξισμὸς» (1920). Ἐπίσης Κάουτσκι μεταφρ. Δεδοῦση «Ἠθικὴ καὶ Ὑλιστικὴ ἀντίληψις τῆς ιστορίας», Λαζάργκ (μετάφρ. ἀνώτατος) «Ὁ οἰκονομικὸς Νιεντερμινισμὸς» καὶ εἰς «Κομμ. Ἐπιθεώρησιν» τεῦχος 1-6. τόμος 4ος Μπουαρίν «Ἡ θεωρία τοῦ Ἱστορικοῦ Ὑλισμοῦ». καὶ Ν. ΛΕΝΙΝ: Τρία ἄρθρα γιὰ τὸν Μαρξισμὸν μεταφρ. Χαίτη ἔκδοσις Σοσιαλιστικοῦ Βιβλιοπωλείου Ἀθήναι 1924. Εἰς τὴν μελέτην τοῦ Ἀρ. Σίδερν βλέπε καὶ τοὺς ἐκαὶ ἀναφερομένους ἔργους σοφοῦ συγγραφεύς οἱ ἑποικοὶ γρηγορητικῶν τὴν μέθοδον αὐτὴν εἰς τὴν μελέτην τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν φαινομένων. Πρῶτος (μετὰ τὸν Μόρξ) ὁ διάσημος Λεὼ Μόργκαν μετὰ τῶν τὴν ἱστορίαν τῶν πρώτων κοινωνιῶν εἰς τὰς μελέτας του ἐφαρμόζει τὴν θεωρίαν αὐτήν. «αἱ μεγάλαι, λέγει ὁ Μόργκαν, ἐποχαὶ τῆς ἀνθρωπίνης προόδου, ταυτίζονται ἀμέσως ἢ ἐμμέσως μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν μέσων τῆς συντηρήσεως τῆς ζωῆς».

²⁾ Κριτικὴν τῆς θεωρίας τοῦ Ἱστορικοῦ Ὑλισμοῦ ἐπεχείρησεν ἀπὸ τοῦ ἰδικοῦ μας σοφοῦ, ὁ Δόκτωρ Α. Ἐλευθερόπουλος—ἂν δὲν ἀπαιτώμαθε ἔκτακτος καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας εἰς Γερμανικὸν Πανεπιστήμιον—εἰς τὸ περιοδικόν «Ἐπιθεώρησις Κοινωνικῶν καὶ Νομικῶν Ἐπιστημῶν» τομ. I. τεύχ. 2 ἔτος 1908. Ὁ Ἐλευθ. δὲν εἶχεται τὸν οἰκονομικὸν παράγοντα ὡς τὸν κυρίως ρυθμιστὴν καὶ

ρίαι, που όπως είδαμεν διδάσκουν ότι την ανθρώπινη ιστο-
ρίαν την κατευθύνουν κατ' άλλους μὲν ἡ Θεία Πρόνοια

δημιουργόν της ανθρώπινης ιστορίας ἀλλὰ τὰς «ἠθικὰς αἰτίαις», καί
τὰς «ἠθικὰς διαφορὰς» διαφωνῶν καί πρὸς τοὺς μὴ μαρξιστὰς συγγρα-
φεῖς Σπένσερ Ρόμπερτσον, Ντουρκαχάιμ, Μπουσσκιε, Ἐλλσάιντ, Στάμ-
μλερ καὶ ἄλλους. Ἐκείνο τὸ ἔσποιν ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν
ἐνταῦθα εἶναι τὸ εἶδος, ὅχι βεβαίως αἱ κατὰ της ὑλιστικῆς ἀντιλή-
ψεως ἀντιρρήσεις τοῦ κ. Ἐλευθεροπούλου αἱ ἔσποιαι δὲν στέκουν εἰς
σοβαρὸν ἔλεγγον ἀλλὰ τὸ ὅ,τι ὁ κ. Ἐλευθ. κέρνει παραρμη-
νίαις της μαρξικῆς μεθόδου καὶ διὰ λογαριασμὸν τοῦ Ἐγγελε καὶ
Μάρξ ὑποστήριζει ὅτι οἱ μαρξισταὶ θεωροῦν καὶ διδάσκουν ὅτι ἡ
ἀνθρώπινη ἱστορία ἐξελίσσεται ἐνταλῶς μηχανικῶς. Τοῦτο
δὲν εἶναι ἀληθές. Ὁ ὀρθόδοξος μαρξισμὸς δὲν διδάσκει που-
θενά ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι μίᾳ ἀπλῆ μηχανή, ἐκείνο ποὺ διδά-
σκει εἶναι ὅτι ἄνθρωπος εἶναι καὶ ἄνθρωπος καὶ μηχανή. Οἱ μαρ-
ξισταὶ δὲν ὑποστήριξαν ποτὲ ὅτι οἱ μεγαλοφυεῖς καὶ οἱ μεγά-
λοι ἄνδρες δὲν παίζουν ἀπολύτως κανένα ρόλον ὅταν εὐρίσκονται
ἐντὸς της ἐποχῆς των, ὅταν δηλαδὴ καλοῦνται νὰ ἐράσουν εἰς ἐπο-
χὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ὑπάρχουν οἱ ἀντικειμενικοὶ ὄροι. Ἡ συμβολὴ
τοῦ Λένιν εἰς τὴν σύγχρονον Ρωσικὴν Ἐπανάστασιν εἶναι κολοσ-
σιαία. Οἱ μαρξισταὶ ἀρνοῦνται ὅχι τὴν χρησιμότητα καὶ τὸν ρόλον
τὸν δημιουργικὸν τῶν μεγαλοφυῶν ἀλλὰ τὸ ὅ,τι οἱ ἱστορικοὶ κατα-
στάσεις εἶναι δημιουργήματα τῶν μεγάλων ἀνδρῶν. Ὁ Λένιν δὲν
ἐδημιούργησεν τὴν Ρωσικὴν Ἐπανάστασιν ἀλλὰ τὴν διεύθυνεν καὶ
τὴν ὠδήγησεν εἰς τὴν Νίκην καὶ τὸν θρίαμβον. Ἡ ἔλλειψις τοῦ
Λένιν θὰ στεροῦσε ἀσφαλῶς τὴν Ρωσικὴν Ἐπανάστασιν ἀπὸ τὸν Διευ-
θύνοντα Νοῦν. Ἄλλο συνέπες τὸ εἶνα ζήτημα καὶ ἄλλο τὸ ἄλλο. Ὁ
ἴδιος Ἐγγελε εἰς τὸ βιβλίον του: «Ὀυτοπικὸς καὶ Ἐπιστημονικὸς Σοσια-
λισμὸς» διακηρύσσει περὶ τοῦ Μάρξ τὰ εἶδος «ἡ ἐμφάνισις της μεγα-
λοφυῆς αὐτῆς καὶ ἡ διακήρυξις τῶν ἀληθειῶν του, δὲν ἦτο ἀναγ-
καῖον καὶ ἀναπόφευκτον συμπῶν της ἱστορικῆς ἀναπτύξεως, ἀλλὰ
καθαρῶς τυχαῖον γεγονός. Ἦτο δυνατόν νὰ ἐγεννᾶτο καὶ πρὸ
500 ἐτῶν...» Ὡστε ὑπάρχει πολὺ μεγάλη διαφορὰ ἐκείνου ποὺ διδά-
σκουν καὶ πιστεύουν οἱ μαρξισταὶ καὶ ἐκείνου ποὺ ἱσχυρίζεται ὁ
Ἐλευθερόπουλος διὰ λ)σμὸν τῶν Μαρξιστῶν. Βλέπ. ἐπίσης κριτικὴν
ἐκτενῆ τοῦ Herkner (γερμανοῦ καθηγητοῦ) εἰς τὸ βιβλίον του «Τὸ
Ἐργατικὸν Ζήτημα» τόμ. Β', σελίς 235 καὶ ἐφεξῆς: (ἑλληνικὴ μετάφ.

ιδ'.

κατ' άλλους δὲ οἱ Μεγάλοι ἄνδρες ἢ αἱ ἰδέαι σήμερον σχετικῶς πρὸς τὸ παρελθόν δὲν ἔχουν πολλοὺς ὁπαδοὺς μεταξὺ τῶν σοφῶν καὶ κοινωνιολόγων. Ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι ἐξακολουθοῦν νὰ εἶνε ὁπαδοὶ - δυστυχῶς ὑπάρχουν πάρα πολλοὶ τοιοῦτοι εἰς τὴν Ἑλλάδα - τῶν ἀνωτέρω οὐτοπιστικῶν θεωριῶν εὐρίσκονται μακρὰν ἀπὸ τὴν σύγχρονον ἐπιστημονικὴν ζωὴν, κρυμμένοι ὡς ἀσκηταὶ εἰς τὰς τρώγλας τοῦ διανοητικοῦ μανδαρινισμού. Αὐτοὶ ὅμως δὲν εἶναι πνευματικοὶ ἡγέται ἀλλὰ διανοητικοὶ ζητιάνοι καὶ δυστυχῶς ὑπάρχουν τόσοι πολλοὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα (1) ἀπ' αὐτούς.

Ἀθήνα Ἰανουάριος 1924.

Ι. ΚΟΡΔΑΤΟΣ

τοῦ Δ. Καλλιτσούνιου). Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν κριτικὴν ἀνάλυσιν τοῦ Hegkner ὑπάρχουν οὐσιώδεις παραρτηρίαι καὶ ἀνακρίβειαι.

1) Θεωροῦμεν ὑποχρέωσιν μας νὰ μνημονεύσωμεν ἐδῶ τὸν Γ. Σκληρὸν ὃ ἐποίησεν εἰς τὰ δύο βιβλία του «Τὸ Κοινωνικὸν μας ζήτημα» (1907) καὶ «Τὰ Σύγχρονα προβλήματα τοῦ Ἑλληνισμοῦ» 1919 ἀσχοληθεὶς καὶ μὲ τὰ θέματα ποῦ θέτομεν εἰς τὴν παροῦσαν μελέτην μας ἀχρησιμοποίησε πρῶτος αὐτὸς εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν μέθοδον τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ. Παρ' ὅλην ὁμοιωτὴν φιλοσοφικὴν κατάρτισιν του, ὃ Γ. Σκληρὸς ἦτον ἐπηρασαμένος βαθειὰ ἀπὸ τὸν βεβιζιονισμόν τοῦ Μαρνατάιν καὶ τὸν ἰδεαλισμόν τοῦ Ζωρέξ δι' αὐτὸ ἂν καὶ χρησιμοποίησεν τὴν μέθοδον τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ πολλάκις δογματίζετο κατὰ τρόπον ἀφόρητον καὶ παρασύρεται εἰς τὸ νὰ διατυπώσῃ κρίσεις ἀπολύτως ἰδεαλιστικὰς. Ἀκόμη ὃ Σκληρὸς δὲν χρησιμοποίησεν βιβλιογραφίαν εἰς τὰ ἀνωτέρω βιβλία του καὶ δὲν παραθέτει καμίαν ἀπολύτως πηγὴν διὰ νὰ εἶνε δυνατὸς ὃ ἔλεγχος ἐπὶ τῶν διατυπωμένων γνωμῶν καὶ κρίσεών του.

Τελευταία μάλιστα ὃ Σκλ. ἐξεδήλωσε τελείως ἰδεαλιστικὰς ἀντιλήψεις καὶ ὑποστήριξεν διὰ ἐφεῖρα καὶ νέους παράγοντας ἐπιρραζόντας τὴν ἀνθρωπίνην ἱστορίαν ἐκτός τοῦ οἰκονομικοῦ δηλαδὴ τὸν ψυχικόν καὶ ἱστορικόν. Ἡ πνευματικὴ ἐπικοινωνία του κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου μὲ τὸν νόθον καὶ προδοτικόν σοσιαλισμόν τοῦ γαλλικοῦ σοσιαλιστικοῦ κόμματος καὶ τῆς γερμανικῆς σοσιαλδημοκρατίας καὶ ἡ ἀσκουμένη ἐπ' αὐτοῦ συγγραφικὴ ἐπιρροή τοῦ Πλεκάνωφ, καθὼς ἐπίσης καὶ ἡ ἀρρώστεια του ἰσως συνετέλεσαν εἰς τὸν διανοητικόν αὐτοῦ ἐκτροχιασμόν τοῦ Σκληροῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Η ΕΠΙΔΡΟΜΗ ΤΟΥ ΙΣΛΑΜΙΣΜΟΥ ΕΚ ΤΗΣ ΑΣΙΑΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗΝ

Ἡ 29 Μαΐου 1453 εἶνε μίᾳ ἱστορικῇ χρονολογίᾳ διὰ τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν. Ἡμέρα ἀποφράς, ὅπως τὴν ἀποκαλοῦν οἱ συγγραφεῖς, διότι κατὰ τὴν ἡμέραν αὐτὴν διὰ τῆς πτώσεως τῆς Κων)πόλεως καταλύεται ὀριστικῶς ἡ μεγάλη Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία ἢ ὅποια ἠρῖθμαι βίον μιᾶς χιλιετηρίδος. Οἱ ἱστορικοὶ οἱ ὅποιοι ἀσχολοῦνται μὲ τὰ αἰτία τῆς πτώσεως τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας καὶ τῆς ὑποδουλώσεώς τῆς εἰς τοὺς Τούρκους δὲν ἐρμηνεύουν ὀρθῶς τοὺς λόγους ποῦ ἔφερον τοὺς Τούρκους εἰς τὴν Εὐρώπην οὐτε ἐπίσης καὶ τοὺς λόγους οἱ ὅποιοι συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀποσύνθεσιν τοῦ μεγάλου ἐκείνου κρατικοῦ ὀργανισμοῦ. Τὴν ὀρμητικὴν κάθοδον τῶν Τούρκων πρὸς τὴν Εὐρώπην τὴν ἀποδίδουν ἀπλῶς εἰς κατακτητικὰς καὶ θρησκευτικὰς αἰτίας ἐνῶ τὴν κατάρρευσιν τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας τὴν ἐξηγοῦν ὡς ἀποτέλεσμα τῶν θρησκευτικῶν ἐρίδων καὶ τῶν ἐσωτερικῶν πολιτικῶν διαμαχῶν. Διὰ νὰ ἔχουν ὅμως κατακτητικὰ σχέδια αἱ τότε τουρκικαὶ φυλαὶ τῆς Ἀνατολῆς (Ἰσλαμισμὸς) καὶ μὲ ὀρμὴν ἀκατάσχετον νὰ φθάσουν διὰ σειρᾶς μακροχρονίων νικηφόρων πολεμικῶν ἐπιδρομῶν ἀπὸ τὰ βάθη τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Κων)λίαν καὶ δι' αὐτῆς εἰς τὴν Εὐρώπην παρασύρουσαι τοὺς πάντας καὶ τὰ πάντα εἶνε εὐνόητον ὅτι ὑπῆρχον βαθύτεραι αἰτίαι. Ἐξετάζοντες προσεχτικῶς τὴν ἱστορίαν τῶν Ἀνατολικῶν

λαῶν εὐρίσκομεν ὅτι ὅλα τὰ κινήματα τῶν λαῶν αὐτῶν τὰ κατευθυνόμενα ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς πρὸς τὴν Δύσιν ὀφείλονται εἰς τὴν αὔξησιν τοῦ πληθυσμοῦ τῶν ἀσιατικῶν χωρῶν ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς τὴν ἔλλειψιν παραγωγικῶν μέσων συντηρήσεως. Αὐτὴ εἶνε ἡ μόνη καὶ ἡ βαθυτέρα ὀλισθητικὴ αἰτία τῆς «ἀνατολικῆς ροπῆς» ὅπως ὀνομάζει τὴν πρὸς τὴν Δύσιν «κίνησιν (mouvement)» τῶν ἀνατολικῶν λαῶν ὁ Εὐγ. Παπαναστασίου¹⁾. Ἐρησκευτικοὶ λόγοι οὐδόλως δικαιολογοῦν τοὺς πολεμικοὺς ἀγῶνας τῶν ἀσιατικῶν λαῶν πρὸς τοὺς Βυζαντινοὺς. Ἄλλωστε ἡ ἄθρησκεία δὲν εἶνε ἀνεξάρτητον φαινόμενον ἀπὸ τὰς ἐκάστοτε οἰκονομικὰς σχέσεις τῶν κοινωνιῶν καὶ οὔτε ἀποτελεῖ ρυθμιστὴν παράγοντα τῶν ἐθνικοοικονομικῶν φαινομένων²⁾ τῆς ὁμαδικῆς κοινωνικῆς ζωῆς.

Ἐπίσης ἡ κατάρρευσις καὶ ἡ ἀποσύνθεσις τοῦ Βυζαντίου ποῦ τὴν ἀποδίδουν οἱ συγγραφεῖς μας εἰς τὰς ἄθρησκευτικὰς ἐριδας καὶ τὰς πολιτικὰς διαμάχας ἐξετάζοντες ἔτσι τὴν ἐπιφάνειαν μόνον τῶν πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν φαινομένων ἔχει βαθύτερα αἰτία. Τὸ Βυζάντιον ἦτο Φεουδαρχικὸν Κράτος, μὲ ὅλα σχεδὸν τὰ γνωρίσματα τοῦ φεουδαρχισμοῦ ἂν καὶ ὑπὸ ἐλαφροτέραν κάπως μορφήν τοῦ τῆς Δύσεως (θεοκρατικὸν πνεῦμα, πολεμικὸν μένος, δουλοπαροικία, ἀπολυταρχικὸν διοικητικὸν σύστημα, κατακτητικὰς βλέψεις κτλ.)³⁾ Τὰ γράμματα καὶ ἐπιστήμαι ἦσαν στάσιμα

¹⁾ Βλ. Εὐγ. Παπαναστασίου: Τὰ Βαλκάνια ἐν σχέσει μὲ τὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα. Ἀθήναι 1922. σελ. 5—8. Ἐπίσης Ντριώ (ἐλ. μεταφ.) 1900 Ἡ ἱστορία τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος σελίς 155.

²⁾ Περί τῆς ἄθρησκείας κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ ἱστορικ. ὀλισμοῦ βλεπ. Κ. Ἐπιθ. ἔτος 1923 ἀρθρον (μεταφ.) Γκόρτε καὶ εἰς τεύχος 1924 τεύχος Ἰανουαρ.—Ἀπριλίου: Μπουχάριν «Περί τῆς θεωρίας τοῦ ἱστορικοῦ ὀλισμοῦ».

³⁾ Βλέπε Γ. Σκληροῦ. Τὸ Κοινωνικὸν μας ζήτημα ἐκδ. 1907 σελίς 38—40 καὶ Ζαχ. τοῦ Lingenthal ἱστορία τοῦ Βυζαντινοῦ Δικαίου

Αυτοκρατορία, ἦτον οἰκτρά καὶ ἀξιοθρήνητος ὥστε ὁ λαὸς νὰ εὐχεται τὴν ἀλλαγὴν κυριάρχου. Ἐκτὸς ἔμως τοῦ Φίνλεϋ ἔχομεν σύμφωνον καὶ τὸν Zach. von Lingenthal «Ἱστορία Βυζαντινοῦ Δικαίου» (ἑλληνικὴ μετάφρασις εἰς Θέμιδα Σγούτα ἔτος 1865 σελίς 380—5) ὁ ὁποῖος λέγει «εἰς τοὺς ἀτυχεῖς χωρικοὺς (πρὸ τῆς τουρκικῆς κατακτῆσεως) τοῦ Βυζαντίου ἀντὶ φόβου ἔμποιεῖ μάλλον ἐλπίδα κρείττονος καταστάσεως ἢ ἔλευσις νέου Δυναστού» καὶ ὁ Heuzey¹⁾ ἐπίσης λέγει «δύναται τις νὰ ἀμφιδάλλῃ ἐὰν οἱ Πάρσιχοι (βουλοπάρσιχοι) τὸν τελευταῖον αἰῶνα τῆς Βυζαντινῆς περιόδου ἔχασαν πολὺ γενόμενοι ραγιαδες ὑπὸ τοὺς Τούρκους;» Ὁ βυζαντινὸς χρονογράφος Χαλκοκονδύλης²⁾ μαρτυρεῖ μάλιστα ὅτι «ἡ πολιτικὴ ἀποσύνθεσις καὶ ἡ δυσφορία κατὰ τῶν φεουδαρχῶν ἦτο τοιαύτη ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ Ἐπίσκοποι τοῦ Ζητουρίου καὶ τῶν Σαλώνων δὲν ἐθεώρουν τὴν τουρκικὴν εἰσβολὴν δυστύχημα πλέον». Οἱ οικονομικὰ λοιπὸν αἰτία συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀποσύνθεσιν τῆς Βυζαντινῆς αυτοκρατορίας δημιουργήσαντα τοὺς ἀντικειμενικοὺς καὶ ὑποκειμενικοὺς δρους τῆς εὐκόλου ὑποδουλώσεώς της εἰς τὸν νέον ὀρμητικὸν ἐκ τῆς Ἀσίας κατακτητήν. Αἱ θρησκευτικαὶ ἔριδες καὶ ἐσωτερικαὶ διαμάχαι ποῦ ἀναφέρουν οἱ ἱστορικοὶ δὲν εἶνε ἡ αἰτία, ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς τότε οικονομικῆς καταστάσεως τοῦ Βυζαντίου.

¹⁾ Leon Heuzey Mission Arch de Maced και Δ. Τσοποτοῦ «Ἡ γῆ καὶ Γεωργία τῆς Θεσσαλίας» σελίς 20—25 δπου ὀνομάζονται καὶ οἱ φόροι καὶ ἀγγαρεῖαι καλ.

²⁾ Χαλκοκονδύλης Β' 27. Ὁ Φεραντοῦ ὑποστηρίζει ἐπίσης ὅτι τὸ 113 τῆς Β. Αυτοκρατορ. κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1100 ἀνήκον εἰς τὰ Μοναστήρια.

Αὐτοκρατορία, ἦτον οἰκτρά καὶ ἀξιοθρήνητος ὥστε ὁ λαὸς
 νὰ εὐχεται τὴν ἀλλαγὴν κυριάρχου. Ἐκτὸς ἔμως τοῦ
 Φίνλεϋ ἔχομεν σύμφωνον καὶ τὸν Zach. von Lingenthal
 «Ἱστορία Βυζαντινοῦ Δικαίου» (ἑλληνικὴ μετάφρασις εἰς
 Θέμιδα Σγούτα ἔτος 1865 σελίς 380—5) ὁ ὁποῖος λέγει
 «εἰς τοὺς ἀτυχεῖς χωρικοὺς (πρὸ τῆς τουρκικῆς κατακτῆ-
 σεως) τοῦ Βυζαντίου ἀντὶ φόβου ἔμποιεῖ μᾶλλον ἐλπίδα
 κρείττονος καταστάσεως ἢ ἔλευσις νέου Δυναστού» καὶ ὁ
 Heuzey¹⁾ ἐπίσης λέγει «δύναται τις νὰ ἀμφιδάλλῃ ἐάν
 οἱ Πάρσιχοι (βουλοπάρσιχοι) τὸν τελευταῖον αἰῶνα τῆς
 Βυζαντινῆς περιόδου ἔχασαν πολὺ γενόμενοι ραγιαδες
 ὑπὸ τοὺς Τούρκους;» Ὁ βυζαντινὸς χρονογράφος Χαλ-
 κοκονδύλης²⁾ μαρτυρεῖ μάλιστα ὅτι «ἡ πολιτικὴ ἀποσύν-
 θεσις καὶ ἡ δυσφορία κατὰ τῶν φεουδαρχῶν ἦτο τοιαύτη
 ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ Ἐπίσκοποι τοῦ Ζητουρίου καὶ τῶν Σα-
 λώνων δὲν ἐθεώρουν τὴν τουρκικὴν εἰσβολὴν δυστύ-
 χημα πλέον». Οἱ οικονομικὰ λοιπὸν αἰτία συνετέ-
 λησαν εἰς τὴν ἀποσύνθεσιν τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας
 δημιουργήσαντα τοὺς ἀντικειμενικοὺς καὶ ὑποκειμενικοὺς
 δρους τῆς εὐκόλου ὑποδουλώσεώς της εἰς τὸν νέον ὀρμητι-
 κὸν ἐκ τῆς Ἀσίας κατακτητήν. Αἱ θρησκευτικαὶ ἔριδες
 καὶ ἐσωτερικαὶ διαμάχαι ποῦ ἀναφέρουν οἱ ἱστορικοὶ δὲν
 εἶνε ἡ αἰτία, ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς τότε οικονομικῆς
 καταστάσεως τοῦ Βυζαντίου.

¹⁾ Leon Heuzey Mission Arch de Maced et A. Τροποτοῦ
 «Ἡ γῆ καὶ Γαργαί της Θεσσαλίας» σελίς 20—25 δπου ὀνομάζονται
 καὶ οἱ φόροι καὶ ἀγγαρεῖαι καλ.

²⁾ Χαλκοκονδύλης Β' 27. Ὁ Φαραντοῦ ὑποστηρίζει ἐπίσης ὅτι τὸ
 1)3 τῆς Β. Αὐτοκρατορ. κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1100 ἀνήκον εἰς τὰ Μονα-
 στήρια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

ΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑΙ ΣΥΝΘΗΚΑΙ ΤΗΣ ΠΡΟΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ

Ἡ νεωτέρα άστική τάξις εἶνα προϊόν μιᾶς μακροῦς ἐξελίξεως, μιᾶς ὀλοκληρῆς σειρᾶς ἐπαναστάσεων στοὺς τρόπους τῆς παραγωγῆς καὶ στὰ μέσα τῆς συγκοινωνίας. Σὲ κάθε διαδοχικὸ βαθμὸ τῆς ἀναπτύξεως τῆς, ἡ άστική τάξις πραγματοποιοῖται μίαν ἀνάλογη πολιτικὴ πρόοδος. . . . ὁ ρόλος τῆς άστικῆς τάξεως στὴν ἱστορία ὑπῆρξε ἀπὸ τῆς πρὸ ἐπαναστατικῆς.

ΚΑΡΑ. ΜΑΡΞ

Εἶνε ἀνάγκη πρὶν φθάσωμεν εἰς τὴν ἀνάλυσιν καὶ κριτικὴν τῶν γεγονότων καὶ αἰτίων τῆς μεγάλης Ἐπαναστάσεως τοῦ 21 νᾶ ἐξετάσωμεν, εἰς ποίαν κατάστασιν ἀπὸ οἰκονομικῆς ἀπόψεως εὕρισκετο ἡ τότε ὑπόδουλος εἰς τοὺς Τούρκους Ἑλλάς.

Ὅλοι οἱ άσχοληθέντες συγγραφεῖς μὲ τὰ γεγονότα τῆς Ἐπαναστάσεως ἐμμέσως ἢ ἀμέσως, παραδέχονται καὶ ἀνομολογοῦν ὅτι, ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰῶνος ἕως τὸς ἀρχὰς τοῦ 19ου παρατηρήθη μεγάλη οἰκονομικὴ ἀνάπτυξις εἰς τὴν τότε ὑπόδουλον Ἑλλάδα.

Τὸ Ἑλληνικὸν ἐμπόριον καὶ ἡ ναυτιλία, παρουσιαζαν τοιαύτην κίνησιν καὶ ἀκμὴν ὥστε νᾶ κατέχουν ἐξέχουσαν θέσιν εἰς τὴν ἐμπορικὴν καὶ ναυτικὴν κίνησιν τῆς Εὐρώπης.

Τὰ τρία ἱστορικὰ Νησιά: Ἰῶρα, Σκέυσι καὶ Ψαρὰ ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰῶνος ἐφθασαν εἰς μίαν μεγάλην οἰ-

κονομικήν ἀκμήν ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι τὸ ἐμπορικὸν ναυτι-
 κὸν τῆς Βενετίας διεήρχετο τότε μεγάλην κρίσιν τὸ δὲ γαλ-
 λικὸν ἐμπορικὸν ναυτικὸν διετέλει εἰς ἀδράνεια λόγφτων
 ἀγώνων τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως ἐναντίον τῆς Ἀγγλί-
 ας καὶ τῶν ἄλλων μοναρχικῶν κρατῶν τῆς Εὐρώπης τὰ
 ὅποια ἀπὸ κοινοῦ, (ὅπως κατὰ τὴν σύγχρονόν μας ἐποχὴν
 (1918—22) αἱ καπιταλιστικαὶ εὐρωπαϊκαὶ δυνάμεις ἐφήρ-
 μσαν ἀποκλεισμοὺς κατὰ τῆς Σοβιετικῆς Ρωσίας) εἶχαν
 ἀποκλείσει ¹⁾ καὶ ἀπομονώσῃ τὴν ἐπαναστατημένην δημο-
 κρατικὴν Γαλλίαν. Ὁ ἐμπορικὸς στόλος (κοινῶς καράβια)
 τῶν τριῶν αὐτῶν κυρίως νησιῶν ἦτο ὁ μόνος εἰς τὸ Αἰγαί-
 ον καὶ Μεσόγειον. Ἐτροφοῦται κρυφᾶ (δηλαδὴ ἐνήργει
 λαθρεμπόριον πολέμου) τὴν ἀποκεκλεισμένην Γαλλίαν
 προσποριζόμενος μεγάλα κέρδη καὶ ὀφελήματα. Ἐκ
 παραλλήλου ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς ρωσικῆς σημαίας
 ἀπὸ τὸ 1783 ²⁾ ἐπλεον ἐλεύθερα εἰς τοὺς Ρωσικοὺς λιμέ-

¹⁾ Τὸν κατὰ θάλασσαν ἀποκλεισμόν ἐνήργει κυρίως ἡ Ἀγγλία.
 Εἰς τὰ ἐκδοθέντα Ἀρχαία τῆς νήσου Ἰθράς (Ἀρχαίον τῆς Κοινότη-
 τος Ἰθράς 1778 - 1882 δημοσιευόμενα ὑπὸ Ἀντωνίου Λιγνοῦ) τομ.
 Β. σελ. 73 καὶ ἀλλαχοῦ ὑπάρχουν πολὺτιμοι πληροφορίες περὶ τοῦ δι-
 ναργουμένου κατὰ τῆς τότε Γαλλικῆς Δημοκρατικῆς ἀποκλεισμοῦ.
 Μεταφέρομεν ἐξῆς «ἀποσπασματὰ» ἐκ τῶν ἀνωτέρω Ἀρχαίων σχετικὰ
 μὲ τὸ ζήτημα τοῦτο, ἐρμηνεύσας συνδεόμενον μὲ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπα-
 ναστασὴν τοῦ 21. «κιμώτιασε καπετὴν κορ Γιῶργη... μπάς κοτσάμ-
 πκη τῆς νήσου Ἰθράς καὶ ναζίρη Πόρου. εἶπες ὀγκαινῶν: Ἐπειδὴ
 ἡ ἄξουσία τῆς Ἰγγλετέρας (ἀννοεῖ τὴν Ἀγγλίαν) διακηρήξασα τὸν πό-
 λεμον ἤδη ἐναντίον τῆς Ρεμπουσὺπληκας τῶν Φραντζέζων (ὑπον-
 νοεῖ τὴν Γαλλικὴν Δημοκρασίαν), καὶ ἀπομένως ἐμποδίζει διὰ τὰ
 πραγματευστέρικα (δηλαδὴ τὰ ἐμπορικὰ τὰ διεναργούντα ἐμπό-
 ριον) καράβια ὁ ποῦ πηγαίνουόν εἰς τὰ πόρτα καὶ μέρη τῆς Φραντζιάς
 . . . . . ἡ Ἰγγλετέρα . . . ἂν δὲν ἔχουν πράγμα πραγματευστέ-
 ρικον φραντζέζικον μέσα δὲν τὰ περὶζει καθόλου....»

²⁾ Μετὰ τὴν εἰρήνην μεταξὺ Τουρκίας καὶ Ρωσίας τοῦ Καταρτζῆ
 (ἔτος 1774) καὶ τοῦ Ἰαίου (1792) ὁ ἐμπορικὸς στόλος τῶν τριῶν

νας της Μαύρης Θάλασσης τὰ καράβια τῶν ἐν λόγῳ Νησιῶν διενεργοῦντα ἐμπόριον καὶ μεταφέροντα ἀπὸ τὰς ἀγορᾶς τῆς Νοτίου Ρωσσίας σιτηρὰ καὶ ἄλλα προϊόντα καὶ ἐμπορεύματα εἰς τοὺς λιμένας τῆς ἄλλης Εὐρώπης καὶ τανάπαλιν ¹⁾). Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ὄχι μόνον διὰ τὴν ὁδόδουλον Ἑλλάδα ἀλλὰ καὶ δι' ἄλλην τὴν Εὐρώπην οἱ νησιῶται Κοντουριώτηδες, Ὀρλάνδος κ. ἄλ. ἐθεωροῦντο οἱ μεγαλύτεροι ἐφοπλισταί ²⁾). Ἐπειδὴ ὅμως τόσον εἰς τὴν Μαύρην Θάλασσαν (ὅπως καὶ σήμερα ἀκόμη οἱ Λαζοὶ) ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Μεσόγειον καὶ Αἰγαῖον ὁπτήρχον ληστο-

ιστορικῶν Νησιῶν ἐλαβεν ἱερασίαν ἀνάπτυξιν. Διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Καϊναρτζή ἡ Ρωσία ἀπέδωκεν εἰς τὴν Τουρκίαν τὰ ναυὰ τοῦ Αἰγαίου ποῦ εἶχεν καταλάβει, ἡ δὲ Πόλις (κατὰ τὸ ἀρθρ. 17) ὑπέσχετο ἀμνηστίαν καὶ αἰωνίαν λήθην ὅλων τῶν ἀληθινῶν ἢ ὑποτιθεμένων ἐγκλημάτων ἢ ζημιῶν ὡς ὑπέστη καὶ ἐξήρτησεν παντὸς φόρου τοῦς ναοὺς κλπ. Μετὰ τὴν εἰρήνην Καϊναρτζή τὸ ναυτικὸν τῆς Πόλης (Τουρκίας) παρέλαβαν ναῦται Ἕλληνας Σπατοιώτας, Φαριανοὺς κλπ. Ἔτσι οἱ νησιῶται ἐξεπαιδεύθησαν εἰς τὴν ναυτικὴν πόλεμικὴν τέχνην συντελέσαντες κατὰ πολὺ εἰς τὰ μεγάλα ναυτικά καταρθώματα τοῦ ἀγῶνος κατὰ τὴν φερότην περιόδον του.

¹⁾ Βλέπε καὶ Βον καὶ Γον τόμον «Ἀρχαίον τῆς Κοινότητος Ἰθέρως» πλήθος ἐπιστολῶν καὶ διαταγῶν ἐπιβεβαιῶσι τὰ ἀνωτέρω. Σχετικῶς δὲ μὲ τὸ ζήτημα τῆς προσλήψεως ὀθραίων κλπ. ναυσιωτῶν εἰς τὸν τουρκικὸν στόλον βλέπ. σελίδ. 98, 335 καὶ 457 ἐνθα ὑπάρχει ἐπίσημον διατάγμα Σουλτάνων διὰ τὸ ζήτημα αὐτό.

²⁾ Ὁ Κριαζής εἰς τὴν «Ἱστορίαν τῆς Νήσου Ἰθέρως» Πάτριαι 1868 σελίς 60. γράφει «Ἡ Ἰθέρω εἶνε (κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἐπαναστάσεως) εἰς ἕκ τῶν πρώτων σταθμῶν τοῦ Αἰγαίου... πλοῦτη ἀμέτρητα ἐπισωρεύθησαν. Τὰ κλιτῆρα κατέστησαν περιττά καὶ τὰ κιδώτια ἀναπαρκῆ. Πανταχόθεν ἤκοῦτο ὁ ἀναρμόνιος τοῦ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου ἤχος... ἐπισωρεύθη ὁ χρυσὸς καὶ ὁ ἀργυρὸς εἰς ὁπόλαια (στέρνας) ὅθων ἐπέπρωτο γὰ ἐξήλθη ὄλος κατὰ τὴν 22 Μαρτίου 1921 καὶ παραιτέρω σελ. 60-64. «Ὁ περιθόχτος διὰ τὰ πλοῦτη του Α. Κουιουριώτης ἐκέρθησεν ἐπὶ ἕν ἔτος μόνον, ἕκ τῶν πλοῦτων του, ἕκ τῆς κυκλοφορίας τῶν χρηματικῶν κεφαλαίων του πλέον τῶν 200 χιλιάδων διατήλων.

πειραταί, Ἄλγερινοι κυρίως, ὁ ἔμπορικὸς στόλος τῶν τριῶν αὐτῶν νησιῶν—ὁ ὅποιος τονίζομεν—ἐθεωρεῖτο τότε ἐκ τῶν μεγαλυτέρων τῆς Εὐρώπης—εὐρέθη εἰς τὴν ἀνάγκη νὰ ἐξωπλισθῆ¹⁾, τοῦτο δὲ ἐπέτρεψε καὶ ὁ Σουλτάνος. Πρέπει νὰ τονίσωμεν ὅτι ἡ ἀνάπτυξις τῆς ναυτιλίας καὶ τοῦ ἔμπορίου διέσπασαν πρὸ πολλοῦ εἰς τὰ νησιά αὐτὰ τὴν φεουδαρχικὴν οἰκονομίαν καὶ ἡ νέα τάξις (τῶν ἐμπόρων καὶ караδοκυραίων (τροπλιστῶν) ἀπὸ τοῦ 1770 ἀρχίζει νὰ ἀποκτᾷ πολιτικὰ δικαιώματα καὶ νὰ λαμβάνεται ὡς ὄψιν ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖον καὶ τοὺς Τούρκους ὡς ἰσχυρότερα ἐντελῶς τάξις. Ὁ Καλλίνικος ὁ Πατριάρχης ἀναγγέλων πρὸς τοὺς νησιώτας τὴν ἐκλογὴν καὶ διορισμὸν νέου Μητροπολίτου εἰς τὴν ἐπαρχίαν των δὲν ἀπευθύνεται πλέον μόνον πρὸς τοὺς Προεστώτας καὶ Δημογέροντας (κοτσαμπάσιδες) ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς караδοκύριους καὶ πραγματευτάς (ἐμπόρους): Ἰδοὺ ἐπὶ λέξει ἡ πατριαρχικὴ προσφώνησις «Ἐντιμώτατοι κληρικοὶ τῆς ἁγιωτάτης ἀρχιεπισκοπῆς Αἰγίνης, Πόρου, Ὑδρας μετὰ πάντων τῶν ὑποκειμένων αὐτῇ χωρίων τε καὶ χωρῶν, καὶ εὐλαδέστατοι ἱερεῖς καὶ ὁσιώτατοι ἱερομόναχοι καὶ τιμιώτατοι προεστώτες καὶ δημογέροντες καὶ караδοκύριοι καὶ πραγματευταί... καὶ λοιποὶ ἀπαξάπαντες εὐλογημένοι..... εἴη

¹⁾ Ὁ Σουλτάν Μαχμέτ I (1809) εἰς διέταγμα ἑτοῦ πρὸς τοὺς καπιταναίους τῶν καραβιῶν... διατάσσει «ἐπειδὴ ἀναμφιδόλως εἶνε χρὸς βασιλικὸν ἢ πρὸς τοὺς ραγιάδες τῆς ἐπικρατείας μου, μάλιστα τοὺς караδοκύριους δεοὶ ταξιδεύουσι καὶ πραγματευτῶν, καὶ πάντα ἄλλων ἀκριβοῦς ὑπερβολαίς καὶ ἐπιβλαβείαις..... καθότι ὁ εἰρημένος εἶναι ἀπὸ τοὺς ραγιάδες τοῦ ὑψηλοῦ μου θαλασίου (πρόκειται περὶ τοῦ αἰτιοῦντος πλοιοῦρου νὰ ἐξωπλισθῆ τὸ καράβι του) καὶ κύριος τοῦ..... ρηθέντος καραβίου τὸ ὅσον περιέχει τόκια..... καὶ ναῦτας.... πιστόλια.... μαχαίρια... καταρτίσας ἐπὶ συμφωνίαν νὰ φυλάττη τὸ καθήκοντα τοῦ ραγιαλικίου...» σελίς. 441, 443, Ἄρχ. Κοινот. Ὑδρας τομ. Βος.

«...» πασι χάρις και εἰρήνη και ἀγάπη...»¹⁾ Τὴν ἰδίαν ἐπὶ λέξει προσφώνησιν ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ νεοεκλεγείς τότε Ἀρχιεπίσκοπος Ἀμβρόσιος. Ἀκόμη ὁ ἴδιος Πατριάρχης Καλλίνικος ἐζήτησεν οικονομικὴν συνδρομὴν διὰ τὴν ἀνέγερσιν καὶ λειτουργίαν τῶν ἐν Φαναρίῳ καὶ Γαλατᾷ (Κων)σταύσεως) ἑλληνικῶν ἑσπιταλείων (νοσοκομείων) ἀπὸ τοῦς «ἀπαξάπαντας καπιτανέους καὶ παραδοκυρίους» τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἑλλάδος²⁾, Πόρου καὶ Αἰγίνης. Εἰς τὸ σχετικὸν πατριαρχικὸν γράμμα δὲν ἀναφέρονται μόνον οἱ δημογέροντες καὶ πρεστοὶ ἀλλὰ καὶ οἱ παραδοκύριοι (ἀφοπλισταὶ) καὶ οἱ καπιτανεοὶ. Ἡ προτίμησις αὐτὴ δὲν εἶνε τυχαία βεβαίως ἀλλὰ μαρτυρεῖ ὅτι οἱ τότε ἀφοπλισταὶ (παραδοκυρεῖται) τῶν νησιῶν ἐφθμίζοντο διὰ τῶν πλοῦτον των, ὥστε νὰ προκαλοῦν τὴν προσοχὴν τοῦ Πατριαρχείου καὶ ν' ἀναγκάζουν τὸ Πατριάρχην νὰ τοῦς «παρακαλῆ» νὰ δώσουν ἔρανον δι' ὀρισμένους φιλανθρωπικοῦς σκοποῦς. Ἡ ἐμπορικὴ αὐτὴ ἀκμὴ τῶν νησιωτῶν καὶ ἰδίως τῆς Ἑλλάδος εἶχεν ὡς ἀναγκαῖον ἀποτέλεσμα νὰ θεσπισθῆ ἀπὸ τοῦ 1804 καὶ «νομοθεσία» περὶ ἐμπορικῆς ναυτιλίας³⁾ συγχρονισμένη μὲ τὴν κρατοῦσαν ἐν Εὐρώπῃ τότε νομοθεσίαν.

Ἐκτὸς τῶν τριῶν αὐτῶν νησιῶν (Ἑλλάς, Σπέτσαι καὶ Ψαρρά) τὰ ὅποια εὕρισκοντο εἰς τόσον μεγάλην οικονομικὴν ἀκμὴν, κατὰ κοινὴν ἄλλως τε ὁμολογίαν, καὶ τ' ἄλλα νησιὰ τοῦ Αἰγαίου⁴⁾ (Κυκλάδες καὶ Σποράδες) διέθετον ἐμπορικὸν στόλον ὅπως δὴ ποτε σημαντικόν.

Ἐπίσης εἶνε γνωστὸν ὅτι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἀκόμη τῶν

¹⁾ Τὸ περιεχόμενον τοῦ πατριαρχικοῦ αὐτοῦ γράμματός (ἀγκυκλίου) θὰ μᾶς ἀποκαλύψῃ εἰς τὸ κεφάλαιον περὶ «προνομιῶν, τοῦ Κλήρου καὶ τῆς Ἀριστοκρατίας» Ἐξεδ. τῆς 1770.

²⁾ Ἀρχ. Κοινότη. Ἑλλάδος τομ. 6. σελ. 294 - 297.

³⁾ Βλ. «Ἀρχεῖτ. Κ. Ἑλλάδος» τομ. 3 σελ. 456. καὶ Κριεζῆ: Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος.

⁴⁾ Καὶ ἡ Χίος ἤμαρ, ἐν μέρει ἐὰ καὶ ἡ Σάμος.

Σταυροφοριῶν εἶχον ἀναπτυχθῆ σπουδαίως αἱ μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῆς Δύσεως ἐμπορικαὶ σχέσεις. Ἀπὸ τὰ μέσα δὲ τοῦ 17ου αἰῶνος, αἱ ἐμπορικαὶ αὐταὶ σχέσεις, λαμβάνουν μεγάλην ἔκτασιν καὶ σημασίαν.

Τὸ σημερινὸν ἄσχημον Τρίκκερι (παρὰ τὴν εἰσοδὸν τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου) κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 18ου αἰῶνος εἶχεν σπουδαία ναυπήγεια καὶ στόλον ἐμπορικῶν ποῦ μετέφερα σιτάρια κυρίως εἰς τοὺς λιμένας Θεσσαλονίκης, Κων)πόλεως, Ὀδησσοῦ κτλ.¹⁾ Ἐπίσης καὶ ὁ Βόλος (Γόλος ἐλέγετο τότε) εἶχεν ἀναπτύξει ἐμπόριον νημάτων βαμβακερῶν μετὰ τῆς Βενετίας καθὼς καὶ μετόξῃς μετὰ τῆς Ὁλλανδίας, Ἀγγλίας κτλ. Χάριν δὲ τοῦ ἐμπορίου αὐτοῦ ἤδρευεν ἐν Πορταριᾷ (Βόλου) καὶ Ἐμπορικὸς Πράκτωρ τῆς Γαλλίας ὀνόματι Βερθελεμῆ (ἀρχαὶ 19ου αἰῶνος). Ἐπίσης ἐμπορικῶν στόλον εἶχεν καὶ ἡ Ζαγορά (Ἀνατολικὴ πλευρὰ Πηλίου). Ὁ Rouqueville εἰς τὸ «Voyage de la Grèce τόμος Γ' σελ. 67, 394 ἀναφέρει ὅτι νήματα ἐρυθροδαφῆ, ὑφάσματα βαμβακερά, μεταξωτὰ καὶ ἐκ τριχῶς αἰγῶς (τραγομάλλινα) ἐξήγοντο ἐπίσης εἰς μεγάλης ποσότητας, ἀξίας πολλῶν ἑκατομμυρίων γροσίων ἐκ τῶν χωρίων τοῦ Πηλίου καὶ Ἀγυιάς εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Ἐπίσης κατὰ τὸν ἴδιον Πουκεδίλ οἱ κάτοικοι τοῦ Πηλίου καὶ τῆς Ἀγυιάς χαρακτηρίζονται «ἐπιχειρηματικοὶ» καὶ «φιλαπόδημοι» διεσπαρμένοι εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ ἰδίως εἰς τὴν ἐπαρχίαν Παργάμου ὅπου εὐποροῦν. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ 18ου αἰῶνος ἡ Θεσσαλία ἐξήλθεν ὡς μαρτυροῦν διάφοροι περιηγηταί, σιτάρια, κριθάρια, μετάξια πολλά, σῦκα, λάδια, ἄληταις, βαμβάκια, νήματα, σάμι, πετσιὰ, ρύζι»²⁾.

¹⁾ Δημητριάδων: Νεωτερικὴ Γεωγραφία. Βένη 1791 σελ. 234.

²⁾ Βλέπε καὶ Τσοποτοῦ «Γῆ καὶ Γεωργαὶ τῆς Θεσσαλίας» σελίς 156 - 160 καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ σημειωμένην βιβλιογραφίαν.

τὸ Μένσοβον καὶ τὰ Ἰωάννινα εἶχεν ἀναπτυχθῆναι ἐπίσης διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην μέγα ἐμπόριον ἐξωτερικόν.

Ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ 18ου αἰῶνος ἰδρύθησαν ἀπὸ τοῦς ἐμπόρους τοῦ Μενσόβου καὶ τῶν Ἰωαννίνων μεγάλα ἐμπορικὰ καταστήματα εἰς τὸ ἐξωτερικόν καὶ ἰδίᾳ εἰς τὴν Ἑνετίαν, Μόσχαν, καθὼς καὶ εἰς τὴν Λάρισσαν καὶ Κων)πολιν. Ἐκ παραλλήλου καὶ ἡ Ζαγορά (Πηλίου) ἡ ὅποια διέθετε μέγαν στόλον ἀπὸ Ἰστιοφόρα¹⁾ εἶχεν ἀναπτύξῃ ἐξαγωγικόν ἐμπόριον κυρίως μὲ τὴν νότιον Ρωσίαν καὶ Μολδοβλαχίαν καὶ Ὀλλανδίαν. Ὑπάρχουν ἀνέκδοτα ἔγγραφα (ἐπιστολαί, συμφωνητικά, διαθήκαι κτλ.) ἐκ τῶν ὁποίων ἀποδεικνύεται, ὅτι εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν ὑπῆρχον ἑκατομμυριοσχοὶ διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐμποροὶ τῆς Ζαγοράς καθὼς ἐπίσης καὶ εἰς Ρωσίαν σπουδαῖοι ἐμπορικὸι οἴκοι Ζαγοραίων. Μάλιστα ὁ ἐκ Ζαγοράς Νικόλαος Κρίσκης ἐγένετο καὶ Ναύαρχος τοσκατὰ τὴν ἀνωτέρω ἐποχὴν ρωσικοῦ στόλου.

Ἄς ἔλθωμεν εἰς τὴν Ἡπειρον. Ὁ Πουκεδὼν γινώσκων καλὰ διὰ περιουσιῶν τὴν Ἡπειρον κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἀναφέρει εἰς τὰς ἱστορικὰς ἀναμνήσεις του ὅτι οἱ Καλλαρῆται (χωρίον εἰς τὸ ὄρος Πολύαινον) τῆς Ἡπείρου ἤκμαζον ἐμπορικῶς τόσον πολὺ ὥστε νὰ ἀμιλλῶνται μὲ τὰς μεγαλειτέρας ἐμπορικὰς πόλεις τῆς Εὐρώπης.

¹⁾ Φαίνεται ὁ στόλος τῆς Ζαγοράς ἦτο πολὺ γνωστός διότι ὑπάρχει καὶ δημοτικὸ τραγῳδὸν ποῦ ἀρχίζει ἔτσι: «Ἦρθαν τὰ καράδια τὰ Ζαγοριανὰ...» Κατὰ μαρτυρίαν ὁμοῦ ἀντιοπίων καὶ ἐξ ἄλλων ἐγγράφων ἀρχαίων φαίνεται ὅτι ὁ Ζαγοριανὸς ἐμπορικὸς στόλος ἀνήκον μᾶλλον εἰς τὸ ἄλλοτε (κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς τουρκοκρατίας) χωρίον: Παλαιὰ Μιτζέλα τὸ ὅποιον κατὰ τὸ 1828 ἀπειθῆ δὲν ὑπετάγη τὸ ἑκαστὸν οἱ τούρκοι. Οἱ περισσότεροι δὲ κάτοικοι αὐτοῦ ἀπεδήμησαν ὡς πρόσφυγες εἰς τὴν ἐλευθέρην τότε Ἑλλάδα (ἐπαρχία Ἀλμυροῦ) ὅπου τῇ συνδρομῇ κυρίως τῆς κατόπιν Βασιλείσσης Ἀμαλίας ἐκτίσθη δι' αὐτοῦς ὁ πρόσφυγικὸς συνοικισμὸς «Νέα Μιτζέλα ἢ Ἀρχαία πόλις».

Και εἰς αὐτὴν ἀκόμη τὴν καθ' αὐτὸ γεωργικὴν Πελοπόννησον ἤρχισεν νὰ περατηρήται σοβαρὰ ὡσεὶ δὴ ποτε ἐμπορικὴ κίνησις. Ἐναφορικῶς μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς χειροτεχνίας¹⁾ δὲν ἔχομεν ἱστορικὰς μαρτυρίας ἐξίλας λόγου δι' ὅλας τὰς ἐπαρχίας τῆς Ἑλλάδος. Πάντως ὅμως εἰς τὸ Πήλιον μὲ τὴν βαφὴν τῶν νημάτων, Ἄμπελάκια, Ἄγυιάν καὶ Τόρναβον ἐτημειώθη μεγάλη ἀνάπτυξις τῆς χειροτεχνίας. Εἰς τὴν Πελοπόννησον τὸ σπουδαιότερον, ὡς τὸ ὀνομάσωμεν ἔτσι, βιομηχανικὸν κέντρον τῆς τότε προεπαναστατικῆς ἐποχῆς, ἦτο ἡ Δημητσάνα. Μέχρι τῶν ἡμερῶν μας ἀκόμη σῶζεται ἡ ἔκφρασις «δημητσανίτικο μαροῦτι». Λόγω τῆς σπουδαιότητος τῆς Βιομηχανίας αὐτῆς, θὰ κάμωμεν εὐρυτέραν κάπως ἀνάλυσιν τὰ περὶ αὐτῆς.

Κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς²⁾ ἡ Δημητσάνα ἦτο κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας τῆς τουρκοκρατίας σπουδαῖον βιομηχανικὸν κέντρον ὀλικῶν πολέμου. Τὸ πυριτιδοποιεῖον τῆς Δημητσάνης κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκαίνην ἦτο τὸ μεγαλύτερον ὅλων, ὑπῆρξεν δὲ κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν ὁ μεγαλύτερος καὶ σπουδαιότερος χορηγητὴς τοῦ ἀγῶνος. Ἡ Κρήτη, ἡ Στερεά, ἡ Θεσσαλία, ἡ Κισσάνδρα, ὁ Ἄθως

¹⁾ Ὁ Δαρμάνος Κυριαζῆς εἰς τὴν μελέτην του περὶ «Ἑλ. χειροτεχνίας» περιόδ. Νέος Αἰὼν τομ. Α. ἀριθ. 1—4 Ἀθῆναι, 1917, ἔχων ὑπ' ὄψιν του κατὰ τὸν Μάουερ ἀγνοεῖ φαίνεται τὰς ἐπὶ τοῦ προκαταμένου ἐργασίας τοῦ Λάμπρου καὶ ἀποφαίνεται δογματικῶς ὅτι ἡ ἑλληνικὴ χειροτεχνία κατὰ τοὺς πρὸ ἐπαναστατικούς χρόνους εἶνε σχεδὸν ἀναξία λόγου καὶ ὑφίστατο παντοῦ ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς οἰκτικῆς οἰκονομίας. Ἡ βικρὴ ὅμως τῶν μαλλίων καὶ νημάτων εἰς τὰ Πήλιον, Τόρναβον, Ἄγυιάν καὶ τὰ ἐκτρέποντα Ἄμπελάκια, ἐπίσης ἡ κατασκευὴ περιτῶν καὶ σφαιρῶν κλπ. εἰς τὴν Δημητσάνην, τὰ χρυσοχοεῖα τῶν Καλλικρυτῶν κλπ. μετριοθὲν ἐντελῶς τὸ ἀντίθετον ἀπὸ τοὺς δογματισμοὺς τοῦ Δ. Κυριαζῆ.

²⁾ Βλ. Σπυρ. Λάμπρου «Ἡ περιότης τῆς Δημητσάνης» σελ. 511 «Δόξαι καὶ Ἄρθρα» 1902 Ἀθῆναι.

επιχειρήζοντο μπαροϋτι και σφαίρας από την Δημη-
 τούνα και κυρίως από τους μύλους (έργοστάσια) των άδελ-
 φών Σπηλιωτοπούλου. Κατά τινα πίνακα εις ένα και μόνον
 χρόνον εις μόνην την Πελοπόννησον εστάλησαν 3510 δικά-
 δες σφαιρών, 13106 δικάδες μπαροϋτισθ και 804.320
 φυσίγγια.

Κατά τον Σπυρίδ. Τρικούπην « ή πόλις των Πατρών
 ήκμαζεν υπέρ πάσαν άλλην της Πελοποννήσου δια τὸ
 ἐμπορίον και τὸ πολύτιμον προϊόν της σταφίδος ¹⁾ εὐρω-
 πάζε δὲ υπέρ τὰς άλλας δια τὴν συχνὴν μετὰ τινων παραθα-
 λασσίων της Εὐρώπης πόλεων ἐξαιτίας τοῦ ἐμπορίου ἐπι-
 μιξίαν και δια τὴν εις ἐν αὐτῇ διαμονὴν προξένων ἰσχυόν-
 των παρὰ ταῖς τουρκικαῖς ἀρχαῖς.»

Εἰς τὰς Καλαρρύτιας (Ἠλείρου) εἶχεν φθάσει ἡ χρυ-
 σοχοικῆ εις βαθμὸν σπανίας τελειότητος. Ἄλλὰ και εις
 τὰ Νησιὰ ἀκόμη και εις τὰς άλλας πόλεις της Πελοπόννη-
 σου και Στερεᾶς ἀνεπτύχθη σπουδαία διομηχανία ὑπὸ τὴν
 τότε βεβαίως μορφήν της. Τὰ Ἀμπελάκια εἶνε ὀνο-
 μαστὰ ἀπὸ τὰ μέσα της 18 ἑκατονταετηρίδος δια τὰ 24
 νηματοβαφεία τὰ ὅποια ἀπασχολοῦσαν ὑπὸ τύπον συνεται-
 ρισμοῦ ὁλόκληρον τὴν ἐκ 4 χιλ. περίπου φυχῶν πληθυ-
 σμὸν παρήγων δὲ και ἀπέστελλον εις Βιέννην, Ἀμβούρ-

¹⁾ Κατὰ τον Rouquenuille κατὰ τὸ 1814 ἡ παραγωγή της στα-
 φίδος ἐν Πελοποννήσῳ γενικῶς ἦτο ἡ ἑξής :

	Ἐνετικὸς λίτρας	τιμὴ
Πάτραι	6,000,000	140 γρῶσ. = 840,000
Αἰγιαλαῖας Καλαῖρωτα	2,000,000	130 " = 266,000
Κορινθίας	700,000	180 " = 126,000
Ἰσόβολον παραγωγῆς	8,500,000	Ὀλικὴ ἀξία 1,217,900

Τὸ γρῶσιον ἐκλαμβάνεται ὡς φράγκον. βλέπ. Χριστ. Βόαλπίδου
 «Γεωργικὴ Ἑραυνα τοῦ Νομοῦ Ἀχαΐας» Ἀθήναι 1919 σελίς
 110—111.

γον, Δρέσδη, Λειψίαν και Ἀγγλίαν περί τὰς 3 χιλ. δέματα νημάτων ἐρυθροβαφῶν. Ἐπίσης ἡ Ἀγυιά και Ρέτσιανη Σελιτσάνη ἐφτημίζοντο διὰ τὰ μεταξουργεῖα και ὕφαντήρια των ¹⁾. Ἀρκετὰ χαρακτηριστικὸν τῆς μεγάλης ἐμπορικῆς και βιομηχανικῆς ἀκμῆς τῆς Θεσσαλίας κατὰ τὴν προεπαναστατικὴν ἐποχὴν και τῆς ἐπαφῆς τῶν κατοίκων τῆς μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ εἶνε και τὸ γεγονός ὅτι ὕπῆρχον ἐλεύθεροι τέκτονες (μασσῶνοι) εἰς τὴν Θεσσαλίαν ἰδρύσαντες Στoάν εἰς τὴν κοιλάδα των Τεμπῶν ²⁾.

Θὰ ἡδυνάμεθα νὰ ἀντιγράψωμεν σελίδας ὀλοκλήρους ἀπὸ τὰ ἐκδοθέντα κυρίως ἀρχεῖα τῆς Νήσου Ἰῶρας καθὼς και ἀπ' τὰ γνωστὰ και ἀνέκδοτα ἀρχεῖα τῶν Θεσσαλικῶν, Ἡπειρωτικῶν και Πελοποννησιακῶν και Μικρασιατικῶν πόλεων και χωρίων τῆς τότε ἐποχῆς δι' ὧν πιστοποιεῖται κατὰ τὸν ἐπιστημώτερον τρόπον ἡ μεγάλη ναυτικὴ, ἐμπορικὴ και βιομηχανικὴ ἀκμὴ τῆς ὑποδοῦλου Ἑλλάδος και αἱ σχέσεις αὐτῆς μετὰ τὴν Εὐρώπην. Ἀλλὰ ἐπὶ τοῦ ζητήματος αὐτοῦ δὲν ὑπάρχει καμία διαφωνία ἀπὸ τοῦ συγγραφεῖς.

Ἐκεῖνο ὅμως ποῦ δὲν ἐξητάσθη ἀπὸ τοῦς ἱστορικοῦς ὄχι ἀπὸ ἀπόψεως ὁμολογίας γεγονότων και ἱστορικῶν πληροφοριῶν και δεδομένων ἀλλ' ἀπὸ ἀπόψεως κοινωνιολογικῆς εἶνε ἡ περίοδος αὐτὴ τῆς ἱστορίας τοῦ ὑποδοῦλου ἐλληνισμοῦ. Ἀναφέρουν ξηρὰ τὰ γεγονότα τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως τῆς τότε Ἑλλάδος ἀλλὰ και δὲν ἀποδίδουν και ἐξαιρετικὴν σημασίαν εἰς τὸ γεγονός αὐτό. Τὸ πολὺ θεωροῦν τὴν οἰκονομικὴν αὐτὴν ἀνῆλθσιν ὡς συντελεστικὴν

¹⁾ Λεονάρδου: Νεωτέρα τῆς Θεσσαλίας χωρογραφία, Πόστη 1836 Rouqueville (Voyage c.t.c. τομ. Γος) Κ. Παπαρηγοπούλου τόμος Β. Ἱστορ. Ἑλ. Ἔθους.

²⁾ Βλεπ. Δ. Τσοποτοῦ ἀπόθ. σελ. 140 - 160 και τὴν παρ' αὐτῷ βιβλιογραφίαν.

ἀπὸ ἀπόψεως μέσων χρηματικῶν κυρίως μαζὺ μὲ ἄλλα αἰτία, (φιλοπατρία, θρησκεία, πίστις κλπ.) εἰς τὴν ἔκρηξιν τῆς Ἐπαναστάσεως. Ἐδῶ ὅμως εἶνε τὸ ζήτημα. Ἡ φιλοπατρία, ἡ πίστις καὶ τὰ τοιοῦτα δι' ἡμᾶς δὲν συνετέλεσαν εἰς τὴν γέννησιν τῆς ἰδέας τῆς Ἐπαναστάσεως οὔτε εἰς τὴν ἔκρηξιν αὐτῆς ¹⁾ ἐξ ὧν ἀναφέραμεν ἀνωτέρω ἴδωμεν ὅτι ἡ τότε ὑπόδουλος Ἑλλάς εἰσηλθεν εἰς μίαν νέαν περίοδον, διακρινομένην ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ναυτιλίας. Ἡ νέα αὕτη περίοδος παρουσιάζει ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ μιᾶς μεταβολῆς, μεταμορφώσεως εἰς τὴν τότε φεουδαρχικὴν οἰκονομίαν. Ἀπὸ τὴν φεουδαρχικὴν οἰκονομίαν τοῦ μεσαιῶνος ἐγεννήθη μία νέα κοινωνικὴ τάξις, ἡ ἀστικὴ (μπουρζουαζία) διὰ τὸν ἴδιον λόγον καὶ διὰ τὰς αὐτὰς αἰτίας ποῦ καὶ εἰς τὴν Εὐρώπῃ ἀπὸ τοῦς δουλοπαροίκους τοῦ Μεσαιῶνος ἐγεννήθησαν οἱ ἀστοὶ τῶν πρώτων κοινοτήτων (τῆς Γαλλίας, Ἰταλίας κλπ.) καὶ ἀπὸ αὐτοῦς πάλιν ἡ νεωτέρα ἀστικὴ τάξις. Αἱ ἀγοραὶ τῆς Ρωσσίας, Ἰταλίας, Γερμανίας Αὐστρίας κλπ.

¹⁾ Ἄλλωστε τὸ αἶσθημα τῆς φιλοπατρίας, τῆς πίστεως κ.λ.π. δὲν εἶναι κάτι μόνιμον καὶ σταθερόν. Αἱ ἰδέαι αὗται ἀλλάσσουσι διαρκῶς περιεχόμενον ἀναλόγως τοῦ οἰκονομικοῦ καθεστώτος ποῦ ἐπικρατεῖ διότι δὲν εἶνε τίποτα ἄλλο παρὰ τὸ ἀντικαθρέπτισμα τῶν οἰκονομικῶν ὄρων καὶ ἀναγκῶν μιᾶς ἐποχῆς. Ἄλλο ἦτο τὸ περιεχόμενον τῆς ἰδέας τῆς φιλοπατρίας τοῦ γάλλου δημοκράτου καὶ ἄλλο τοῦ μοναρχικοῦ. Ἐν ὀνόματι τῆς «πατρίδος» ὁ γάλλος δημοκράτης ἐπολέμησε ἠρωϊκότετα τὴν ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν ἀντίδρασιν καὶ ἐπιδρομὴν. Ἐν ὀνόματι δὲ τῆς ἰδίας «πατρίδος» καὶ οἱ ἐμικρέδες (εὐγενεῖς καὶ φεουδάρχαι) ἐοχεδιάζον συνωμοσίας καὶ ἐπικαλοῦντο τὴν ξενικὴν ἀπέμεισιν. Ἡ ἰδία ἱστορία ἐπαναλήφθη καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας εἰς τὴν Ρωσίαν. Αἱ ἰδέαι ὅπως ἐτονίσσαμεν καὶ ἄλλοθ δὲν δημιουργοῦν καταστάσεις κοινωνικάς διότι δὲν εὐρίσκονται ἐκτός τόπου καὶ χρόνου ἀλλὰ εἶναι ἡ ἀντανάκλασις τῶν πόθων μιᾶς ἐποχῆς, ἡ ἔκφρασις δηλαδή τῶν συμφερόντων αὐτῆς ἢ ἐκείνης τῆς κοινωνικῆς τάξεως.

μετά των οποίων είχαν αναπτύξη ως εξεθέσαμεν ανωτέρω σπουδαιότατας έμπορικὰς σχέσεις αἱ περισσότεραι κοινότητες τῆς Θεσσαλίας, Πελοποννήσου, Νησιῶν καὶ Ἡπείρου ἔδωκαν ἐξαιρετικὴν θέσιν εἰς τὴν νέαν κοινωνικὴν τάξιν τῆς ὑποδοῦλου τότε Ἑλλάδος ἢ ὅποια μὲ τὴν οικονομικὴν τῆς ἀνάπτυξιν καὶ τὰς σχέσεις τῆς μὲ τὰς ξένας ἀγορὰς ἐπαιξεν σημαντικώτατον ρόλον εἰς τὴν ἐμπορικὴν καὶ βιομηχανικὴν κίνησιν τῶν σπουδαιότερων κέντρων τῆς Ρωσίας, Ἰταλίας, Γερμανίας. Καὶ ἡ νέα τάξις αὐτὴ ἦτο ἡ ἀστικὴ ¹⁾, ἡ ὅποια ἐπαιξε τὸν πρωτεύοντα ρόλον εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 21 καὶ τῆς ὅποιας ἀποκλειστικῶς ἔργον εἶνε, ἡ «ἐθνικὴ» αὐτὴ ἐξέγερσις ἢ καταλήξασα ἔπειτα ἀπὸ ἑκταετείς ἀγῶνας εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ μεγαλυτέρου τμήματος τῆς τότε ὑποδοῦλου Ἑλλάδος.

¹⁾ Βλ. Κομμουνιστικὸ Μανιφέστο Μάρξ-Ἐνγκελς ἑλλην.μεταφ. Ἐκδόσεις Σοσιαλιστικοῦ-Κομμουνιστικοῦ Κόμματος 1919 εἰς σελιδ. 25 30. Καὶ Π. Λαφόρτζ. Ἡ Ἑξέλιξις τῆς Ἰδιοκτησίας ἑλ. μεταφ. Ἐκδόσεις Γ. Βασιλείου 1923.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Η ΠΡΟΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ

Κανόνες ἠθικῆς, θρησκευτικῆς πεποιθήσεως, νομικά, ἀστικά καὶ ποινικά ἰσχύματα, πολιτικὴ διοργάνωσις, ὅλα ἀλλάζουσι καὶ ὅλα εἶνε σχετικὰ πρὸς τὸ ἀξιοτιμώμενον ἱστορικόν καὶ ὀλισθητικόν περιβάλλον.

FERRI

Ἡ ἐμπορικὴ, βιομηχανικὴ καὶ ναυτιλιακὴ ἀνάπτυξις καὶ πρόοδος τῶν μεγαλυτέρων ἑλληνικῶν κοινοτήτων τῆς Θεσσαλίας, Ἡπείρου, Νησιῶν, Σμύρνης, Κων)σταντινουπόλεως, Πελοποννήσου κλπ., δὲν ἐξεδηλοῦτο διὰ τῆς εὐημερείας τῶν κατοίκων μόνον¹⁾, τῆς ἐπιδείξεως ὀλικῶν ἀγαθῶν καὶ τοῦ τρόπου τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, ἀλλὰ ὡς ἀποτέλεσμα ἀναπόφευκτον εἶχεν καὶ τὴν καλλιέργειαν τῶν Γραμμάτων καὶ τῶν ἐπιστημῶν²⁾.

Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 17ου αἰῶνος—μαζὺ μὲ τὴν οἰκονο-

¹⁾ Εἰς τὴν σημερινὴν Δοκίμην καὶ φτωχὴν πόλιν τῆς Θεσσαλίας. Τὸ ῥηγόνον κατὰ τὸ 1822 κατὰ μαρτυρίαν τοῦ χρονολογίου I. Λεονάρδου (Νεωτάτη τῆς Θεσσαλίας χωρογραφία. Πόσις 1886) τὸ Παλάτι τοῦ τότε Βασιλῆ Παροῦ (υἱοῦ τοῦ Ἀλῆ Παροῦ) ἦτο «εἰκοδομημένον κατὰ τὸν ὀραϊὸν εὐρωπαϊκὸν τρόπον τῆς γὰρ τεκτονικῆς. . . . ὅπου πολλάκις ἐπαρασταίνοντο παρὰ τῶν Εὐρωπαϊκῶν θέατρα καὶ κομωδία».

²⁾ Πρέπει νὰ σημειώσωμεν ἐπίσης διὰ τὴν Βενετίαν ὑπερχον ἑλληνικὰ τυπογραφεῖα κατὰ τὸ τέλος τοῦ 18ου αἰῶνος. Ἐπίσης ἐν Σμύρῃ καὶ ἐν Βιέννῃ εἰς τὰ ὅμοια ἐτεπόνητο ἡ «Ἐφημερίς» (1793). Ἐφημερίδας ἑλληνικαὶ ἐξεδίδοντο ἀπὸ τοῦ 1819 καὶ εἰς Λονδίνον.

μικὴν ἀνάπτυξιν τῆς χώρας — χρονολογεῖται ἡ σύστασις ἑλληνικῶν σχολείων. Τὸ 1621 ἰδρύθη ἐν Ἐνατίᾳ τὸ λεγόμενον Φλαγίννειον Φροντιστήριον (ἀνωτέρα Σχολὴ εἶδος σημερινοῦ εὐρωπαϊκοῦ Λυκείου). Κατὰ τὸ 1642 συνίσταται εἰς τὸ Καρπενησί ἐλληνικὴ σχολή. Μετ' ὀλίγα ἔτη ἰδρύεται εἰς τὰ Βρανιανὰ τῶν Ἀγράφων ἄλλη σχολὴ γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα «Μουσεῖον Ἀγράφων». Τὸ 1647 ἰδρύονται δύο ἀνώτεροι σχολαὶ τὸ ἓνα εἰς Ἰωάννινα καὶ τὸ ἄλλον εἰς Ἀθήνας εἰς τὰς ὁποίας ἐδιδάσκοντο ἑλληνικά, λατινικά, καὶ ἐπιστήμαι. Τὰ Ἰωάννινα ἀπέκτησαν κατόπιν καὶ ἄλλα κατώτερα καὶ ἀνώτερα σχολεῖα δι' ὃ καὶ θεωροῦνται κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὡς ἡ «ἐστία» τῶν γραμμάτων καὶ τῶν ἐπιστημῶν. Κατὰ τὸ τὸ 1702 ἰδρύεται καὶ εἰς τὸν Τόρναβον ἀνωτέρα Σχολή. Κατὰ τὴν αὐτὴν περίπου ἐποχὴν καὶ μεταγενεστέρως ἀκμάζοντα ἑλληνικά σχολεῖα θεωροῦνται τὸ τῆς Τσαριτσάνης, Ραφάνης, Ζαγοράς, Μηλεῶν, Ἀμπελακίων, Λαρίσης, Τρικκάλων, Κυθωνιῶν, Σμόρνης, Χίου, Δημιτσάνης, Πάτμου, Θεσσαλονίκης καὶ Μοσχολόεως (Ἡπείρου) ¹⁾.

Ἐκ τῶν τότε συγγραφέων, λογίων καὶ ἐπιστημόνων ὀνομαστοίτεροι εἶνε ὁ ἐκ Τυρνάβου Πέζαρος, Κωνσταντῖνος ὁ Λογιώτατος (διδάσκαλος τοῦ Ρήγα Φεραίου καὶ Κωνσταντᾶ) εἰς τὸ ὀνομαστὸν Σχολεῖον τῆς Ζαγοράς, ὁ Νικόλαος Κασσαβέτης ἐπίσης ἐκ Ζαγοράς (1702—1800) Σπυρίδ. Ἀσάνης ἰατρός καὶ διάσημος μαθηματικὸς διδάξας εἰς τὰ Ἀμπελάκια (1799—803) Οἱ ἐκ Ζαγοράς ἐπίσης Ἰωάννης Πρίγκος ἐκδώσας εἰς τὸ Ἀρμετελόδαμον τῆς Ὀλλανδίας τὴν Ὀρθόδοξον Ὁμολογίαν τοῦ Εὐ-

¹⁾ Σχεδὸν εἶναι αἱ ἀκμαιοῦσαι κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἑλληνικαὶ Σχολαὶ ἰδρύθησαν εἰς τὰς ἀκμαζούσας οἰκονομικῶς Κοινότητες.

γενείου Βουλγάρως, Κων. Ξυπόλυτος, Καλλίνικος Πατριάρχης Κων]σταυ (1757), οί εκ Μηλεών Δανιήλ Φιλιππίδης και Γρηγόριος Κωνσταντίας (1753—1844) γνωστοί συγγραφείς υπό τὸ ὄνομα Δημητριάδης, Ἄνθιμος Γαζής, ὁ εκ Τυρνάβου Δημ. Ἀλεξανδρίδης διακρινόμενος διὰ τὴν γλωσσωμάθειάν του, ὁ Κ. Κούμας εκ Λαρίσης πολυμαθέστατος ἱστορικός (1780—1820) και συγγραφεὺς ἀξιολόγων ἔργων, ὁ Ζήσης Κάδρας εκ Ἀμπελακίων ἱατρός και φιλόσοφος (1808), ὁ εκ Ὀλόμπου Χρυστόφορος Περαιθὸς γνωστός διὰ τὰ «Πολεμικά του Ἀπομνημονεύματα» και ὡς συνεργάτης τοῦ Ρήγα. Δημητράκης Φωτ. Καταριζής (1785) Κων]λίτης και ἐγκατεστημένος εις τὸ Βουκουρέστι πνευματικὸν ἐπίσης κέντρον τοῦ ἑλληνισμοῦ), Ἀθ. Χριστόπουλος (1772—1847), Ἀθαν. Ψαλλίδας διευθυντὴς τῆς Σχολῆς Ἰωαννίνων (1796—1820) Ἀδαμάντιος Κοραΐς (1748—1833), Κοδρικᾶς και ἄλλοι. Παραλείπομεν ν' ἀναφέρωμεν τὸν Ρήγαν Φεραῖον διότι εις ἰδιαίτερον κεφάλαιον θὰ κάμωμεν εὐρύτερον περὶ αὐτοῦ λόγον, λόγω τῆς ἀντιπροσωπευτικῆς θέσεως ποὺ κατέχει εις τὸ «ἔθνικόν» ἀπελευθερωτικὸν κίνημα τοῦ 21¹).

¹) Βλ. βιβλιογραφίαν σχετικῶς μὲ τὴν πνευματικὴν κίνησιν τὴν προεπαναστατικὴν εις Δ. Τσοποτόν αὐτόθι σελ. 162—172. Ἐπίσης Ἡλ. Βουττιερίδης. Ἱστορία τῆς Νεολ. Λογοτεχνίας (ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 13ου αἰῶνος μέχρι τῶν νεωτάτων χρόνων) ἔκδοσις Ζηκάκη 1924—Ἀθήναι. Τετχος Βον. Εἰς τὴν σελίδα δὲ 202 τονίζεται: «Ἡ μεταβολὴ αὕτη (ἡ πνευματικὴ ἀνθῆσις) οφείλεται βεβαίως εις ὀλιγοὺς λόγους πρωτίστως: εις τὴν οἰκονομικὴν τῶν ἑλλήνων πτώξιν ἢ ὅποια ἐπῆλθεν διὰ τῆς ἐπιθέσεώς των εἰς τὸ ἐμπόριον. Αἱ πολλαπλασιασθεῖσαι εις τὴν ξένην Ἑλληνικαὶ ΑΠΟΙΚΙΑΙ ἐξελίссονται εις ἰσχυροὺς ἐμπορικῶς ὀργανισμοὺς οἱ ὅποιοι μεταφέρουν τὴν δυνάμιν των..... ὡς φυσικὴ δὲ συνέπεια τῆς ὀλιγῆς ταύτης εὐθυμίας νὰ ἐπέλθῃ και

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

ΤΑ ΠΡΟΝΟΜΙΑ ΤΟΥ ΚΛΗΡΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΡΙΣΤΟΚΡΑΤΙΑΣ

Μετά τὴν ἄλωσιν τῆς Κων(σταντινουπόλεως) (1453) καὶ τὴν ἔριστηκὴν ὑποδούλωσιν ὅλων τῶν ἑπαρχιῶν τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας ὑπὸ τῶν Τούρκων εἶνε γνωστὸν ὅτι ὁ Μωάμεθ ὁ Κατακτητὴς παρ' ὅλους τοὺς διωγμοὺς καὶ τὰς σφαγὰς τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς πτώσεως τοῦ Βυζαντίου παρεχώρησε πλείστα ὅσα θρησκευτικὰ καὶ διοικητικὰ προνόμια εἰς τοὺς Ἕλληνας. Ἔτσι ἐμμέσως ἐξηκολούθησε νὰ ὑφίσταται ὁ κληρὸς ὡς κράτος ἐν κράτει, ἐντὸς τῆς Τουρκικῆς Αὐτοκρατορίας. Τὰ χορηγηθέντα προνόμια εἰς τὸ Πατριαρχεῖον πρέπει νὰ τὸ τονίσωμεν συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ παραμείνῃ ὁ κληρὸς σχεδὸν ὑπὸ τὴν προτέραν του μορφὴν ὡς ὀργάνωσις φεουδαρχικῆ¹⁾. Ὁ Μωάμεθ μὴ διαθέτων στε-

ῆ πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ ἀφύπνισις. Ὁμοίως Δ. Βικέλα: Ἡ Ἑλλάς πρὸ τοῦ 1821 σελ. 18-20 Ἀθήναι 1884. Καὶ Ἄδ. Κοραΐ: Ἰνδύμνημα ἄρον εἰς Δ. Θεραιανόν (τομ. Γος σελίς νς¹⁾) ἔθεα μεταξὺ τῶν ἄλλων τονίζεται: «Ὅστις δὲ τὸ ἐμπόριον, διαδόν, τὴν εὐμάρειάν εἰς τὸ Ἕθνος...».

¹⁾ Ὁ Μόουερ, Φεραντοῦ, Φίλνελ, Ζαχ. τοῦ Lingenthal, Ἐσσε-λιγκ καὶ ἄλ. δέχονται ἀνεπιφυλάκτως ὅτι τὸ 1)3 ἢ τὸ 1)4 τῆς βυζαντινῆς Ἐπικρατείας κατὰ τὸ τέλος τῆς Αὐτοκρατορίας ἀνήκον εἰς τὰ Μοναρχίαια. Εἶνε ἀνάγκη νὰ τονίσωμεν ἰνταῦθα ὅτι τὴν μεγάλαν αὐτὴν γενικηθεῖαν ὁ κληρὸς δὲν τὴν ἀπέκτησε διὰ τῆς... ἐργασίας ἀλλὰ διὰ τῆς βίας καὶ ἀνηθίκων μέσων ἀπάτης ἢ ἐκδυσμοῦ. Ἀλόγῳ τῆς ἐπικρατείας τότε παρὰ τῷ λαῷ θρησκευτικῆς πίστεως οἱ Ἐπίσκοποι εἶχον ἐγκαινιάσαι (ὅπως καὶ οἱ συνάδελφοὶ των

λέχη ἔμπειρα καὶ διανοούμενα διὰ τὴν διοίκησιν τῆς νέας ἀπεράντου καὶ ἀχανοῦς Αὐτοκρατορίας του ἠναγκάσθη νὰ κάμῃ μεγάλας ὑποχωρήσεις ἀπέναντι τῶν τέως κυβερνουσῶν τάξεων τοῦ Βυζαντίου καὶ νὰ προσλάβῃ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του ὅλον τὸν διοικητικὸν ὑπαλληλικὸν ἀνώτερον κόσμον τῆς πρώτης Αὐτοκρατορίας. Ἡ τοιαύτη ὑποχώρησις τοῦ Μωάμεθ καὶ τῶν διαδόχων του ἀπέναντι τοῦ ἑλληνικοῦ κλήρου καὶ τῆς ἀριστοκρατίας δὲν εἶνε ἀποτέλεσμα βεβαίως οὔτε «καλῆς» θελήσεως, οὔτε «σφάλματος», οὔτε τῆς «θείας θελήσεως» καθὼς ὑποστηρίζουν οἱ ἀκριτοὶ ἱστορικοὶ μας. Ὁ Μωάμεθ ἐπιέσθη ἀπὸ τὰς τότε ἀνάγκας καὶ συνθήκας τοῦ ἐδημιουργήθησαν κατόπιν τῆς καταλύσεως τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας καὶ τῆς ἐπεκτιάσεως τοῦ Κράτους τῶν Τούρκων ἀπὸ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Βαλκανικὴν νὰ παραχωρήσῃ προνόμια εἰς τοὺς ὑποδουλωθέντας φρουδάρχας. Δὲν ἔκαμεν σφάλματα ἀλλὰ προσηρμόσθη πρὸς τὸ περιβάλλον

τῆς ἄουρας) τὴν φάμπρικαν τῶν συγχωροχαρτίων. Ἐκεῖνος δὲ πρὸ ἐξήρξα τὴν κτηματικὴν του παρουσίαν εἰς τὰ Μοναστήρια ἢ Ἐκκλησίας ἀλλοδαπὸν ἐκ τῶν προτέρων ὡς ἀμειβὴν «ἀφροῖν, . . . ἀμαρτιῶν» ἐκ τοῦ κόσμου τούτου καὶ εἰσιτήριον. . . διὰ τὸν παράδεισον!! Ἐπίσης οἱ καλόγηροι (κ' ἦσαν χιλιάδες) εἶχαν ἐγκαινιάσει καὶ ἄλλην μέθοδον ἐξεκαταθέσεως καὶ ἐκμεταλλεῦσεως τῶν χωρικῶν. Ἔδλεπαν ὀρμάματα διάφορα καὶ καθ' ἕνα, εἶχαν ἐπιχειρονοίας μὲ τὴν Παναγίαν ἢ τοῦτον ἢ ἄλλο τὸν. . . . θαυματουργόν Ἅγιον!! καὶ ἐπληροφόρου τούτῳ θεησκολήπτου χωρικοῦ τὰς εἶβαν «δικύσεις» τῶν Ἁγίων καὶ οὕτως εἶνα «ἀνάγκη πᾶσα» πρὸς σωτηρίαν τῆς ψυχῆς τοῦ «προεκατανομένου» χωρικοῦ ἢ νὰ γίνῃ καλόγηρος ἢ νὰ θῶσῃ τὴν παρουσίαν του εἰς τὸν. . . Ἅγιον Τάδε, πρῶτον πρὸ ἐγένετο συνηθέστατα καὶ εἰς μεγάλην κλίμακα καὶ διὰ λόγους οικονομικοῦς εἰς τὸ βάθος ἐπειδὴ λόγῳ τῶν φόρων καὶ τῶν διαρκῶν ἐπιδρομῶν καὶ πολέμων εἰ χωρικοὶ τὴν ἰδιοκτησίαν των ἐθεύρουσαν μὲ ἄλλον ὡς βάρος. Βλακ. καὶ Ferradου (καθ' ἑγ. Ρωμ. Δικαίου) «Des biens des Monastères à Byzance».

του όπως διαμορφώθη τότε από τὸ ἀχανές κυρίως τοῦ Κράτους του καὶ τῆς ἐλλείψεως νέου καταλλήλου διοικητικοῦ προσωπικοῦ καὶ ὀργανισμοῦ διὰ τὴν διοίκησιν καὶ ὀργάνωσιν του. Ὁ Εὐγ. Παπαναστασίου ¹⁾ ὁ ὅποιος, εἰς τὸ μνημονευθὲν βιβλίον του, θίγει παρεπιμπτόντως καὶ τὸ ζήτημα τῆς βυζαντινῆς ἀριστοκρατίας καὶ τοῦ κλήρου μετὰ τὴν ὀποδοῦλωσιν τοῦ Βυζαντίου σφάλλεται— ἂν καὶ χρησιμοποιεῖ εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ θέματός του τὴν μαρτυρικὴν μέθοδον—εἰς τὰ συμπεράσματα τοῦ καταλήγει. Παραδέχεται ὅτι δὲν ὑπῆρχεν ἀριστοκρατία ἑλληνικὴ κατὰ τὴν Τουρκικὴν κατοχὴν. Καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα αὐτὸ ὁ Π. διότι ἐσφαλμένως ἐπίσης δέχεται ὅτι ὁ τοῦρκος Κατακτητὴς ἀφήρσεν τὴν οἰκονομικὴν καὶ κοινωνικὴν ὑπόστασιν τῆς βυζαντινῆς φεουδαρχίας. Ἄρα ὡς συνέπεια τοῦ γεγονότος τούτου δὲν ἠδύνατο νὰ ὑφίσταται ἡ φεουδαρχία ὡς κοινωνικὴ τάξις. Ὁ ἴδιος ὁμοίως εἰς τὸ αὐτὸ κεφάλαιον δέχεται ὅτι εἰμείναν στοιχεῖα τινὰ τῆς ἀριστοκρατίας ὡς ἱστορικὰ λαίφανα τῆς περασμένης εὐκλεοῦς Βυζαντινῆς ἐποχῆς....» Ἡ ἀλήθεια εἶνε ὅπως ἀνωτέρω ἐτονίσσαμεν ὅτι ὁ Μωάμεθ ὁ Κατακτητὴς δὲν διεέλυσεν τὴν κοινωνικὴν καὶ οἰκονομικὴν ὑπόστασιν τῆς Βυζαντινῆς φεουδαρχίας (κλήρου καὶ ἀριστοκρατίας) ἀλλὰ τὴν διετήρησεν ὅπως μαρτυροῦν ὅλοι οἱ ἱστορικοὶ καὶ χρονογράφοι ²⁾. Ὁ ἐγγύτατα πρὸς τὴν Τουρκοκρατίαν εὐρι-

¹⁾ Εὐγ. Παπαναστασίου τὰ Βαλκάνια ἐν σχέσιν μὲ τὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα, ἔκδ. 1922. Ἀθήναι, σελ. 13—15.

²⁾ Βλέπ. Τσοποτοῦ ἀπόθθι σελ. 10-20 καθὼς καὶ τὰ ἀκτὲ ἐπισημασμένα τσαρρικὰ ἔγγραφα. Ἐπίσης Παπαρρηγοπούλου Ἱστορικὴν Ἑλ. Ἐθνικοῦ τόμος Β'. Περιοδικὸν «Προμηθεὺς» τόμος Α'. 311. Γ. Ἀσπρέα: Πολιτικὴ Ἱστορία τῆς Νεωτέρης Ἑλλάδος. Τόμος Α' σελ. 2-5. — Κόδξ καὶ Ἀπανταχόθεν Ματαύρων ἐν «Βυζαντιδῶν». Leon Heughey Mission e. c. t. σελίς 441. Σπ. Λάμπρου «Νέος Ἑλληνομορφήμων» Τομ. Β'. σελ. 144 καὶ «Ἀρχ. Β. Ἰλίας» τομ. 1-3.

σκόδιμος από ιστορικής απόψεως Μάουρερ αποφαίνεται ότι ουτε ὁ Μωάμεθ Β', ουτε οἱ διάδοχοί του ἀφήρσαν τὴν γαιοκτησίαν ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας, ἀπεναντίας ἠὲ ἔξισεν αὐτὴ σημαντικῶς διὰ ἐλευθεριότητος μεταγενεστέρων χριστιανῶν¹⁾.

Ἀκόμη γνωρίζομεν ὅτι εἰς τὰ Νησιῶν τὰ ὅποια ἔπαιξαν τὸν σπουδαιότερον ρόλον κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν, διετηρήθη ἀκέραιον, καθὼς ἐπίσης καὶ εἰς τὰς ἄλλας Ἑλληνικὰς ἐπαρχίας μὲ τροποποιήσεις τινάς, τὸ Βυζαντινὸν ἀποκεντρωτικὸν κοινοτικὸν σύστημα (θεσμὸς κοινοτικῆς αὐτοδιοικήσεως). Τὸ σπουδαιότερον πρόσωπον τῆς Κοινότητος ἦτο ὁ Προεστὼς ἢ Διμογέροντας (τουρκιστὶ Κοτσάμπασης). Ἡ ἐκλογή τοῦ Κοτσάμπαση ἐγένετο μεταξὺ τῶν ἀρχαιοτέρων²⁾ καὶ πλουσιότερων οἰκογενειῶν τῆς Κοινότητος. Εἰς πολλὰς δὲ Κοινότητας οἷων εἰ κληρονομικῶς δικαίωματι μεταβιβάζεται ἀπὸ πατρὸς εἰς υἱὸν ἢ ἐξουσία. Εἰς τὰς περισσοτέρας δὲ Κοινότητας μᾶλλον δὲν ἐγένετο ἀλλαγὴ Προεστῶτων μὲ τὴν θέλησιν τῶν κατοίκων (τοῦτο ἦτο σπανιώτατον) λόγῳ τῶν γενομένων καλπονοθεύσεων³⁾ κατὰ τὰς ἐκλογάς⁴⁾. Ἐνα ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα δημόσια καθήκοντα τῶν Διμογερόντων (Κοτσαμπάσηδων) ἔφρόσον ὡς γνωστὸν διετηρήθη ἀκόμη καὶ τὸ Βυζαντινὸν φορολογικὸν

¹⁾ Τσοποτεβ ἀπόθ. σελίς 71.

²⁾ Ἡ λέξις ἐστὶ «ἀρχαία» οἰκογένεια λαμβάνεται ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅχι τὴν τυπικὴν τῆς ἀλλὰ τὴν οὐσιαστικὴν. Σημαίνει προνομιοῦχος (ἀριστοκρατικὴν) οἰκογένειαν.

³⁾ Ἀπλῶς διὰ τῆς ἐμπίσου βίας. Ἀραβεντινοῦ: Ἰστοριογραφία Ἑπείρου τόμ. Α', σελ. 261 καὶ περαιτέρω: Μουγυβίκη: τὸ ἐν Ἑλλάδι Δημόσιον Δίκαιον ἐπὶ Τουρκοκρατίας σελ. 83 - 100 ἢ Τσοποτὸς ἀναφέρει καὶ τὸν Μάουρερ.

⁴⁾ Κοῦμα: Περὶ ἀνθρωπίνων πράξ. κλπ. ἀπόθ. Τόμ. 12 σελ. 537 - 40.

σύστημα επί Τουρκοκρατίας, ἦτο νὰ ἐφαρμόζουιν τοὺς φορολογικοὺς νόμους τοῦ Κράτους κατανέμοντες εἰς ἕκαστον κάτοικον τὸ φορολογικὸν ποσοστὸν ὑπερ ὧφειλεν νὰ πληρώσῃ εἰς τὸ δημόσιον (ἐπαρχιακὸν) ταμεῖον. Ἐπίσης ὁ κοτσαμπάσης αὐτὸς καὶ μόνος ἀντιπροσώπευε τὴν Κοινότητα ἀπέναντι τοῦ Κράτους, ἐδίκαζεν, ἐξωμάλυνεν διαφοράς, ἐπέβαλεν ποινὰς κλπ. Ἐννοεῖται ὅτι οἱ Δημογέροντες εἰς τὰς μεγαλειτέρας Κοινότητας περιστοιχίζοντο ἀπὸ συμβούλιον Προκρίτων, δηλαδὴ ἐλάμβανεν τὴν γνώμην ἐπὶ τῶν διαφορῶν σπουδαίων ζητημάτων τῆς Κοινότητος καὶ τῶν ἄλλων φεουδαρχῶν (ἀρχόντων). Ὁ Σουηδὸς Björnstaeh περιηγήθει εἰς τὴν Θεσσαλίαν κατὰ τὸ 1779 ὡς ἐξῆς χαρακτηρίζει τὴν τότε πολιτικὴν κατάστασιν τῆς Θεσσαλίας ἢ ὅποια κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦταν δὲν ἦτο διάφορος καὶ εἰς τὰς ἄλλας ἐπαρχίας τῆς τουρκοκρατουμένης Ἑλλάδος· «μολονότι οἱ Ἕλληνες εἶνε ἐνταῦθα ὀλιγαριθμότεροι τῶν Τούρκων, ἐν τούτοις διοικοῦσιν αὐτοὶ τὸν τόπον διὰ τοῦ χρήματός των, διορίζουσιν μάλιστα καὶ παύουν διὰ τούτου τὰς Τουρκικὰς Ἀρχάς.» Ὅπως καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην οἱ φεουδάρχαι ἐγδυναν καὶ καταπίεζον πολιτικῶς καὶ οἰκονομικῶς τοὺς δουλοπαροίκους καὶ πτωχοὺς χωρικοὺς ἔτσι καὶ ἐπὶ τουρκοκρατίας οἱ Ἕλληνες προύχοντες (φεουδάρχαι) κατέχοντες καὶ οὖσαν αὐτοὶ τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν εἰς τὰς περισσότερας ἐπαρχίας τοῦ Κράτους ἐφέροντο σκληρότατα πρὸς τοὺς ὀμοσθνεῖς των ¹⁾ Πολλάκις δὲ αὐτοὶ ἦσαν οἱ αἴτιοι

¹⁾ Βλέπ. Δ. Παπαγεωργίου : «Ἱστορία τῆς Σκέρου» σελίς 108 καὶ ἐπ. Ἐνθα μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀναφέρεται καὶ σχετικὸν πρωτόκολλον τῶν Σκυριανῶν, οἱ ὅποιοι κατὰ τὸ 1871 ἀπεφάσισαν νὰ ζητήσουν λογισμὸν ἀπὸ τοὺς κοτσαμπάσηδες διὰ τὰ παρ' αὐτῶν εἰσπραττόμενα καὶ διαχειριζόμενα πρῶτ. Εἰς τὸ πρωτόκολλον αὐτὸ λέγουσιν «ὅσο μᾶς ἔχουν πωληθένους αὐτοί... οἱ κοτσαμπάσηδες καὶ μᾶς κατήντη-

νὰ ὑπάρταται ἀγρίας καταπιέσεις ὁ ἑλληνικὸς ἀγροτικὸς πληθυσμὸς, γεγονόνες τὸ ὅποσον ἐπιμελῶς ἀποφεύγουν νὰ σημειώσουν οἱ Ἕλληνες ἱστορικοὶ, χαρακτηρίζοντες καὶ περιγράφοντες τοὺς χρόνους ἐκείνους ὡς «μαύρους χρόνους σκλαδίας» χωρὶς νὰ καταλογίζουσιν εὐθόνας εἰς τοὺς Ἕλληνας Δημογέροντας (Κοτζαμπάσηδες) προσπαθοῦντες τὴν ἑλληνικὴν φεουδαρχίαν νὰ τὴν παρουσιάσουν ἀσπροπρόσωπην καὶ ἀπηλλαγμένην τοῦ βίους τῶν ἐγκλημάτων καὶ τῶν ἀγριοτήτων ποῦ χαρακτηρίζουν τὴν ἱστορίαν τοῦ Δουτικοῦ φεουδαρχισμοῦ. Αὐτὲ ὅμως ποῦ κάμνουν οἱ συγγραφεῖς μας δὲν εἶνε ἱστορία ἀλλὰ παραχίτραξις τῆς ἱστορίας. Ὅφειλομεν νὰ μάθωμεν τὴν ἱστορίαν μας εἰς ὅλας αὐτῆς τὰς μορφάς καὶ ἐκφάνσεις. Ὁ λαὸς πρέπει νὰ γνωρίζῃ ὅτι δὲν εἶνε «προνομιόχορος» ἢ ὁ «κεριοῦσιος» λαὸς τοῦ κόσμου ἀλλ' ὅτι ἡ ἱστορία του εἶνε ὅμοια μὲ τὴν ἱστορίαν τῶν ἄλλων λαῶν. Ὅτι δηλαδὴ διεήλθεν καὶ αὐτὸς ἀπὸ ὅλου τοῦ μεγάλου σταθμοῦ τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως ἀπὸ τοὺς ὁποίους διεήλθον καὶ οἱ ἄλλοι λαοί. Ἡ μεσαιωνικὴ μας ἱστορία παρουσιάζει διὰ τὴν ἀριστοκρατικὴν μας τάξιν (φεουδαρχίαν) τόσον ἐπὶ Βαζαντινῆς ἐποχῆς ὅσον καὶ κατόπιν τὴν αὐτὴν βάρβαρον ὄψιν, ἀπέναντι τῶν καταπιεζομένων μαζῶν (δουλοπαροίκων) καὶ μικροχωρικῶν¹⁾ τὴν ὁποίαν μᾶς ἐμφανίζει ἡ ἱστορία τοῦ Μεσαιῶνος τῶν ἄλλων εὐρωπαϊκῶν Κρατῶν: ¹⁾ Οἱ Γενίτσαροι οἱ ὅποιοι παρου-

σαν ἀπὸ τὰ βαρβάρικα θεοσίματα εἰς Ἰηρίαν διὰ νὰ κατασκοπεύουσιν ἀπὸ τὴν νῆσον...» Βλέπε. Ἄπιστος μονογραφικὸν Τρ. Εὐαγγελίδου: Ἡ νῆσος Σέριφος σελ. 80. Ἐπίσης βλ. καὶ Ἄλογιστον Κοινόν. Ἰόρδας τόμ. 1—3, πλεῖστα ἐκ τῶν ἐγγράφων καὶ εὐλαϊτικῶν φερμάντων σχετικῶν.

¹⁾ Ἄκόμα οἱ ἱστορικοὶ μας διὰ νὰ δείξουν τὸ μέγεθος τῆς σκλαδίας τοῦ ἑλλην. λαοῦ ἐπὶ Τυρκοκρατίας ἀναφέρουν καὶ τὸν ἀτυπικόν, ὅπως τον ἀποκαλοῦν, κερφαλικόν φόρον (χαράκι) ποῦ ἐπλήρωναν οἱ χριστιανοί. Ἀπομονοῦν ἕως νὰ σημειώσουν ὅτι καὶ

σιάζονται από τους ιστορικούς μας ως οι μαυροί δαίμονες των χρόνων της δουλείας¹⁾ εις σπανιότατας περιπτώσεις διέπραξαν εγκλήματα κατά των Προυχόντων. Τα μαρτυρία δὲ καὶ τὰς ἀγριότητας τοῦ ἀναφέρουν οἱ συγγραφεῖς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως κατὰ τοῦ ὑποδούλου ἑλληνισμοῦ πρέπει νὰ γνωρίζωμεν ὅτι ἦσαν αὐθαιρεταί καὶ τρομοκρατικαὶ πράξεις κατὰ τῶν δουλοπαροίκων ἢ πτωχῶν χωρικῶν προκαλούμεναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπὸ τοὺς ἑλληνας φεουδάρχας (κοτζαμπάσηδες) οἱ ὅποιοι διατηρήσαντες τὰ προνόμιά των (πολιτικά καὶ οἰκονομικά) εἶχαν τόσην δύναμιν ὥστε πολλάκις κατόρθωναν νὰ προκαλοῦν μεταθέσεις καὶ τιμωρίας Πασσάδων Τούρκων καὶ Μπαήδων ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου. Διὰ πάντα ἀμερόληπτον μελετητὴν, ὅπως ἐτονίσαμεν καὶ προηγουμένως, τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας μας καὶ τῶν ἐπὶ τῆς Τουρκοκρατίας πολιτικῶν καὶ οἰκονομικῶν συνθηκῶν προκύπτει, ὅτι δὲν ἦτο χειρότε-

ἐπὶ Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας οἱ ἴδιοι Ἕλληνας ἀπὸ Ἑλληνας αὐτοκράτορας ἐπλήρωναν τὸν ἴδιον κεφαλικὸν φόρον ὑπὸ ἄλλο ὄνομα, τὸν χρυσάργυρον ἢ καπνικὸν (βλέπε, Δουλοπαρεια Π. Καλλιγὰ εἰς Μαλέτας καὶ Λόγους Ἰκθ. 1882. Ἀθήναι) Κεφαλικὸν φόρον εἰσέπραττον καὶ οἱ Ἀρχατοὶ Ἕλληνας, Πέρσαι, Αἰγύπτιοι, Ρωμαῖοι κλπ. βλέπε βιβλιογραφίαν εἰς σήγγραμμα Τσοποτοῦ: Γῆ καὶ Γεωργίαι τῆς Θεσσαλίας, σελ: 100—4. Καὶ Α. Ἀνδραδάκη «Τὰ οἰκονομικά τοῦ Βυζαντίου» εἰς περιοδ. Ἐπιθ. Κοινων. καὶ Νομ. Ἐπιστημῶν (1908) τεύχ. Α'ον.

¹⁾ Πρέπει νὰ ἔχωμεν ἐπίσημα ὑπ' ὄψιν μας ὅτι καὶ οἱ ἐπὶ τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς διαποικτούμενοι γενητοαρισμοὶ κατὰ τοῦ πτωχοῦ καὶ ἀκτήμονος πληθυσμοῦ δὲν εἶνα κἀν τι τὸ νέον. Εἰς τὴν νομοθεσίαν τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους ἐπῆρχον καὶ διατάξεις περὶ ἐπιβολῆς σωματικῶν ποινῶν κατὰ τῶν ἄποδοῦν ἀδικησάντων καὶ ὡς τοιαῦτα ποινὰί, ἀναφέρονται ἢ μαστίγωσις, ὁ ἀκρωτηριασμός τῶν ἀκρῶν (χειρῶν, ποδῶν), αὐτιῶν, μύτης, ἢ τὸ φλωσις κλπ. βλέπε καὶ Ἑσπερικ: Βυζαντινὸν καὶ Βυζαντινὸς Πολιτισμὸς (ἄλ. μεταφ.) 1911, σελίς 21 καὶ ἐπομ. τόμ. 2ον.

ρος ἑβρίος τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ κατὰ τὴν περίοδον τῆς τουρκικῆς κατοχῆς. Ἀκόμη πρέπει νὰ τονίσωμεν καὶ τὸ γεγονός ὅτι πολλοὶ εὐγενεῖς τοῦ Γαλατᾶ (Φαναριῶται) ὄχι μόνον ὑπηρέτησαν καὶ ἐβοήθησαν τοὺς Σουλτάνους εἰς τὰ κατακτητικὰ τῶν σχεδία ἀλλὰ καὶ εἰργάσθησαν ὡς τοῦρκοὶ πραγματικοὶ διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν σχεδίων τοῦ τουρκικοῦ φεουδαρχισμοῦ καὶ ἀπολυταρχισμοῦ εἰς βᾶρος τῶν ἄλλων λαῶν τῆς Βαλκανικῆς καὶ Εὐρώπης. Τέτοιους τουρκόφρονας ἑλληνας φαναριώτας ¹⁾ γνωρίζει ἡ ἱστορία τῆς Τουρκίας πολλοὺς. Ἀναφέρομεν μόνον δύο, τρία ὀνόματα, τὰ γνωστότερα. Ὁ Νικολ. Μαυρογένης (πασσᾶς) ὑπῆρξεν ἕνας ἀπὸ τοὺς σπουδαιότερους παράγοντας τοῦ κατὰ τῆς Ρωσσίας πολέμου κατὰ τὸ 1797. Ὁ Ν. Μαυρογένης ἦτο τόσο πιστὸς καὶ ἀγαπητὸς εἰς τοὺς Τούρκους ὅτε νὰ γεννηθῇ ἡ πεποιθήσις ὅτι ἦτο στὰ κρυφὰ τοῦρκος καὶ ὄχι χριστιανός. Ἄλλο δεῖγμα τουρκοφροσύνης ἀναφέρεται ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ἐκ Καλλιπόλεως Βουλγάρου τοῦ ἀρνήθηκε τὴν χριστιανικὴν του πίστιν ἐπὶ Σελίμ τοῦ Γ' καὶ ἐχρημάτισε καθηγητῆς εἰς τὴν Ἀνωτέραν Ἀκαδημίαν τοῦ Ἱερουσεν ὁ Σουλτάνος αὐτός. Ἄλλος τουρκόφρων εἶνε ὁ λόγιος Κωνσταντ. Ὑψηλάντης ποῦ εἰργάσθη μὲ φανατισμὸν διὰ τὴν τεχνικὴν μόρφωσιν τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ καὶ ἰδίως τῶν στελεχῶν του, μεταφράσας εἰς τὴν τουρκικὴν γλῶσσαν καὶ τὸ ὀνομαστὸν τότε πολεμικὸν σύγγραμμα τοῦ περιφήμου Βωδᾶν περὶ

¹⁾ Οἱ Φαναριῶται εἶνε ἡ ἀριστοκρατία (εὐγενεῖς) τῆς Κων)πόλεως ἐπὶ Βυζαντινῆς ἑποχῆς. Πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἔφυγαν μετὰ τὴν ὑποδούλωσιν τῆς Β. Αὐτοκρατορίας εἰς Ἰταλίαν κλπ. Ὅσοι ἔμειναν ὅμως, ὅπως εἶδομεν εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀνωτέρου κεφαλαίου, διατήρησαν τὰ προνόμια τῶν χρησιμοποιοιθέντας ὑπὸ τῶν Σουλτάνων εἰς τὰς ἀνωτάτας ὑπηρεσίας τοῦ Κράτους.

«Τακτικής». Ἡ Τουρκικὴ Ἱστορία ἔχει καὶ ἄλλους ἀλλὰ εἶνε ἐντελῶς περιττόν νὰ ἀσχοληθῶμεν ἐκτενέστερον μὲ τὴν κατηγορίαν αὐτὴν τῶν τ ο υ ρ κ ο φ ρ ὄ ν ω ν Φαναριωτῶν.

Ὅπως ἐτονίσσαμεν εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ κεφαλαίου τούτου ὁ Μωάμεθ παρεχώρησε μεγάλα «προνόμια» εἰς τὸ Πατριαρχεῖον Κων(σταντινουπόλεως καὶ ἔτσι ὑπὸ μορφήν ἰδιαιτέρας ἐκκλησιαστικῆς διοργανώσεως ὄφισαιτο ἐντὸς τοῦ Τουρκικοῦ Κράτους καὶ μία νῆα Ἐξουσία, μία Παράκυβέρνησις τῶν Ραγιαδῶν ἐκπροσωπούμενη ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖον ¹⁾. Τὴν παραχώρησιν εἰς τὸ Πατριαρχεῖον τῶν ὑπὸ τοῦ Κατακτητοῦ προνομίων ἐσεβάσθησαν καὶ οἱ κατόπιν Σουλτάνοι διὰ σειρᾶς Διαταγμάτων (Φερμάνων) ²⁾. Πρὸς μεγαλυτέραν διαφώτισιν τοῦ ζητήματος τῶν

¹⁾ Οἱ συγγραφεῖς μας ἀνεκρίβουν τὸ ὑποκείμενον εἰς Τουρκοκρατίας κοινοτικὸν σύστημα αὐτοδιοικήσεως εἰς τὴν καθ' αὐτὴν Ἑλλάδα καὶ μερικὸν ἀπ' αὐτοῦ μάλιστα ἀποκαλοῦν τὸ σύστημα αὐτὸ «δημοκρατίαν», χωρὶς νὰ γνωρίζουν ἢ νὰ θέλουν νὰ εἴρουν τί εἶναι διοικητικὴ ἀποκέντρωσις καὶ τί δημοκρατικὸν πολιτικόν. Ἀνεξαρτήτως αὐτοῦ τοῦ παρατηρητέου καὶ μίᾳ ἄλλῃ ἀντιφάσει. Ἐπὶ τὴν ἱστορικὸν μας ἀνεκρίβουν τὸ κοινοτικὸν σύστημα συγγράψαντες περιγράφον μὲ τὰ μακροτέρα χροῖματα τῆς δουλείας. Ἐπισημαστέον εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ ἱστορία ἀποκλειστικῶς δηλαδὴ εἰς τὴν «ἐκκλησιαστικὴν» καταστάσιν.

²⁾ Πρὸς ὑπερβολὴν τῶν τυτῶν ἐκμεταβλησιμῶν (κηριατικῶν) δικαιοπραγιῶν τῆς Ἐκκλησίας, οἱ Πατριάρχαι ἐπικαλοῦντο τὴν «χρυσόβουλα» τῶν ἀδελφῶν Ὁρθόδοξων Βασιλέων. Σχετικὴν βιβλιογραφίαν βλ. εἰς Τσοπουδὸν. Γῆ καὶ γαστροὶ τῆς Θεσσαλίας σελ. 69 καὶ ἐξῆς. Εἶνε ἀναμφισβήτητον ὅτι α γ ε θ ὄ ν ἔδωκε τὴν ἀκίνητος ἰδιοκτησίας τῶν Μοναστηρίων, Νικῶν κλπ. εἰς Βουλγαρικῆς ἐποχῆς διατηρηθῆκαί εἰς Τουρκοκρατίας. Φερμάνον ὑπὸ τὴν κατοχὴν καὶ νομὴν τῶν ἀναγκῶν : ἐπὶ κηριατικῆς διαφοράς εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ἀλφειοῦ μεταξὺ τοῦ Μοναστηρίου Ἁγίου Νικολάου καὶ τῶν ραγιαδῶν ἰδιωτῶν ὁ Σουλτάνος Μουσταφᾶς (1694) ἐξέδωκεν τὸ ἐξῆς διάταγμα (φερμάνι) :

διατηρηθέντων προνομίων τοῦ κλήρου ὑπὸ τῶν Σουλτάνων ¹⁾ θὰ ὑπενθυμίσωμεν ὀρισμένα ἄρθρα σουλτανικῶν Βερατίων σχετιζομένων μὲ τὸ ζήτημα αὐτό. Κατὰ τὸ ἄρθρ. 30 τοῦ Βερατίου (1604) τοῦ τότε Σουλτάνου ὀρίζεται ὅτι αἱ πολιτικαὶ καὶ δικαστικαὶ ἀρχαὶ (καδίδες καὶ Ναΐτιδες) δὲν ἐδικαιοῦντο νὰ ἀναμιγνύονται εἰς ζητήματα δικαστικά καὶ κρισολογία· κατὰ τὸ ἄρθρ. 37 τοῦ ἰδίου Βερατίου «εἰς τῶν ραγιαδῶν ἀτακτῶν κατὰ τὸ ἀνένιτην, νὰ μὴ ἐμποδίζηται ὑπὸ τῶν Ζαμπτιέδων ἢ ἀποστολῆ καὶ ἀνάγνωσις τοῦ ἀφορισμοῦ». Ἡ παραχωρουμένη διὰ τῶν ἄρθρων αὐτῶν ἐξουσία εἰς τοὺς Μητροπολίτας ἦτο μεγάλη διότι σχεδὸν εἶχον συγκεντρώσει μετὰ τῶν Κοτσαμπάσηδων ἅλην τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν εἰς τὰ χέρια των, ἀπονέμοντες αὐτοὶ καὶ μόνοι εἰς τοὺς ραγιαδες χριστιανοὺς τὴν δικαιοσύνην καὶ ὄχι τὸ τουρκικὸν Κράτος ²⁾.

«Ἐπειδὴ ὁ Οἰκογενετικὸς Πατριάρχης τῶν Ρωμαίων μετὰ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου αὐτοῦ ἐπέβαλεν αἴτησιν . . . . .

Ἐπειδὴ εἰς τοὺς ἐν τοῖς διπλώματιν ὅρους τῶν προνομίων των ρητῶς ἐρηγυῖται ὅτι ἀνάκαθεν ὁ Πατριάρχης καὶ οἱ Μητροπολίται εὐρίσκονται ἰδιοκτηταὶ τοιοῦτων ἀμπέλων, περιβολίων καὶ τσιφλιτικίων ἀνηκότων εἰς Μοναστήρια καὶ τὰς ἐκκλησίας . . . . . διὰ ταῦτα ἐξατόθη τὸ ὑψηλὸν Αὐτοκρατορικὸν μὲν Φερμάνι κλπ. (τὸ Φερμάνι αὐτὸ καθὼς καὶ ὅμοιον τοῦ Σουλτάν Μαχμούτ (1818) εὐρίσκεται ἐν μεταφράσει εἰς τὸ Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον Ἀλμοροῦ.

¹⁾ Ἐκτὸς τῶν δικαιωμάτων αὐτῶν οἱ Δεσποτάδες κατὰ παραχώρησιν τοῦ Σουλτάνου εἰσέπραττον καὶ τακτικὰ εἰρήσια δικαιώματα ἀπὸ τοῦ ραγιαδες χριστιανοῦς. Οἱ πρὸς τοὺς Ἐπισκόπους πληρονομούμενοι φόροι συνίσταντο εἰς γράμματα καὶ εἰς αἰθῆ ὅπως καὶ ἐπὶ Βυζαντινῆς ἐποχῆς (Νεαρά αὐτοκράτορας Ἰσακίου Κομνηνοῦ (1057—1059). Κατὰ τὴν Νεαράν αὐτὴν οἱ ἐπίσκοποι εἰσέπραττον 1 ν χρυσοῦν νόμισμα, 3 ὄσ ἀργυροῦ, 1 να κριόν, 25 μόδια ἀλεύρου καὶ 30 ὄρυθας πρὸς ἑκάστου χωρίου ἔχοντος 30 οἰκογενείας.

²⁾ Βλ. καὶ «Ἀρχαία Κοινότη. Ὑδρας» τόμ. 1—3 πικίστους δεσας ἐπισκοπικῶς ἀποφάσεις ἐπὶ διαφόρων διενέξεων καὶ διαφορῶν. Καὶ

Ἐξ ὧν τῶν ἀνωτέρω προκύπτει ὅτι καὶ ἐπὶ Τουρκοκρατίας διετηρήθησαν τὰ φεουδαρχικά δικαιώματα τῶν εὐγενῶν (ἀριστοκρατῶν) καὶ τοῦ κλήρου. Θὰ ἴδωμεν εἰς ἄλλο κεφάλαιον ὅτι κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ «ἔθνικοῦ» ἀγῶνος τοῦ 21 οἱ φεουδάρχαι ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἐδέχοντο νὰ ὑποστοῦν μείωσιν τῶν δικαιωμάτων των αὐτῶν ἢ νὰ ἀναγνωρίσουν τὰς νέας φιλελευθέρας ἀντιλήψεις τῶν ἀρχηγῶν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας καὶ πρὸ πάντων τὰς ἀντιλήψεις τῶν Νησιωτῶν. Τὴν ἴδιαν στάσιν ἐτήρησεν καὶ ὁ Κλήρος τόσον κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν ὅσον καὶ μετὰ. Μόλις ἀναγνωρίσθη διεθνῶς ἡ ἀνεξαρτησία τοῦ ἀπελευθερωθέντος τότε τμήματος τοῦ ὑποδοῦλου Ἑλληνισμοῦ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἀντέταξε πείσμονα ἄρνησιν προκειμένου ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος ὡς ἀνεξάρτητον καὶ αὐτοκέφαλον. Τὰ Πατριαρχεῖον Κων)λεως ἐπέμειναν ἐπὶ μακρὸν χρονικὸν διάστημα εἰς τὰς ἀντιλήψεις του αἰτινες συνίσταντο εἰς τὴν περαιτέρω ἐξάρτησιν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας ἐκ τοῦ Πατριαρχείου καὶ πρὸ πάντων εἰς τὴν μὴ ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας κατάργησιν ¹⁾ τῶν φεου-

Πατριαρχικὸν γράμμα πρὸς τοὺς Ὑδραίους κτλ. εἰς ἴδιαν (Ἀρχαῖα Κοινὰ. Ὑδρας τόμ. 2 σελ. 63): «. . . . . (πρόκειται διὰ τὸν διορισμὸν τοῦ Δεσπότη Ἀμβροσίου ὡς μητροπολίτου Ὑδρας, Αἰγίνης καὶ Πέρου) σφείλατε νὰ τιμᾶτε καὶ νὰ ἀγαπᾶτε. . . καὶ νὰ ὁποτιάσσεσθε αὐτῷ. . . . παρέγοντες μεθ' ἐτοιμότητος πάντα τὰ ἀρχιερατικά δικαιώματα καὶ εἰσοδήματα κύρια καὶ τυχηρὰ, σῶα καὶ ἀναλλιπῆ, κανονικά δηλονότι, ἐμβατικά, φιλότιμα, ζηταίας, συνοικεία, πνευγύρια, δισκουα, λαιτουργικά, παρρησίας, προθέσεις, φυχεμαρίδια καὶ ὅ,τι ἄλλο σὺνηθὲς τῷ τόπῳ ἀρχιερατικά δικαιώματα. . . ».

¹⁾ Βλέπε βιβλιογραφίαν καὶ γνώμας νομοδιδασκάλων εἰς τὸ ἀπὸ πύσης ἀπόψεως ἀνδιαιφέρον ἐπὶ τοῦ παρακειμένου ἔργου τοῦ Ἀλ. Βαρβέτσου. Εἰσαγωγή εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Ἐκκλησι. Δίκαιον. Ἀθῆναι 1911. σελίς 121-162.

βαρχειῶν προνομίων τοῦ κλήρου ¹⁾ ἐπὶ ζητημάτων διοικη-
τικῶν, ἰδιωτικοῦ καὶ δημοσίου δικαίου.

¹⁾ Ὑποστηρίζεται καὶ τὴν γνώμην αὐτὴν δέχεται καὶ ὁ Γ. Σκλη-
ρός ἐπὶ ὁ ἑλληνικὸς κλήρος εἶχεν δημοκρατικὴν διοργάνωσιν καὶ
δημοκρατικὰς... ἰδέας. Ἡ ἀντίληψις αὐτὴ δὲν εἶναι ἀληθὴς διότι ὁ
ἑλληνικὸς κλήρος ἐάν δὲν εἰπραξεν ἕσα κακοεργήματα εἰπραξεν
κατὰ τὸν μεσαιῶνα ὁ κλήρος τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης δὲν σημαίνει
ὅτι ἠπῆρξεν ἀθῶα περισσότερο κατὰ τὸ διάστημα τῆς τουρκοκρατίας
διότι ὑπάρχουν ἀφορισμοὶ ἀναυ ἀρχῆς καὶ τέλους κατὰ τὸν χρη-
σιανῶν καθὼς ἐπίσης καὶ ποικαί πείσης φύσεως ἐπιβληθεῖσαι κατὰ
τὸν πτωχῶν χωρικῶν τῶν κοινοτήτων. Βλέπ. Ἀρχαίον Κοινοτ. Ὑόρας
τομ. 1-3, καθὼς ἐπίσης καὶ κώδικας Μοναστηρίων Μεταφῶρων κλπ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

ΦΙΛΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ

Κατὰ τὴν διδρασκὴν τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας βεβήρησαν πόλεμοι οἱ ἅποιοι παρὰ τὰς ἀγριότητας, τὰς φρίκας, τὰ μαρτύρια καὶ κάθε πόλεμος ἀναποφεύκτως συναπιφέρει, ἦσαν συγγρόνως παράγοντες προόδου διὰ τὸ ἀνθρώπινον γένος, διότι συνέτεινεν εἰς τὴν καταστροφὴν ἄρισμένων ἐκτακτῶς κακοποιῶν καθεστώτων ὡς ἡ ἀπολυταρχία, ἡ φεουδαρχία, οἱ βερβαρώτεροι τύποι τοῦ δεσποτισμοῦ τῆς Εὐρώπης, τῆς Ρωσίας καὶ τῆς Τουρκίας.

ΛΕΝΙΝ

Εἶνε γνωστὸν ὅτι εἰς ὀλόκληρον τὴν Εὐρώπην αἱ ἰδέαι τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως (1789) εἶχαν δημιουργήσει μίαν ἐπαναστατικὴν ψυχολογίαν εἰς τὴν τρίτην λεγομένην τάξιν. ¹⁾ Αἱ φιλελεύθεροι ἰδέαι περὶ δημοκρατίας, ἰσότητος, ἐλευθερίας κλπ. εὗρισκον ζωνηρὸν ἀντίκτυπον καὶ ἔκτος τῆς Γαλλίας. Εἰς τὸ γεγονός αὐτὸ οφείλεται καὶ ἡ σύμπτυξις τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας (1814). Εἰς πλαίσια μέρη τῆς Εὐρώπης καὶ κυρίως εἰς τὴν Ἰταλίαν μυστικαὶ Ἐταιρίαι μετ' ἐπαναστατικὰς ἀρχὰς

¹⁾ Τρίτη τάξις (ἀριστική) ἦσαν οἱ (ἔμποροι, βιομήχανοι, ἐφοπλισταὶ κλπ. δηλαδὴ οἱ μὴ εὐγενεῖς. Ὁ κληρὸς καὶ ἡ ἀριστοκρατία (φεουδαρχαί) ὡς γνωστὸν λυσσοῦδες ἐπολέμησαν τὰς ἰδέας τῆς Γαλλ. Ἐπαναστάσεως. Μετ' τὴν Τρίτην τάξιν ἡ ὁποία ὁπως εἶδομεν ἐσχηματίσθη ἀπὸ τὴν φεουδαρχίαν σύμμαχος ἦτο καὶ ὁ ἀκτῆμων πλῆθυσμός (οἱ ἀργεῖται γῆς, βιομηχανίας, δουλοπρεπικαὶ κλπ.) ἀφ' ὧν ὁ ἐπαναστατικὸς ἀνείκτοπος ἐβθκην μὲχρι τῶν κατωτέρων ἀδύων λαϊκῶν στρωμάτων.

κίζοντο. Μιά τοιαύτη οργάνωσις συνωμοτική είνε
 ἡ τῶν Κ α ρ ρ ο ν ἄ ρ ω ν σχηματισθεῖσα κατὰ πρῶτον εἰς
 τὴν Νεάπολιν (Ἰταλίας) ¹⁾ Ὅπως ἀνεπτύξαμεν εἰς προη-
 γούμενον κεφάλαιον ἡ σχηματισθεῖσα νέα κοινωνικὴ τά-
 ξις, ἡ ἀ σ τ ι κ ῆ, εἰς τὴν ὑπόδουλον Ἑλλάδα εἶχεν φθά-
 σαι εἰς μεγάλην ἀνάπτυξιν ὀλικὴν. Ἐνεκα
 τοῦ λόγου αὐτοῦ (ἀντικειμενικός ὅρος μιᾶς Ἐπανάστα-
 σεως) καὶ τοῦ ἐπικρατοῦντος πανευρωπαϊκοῦ ἀναδρασμοῦ
 ἐκ τῆς διαδόσεως καὶ τοῦ φανατισμοῦ ποῦ ἐδημιούργησαν
 αἱ γαλλικαὶ ἐπαναστατικαὶ (δημοκρατικαὶ) ἰδέαι (ὀποκει-
 μενικός ὅρος) ἡ ἑλληνικὴ ἀ σ τ ι κ ῆ τάξις ὠθήθη πρὸς
 τὴν ἰδέαν τῆς Ἐπανάστασεως κατὰ τοῦ Τουρκικοῦ ζυγοῦ.
 Βαθαίως ἐὰν ἡ τότε ἀνδρωθεῖσα ἑλληνικὴ ἀστικὴ τάξις
 δὲν εὑρίσκατο εἰς τὴν ὀλικὴν ἀκμὴν εἰς τὴν ὁποῖαν εὑρί-
 σκατο μὲ τὴν τεραστίαν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς
 ναυτιλίας ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς δὲν θὰ ἦτο φυικτικῶς
 προπαρασκευασμένη νὰ δεχθῆ τὰς γαλλικὰς ἐπαναστατι-
 κάς ἰδέας καὶ νὰ φανατισθῆ ἀπὸ τὰ δόγματα τῆς Γαλλικῆς
 Ἐπανάστασεως. Διότι ἦτο ὡς τάξις σχηματισμένη καὶ
 οἰκονομικῶς εὑρίσκατο εἰς ὑπερτάτην ἀκμὴν δι' αὐτὸ ἠθέ-
 λησεν νὰ ἀνέλθῃ ὡς τάξις κοινωνικὴ ἐπιδιώκουσα
 κατὰ πρῶτον καὶ ἀπαράδρατον ὅρον νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς Τούρ-
 κους, διότι ἡ κυριαρχία των ἦτο τὸ μεγαλύτερον καὶ ἀνυ-
 πέρδλητον ἐμπόδιον διὰ τὴν πολιτικὴν ἀνοδὸν εἰς τὴν ἰξου-
 σίαν τῆς. Δι' αὐτὸ μόνον αὐτὴν τὴν τάξιν—τοὺς Ἕλλη-
 νας ἀ σ τ ο ῦ ς δηλαδὴ—συνεκίνησαν τότε αἱ γαλλι-
 καὶ δημοκρατικαὶ ἐπαναστατικαὶ ἰδέαι. Οἱ κοτσαμπάση-
 δε, καὶ ὁ κλήρος ²⁾ τουναντίον ἐξεδήλωσαν πρὸς τὸν γαλλι-

¹⁾ Βλέπε Εὐγ. Παπανικολάου: Τὰ Βαλκάνια ἐν σχέσει μὲ τὸ
 Ἄνατολ. ζήτημα σελίς 17—19 καὶ Π. Καρολίδου Τερ. 2. Σύγχρονος
 Ἱστορ. κλπ. σελ. 98—150.

²⁾ Οἱ ἱστορικοὶ μας πλαστογράφουντες τὰ ἱστορικὰ γεγονότα

κόν δημοκρατισμόν μίσησ καὶ ἀντιπάθειαν. Ὅπως θὰ ἴδωμεν δὲ κατωτέρω οἱ Ἕλληνες ψευδάρχαι δὲν ἤθελον νὰ λάβουν μέρος εἰς τὴν Ἐπαναστάσιν ἐὰν δὲν ἐξαπατῶντο ὅτι ἐπικεφαλῆς τῆς Ἐπαναστάσεως εἶνε ἡ Ρωσσία δηλαδὴ μία δύναμις κατ' ἐξοχὴν μοναρχική.

Ἐκ παραλλήλου ὁμοῦ πρὸς τὴν ὀλικὴν ἀκμὴν τῆς νέας αὐτῆς ἀστικῆς τάξεως, ἐσωτερικῶς ἡ Τουρκικὴ αὐτοκρατορία διήρχετο περίοδον ἀποσυνθέσεως καὶ ξεχαρδαλώματος. Τὸ ἐν ἰσχύει «ἀποκεντρωτικόν» διοικητικὸν σύστημα δὲν ἀνταπεκρίνετο πλέον πρὸς τὰς νέας ἐθνικοοικονομικὰς συνθήκας τῆς αὐτοκρατορίας διότι ἀφ' ἑνὸς μὲν καταχρήσεις μεγάλαι καὶ σπατάλαι ἐλάμβανον χώραν καὶ ἀφ' ἑτέρου ὑπὸ τῆ διαρκῆ πλήγματα καὶ τὰς συνομοτικὰς ἐνεργείας τῆς Ρωσσίας τὸ ἀχανὲς Τουρκικὸν Κράτος διήρχετο μίαν περίοδον ἐσωτερικῆς κρίσεως σοβαρᾶν, ἐὰν προ-

ἐπιμένουν εἰς τὴν ἀναγραφὴν τοῦ ψευδοῦς γεγονότος ὅτι ὁ λ ὁ κ λ η ρ ο ς ὁ ἀνώτερος κλῆρος ἐτάχθη μὲ τὸ μέρος τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ ἠργασθῆ διὰ τὴν ἐπιτυχίαν καὶ ἐπικράτησίν τῆς. Τοῦτο εἶνε ἀπολύτως ψευδές. Ὅστις ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος ὁ Β'ος ἦτο ὑπὲρ τῆς Ἐπαναστάσεως ὡς θ' ἀποδείξομεν κατωτέρω μὲ ἐγγραφα οὐτε καὶ ὁ ἄλλος ἀνώτερος κλῆρος. Οἱ Δεσποτάδες τῆς Πελοποννήσου οἱ ὅποιοι ὤψωσαν τὴν σημαίαν τῆς Ἐπαναστάσεως (Παλαιῶν Πατρῶν κλπ.) παρὰ σ ὁ ρ θ η σ α ν δι' οὗς λόγους παρεσῶρθησαν καὶ οἱ κοταραριστῆδες, διότι ἐφαντάσθησαν ὅτι τὴν Ἐπαναστάσιν τὴν ὀνομαζομένην καὶ τὴν ὀνομαζομένην ἢ Ὀρθόδοξος καὶ Μεγάλη Ρωσσία Ὁ σύγχρονος τῆς Ἐπαναστάσεως ἱστορικὸς Σπυρίδων Τρικοῦπης ἀναφέρει (Ἱστορ. Ἑλλην. Ἐπαναστάσεως τόμ. Α. σελ. 249). (6) ὅτι ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς εἰσῆλθεν εἰς τὴν Φιλ. Ἐκκλησίαν ἀναξαρτίστως παρὰ π λ κ ν η θ ε ἰ ς ἀπὸ μίαν σταλαίαν πρὸς αὐτὸν ἐπιστολὴν τοῦ Ἀλ. Μικροκορδαίου. Διὰ τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς ὁ Μικροκορδαίτος μεταξὺ τῶν ἄλλων τῶ ἐλεγει «ὅτι ἤλπιζε μίαν ἡμέραν ν' ἀξιοθῆ ν' ἀσπαρῆ τὴν ἱερὰν δεξιάν του ἐπ' ἀγαθῶ τῆς Ἑλλάδος». Τὴν φράσιν αὐτὴν ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Παλ. Πατρῶν Γερμανὸς τὴν ἀξέλασεν ὡς ἀ λ λ η γ ο ρ ι κ ῆ ν, ὡς σημαίνουσαν ὅτι ἐξ ὧ θ ε ν προπαρασκευάζεται ἐπαναστάσις.

σφύζομεν μάλιστα καὶ τὰς ἀνταρσίας καὶ χωριστικὰς ἐνεργείας τῶν διαφόρων Πασσάδων (Ἀλή Πασσᾶς Ἡπειροῦ, ὁ Πασδάνογλους, ὁ Μαχμέτ Ἀλῆς Αἰγύπτου). Ἀκόμα πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι ἀντιθέτως ἢ ἀνάπτυξις τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας ἐν Εὐρώπῃ καὶ γενικῶς αἱ νέαι οἰκονομικαὶ συνθήκαι αὐτῆς ἐσπρωχθῆσαν τοῦς λαοῦς τῆς Δύσεως πρὸς τὴν Ἀνατολήν (ροπή πρὸς τὴν Ἀνατολήν), ὅπως ἄλλοτε ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν σταυροφοριῶν. Αἱ νέαι αὗται οἰκονομικαὶ συνθήκαι ποῦ ἀνέβαζαν εἰς τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν τὴν ἀστικὴν τάξιν ἔφερον ἐπὶ τάπητος καὶ πάλιν τὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα.

Ἐξ ὧτων τῶν ἀνωτέρω λόγων βλέπομεν ὅτι ὑπῆρχε κατάλληλος εὐκαιρία δι' ἓνα ἀπελευθερωτικὸν κίνημα κατὰ τῆς Τουρκίας. Δηλαδή κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ὑπῆρχον οἱ ἀπαραίτητοι θετικῶς καὶ ἀρνητικῶς ὅροι πρὸς μίαν «ἐθνικὴν» ἐξέγερσιν.

Ἄς ἐλθῶμεν τῶρα εἰς τὰς λεπτομερείας τοῦ Κινήματος πρὸς ἀπόδειξιν τῶν ἰσχυρισμῶν μας, διότι ἐντελῶς τ' ἀντιθετὰ ἀπὸ τὴν ἱστορικὴν πραγματικότητα διδάσκονται καὶ πιστεύονται. Εἰς τὰ σχολεῖα καὶ εἰς τὰ διάφορα ἱστορικὰ συγγράμματα ὑποστηρίζεται γενικῶς καὶ ἀορίστως ὅτι ἡ Ἐπανάστασις τοῦ 21 εἶνε τὸ προῖόν τῆς «ἱερᾶς ἐκκρήξεως τοῦ ἀκοιμήτου πρὸς τὴν ἐλευθερίαν πόθου τῶν Ἑλλήνων». Αἰτιολογία ἄνευ οὐδενὸς ἀπολύτως περιεχομένου.

Εἶπομεν ὅτι ἡ Φιλικὴ Ἑταιρεία ¹⁾ ἰδρύθη εἰς τὰ 1814 ἐν Ὁδησσῷ. Ἰδρυταὶ τῆς Φ.Ε. φέρονται τρεῖς ἔμποροι ὁ Νικόλαος Σκουφᾶς ἐξ Ἄρτης, ὁ Ἀθαν. Τσακάλωφ ἐξ Ἰωαννίνων καὶ ὁ Παν. Ἀναγνωστόπουλος ἐξ Ἀνδριτσᾶ-

¹⁾ Περὶ Φιλικῆς Ἑταιρείας βλεπ. ἐκτεγῶς δοκίμιον ἱστορικὸν περὶ Φιλ. Ἑταιρείας. Φιλήμωνος Ναύπλιον 1834.

νης. Μέχρι τοῦ 1821 ἡ Φ. Ε. ἠρίθμει περὶ τὰ 50 χιλ. σχεδὸν μέλη. Ἦτο δὲ μυστικὴ (συνωμοτικὴ) ¹⁾ ἑταιρεία. Τὰ περισσώτερα μέλη αὐτῆς ἦσαν ἔμποροι, βιομήχανοι, ἐφορλισταί, δηλαδὴ προήρχοντο ἀπὸ τὴν ἀστικὴν τάξιν.

Τοῦτο ἔχει μεγάλην σημασίαν διότι ἐπιβεβαιώνει ὅτι ἡ Ἐπανάστασις τοῦ 21 εἶναι ἔργον τῆς νέας αὐτῆς τάξεως, τῆς ἀστικῆς. ²⁾ Τὸ γεγονός δὲ ὅτι ἡ Φ. Ε. ἦτο ἐπηρεασμένη ἀπὸ τὰς ἐπαναστατικὰς γαλλικὰς ἰδέας εἶνε ἐκτὸς ἀμφισβητήσεως. Εἶνε δὲ προγονοπληξία ἀφόρητος ἡ ἐπιμονὴ τῶν συγγραφέων νὰ διεσχυρίζωνται ὅτι, «τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν κλέος καὶ ὁ πρὸς τὴν πίστιν καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἀκρίμητος πόθος τῶν Ἑλλήνων» συνετέλεσαν εἰς τὴν σύμπτυξιν τῆς Φ. Ε.

Ἄς ἐξετάσωμεν τώρα εἰς τὰς λεπτομερείας τῶν τὰς ἐνεργείας τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας διότι τοῦτο θὰ μᾶς βοηθήσῃ κατὰ πολὺ εἰς τὸ νὰ διαγνώσωμεν τοὺς σκοποὺς καὶ τὰς ἐμπνεύσεις τῆς. Ἐν πρώτοις γνωρίζομεν ὅτι ἐπὶ μακρὸν

¹⁾ Ἐντὸς τῆς Φ. Ε. υπῆρχον ἐπιτὴ (ἀρχικῶς τρεῖς) βαθμοὶ διὰ τοὺς ἀνήκοντας καὶ προσχωροῦντας εἰς αὐτήν. Βλάμηδες, συστημένοι, ἱερεῖς, ποιμένες, ἀρχιποιμένες, ἀφιερωμένοι, ἀρχηγοί. Ὁ τρόπος αὐτὸς τῆς διοργανώσεως ἦτο ἀπολύτως ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὰς τότε ἐπαναστατικὰς (συνωμοτικὰς) ἑταιρείας τῆς Εὐρώπης.

²⁾ Ὁ Καρολίδης γράφει εἰς τὴν «Σύγγραφον Ἱστορίαν τῶν Ἑλλήνων» Τόμος Δος σελίς 114 ὅτι «ἡ Φ. Ε. περιελάμβανεν σχεδὸν ἅπαντα τὸν διανοούμενον καὶ αἰσθανόμενον ἄρρανα ἑλληνικὸν πληθυσμόν» ἡ ἰσχυρισμὸς τοῦ Καρολίδου εἶναι εἶνε ἀληθής. Τὰ μέλη τῆς Φ.Ε. ἦσαν μᾶλλον ἔμποροι καὶ γαστρικοὶ κατὰ δευτερεύοντα δὲ λόγον «διανοούμενοι» διότι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκαίνην οἱ μορφωμένοι εἶναι ἦσαν εἰς ἀριθμὸν καὶ τόσοι πολλοὶ ὅστε νὰ ἀποτελοῦν μίαν μεγάλην μερίδα τῆς ἀστικῆς τάξεως. Καὶ σήμερα ἀκόμη οἱ μορφωμένοι (διανοούμενοι) ἀποτελοῦν πάντοθ μικρὰν μειοψηφίαν τῆς ἀστικῆς τάξεως.

ωτάτην Διεύθυνσιν διατήρησαν οἱ τρεῖς Ἴδρυταί
 της. ¹⁾ Ἐπειδὴ ὁμοῦ δὲν συνεχέντρωναν μόρφωσιν καὶ
 ἐπειδὴ μᾶλλον δὲν εἶχον πολιτικὸν κύρος ἐνόμισαν ὅτι
 ἔπρεπε νὰ ἀναθέσουν τὴν Ἀρχηγίαν εἰς ἐκαίνον ἐκ τῶν
 Ἑλλήνων ὁ ὁποῖος κατὰ γενικὴν καὶ κοινὴν ὁμολογίαν
 ἔθεωρεῖτο ἱκανὸς καὶ ἔμπειρος πολιτικὸς καὶ διπλωμάτης.
 Τοιοῦτος ἀναμφιβόλως ἦτο ὁ Καποδίστριας, ὑπουργὸς εἰς
 τὴν Τσαρικήν Ρωσσίαν, ὁ ὁποῖος μάλιστα ἐφημιζετο ὡς δι-
 πλωμάτης ἱκανὸς εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην. Ἀνόποτοι διὰ
 τὰς ἰδέας καὶ πεποιθήσεις τοῦ Καποδιστρίου οἱ Διευθύνον-
 νοντες τὴν Φ. Ε. ἔστειλαν εἰς Πετροῦπουλιν (1815) τὸν
 φιλικὸν Νικ. Γαλάτην διὰ νὰ ἀναθέσῃ εἰς τὸν Καποδίστρια
 τὴν Ἀρχηγίαν. Ἠπατήθησαν ὁμοῦ οἰκτρῶς διότι ναὶ μὲν ὁ
 Καποδίστριας ἦτο ἱκανὸς διπλωμάτης δὲν ἦτο ὁμοῦ «φι-
 λελεύθερος» ²⁾ ἀλλὰ «μοναρχικῶν φρονημάτων» καὶ μάλιστα
 φανατικὸς ἀντεπαναστάτης ³⁾ ἀπὸ πεποιθήσεως.
 Ὑπάρχουν ἐγγράφα τὰ ὅποια ἀποδεικνύουν τὸν ἰσχυρι-
 σμὸν μας αὐτὸν. Ἀλλὰ καὶ αἱ ἴδιαι πράξεις τοῦ Καποδι-
 στρίου ὅπως θὰ ἴδωμεν κατωτέρω μαρτυροῦν, ὅτι ὑπῆρξεν
 ἀντιδραστικὸς, αὐταρχικὸς καὶ μοναρχικῶν ἀντιλή-
 φων. ⁴⁾ Δι' αὐτὸ ὅχι μόνον δὲν ἐδέχθη τὴν ἀρχη-

¹⁾ Ἡ Φ. Ε. εἶχεν ὀπαδοὺς μερμημένους κυρίως εἰς Κων)πουλιν, Σμόρνην, Σπέτσας, Χιον, Ὑδραν, Δημητσάνην, Πάτρας, Βουκουρέσι, Ὀδουσόον, Βιάννην, Θεσσαλομαγνησίαν, Εὐβοίαν, Μακεδονίαν κτλ.

²⁾ Φιλελεύθεροι ἐλέγοντο τότε αἱ ἀστοὶ οἱ ἔχοντες ἀπαναστατικὰς ἰδέας (δημοκρατικὰς).

³⁾ Ἀντεπαναστάται ἐλέγοντο οἱ κατὰ τῆς Γαλλικῆς Ἐπαγαστάσεως τασσόμενοι φεουδάρχαι, (εὐγενεῖς, κληρὸς κλπ.).

⁴⁾ Εἰς τὴν ἀπὸ 4/16 Μαρτίου 1821 ἀπιστολήν του πρὸς τὴν κόμησιν Ἑλλίγγ γράφει ὁ Καποδίστριας. «Ὁσεὶ νὰ μὴ ἦρκουν αἱ μωρία καὶ ἀνοησίαι τοῦ κόσμου τούτου (ἐγγισαὶ τοῦς φιλελευθέρους (ἀπαναστάτας τῆς τότε ἀποχῆς) ὅπως ταραξῶσι τὸ αἷμα τοῦ ἀνθρώπου, ἰσοῦ καὶ νέον εἶδος ἐκ μέρους τῶν Ἑλλήνων διαπραχθέν...

ρίαν ἀλλὰ καὶ ἐφάξε καὶ κατέκρινεν τὴν ἰδέαν τῶν Φιλικῶν νὰ ἐπιζητοῦν διὰ τῆς ἐπαναστατικῆς ὁδοῦ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς χώρας των. Ὁ Ν. Γαλάτης ὁρμητικὸς ὢν ἀπὸ χαρακτήρος ἀλλὰ καὶ ἐπαναστατικῶν φρονημάτων ὁμίλησεν μὲ πάθος καὶ αὐστηρὰν γλῶσσαν πρὸς τὸν Καποδίστριαν διὰ τὰς συντηρητικὰς καὶ φεουδαρχικὰς ἀντιλήψεις του. Ὁ Καποδίστριας ὡς ἦτο ἐπόμενον δὲ ν ἦ ν ἐ χ θ ἦ ἔναν ὁπαδὸν τῶν ἰδεῶν τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως νὰ ὁμιλῇ πρὸς αὐτὸν μὲ ἀσυγκράτητον ἐλευθεροστομίαν καὶ διὰ τοῦτο διέταξε τὴν σύλληψιν τοῦ Γαλάτου, ¹⁾ τὴν κατάσχεσιν τῶν ἐπ' αὐτοῦ ἐγγράφων καὶ τὴν

ἀποδοκιμαζόμεν τὸ ἔργον τῆς Ἐπαναστάσεως...» καὶ ἀναφορικῶς μὲ τὸ κίνημα τοῦ Ὑψηλάντου καὶ εἰς ἐπιστολῇν αὐτοῦ πρὸς τὸν Ρώσον αὐτοκράτορα λέγει πάλιν ὁ Καποδίστριας «λεπῆται... ἐπὶ τῇ παρεμπλησῆσει τοῦ ἀνδρός (ἔννοε τὸν Ὑψηλάντην) ὑπὸ τοῦ χιμαριτικοῦ πνεύματος τῆς ἡμέρας (ἔννοε τὰς ἐν Εὐρώπῃ ἐπικρατικὰς ἰδέας) τοῦ παρορμησαντος αὐτόν...» βλέπε Καρολίδου αὐτόθι σελίς 118—119.

¹⁾ Αὐτός εἶνε ὁ λόγος τῆς συλλήψεως τοῦ Γαλάτου καὶ ὅχι ἡ ἐπιπολιότης του, ὅπως οἱ ἱστορικοὶ μας δυσχερίζονται, διὰ νὰ μὴ παρουσιάσουν τὸν Καποδίστριαν ὡς μοναρχικὸν καὶ ἐχθρὸν τῆς Ἑλληνικῆς ὑποθέσεως δικαιολογοῦντες ἑαυτὴν τὴν καταδίωξιν τοῦ σημαίνοντος αὐτοῦ Φιλικοῦ. Ἡ Φ. Ε. ἐπίσης διὰ λόγους ὑπερτίτου καὶ γενικωτέρου συμφέροντος καὶ καρίου διότι ἦτο μυστικὴ συνωμοτικὴ ὀργάνωσις ἀπεφάσισε νὰ δολοφονῆσῃ τὸν Γαλάτην διὰ νὰ μὴ, ἐκ τοῦ ἐπισκοπίου του πρὸς τὸν Καποδίστριαν, ἀποκαλυφθῇ ἡ ὀργάνωσις τῆς. Ἡ ὑποστηριζομένη ἀπὸ τὸν Ὑψηλάντην ἔκδοσις εἶπε ἡ δολοφονία τοῦ Γαλάτου εἶχαν ἄλλα ἑλατήρια καὶ μάλιστα τὸ γεγονός εἶπε ἐσπατάλησε πολλὰ χρήματα εἰς ὑπερβολικὰς αἰσχράς (extravagances honteuses) εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν, Οὐγγαρίαν κτλ. καὶ εὐριθεῖς εἰς στανόχωρον θέσιν οικονομικῆν, ἠπαίλησε τὴν Ἐπιτροπὴν τῆς Φ. Ε. εἰς ἐάν δὲν τοῦ σταίη χρήματα θὰ ἐπρόδιδε τὴν ὀργάνωσιν των. . . δὲν φαίνεται οὕτω πιθανή, οὕτω συζητήσιμος. Ὁ Γαλάτης χαρακτηρὸς ὁρμητικὸς καὶ ἐπαναστατικῶν ἰδεῶν μέγρι φανατισμοῦ ἐκ τῶν πρώτων δὲ καὶ σημανόντων Φιλικῶν δὲν ἦτο δυνατόν

έξοριαν του εις τὰς Ἡγεμονίας δπου τὸν ἔθεσε καὶ ὑπὸ ἐπιτήρησιν. Ἡ Φ. Ε. ὁμῶς παρ' ὅλα ταῦτα ἐξηκολούθη νὰ πιστεύῃ ὅτι ὁ Καποδίστριας ἐν τέλει θὰ ἀπειθετο. Διὰ νὰ ἐπιτύχῃ δὲ εἰς τὸν προσηλυτισμὸν κατὰ τὸ δυνατόν περισσοτέρων ὀπαδῶν διέδιδε τουναντίον ὅτι κάποια «Ἄρχη» εἶνε ἐν γνώσει τῶν σκοπῶν τῆς Ἐταιρίας καὶ εὖνοει καὶ ὑποστηρίζει αὐτήν. Ἡ ψευθὴς αὐτὴ διάδοσις κατὰ τὴν γνώμην μας εἶχεν ὡς σκοπὸν νὰ προσηλυτίσῃ μᾶλλον τοὺς Δημογέροντας ¹⁾ τῆς Πελοποννήσου καὶ τοὺς ἀνωτέρους κληρικοὺς οἱ ὅποιοι φυσικὰ μόνον ἐὰν μ' ἰα μ ε γ ἄ λ η Δύναμις καὶ πρὸ παντὸς ἢ μοναρχικῆ Ρωσσία ὑποστήριζεν τὴν Φ. Ε. θὰ ἦσαν διατεθημένοι νὰ ἀκολουθήσουν τοὺς Φιλικοὺς καὶ νὰ ἐπαναστατήσουν κατὰ τῶν Τούρκων. Διότι δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν ὅτι καὶ πρὸ τοῦ 21 εἶχον ἐκτραγεῖ ἐπαναστατικὰ κινήματα κατὰ τῆς Τουρκίας ἐκ μέρους τῶν Πελοποννησίων καὶ Νησιωτῶν τὰ ὅποια ὁμῶς ἀπέτυχον ²⁾ διότι δὲν ὑπῆρχόν ἀκόμη οἱ ἔροι οἱ ἀπαραίτητοι διὰ τὴν ἐπιτυχίαν των.

οὔτε καὶ νὰ διανοηθῆ νὰ προδώσῃ τὰς ἰδέας του. Τὸ πιθανώτερον εἶνε ὅτι οἱ περὶ τὸν Ἰψηλάντην καὶ Καποδίστριαν ἐχθροὶ του ἀκριβῶς διότι αὐτοὶ ἦσαν συνταρητικῶν φρονημάτων ἐπλάσαν τὸν μῦθον αὐτὸν καὶ δὲν εἶνε βεβαίως οὔτε ὁ πρῶτος οὔτε ὁ τελευταῖος εἰς τὰς περιόδους ἐπαναστατικοῦ ὄργασμοῦ καὶ μοναρχικῆς ἀντιδράσεως.

¹⁾ Πρέπει νὰ σημειώσωμεν ἐδῶ ὅτι εἰς τὴν Πελοπόννησον κυρίως ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἑλλην Ἑλλάδα οἱ ψευδοἄρχαι—ὅπως εἴθεμεν ἀνωτέρω— ἦσαν οἱ μόνοι πολιτικοὶ ἄρχοντες διατηροῦντες καὶ ἐνοπλα σάματα διὰ τὴν ἀσφάλειαν τοῦ τόπου ἀπὸ τοῦς ληστῆς οἱ ὅποιοι ἐλαμβαίνοντο τὰ χωρία.

²⁾ Ἡ Αἰκατερίνη τῆς Ρωσίας εἶχε κατορθώσῃ νὰ ἐξοργίσῃ τοὺς Πελοποννησίους καὶ Νησιώτας κατὰ τῶν Τούρκων (1768—74) ἀλλὰ κατόπιν τοῦς ἐγκατέλειψαν μόλις ἐλθὼν εὖνοικῶς διὰ τὴν Ρωσία ὁ Ρωσοτουρκικὸς πόλεμος διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Κουτσούκ-Καϊναρ ³⁾ τζή. Διὰ τοὺς Νησιώτας βλεπ. Ἄρχαια Κοινὰ. Ἰδρὰς τόμ. 2 καὶ 3.

Ἐπρεπε λοιπὸν οἱ διευθύνοντες τὴν Φ. Ε. πρὸς προσηλυτισμὸν τῶν φεουδαρχῶν ν' ἀφίσουν νὰ ὑπονοηθῆ ὅτι μιὰ «Ἀρχὴ» διευθύνει καὶ ἐξυπηρετεῖ τοὺς σκοποὺς τῆς Ἑταιρίας. Ἀπ' αὐτὸ καὶ μόνον τὸ δόλωμα ἐκινήθησαν οἱ Ἕλληνες φεουδάρχαι: *) Ἐὰν ἀντελαμβάνοντο οὗτοι ἐγκαίρως ὅτι ἡ Φιλικὴ Ἑταιρία εἶνε μιὰ συνωμοτικὴ ὀργάνωσις μὲ ἐπαναστατικὰς ἰδέας μὴ ὀποστηριζομένης ἀπὸ τὴν Ρωσσίαν ἢ ὁποία ἦτο μεγάλη Δύναμις καὶ ἐχθρὰ ἄσπονδος τῆς Τουρκίας διὰ κατακτητικὸς σκοποὺς, ἀσφαλῶς δὲν θὰ ἐλάμβανον ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν Ἐπανάστασιν. Ἐπιμένομεν εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ διότι ἔχει μεγάλην σημασίαν. **) Ἴσως τὸ γεγονός αὐτὸ νὰ εἶνε

*) Διὰ τὸν ἀρχιμανδρίτην Γρηγόριον Δικαίον Παπαφλέσσαν ὁ ὁποῖος ἦτο Φιλικὸς ἐκ τῶν σημεινόντων ἰσοῦ τί γράφει ὁ Σπυρ. Τρικοῦπης: «αἰδῶς (ὁ Δικαῖος Παπαφλέσσας) τὸ μυστήριον τῆς ἀπάτης (δηλαδὴ τὸ ψεῦδος περὶ τῆς ἀναρίξεως τῆς Ρωσσίας) ἀλλ' ἀνθρώπος νεωτεριστῆς, μεγαλότολμος καὶ πνευματώδης κατήληθεν... κτλ.».

**) Ὁ ἀρχιμανδρίτης Γρ. Δικαῖος Φλέσσας ὁ ὁποῖος ὅπως ἴσωμεν ἀνωτέρω κατατίθεν μεγάλην θέσιν εἰς τὴν Φιλικὴν Ἑταιρίαν κατήληθεν εἰς Παλοπόννησον μὲ πληρεξούσιον τοῦ Ἰψηλάντου (Ἰανουάριος 1821) καὶ ἐκάλεσεν εἰς Βασίλειον τοὺς Προέχοντας καὶ Ἀρχιερεῖς πρὸς οὗς ἀνακοίνωσεν τοὺς σκοποὺς τοῦ Ἰψηλάντου. Εἰς τὰς ἀνακοινώσεις του αὐτὸς ἐπέμειναν κορίως ἐπὶ τοῦ ψευθοῦς γεγονότος ὅτι ἐξωθεν ὁτέλλονται ἀφθονα πολεμοφόδια καὶ ὅτι μιὰ ἀμεγάλη Δύναμις ἢ Ρωσσία ὀργανῶναι, υἱοθετεῖ καὶ συντρέχει τὸ ἐπιμαζόμενον κίνημα καὶ ὅτι μάλιστα θὰ ἀκήρυττε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας ἀπὸ ἡρχίζον ὁ ἀγὼν τῶν Ἑλλήνων. Ἀκόμη δὲ ἐβεβαίωσεν ὅτι εἰς τὴν Ἰθραν εἶχον φθάσει κρυφίως πολλὰ πολυμοφόδια ἀποσταλέντα ἐκ Ρωσσίας. Κατὰ τὸν Σ. Τρικοῦπην αἱ «ὑπερβολαί» αὗται τοῦ Δικαίου ἐπροκάλεσαν πνεῦμα δισταξίας. Ἐν ταῦτοις ἂν καὶ διατάξαν τὸν Δικαίον ν' ἀναχωρήσῃ ἐκ τῆς Παλοποννήσου δὲν ἔπαυσαν νὰ ποιεῖσιν εἰς τὴν ὑπαρξίν τῆς «Μυστικῆς Ἀρχῆς». Κατὰ τὸν ἴδιον Σ. Τρικοῦπην ὁ ἀρχιμανδρίτης Γρ. Δικαῖος Φλέσσας ἐγένετο ἀντι-

καθένας ἐκ τῶν σπουδαιότερων λόγων τοῦ ὄθησε τοὺς Διευθύνοντας τὴν Φιλικὴν Ἑταιρίαν νὰ ἐνεργήσουν τὴν δολοφονίαν τοῦ Γαλάτη, μέλος σπουδαίου τῆς Ἑταιρίας, διότι κατ' οὐδένα τρόπον συνέφευρεν τότε καὶ νὰ ὑπονοηθῆ καὶ ἀπὸ τοὺς Πελοποννησίους «Προύχοντας» ὅτι ὁ Καποδίστριας ἔχει μόνον δὲν δέχεται τὴν Ἀρχηγίαν τοῦ Ἄγωνος ἀλλὰ καὶ ἀποδοκιμάζει τὰς ἐπαναστατικὰς ἰδέας τῶν Φιλικῶν καὶ τὰς χαρακτηρίζει ὡς τυχοδιωκτικὰς ἐνεργείας. Δι' αὐτὸ οἱ Φιλικοὶ ἔδωκαν εὐλογοφανεῖς δικαιολογίας εἰς τὴν ἀρνήσιν τοῦ Καποδιστρίου ὅταν ἀργότερα ἐγνώσθη αὕτη, ὁποστηρίξαντες ὅτι δῆθεν ὁ Καποδίστριας ἐπολιτεύθη ἔτσι διὰ νὰ μὴ ριψοκινδινεύσῃ προῶπως τὴν ἀμπιστευτικὴν θέσιν τοῦ κατεῖχεν εἰς τὴν Τσαρικὴν Αὐλήν. Πρέπει νὰ τονίσωμεν ὅμως ὅτι καὶ μετὰ τὴν ἀρνήσιν τοῦ Καποδιστρίου οἱ Φιλικοὶ δὲν ἀπελαίσθησαν ἀλλὰ ἐξηκολούθησαν, ἐφαρμόζοντες, ἐπιτυχῶς τὴν ἰδίαν τακτικὴν, νὰ αὐξάνουν τὰ μέλη τῶν ὀργανώσεών των. Ὁ ἐξ αὐτῶν καὶ ἐκ τῶν ἱδρυτῶν Ἀναγνωστόπουλος καταγόμενος ἐκ Πελοποννήσου κατόρθωσεν νὰ κατηχήσῃ τοὺς ἰσχυροτέρους ἀπλαρχηγοὺς ¹⁾ τοῦ Μωριά.

παθητικῶς εἰς τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ προκρίτους διότι ὁ νεωτεριστῆς αὐτὸς ἱερωμένος, ὁ πρὸ ὀλίγου ἄσημος, διὰ μιᾶς ἐγένετο μέγας, κατέχων ὑψηλὴν θέσιν παρὰ τῆ Φιλικῆ Ἑταιρίᾳ.

¹⁾ Ὅπως εἶδομεν εἰς προηγουμένον κεφάλαιον, εἰ φευδάρχει διατήρησαν τὰ προνόμιά των καὶ ἐπὶ τουρκοκρατίας. Λόγω δὲ τῆς ληστείας τοῦ ἐμάστιζε τὴν ἠπειρὸν χώραν τόσον εἰς τὴν Πελοπόννησον ὅσον καὶ εἰς τὴν Στερεάν καὶ Θεσσαλίαν καὶ ἠπειρὸν ὀργανώθησαν ἐνοπλα σῶματα καταδιωκτικὰ τῶν ληστῶν. Εἰς τὴν Πελοπόννησον τὰ σῶματα ταῦτα εἶχον ὀργανωθῆ καθὼς καὶ εἰς τὴν ἠπειρὸν, Στερεάν, Θεσσαλίαν τῆ ἀγκρίσει καὶ συναινέσει τῆς Τουρκίας. Εἰς τὴν ὀρεινὴν Θεσσαλίαν καὶ Στερεάν ἰδίως λόγω τῆς ὀρεινῆς συνθέσεώς της — ἔπως καὶ εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους — ἡ ληστεία εἶχε φθάσει εἰς μεγάλην ἔκτασιν. Τῆ ἀπαιτήσαι δὲ καὶ τοῦ τουρκικοῦ πληθυσμοῦ ὁ βυζαντι-

Ἡ κατήχησις ἔβαινεν ἐπιτυχῶς καὶ τόσοι εἰς τὴν Πελοπόννησον ἔσον καὶ εἰς τὴν Κων)πολιν καὶ τὴν Μολδοβλαχίαν, Μακεδονίαν, Θεσσαλίαν καὶ Νησιὰ εἶχον πληθυνθῆ τὰ μέλη τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας: Κατὰ τὸ ἔτος 1817 ἡ ἔδρα αὐτῆς ἐξ Ὁδητσοῦ μετεφέρθη εἰς Κων)πολιν. Τότε καὶ ἄλλοι σημαίνοντες ἔμποροι ἐμυθήθησαν μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ πλουσιώτατος Παν. Σέκκερης ἐκ Τριπόλεως καταγόμενος. Κατὰ τὸ 1818 εἶχον μυηθῆ πολλοὶ ἀνώτεροι κληρικοὶ ὑπὸ τὸ πρόσχημα ὅτι δῆθεν

νόος θεσμός τῶν «Ἄρματωλῶν» ἀνευρεθῆ. Εἰς τὰ Ἄρματωλικία αὐτὰ ἐξεπαιδεύθησαν τρόπον τινα εἰς τὴν πολεμικὴν τέχνην ὅσοι οἱ ὀπλαρχηγοὶ τῆς Σπέρδας (Ἀνδροῦτσος, Καραϊσκάκης, Τσαβέλλας, Μπότσαρης κτλ.) Πολλοὶ ἀπὸ τούτων ὀπλαρχηγούς αὐτούς μάλιστα εἶχον προσληθῆ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Ἄλῃ Πασᾶ τῆς Ἡπείρου. Πρέπει δὲ νὰ σημειώσωμεν ὅτι ὁ Ἄλῃ Πασᾶς ὄχι μόνον μὲ τὸ κίνημά του κατὰ τοῦ Σουλτάνου συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ διασπασθῆ ἡ ἑνότης τῆς Τουρκικῆς Ἀυτοκρατορίας καὶ διοικητικῶς νὰ ξεχαρδαλωθῆ ἡ κρατικὴ μηχανὴ εἰς τὴν Σπέρδα καὶ Θεσσαλίαν ἀλλὰ μὲ τὸ νὰ προσλάβῃ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του πολλούς ἐκ τῶν Ἑλλήνων ὀπλαρχηγῶν συνετέλεσεν ἐπίσης, χωρὶς βεβαίως νὰ τὸ θέλῃ καὶ νὰ τὸ φαντάζεται, εἰς τὸ νὰ δημιουργηθῶν ἐμπειροπόλεμα στρατιωτικὰ στελέχη διὰ τὸν κατόπιν ἀγῶνα τῆς Ἀνεξαρτησίας. Ἐπίσης πρέπει νὰ προσθέσωμεν ὅτι ναὶ μὲν ὁ Ἄλῃ Πασᾶς ἦτο τυραννικὸς ἀλλὰ εἰς τὴν ἐπαρχίαν του ἐπῆρξεν διὰ τὴν ἐποχὴν του μεταρρυθμιστῆς καὶ φιλοπρόσοδος. Ἀνεξίθρησκος καὶ μᾶλλον σκεπτικιστῆς, ἀνήκων εἰς τὴν θρησκευτικὴν αἵρεσιν τῶν σιιτῶν (αἵρεσις ἀρευνητικὴ) δὲν εἶχεν ἀπέναντι τῶν Χριστιανῶν φανατισμὸν θρησκευτικόν. Εἰσήγαγεν εἰς τὴν ἐπαρχίαν του εὐρωπαϊκούς διοργανωτάς καὶ συστήματα καὶ ἐδέχθη τὰς νέας τότε ιδέας ὡς πρὸς τὴν διοίκησιν καὶ τὴν ὀργάνωσιν τοῦ Κράτους του. Διὰ περισσοτέρας πληροφορίας βλ. εἰς Τσοποτοῦ ἀπόθ. σελ. 215 καὶ Γ. Σκληροῦ. Τὰ σύγχρονα προβλήματα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, σελίς 58—60 καὶ Σπ. Ἀραβαντινοῦ. Ἱστορία Ἄλῃ Πασᾶ. Ἀκόμη πρέπει νὰ προσθέσωμεν ὅτι ἡ ἀνταρσία τοῦ Ἄλῃ Πασᾶ ἠνθῆκασεν τὸν κατ' αὐτοῦ ἐκστρατεύσαντα Σουλταμάν Πασᾶν νὰ ἐπιτρέψῃ ὁμαδικὸν ἐξοπλισμὸν τῶν κατοίκων τῆς Βορ. Ἑλλάδος.

ἡ ἑξοχὴ ὁ ἄριστος Ῥωσσία ὑποστηρίζει τὴν μυστικὴν αὐτὴν ὀργάνωσιν καὶ διευθύνει τὰ κατ' αὐτῆς: Διὰ τῆς αὐτῆς τακτικῆς ἐμυήθησαν κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν καὶ μερικοὶ ¹⁾ Φαναριῶται τῆς Κων)πόλεως καὶ τῶν ἄλλων εὐποροῦντων κέντρων τῆς τότε ὑποδοῦλου Ἑλλάδος (Ἀλεξανδρείας, Σμύρνης κλπ). Παρ' ἑλπὴν τὴν ἐπέκτασιν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας, οἱ Πελοποννήσιοι φεουδάρχαι ἐδίσταζον ἀκόμη καὶ ἤθελον καλὰ καὶ σῶναι νὰ μάθουν ἐὰν πράγματι τὸν σκοπὸν τῆς Φ. Ε. τὸν ἐγκρίνει καὶ τὸν γνωρίζει ἡ Ῥωσσία. Ὁ ἡγεμὼν τῆς Μάνης Πετρόμπεης ²⁾ ἀπέστειλεν εἰς Ῥωσσίαν τὸν Κυριάκην Καμαρινὸν διὰ νὰ μάθῃ ἐὰν ἔσα διέδιδον οἱ Φιλικοὶ περὶ τῆς μυστικῆς «Ἀρχῆς» εἶνε ἀληθῆ. Ὑπὸ τὸ πρόσχημα νὰ ζητήσῃ ὁ Καμαρινὸς ἀπὸ τὸν τότε Αὐτοκράτορα τῆς Ῥωσσίας χρηματικὴν βοήθειαν πρὸς ἔδρυσιν Σχολείων ἐν Μάνῃ κατόρθωσεν νὰ γίνῃ δεκτὸς εἰς τὴν Αὐλήν. Καὶ ἡ μὲν αἴτησις περὶ ὀλικῆς συνδρομῆς τοῦ Αὐτοκράτορος διὰ τὴν ἀνάγειν σχολείων εἰς Μάνην φαίνεται ὅτι ἐγένετο δεκτὴ. Ὅσον ἀφορᾷ ὁμῶς διὰ τὸ κυρίως ζήτημα, ἂν

¹⁾ Ἐνας ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας φαναριώτας φεουδάρχαι τῆς τότε ἐποχῆς, ἔλκων τὴν καταγωγὴν ἀπὸ ἀριστοκρατικὴν οἰκογένειαν τοῦ Βυζαντίου ὁ Μιχαὴλ Σούτσος, ἡγεμὼν τῆς Μολδοβλαχίας κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν, εἰς τὰ τῆς Φιλ. Ἑταιρίας, κατὰ τὸν Σ. Τρικούπη, ἐπρότεινε εἰς τὴν διοικοῦσαν ἀρχὴν τῶν Φιλικῶν νὰ ἀναβληθῇ ἡ Ἐπαναστάσις διὰ τὸ μὲν τὸ 1827 χρονικὸν διάστημα, συγγρόνως δὲ τὴν γνώμην αὐτὴν τὴν κατέστησε γνωστὴν καὶ εἰς τὸν Ἰφιλάντην. Ὁ Ἰφιλάντης, γράφει ὁ Τρικούπης, ὑπόπτευσεν ὅτι «ὁ Σούτσος διανοοῖτο κατὰ πρῶτον ὄχι τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν ἐμοφύλων του ἀλλὰ τὴν ἐν ἀνάσει ἀποκάρπωσιν τῶν ἀγαθῶν τῆς ἐπικρατοῦς ἡγεμονίας του».

²⁾ Εἶνε πολὺ χαρακτηριστικὸν αὐτὸ τὸ γεγονός διότι ἀποδεικνύει ὅτι ἀνωτέρω ὑποστηρίξαμεν διὰ τὰς ἀντεπαναστατικὰς δηλαδὴ πεποιθήσεις τῶν κοσμοπολιτῶν ἀπαρνούμενων διὰ τῶν προξενίων τῶν τὴν...φιλοκατρίαν τοῦ τοῦ ἀποδίδον οἱ συγγραφεῖς τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως.

δηλαδή ή Ρωσσία ήτο ἐν γνώσει τῆς προπαρασκευαζομένης Ἐπαναστάσεως καὶ ἐὰν ἐνέκρινεν αὐτὴν γνωρίζομεν ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ Κακοδιστρίου πρὸς τὸν Πατρόμπεην τῆς Μάνης διὰ τὸν Αὐτοκράτορα καὶ τὸν Κακοδιστρίαν κατὰ τὴν ἐνεργείαν τῶν Φιλικῶν καὶ ἐφιστάτο ἢ προσοχὴ τοῦ Ἑλληνοῦ Μπέη τῆς Μάνης διὰ τοὺς κινδύνους αἰσθητέως «ἀφρονος πράξεως κατ' εἰσήγησιν τῶν Φιλικῶν γενομένης» ¹⁾ Οἱ ἐν Ρωσσίᾳ Φιλικοὶ μόλις ἔμαθαν ἀπὸ τὸν ἴδιον Καμαρινὸν ²⁾ τὴν ἀπάντησιν τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Ρωσσίας διὰ τὸν ἴδιον λόγον τοῦ ἠναγκάσθησαν νὰ δολοφονήσουν καὶ τὸν Γαλάτην—δηλαδή διὰ νὰ μὴ μάθουν οἱ κληρικοὶ καὶ οἱ κοτσαμπάσηδες τῆς Πελοποννήσου καὶ ἄλλης Ἑλλάδος τὴν ἀλήθειαν ὡς πρὸς τὸ ἀνύπαρκτον τῆς «Ἀρχῆς» καὶ τοῦ ρωσικοῦ . . . . . δακτύλου—ἀπεφάσισαν καὶ ἐξετέλεσαν καὶ τὴν δολοφονίαν τοῦ Καμαρινοῦ εἰς τὸν ποταμὸν Προῦθον κατὰ τὴν ἐκ Ρωσσίας ἐπιστροφὴν του ³⁾. Οἱ Φιλικοὶ καὶ πάλιν ἀπεπειράθησαν νὰ ἀποτανθοῦν εἰς τὸν Κακοδιστρίαν καὶ νὰ τοῦ

¹⁾ Βλέπε Καρολίδων: Συγγρον. Ἱστορία τῶν Ἑλλ. τομ. 1 σελ. 108—109.

²⁾ Βλέπε λεπτομερεῖας διὰ τὰς πολιτικὰς αὐτὰς δολοφονίας τῶν Φιλικῶν εἰς Φιλήμονα. Δοκίμιον Ἰωάν. περὶ Φιλ. Ἐταιρίας.

³⁾ Πολυτίμους πληροφορίας περὶ τῆς συναντήσεως Καμαρινοῦ καὶ Κακοδιστρίου ἐν Πετροπόλει μᾶς παρέχουν τὰ «Ἀπομνημονεύματα Ἀνωμόρου». Ἀντιγράφωμεν ἀπὸ τὴν σελίδα 78 μίαν περικεπτήν. «Ἐθὺς ὡς ἤνοιξε τὸ στόμα ἡ αὐτοῦ Ἐξουχότης (ὁ Κακοδιστρίαν) ὡχρίασεν ἀπὸ λύπης καὶ ἀνεπήδησεν μαινόμενος, ἀπὸ τῆς θέσεως αὐτοῦ καὶ μυρίας ἐξέχευε λοιδορίας ἐναντίον τοῦ Ἑθνοῦ καὶ ἐναντίον τῶν πικρότατος ἐπαναστατικὰς βουλῆς βουλευομένων... οἱ πρῶτοι ὑπεκινήθη (ἐννοεῖ τῆς Φ. Ε.) εἰπε ἄξιτοι ἀγγέλοντες ὁ Κακοδιστρίαν ἀκέμη καὶ δι' ὑπομνήματα τοῦ ἀβρισκέμενος ἐν Κερκύρᾳ (Ἀπρίλιος 1819) ζωηρῶς ἀπεδοκίμασε τὴν διὰ βιαίων καὶ ἐπαναστατικῶν μέσων ἐπιβίωσιν τῆς ἀνεξαρτησίας. βλ. καὶ Καρολίδη αὐτόθι τόμ. α' σελ. 109.

ἀναθέσουν τὴν ἀρχηγίαν πιεζόμενοι ὑπὸ τῆς ἀνάγκης νὰ ὑπάρχη Ἄρχηγός ὁ ὅποιος νὰ ἐπιβάλλεται εἰς ὅλους. Τὴν ἀποστολὴν ταύτην ἀνέλαβεν τὴν φορὰν αὐτὴν ὁ Ξάνθος (1819) ἀλλὰ καὶ πάλιν ὁ Καποδίστριας ἔμεινεν ἀνένδοτος καὶ κατεδίκασεν κάθε ἐπαναστατικὴν ἰδέαν μὲ τὰς χειροτέρας καὶ ἀσστηροτέρας ἐκφράσεις προσεπάθησεν δὲ νὰ πείσῃ καὶ τὸν Ξάνθον ὅτι τοιαῦται ἰδέαι προερχόμεναι ἀπὸ τὴν Γαλλίαν εἶνε καταδικασμένα εἰς ἀποτυχίαν καὶ ἐκδηλώσουν μωρίαν καὶ ἀφροσύνην!! Εὐρεθεὶς ὁ Ἐμ. Ξάνθος ὄχι πλέον πρὸ ἀπλῆς ἀρνήσεως ἀλλὰ πρὸ ἀντιδραστικοῦ ἀνθρώπου ἠναγκάσθη νὰ ἀποταυθῆ πρὸς ἄλλο πρόσωπον διὰ τὴν ἀνάθεσιν τῆς Ἀρχηγίας διότι καθίστατο ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ἀναγκαιοτάτη ἡ ἐξεύρεσις Ἄρχηγοῦ. Καὶ τὸ νέον αὐτὸ πρόσωπον ἦτο ὁ πρίγκηψ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης ἀξιωματικὸς τοῦ Ρωσικοῦ στρατοῦ ὅστις καὶ ἐδέχθη προθύμως. Ἡ ἐκλογὴ αὐτὴ ἐγένετο ἀποδεικτὴ¹⁾ καὶ ἀπὸ τὰ ἄλλα διοικοῦντα μέλη τῆς Φ. Ε. μετ' ἐνθουσιασμοῦ. Τὴν 15 Ἰουνίου 1920 δι' ἐγκυκλίου ὁ πρίγκηψ Ἀλέξ. Ὑψηλάντης ἀνεγνωρίσθη ὡς ὑπέρτατος Ἐφορός τῆς Ἐταιρίας καὶ ὡς ἀρχιστράτηγος τοῦ ἀγῶνος.

¹⁾ Ἐπικαλαμβάνομεν δὲ οἱ Φίλικοι δὲν διέθεταν πρόσωπον ἐκ τοῦ κύκλου τῶν τὸ ὅποιον νὰ ἀπολαρβάνῃ γενικῆς ἐκτιμῆσεως ὡς στρατιωτικὸς ἢ διπλωμάτης. Ἐπειτα δὲν ἤθελαν ἀναθέτοντας εἰς ἓνα ἐκ τῶν διακεκριμένων νησιωτῶν τὴν ἀρχηγίαν νὰ καταστήσουν τὸν ἀγῶνα ὑποκτον καὶ ἐχθρικόν πρὸς τοὺς Θεουδάρακας καὶ Κληρικούς, οἱ ὅποιοι διέθεταν στρατιωτικὴν δύναμιν καὶ πολιτικὴν ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ λαοῦ, ἰδίως εἰς τὴν Πελοπόννησον. Συνεπῶς οἱ Φίλικοι ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ κάρουν ὀρισμένον ἐλιγμὸν διὰ νὰ παρασύρουν ὅλους τοὺς ὑπαρχηγούς εἰς τὸν ἀγῶνα ἕνεκα τῆς σεβαρότητός τοῦ καὶ τῶν ἐπιθωκομένων σκοπῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Σ'

ΡΗΓΑΣ ΦΕΡΑΙΟΣ

(1757 – 1798)

Ὅπως εἶδωμεν εἰς τὰ προηγούμενα κεφάλαια ἐντὸς τῆς ὑποδοῦλου Ἑλλάδος εἶχεν γεννηθῆ ἀπὸ τὴν φεουδαρχικὴν κοινωνίαν μία νέα τάξις, ἡ ἀστική, ἡ ὁποία κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς Ἐπαναστάσεως εἶχεν φθάσῃ εἰς μεγάλην οἰκονομικὴν ἀκμὴν. Τὰ ἰδανικὰ καὶ τὰς ἰδέας τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 21 πρέπει νὰ τὸς εἴρωμεν εἰς τὰ ὑπάρχοντα γνωστὰ ἔγγραφα τῆς Ἐπαναστατικῆς περιόδου καὶ πρὸ παντὸς εἰς τὸν «Θούριον» τοῦ Ρήγα Φεραίου ὁ ὁποῖος εἶνε ἓνας ἀπὸ τοὺς γνησιωτέρους ἀντιπροσωπευτικοὺς τύπους τῆς τότε ἀστικῆς τάξεως. Ἴδου πῶς φαντάζεται ὁ Ρήγας τὴν Ἐπανάστασιν: ¹⁾

*Βουλγάροι καὶ Ἀρβανίτες Ἀρμένιοι καὶ Ρωμιοὶ
Ἀράπηδες καὶ Ἀσπροι μὲ μιὰ κοινὴ ὁρμὴ
γιὰ τὴν ἐλευθερίαν νὰ ζώομεν σπαθί.*

Καὶ παρακάτω

*Νὰ σφάζομε τοὺς λόκους ποὺ τὸν ζυγὸν βαστοῦν,
καὶ Χριστιανοὺς καὶ Τούρκους σκλήρᾳ τοὺς τυραννοῦν*

¹⁾ Ἐάν δὲν συναλαμβάνετο ὁ Ρήγας ἀσφαλῶς θὰ ἔπαιζεν ἀργότερα πρωτεύοντα ρόλον εἰς τὴν ἐπανάστασιν. Λόγω δὲ τοῦ κέρους του θὰ ἐγίνετο σπουδαῖος παράγων καὶ σύμβουλος τῆς Ἐπαναστάσεως ἱκανὸς καὶ ἐμπνευσμένος ἐάν μὴ καὶ ἀρχηγὸς αὐτῆς.

Ὁν συνεχεῖα δὲ εἰς ἄλλους στίχους :

Ἐλάτε μ' ἕνα ζῆλο σὲ τοῦτο τὸν καιρὸ
 νὰ κάνομε τὸν ὄρκο ἐπάνω στὸ σιανρό» —

Στεργιάς καὶ τοῦ πελάγου νὰ λάμψη ὁ σιανρός
 κ' εἰς τὴν δικαιοσύνην νὰ σκύψη ὁ ἐχθρός
 ὁ κόσμος νὰ γλυτώσῃ ἀπ' αὐτὴν τὴν πληγὴ
 κα' ἐλευθεροὶ νὰ ζοῦμε, ἀδελφία εἰς τὴν γῆ.

Σὰς κράζει ἡ πατρίδα, σὰς θέλει, σὰς ποιεῖ,
 ζητᾷ τὴν συνδρομὴν σοε μὲ μητρικὴ φωτιή»

Πῶς οἱ προπάτορές μας ὤρκοθεσαν σὰν θεριά
 γιὰ τὴν ἐλευθερία πηδοῦσαν σὲ ἡ φωτιά ;»

Αἱ ἐκκλησίαι αὐταὶ τοῦ Ρήγα ἔχουν ὅπως βλέπομεν
 κοινωνικὸν περιεχόμενον δηλαδὴ ἐκφράζουν τὸ τότε ἐπι-
 κρατοῦν ἀστικὸν πνεῦμα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστά-
 σιως. Ὁ Ρήγας καλεῖ καὶ αὐτοὺς τοὺς Τούρκους εἰς κοινὴν
 ἐξέγερσιν μὲ ἄλλους τοὺς λαοὺς τῆς Βαλκανικῆς καὶ Ἀσίας
 κατὰ τοῦ ἀπολυταρχισμοῦ, διαρκῶς δὲ ὁμιλεῖ περὶ ἐλευ-
 θερίας, ἀδελφότητος ἰσότητος καὶ δικαιοσύνης.

Ἀντιγράφομεν ἀκόμα ἕνα κομμάτι ἀπὸ τὸν θούριον
 τοῦ Ρήγα.

Συμβούλους προκομμένους μὲ πατριωτισμὸν
 νὰ βάλλομεν εἰς ὄλα νὰ δίδουν ὄρισμόν.
 Ὁ νόμος νάσαι πρῶτος καὶ μόνος ὁδηγὸς
 καὶ τῆς πατρίδος ἕνας νὰ γίνῃ ἀρχηγός.

Τὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ εἶναι ἀρκετὰ ἐκδηλωτικὸν τῶν
 ἀστικῶν ἰδεῶν τοῦ Ρήγα. Ἀκόμα δυνάμεθα νὰ εὐρωμεν
 τὰς δημοκρατικὰς (ἀστικὰς) ἰδέας τοῦ Ρήγα καὶ εἰς

τὸ σχέδιόν του περὶ Πολιτικῆς Διοικῆσεως τῆς μελλούσης Πανδελκανικῆς Δημοκρατίας. Ὁ αὐτοκράτωρ λαὸς (ὁ κυρίαρχος λαὸς) — ἀναφέρει εἰς τὸ ἀρθρ. 7 τοῦ β. τμήματος τοῦ νέου Πολιτεύματος—εἶνε ὅλοι οἱ κάτοικοι τοῦ Βασιλείου χωρὶς ἐξαίρεσιν θρησκείας καὶ διαλέκτου (ἐννοεῖ γλώσσης) Ἕλληνας, Ἄλβανοί, Βλάχοι, Ἀρμένηδες, Τούρκοι καὶ κάθε ἄλλο εἶδος γενεᾶς. Αὐτὸς ὁ λαὸς μόνος του ὀνομάζει τοὺς ἀπεσταλμένους του εἰς τὸ Κοινὸν Συμβούλιον τοῦ Ἔθνους». Εἰς τὸ ἀρθρ. 34 τοῦ α. τμήματος ἀναγινώσκομεν. «Ὅταν ἓνας μόνος πάτοικος... ἀδικηθῆ ἀδικεῖται ὅλο τὸ Βασίλειον...»¹⁾ Ὁ Ρήγας εἰς τὰ σχέδιά του ἐθεώρει ὅτι πρέπει τὸ Ἐπαναστατικὸν κίνημα ν' ἀρχίσῃ ἀπὸ τὴν Μάνην καὶ ἀπ' ἐκεῖ εἰς τὴν ἄλλην Ἑλλάδα καὶ Βαλκανικὴν. Τὰ σχέδια τοῦ Ρήγα ὡς πρὸς αὐτὸ τὸ σημεῖον δὲν εἶναι ἀδικαιολόγητα. Ἐδίδεσκον ὅτι ὁ καθ' αὐτὸ ἑλληνικὸς λαὸς τῆς Νοτίου Βαλκανικῆς εἶναι περισσότερον προετοιμασμένος διὰ τὸ κίνημα. Διότι συνέτρεχον πρὸς τοῦτο αἱ ὀλιστικαὶ συνθήκαι καὶ οἱ ἄλλοι ὅροι τοῦ ἀναφέραμεν εἰς ἄλλο προηγουμένον κεφάλαιον. Σύγχρονοι ξένοι ἱστορικοὶ μοναρχικῶν ἀντιλήψεων ὅπως ὁ Rohrt ὁ αὐστριακός, ρητῶς ἀναφέρουν ὅτι «ἐπὶ ἐποψίν ὀλι κ ῆ ν ἡ κατάστασις των ἐπαισθητῶς ἐδελτιώθη (τῶν Ἑλλήνων) ἀπ' ὅτου λήγοντος τοῦ 18ου αἰῶνος ἡ ἐμπορικὴ ναυτιλία καὶ

¹⁾ Ἡ αὐτὴ σκέψις ἐπανλαμβάνεται καὶ εἰς τὰ ἀρθρ. 1, 2, 21, 108, 122. Εἰς τὸ ἀρθρ. 21 τονίζεται κυρίως ὅτι τὸ ἀντικροσωπευτικὸν Σῶμα περιλαμβάνει ὅλο κληρὸν τὸν λαόν καὶ οὐ μόνον τοὺς πλοῦτοὺς καὶ πρᾶστοὺς (κοιταμπάσηδες). Τὸ ἀρθρον αὐτὸ εἶναι σφαλὸν ἀντιγραφή τοῦ πρώτου γαλλικοῦ Συντάγματος τοῦ προελθόντος ἀπὸ τὴν Ἑθνικὴν Σύναλυσιν. Περὶ τοῦ Ρήγα γενικῶς βλέπ. Σπ. Λάμπρου ἀποκαλέψεις περὶ τοῦ μαρτυρίου τοῦ Ρήγα πολὺ ἐνδιαφέρον βιβλίον καὶ Αἰμιλ. Λαγκράντ. Ἀνέκδοτα ἔργα περὶ τοῦ Ρήγα τοῦ Βαλενσιναῆ κλπ. δημοσιευθέντα ὑπὸ τοῦ Σ. Λάμπρου.

ριον τὸ ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν καὶ τῶν Γάλλων διενεργούμενον μεταδιδάσθη ὀριστικῶς εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων».

Ἐπάρχουν ὅμως εἰς τὰς ἀνωτέρω ἐκτεθείσας ἰδέας τοῦ Ρήγα μερικαὶ ἀντιφάσεις¹⁾. Διότι ἐνθ' προτρέπει Χριστιανούς καὶ Τούρκους νὰ ἐπαναστατήσουν κατόπιν καλεῖ καὶ τὰς δύο φυλάς νὰ ὀρκισθοῦν ἐπάνω στὸ σταυρὸ. Αἱ ἀντιφάσεις αὗται ἦσαν μοιραῖαι διότι ὁ τουρκικὸς ἀπολυταρχισμὸς ἦτο συνυφασμένος μὲ τὸν τουρκικὸν θρησκευτι-

¹⁾ Ἐκτός τῆς ἐξηγήσεως ποὺ δίδομεν κατωτέρω διὰ τὰς ἀντιφάσεις αὗτας τῶν ἰδεῶν τοῦ Ρήγα ἐφ' ὅσον εἴν ἔχομεν ὑπ' ὄψιν περισσότερα ντοκουμέντα συνάμα καὶ ἄλλως νὰ τὰς ἐξηγήσωμεν. Ὁ Ρήγας εἴν ἦτο ποιητῆς ὑπὸ τὴν πραγματικὴν ἔννοιαν τῆς λέξεως. Ἦτο ἕνας τραγουδιστής. Εἶναι λοιπὸν πολὺ φυσικὸν διὰ τὴν τεχνικὴν οἰκονομίαν τοῦ στίχου νὰ μὴ εἶδον σημασίαν εἰς τὰς λέξεις. Ἄλλωστε πρέπει τὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν μᾶλλον τὸ περὶ «Πολιτεύματος» οἰκίδιον τοῦ εἰς τὸ ὅποιον ἀντικειμενικώτερον ἐκτίθενται αἱ πολιτικαὶ ἰδέαι τοῦ. Ἀπὸ τὰ «Ἀρχαῖα» τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Αὐστρίας πληροφοροῦμεθα ὅτι «ὁ Ρήγας μεταβαινεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἵνα ρυθμίσῃ πρὸς τὰς Τουρκικὰς ἐπαρχίας κατὰ τὸ γαλλικὸν πολίτευμα». Ἀπὸ κατασκοπεύσεως δὲ ὑπὸ τῆς Αὐστριακῆς ἀστυνομίας ἐπιστολὴν τοῦ Ρήγα μακρόνομον εἰς τὸ μόνον ὄνειρόν τοῦ καὶ ὁ μόνος σκοπὸς τοῦ ἦτο ἡ Δ η μ ο κ ρ α τ ί α. Ὅταν μετὰ τὴν σύλληψιν τοῦ Ρήγα ἤρχισαν τακτικαὶ ἀνκρίσεις ἀπὸ τὴν Αὐστριακὴν ἀστυνομίαν διὰ τὴν ἀνακάλυψιν καὶ ἄλλων ἐμυδακτῶν τοῦ Ρήγα ἐπικινδύνων κατὰ τὴν Αὐστριακὴν Κυβερνησιν ὁ ἐκ Χίου καταγόμενος ἐν Βιέννῃ ἐξ μεγαλέμπορος Κόστραντιος Ἀργέντης παρερησία ἐμολόγησε εἰς τὴν ἀνάκρισιν ὅτι «εὐχεται τὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπικράτησιν καὶ εἰσαγωγὴν τοῦ πολιτεύματος τῶν Γάλλων». Ὁ Ἑλληὴν αὐτὸς μεγαλέμπορος ὧς ἐξάγεται ἀπὸ ὑπέρχουσαν εἰς τὰ Ἀρχαῖα τοῦ Ὑπουργ. τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Αὐστρίας ἐμπιστευτικὴν ἔκθεσιν τῆς Αὐστριακῆς ἀστυνομίας τῆς Βιέννης φαίνεται ὅτι ἦτο καὶ καὶ ἐκ τῶν μεγαλυτέρων ἐμπόρων τῆς ἀγορᾶς τῆς Βιέννης. Ἡ ἀστυνομία τῆς Βιέννης μάλιστα εἴν συνέλαβεν καὶ εἴν ἐφυλάκισεν ὁλοῦς τοὺς ὑπαλλήλους τῶν καταστημάτων τοῦ Ἀργέντη «διὰ νὰ συνεχισθοῦν αἱ ἐργασίαι καὶ μὴ ἀπέλθῃ κλομισμὸς εἰς τὴν ἀγορὰν τῆς Βιέννης».

κόν φανατισμόν. Ὁ Γ. Σκληρός εἰς τὸ βιβλίον του «Ἐὰ Σύγχρονα Προβλήματα τοῦ Ἑλληνισμοῦ» ἀπὸ τὰς «ἐπιφανειακάς» αὐτὰς ἀντιφάσεις δογματίζει ὅτι αἱ ἀντιφάσεις αὐταὶ ἀποδεικνύουν ὅτι ἡ ἰδεολογία τῆς Ἐπαναστάσεως δὲν ἦ το ἀπολύτως ἀστικὴ.

Ὁ Σκληρός περιπίπτει εἰς πολλὰ σφάλματα καὶ ἀσφαλῶς νοθεύει εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν τὴν μαρξικὴν μέθοδον τῆς ὀλιστικῆς ἀντιλήψεως τῆς ἱστορίας. Διότι κατὰ τὸν εἰρμόν τῶν σκέψεων τοῦ Σκληροῦ θὰ ἔπρεπεν οἱ ἄστοι τοῦ 21 πρῶτον νὰ μὴ ἐπιδιώξουν τὴν συνεργασίαν τῶν φεουδαρχικῶν στοιχείων εἰς τὸν ἐπαναστατικὸν ἀγῶνα των, κίννοντες ὠρισμένας χάριν τῆς ἐπιτυχίας τοῦ ἀγῶνος ὀποχωρήσεις ἢ μᾶλλον ὠρισμένους πολιτικοὺς ἐλιγμούς καὶ δεῦτερον ἔπρεπε μὲ τὴν «γραμματικὴν» τῆς Γαλλ. Ἐπαναστάσεως διαρκῶς νὰ βαδίζουσιν καὶ νὰ ἐνεργοῦν. Μία τοιαύτη τακτικὴ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ συμβιδασθῆ πρὸς τὴν πραγματικότητα. Οἱ κυρίως ἐπαναστατήσαντες ἄστοι (καρδοκυραιοὶ, πραγματευτάδες κτλ.) κατ' ἀρχὴν ἐστρέφοντο κατὰ τῆς τουρκικῆς φεουδαρχίας καὶ ἀπολυταρχίας. Ὁ ἀγῶν των ἦτο «ἀπελευθερωτικὸς» στρεφόμενος ἐναντίον ξένου ζυγοῦ, ἐν προκειμένῳ δὲ δὲν πρέπει νὰ ὀποτιμῶμεν καὶ τὴν ἐπιρροὴν τῆς παραδόσεως. Εἰς ἄλλο κεφάλαιον θὰ ὀμιλήσωμεν ἐκτενέστερον περὶ τῆς ἐπιδράσεως τῆς παραδόσεως. Σημειόνομεν μόνον ἐδῶ ὅτι καὶ σήμερον ἀκόμη ὅποτε οἱ κοινωνικοὶ ἀγῶνες μεταξὺ τῶν τάξεων ἔχουν συνειδητοτέραν ἐξωτερικὴν ἐκδήλωσιν παρατηροῦμεν τὴν ἰσχυρὰν ἐπίδρασιν τῆς παραδόσεως ἐπὶ τῶν διαφόρων κοινωνικῶν στρωμάτων. Ὁ Σκληρός παραδεχόμενος «συγκεχυμένα» τὰ ἰδανικά τῆς ἐπαναστάσεως πλανᾶται, διότι εἰς καρμίαν ἐθνικὴν ἐπανάστασιν καὶ εἰς αὐτὰς ἀκόμη τὰς κοινωνικάς δὲν ἐπέρχεται τελεία ἐξουδετέρωσις τῶν παλαιῶν προλήψεων περὶ πολι-

τεύματος, θρησκείας, γάμου κτλ. Πάντοτε μόνον μία προσπάθεια μειοψηφία έχει. Ξεκαθαρισμένες ιδέες και προσπάθει νὰ τὰς ἐπιδώλλει.

Ἐν προκειμένῳ λοιπὸν καὶ ἡ παράδοσις εἶχεν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν ιδεῶν τοῦ Ρήγα. Δι' αὐτὸ εἰς τὸν ὕμνον του ἐνεθυμείτο καὶ τοὺς προπάτορας (ἀρχαίους) ἵ) τὴν θρησκείαν καὶ τὴν πατρίδα δηλαδὴ τὸ Βυζάντιον. Εἰς τὸ μυαλὸ τοῦ Ρήγα λόγῳ τῆς χρονικῆς ἀποστάσεως δὲν ἐθεωρεῖτο τυραννικὸν καθεστῶς ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία. Ἄλλωστε διὰ τὴν ἐπιτυχίαν μιᾶς ἐπαναστάσεως συντελεῖ πολὺ ἡ ἐπιτυχὴς διάγνωσις τῆς ψυχολογίας τοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος δὲν ἐπαναστατεῖ κατὰ μηχανικὴν ἀντίληψιν ἐκ τῶν προτέρων καθωρισμένῃν.

Ἡ ἐπιτυχὴς δὲ διάγνωσις ὀπὸ τοῦ Ἀρχηγοῦ μιᾶς Ἐπαναστατικῆς περιόδου τῆς πραγματικῆς καταστάσεως ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα καὶ τὴν ἐκλογὴν καταλλήλων συνθημάτων. Οἱ Γάλλοι ἄστοι τοῦ 1789 μὲ τὰ συνθήματά των Ἐλευθερία, Ἴσότης, Ἀδελφότης ἠλέκτρισαν τὰς μάζας καὶ τὰς ἐκινήτοποίησαν. Οἱ Ρῶσοι κομμουνισταὶ τοῦ 1917 μὲ τὸ σύνθημά των «Ὀλὴ ἢ Ἐξουσία στὰ Σοβιετ τῶν ἔργατῶν, στρατιωτῶν καὶ χωρικῶν. Εἰρήνη, γῆ, καὶ φῶς!» ἐπῆραν μαζί των τοὺς ἐργάτας στρατιώτας καὶ ἀγρότας καὶ ἐνίκησαν. Οἱ Μπολσεβίκοι μολονότι ἔκαμαν τὴν μεγαλυτέραν τῶν μέχρι τοῦδε Ἐπαναστά-

ἵ) Ἀκόμη πρέπει νὰ ἔχωμεν ἐπ' ὄψιν μας ὅτι αἱ γαλλικαὶ δημοκρατικαὶ ιδέαι ἐθεωροῦντο τότε ὡς ἔχουσαι τὴν καταγωγὴν των ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα (γυρσοῦς αἰὼν τοῦ Περικλέους) οἱ ὀνομαστότεροι δὲ λόγιοι τῆς δημοκρατικῆς Γαλλίας εἴτε ἀνήκοντες εἰς τὴν βυζαντινὴν σχολὴν εἴτε εἰς τοὺς νεοκλασσικοὺς ὄχι μόνον ἀνεσκαλευσον τὴν ἀρχαίαν φιλοσοφίαν ἀλλὰ καὶ ὕμνους συνέθετον διὰ τὴν κοιτίδα καὶ μητέρα τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς Δημοκρατίας τῆς Ἀθήνας.

σεων, κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς Ἐπαναστάσεώς των δὲν ἔρριπταν εἰς τὰς λαϊκὰς μάζας θεωρητικοῦ περιεχομένου συνθήματα περὶ ἀδελφότητος, περὶ οἰκονομικῆς ἰσότητος κτλ. ἀλλὰ — ἰδῶ ἔγκειται ἡ πολιτικὴ δεξιότης — συνθήματα γιὰ τὸ φῶρι καὶ τὰ χωράφια, γιὰ τὴν εἰρήνην, συνθήματα ποῦ ἐθιγον ζητήματα ἀμέσου καὶ κοινοῦ ἠνδιαφέροντος λόγῳ τῆς ἐσωτερικῆς κρίσεως ποῦ διήρχετο τότε ἡ Ρωσσία ¹⁾).

¹⁾ Νομιζομεν ἀπαραίτητον νὰ τονίσωμεν καὶ τοῦτο: ὅτι οἱ Ἐπαναστάσεις (ἔθνικαὶ καὶ οἰκονομικαὶ) δὲν εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀξιοφροσύνης καὶ ἐπαναστατικότητος (ἀριθμητικῶς) τῆς πλειοψηφίας τοῦ λαοῦ. Καμμία ἐπανάστασις δὲν εἶναι ἔργον τῆς πλειοψηφίας. Αἱ ἐπανάστασις (κοινωνικαὶ καὶ ἔθνικαὶ) εἰς τὴν πράξιν εἶναι ἔργον μιᾶς μειοψηφίας φωτισμένης, προοδευτικῆς ἢ ὅποια ἡγᾶται τοῦ κινήματος καὶ ἡ ὅποια παρασύρει καὶ ἄλλας μερίδας καὶ τάξεις κοινωνικὰς μαζί της. Ἡ ἐπανάστασις αὐτὴ μειοψηφία δὲν ἐπιτόχη εἰς τὰ πρῶτα κτυπήματά της μεταχειρίζεται βίαν ἄμεσον (δικτατορίαν) διὰ νὰ κρατηθῇ καὶ συναγίσῃ τὸν ἀγῶνά της. Εἰς τὴν Γαλλικὴν Ἐπανάστασιν μία μειοψηφία ἀσπῶν (ὄχι ὅλοι οἱ ἀστοὶ) παρασύρασα καὶ τὸν ἀργατικὸν λαὸν τῶν Παρισίων ἐπανάστατήσαν. Τὸ ἴδιον, εἰς τὴν Ρωσσίαν (1917 Ὀκτώβριος) μία μερίς τῆς ἀργατικῆς τάξεως οἱ κομμουνιστὰὶ ἔκαμαν τὴν Ἐπανάστασιν παρασύραντες καὶ τοὺς ἀγρότας. Καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν «Ἐθνικὴν» ἐπανάστασιν τοῦ 21, τὸ ἴδιον συνέβη. Ἐπανάσταται οὗτοι ὄχι ὅλοι οἱ ἑλληνικοὶ ὑπόδοξοι λαὸς ὡς διὰ συνθήματος ἀλλὰ τὰ μέλη τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας καὶ οἱ συμμαχησαὶτες προὔχοντες καὶ ὀπλαρχηγοὶ τῆς Πελοποννήσου, Σπέρειας, Θεσσαλίας, κτλ. Ὁ κατώτερος λαὸς μέχρι τῆς 20 Μαρτίου 1821 οὔτε εἰδῆσιν εἶχαν περὶ τοῦ ἐτοιμαζομένου κινήματος. Μὴ ἔχων δὲ ὁ ἴδιος ἴδιαν συνείδησιν (πολιτικὴν ἢ οἰκονομικὴν) τάξεως, (ἀναλόγως τῆς ἐπαρχίας εἰς τὴν ὅποιαν εὑρίσκατο) ἠκολούθει ἀσυναιδήτως τὰ ἰδανικά της κρατούσης οἰκονομικῶς τότε τάξεως (ἐμπόρων ἢ φεουδαρχῶν). Ἀρχικῶς ἐδέχθη τὴν Ἐπανάστασιν ὡς κίνημα ἀπελευθερωτικόν κατόπιν δὲ ἐξεδίασθη νὰ συντρέξῃ καὶ νὰ συμματῆσῃ εἰς αὐτὴν ὑπὸ τῶν ἐφοπλιστῶν, ἐμπόρων καὶ φεουδαρχῶν (δημογερόντων καὶ ὀπλαρχηγῶν.)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ.

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ

«Ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάστασις ἀνεκαινίσασα νέαν ἐποχὴν εἰς τὴν ἀνθρώπινην ἱστορίαν. Ἀπὸ τῆς μεγάλης αὐτῆς Ἐπαναστάσεως μέχρι τῆς Κομμουνικῆς τῶν Παρισίων (1871) ὁ ἐπικρατῶν τύπος εἶνε ὁ τῶν πολέμων τῆς ἐθνικῆς ἀπελευθερώσεως, δηλαδή ὁ ἀληθῆς σκοπός, ἡ ἀληθῆς ἱστορικὴ σημασία τῶν πολέμων τούτων ἤταῦς ἡ κατὰ τὴν ἀπολυταρχίαν, τῆς φεουδαρχίας, καὶ πρὸ παντός ξέγου ζυγοῦ. Οἱ πόλεμοι αὗτοι λοιπὸν ἦσαν παράγων προόδου».

ΛΕΝΙΝ

Ἡ ἐκλογή τοῦ Ὑψηλάντου ὡς ἀρχηγοῦ ἔπεισε πλέον τοὺς Κοτσαμπάσηδες τῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδίᾳ τῆς Πελοποννήσου ὅτι πραγματικῶς ἡ ὕνξις ἢ Ρωσσία τὸ Κίνημα τῶν Φιλικῶν καὶ ἐτάχθησαν ἀνεπιφυλάκτως οἱ περισσότεροι, καθὼς καὶ ὁ κλήρος ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Ὑψηλάντου. Ἐκ τοῦ φόβου ὅμως μήπως προδοθῆ τὸ Κίνημα καὶ κυρίως μὴ τυχὸν ἢ Ρωσσία ἀποδοκιμάσῃ τὴν ἀνάμιξιν τοῦ Ὑψηλάντου καὶ καταδικάσῃ τὸν ἐπαναστατικὸν ἀγῶνα—ὅπως καὶ ἔγινεν—ἠναγκάσθησαν οἱ Φιλικοὶ νὰ ἐπισπεύσουν τὴν ἐκκρηξιν τῆς Ἐπαναστάσεως.

Τὴν 7 Μαρτίου 1821 ὁ Ὑψηλάντης εἰσέβαλεν ἐκ τῆς Ρωσσίας διὰ τοῦ ποταμοῦ Προύθου εἰς τὴν Μολδαυίαν. Πρὸ ὀλίγων ὅμως ἡμερῶν (24 Φεβρουαρίου 1821) ἡ Φιλικὴ Ἐταιρία διὰ προκηρῶξε ὡς τῆς πρὸς τὸν ὑπόδουλον ἑλληνισμὸν ἐκάλει αὐτὸν νὰ ἐξεγερθῆ διὰ τῶν ὅπλων κατὰ

της τουρκικής απολυταρχίας: Ἡ προκήρυξις αὐτὴ ὡς ἐκ τοῦ περιεχομένου της ἔχει μεγάλην σημασίαν διότι ἡ φρασεολογία¹⁾ της μαρτυρεῖ ὅτι οἱ Διευθύνοντες τὴν Φιλικὴν Ἑταιρίαν εἶχον γνήσιον ἀστικὸν αἰσθημα καὶ ἦσαν ἐπηρεασμένοι ἀπὸ τὰς γαλλικὰς ἐπαναστατικὰς ἰδέας: Ἡ προκήρυξις ἀρχίζει: «Μάχου ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος.»

Ἡ ὄρα ἦλθεν ὃ ἄνδρες Ἕλληνες! Πρὸ πολλοῦ οἱ Λαοὶ τῆς Εὐρώπης πολεμοῦντες ὑπὲρ τῶν ἰδίων δικαιωμάτων καὶ τῆς ἐλευθερίας αὐτῶν ἐπροσκέλουν εἰς μίμησιν. Αὐτοὶ καίτοι ΟΠΩΣΟΥΝ ΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ἐπροσπάθησαν ὅλαις δυνάμεσιν ἀαὐξήσωσι τὴν ἐλευθερίαν καὶ δι' αὐτῆς πᾶσαν αὐτῶν εὐδαιμονίαν. . . . .

Ἡ ἐκκρηξις τῆς Ἐπαναστάσεως εὗρεν τοὺς Μονάρχας τῆς Εὐρώπης συνεδριάζοντας (Μάιος 1821) εἰς Λάυδαχ πρὸς τὸν μόνον σκοπὸν νὰ καταστείλουν, τὰς ἐν Εὐρώπῃ

¹⁾ Βλ. π. π. προκήρυξιν εἰς Φιλήμονος Δοκίμ. Ἱστορ. ἑπιτ. Φιλικῆς Ἑταιρ. τόμ. 6' σελ. 79. Ἀλλὰ ἡ προκήρυξις ἀναφέρει ἀκόμη. Κινηθῆτε, καὶ θέλετε ἰδεῖν μίαν κραταῖαν δύναμιν νὰ ὑπερασπισθῆ τὸν ἀγῶνά μας». Ἡ φράσις αὐτὴ ἐκκρίσθη ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς. Ἐν τούτοις εἶνε δικαιολογημένη. Οἱ Διευθύνοντες τὴν Φιλικὴν Ἑταιρίαν δὲν ἔπραξα ἅμα τῇ ἀνάγκῃ τοῦ ἀγῶνος νὰ διαφεύσουν τὸν μῦθον περὶ τῆς «Ἀρχῆς» τοῦ Θεοῦ. Ἡ φράσις αὐτὴ ἀπέδρασαν εἰς τὸ νὰ ἐνθουσιάζῃ τὰ συντηρητικὰ φεουδαρχικὰ στοιχεῖα καὶ νὰ τὰ τραβήξῃ ἀνεπιφροσύντως πρὸς τὸ μέρος τῶν ἐπαναστατῶν, ὅπου καὶ ἔγινεν. Οἱ Φιλικοὶ ἤθελουν νὰ βγάλουν ἀπὸ τὴν οὐδετερότητα τοὺς Κοσσυποπέδες, καὶ ὀπληρχηγοὺς πιστεύοντες ὅτι εἰάν ἐξατίθεντο θεασκόλως κατόπιν ὃ' ἄφινον τὰ ὄπλα. Ἡ σκέψις αὐτὴ τῶν Φιλικῶν ἦτο πολιτικοτάτη καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων ἀπεδείχθη ὅτι ὠφέλησεν ἡ τακτικὴ αὐτὴ.

Ἐπαναστάσεις ¹⁾ ποὺ ἐβουεχίζοντο ὡς ἀντίλαλος τῆς μεγάλης Ἐπαναστάσεως (1789) τῆς Γαλλίας. Ὁ Τσάρος τῆς Ρωσίας Ἀλέξανδρος κατεδίκασεν ἄμέσως διὰ σαφῶν ἐκφράσεων τὸ ἐλληνικὸν κίνημα ἅμα ἐπληροφορήθη τὴν ἐκκρηξίν του καὶ ἀπεκήρυξεν συγχρόνως τὴν Ὑψηλάντην λόγῳ τῆς τιμητικῆς θέσεως ποὺ κατεῖχαν εὖτος εἰς τὸν ρωσικὸν στρατόν. Ἡ στάσις αὕτη τοῦ Τσάρου ἦτο τρόπον τινα ἡ πρώτη πολιτικὴ ἀποτυχία τῶν ἐπαναστατῶν. Ἐπηκολούθησεν ἔμως καὶ στρατιωτικὴ ἀποτυχία ἐφειλομένη, εἰς τὸ ἐξῆς γεγονός: Αἱ προκηρύξεις τοῦ Ὑψηλάντου δὲν ἱκανοποίησαν τὴν ἐντόπιον χριστιανικὸν πληθυσμὸν τῆς Μολδοβλαχίας ὃ ἕποισ ἐξήτει κυρίως τὴν ἀποτίναξιν τοῦ φεουδαρχισμοῦ. Οἱ ρευμεῖνοι ὀπλορηγοὶ οἱ ὅποιοι προσεχώρησαν ἄρχικῶς εἰς τὸ Κίνημα ἐνόμισαν ὅτι ἡ ἐξέγερσις ἀνεπένετο ἀπὸ τὸς τότε ἐπανα-

¹⁾ Οἱ Μονάρχαι καὶ διπλωμάται τῆς Ἰερᾶς Συμμαχίας ἐθεώρουν πᾶσαν ἐξέγερσιν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὡς (mouvement révolutionnaire) ἐπαναστατικὸν κίνημα στραφόμενον κατὰ τὸν θρόνον καὶ τῆς... νερίμου ἐξουσίας. Ἦτο ἐπόμενον καὶ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν ἄρχικῶς εἶσι νὰ τὴν χαρακτηρίσουν—ὅπως καὶ ἦτο ἄλλωστε. Ἐπίσης αἱ ἐπαναστατικαὶ ὀργανώσεις τῆς Νοτιοδυτικῆς Εὐρώπης ἀγαπήσαν μὲ ἀνθεουσιασμὸν τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν καὶ συνετέχθησαν καὶ θούρια ὑπὲρ αὐτῆς τὰ ἔποια ἐφάλλον κυρίως οἱ καρμπονάροι. Ἐν Λαϊδᾶχ εἰ ἀντιπρόσωποι τῆς Ἰερᾶς Συμμαχίας ἐκηρύξαν ὅτι πᾶσαι αἱ διοικητικαὶ καὶ πολιτικαὶ μεταρρυθμίσεις πρέπει νὰ προέρχωνται αὐτοβούλως ἐκ τῶν ἀντελούτων θεύθων τῆν ἐξουσίαν Μοναρχῶν, ἀπεκήρυξαν δὲ πᾶσαν ἐκ τοῦ λαοῦ προερχομένην ἀνταρσίαν διὰ τὴν ἐπιβολὴν τοιοῦτων μεταρρυθμίσεων. Ὡς τοιαύτας ἐπαναστατικὰς ἀνταρσίαις ἀχαρακτήρισαν τὰ κινήματα τοῦ Βασιλαίου τῆς Νεαπόλεως καὶ τῆς Σαρδηνίας καθὼς καὶ τὰ λαβόντα χώραν ἐκ μηχανογραφικῆς ἀγκληματοικῆς εἰς τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῆς Εὐρώπης* (ὀνομάζεται ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις), βλῆτε καὶ Ἱστορ. Ἑλ. Ἐπαναστάσεως Σκυρ. Τρικοῦπη τομ. Α', σελ. 80—81.

στατικές γαλλικές ιδέας και απέδλεπον εις τὸ ξεσκάδωμα τῶν ἀκτιημόνων ἀγροτῶν ἀπὸ τοῦς μπογυάρους. Ὁ Ὑψηλάντης ὅμως εἶχεν ἄλλας ἀντιλήψεις. Λόγῳ τῆς καταγωγῆς του καὶ τῆς θέσεώς του εἰς τὸν Ρωσικὸν στρατὸν εἶχεν καὶ αὐτὸς φεουδαρχικὰς ιδέας καὶ δὲν ἦτο καθόλου ἐπαναστάτης ὑπὸ τὴν τότε ἔννοιαν. Ἐκεῖνο ποὺ ἐπεδίωκεν ὁ Ὑψηλάντης ἦτο νὰ ἐκμεταλλευθῆ τὴν πανθαλακτικὴν ἐξέγερσιν πρὸς ὄφελος τῶν Ἑλλήνων φεουδαρχῶν οἱ ὅποιοι θὰ ἀντικαθίστων τὴν Τουρκικὴν ἐξουσίαν εἰς τὴν Κων(σταντι)πολιν. Ὀνειρεύετο δηλαδὴ νὰ ἐβρῶσῃ ἐκ νέου τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν χωρὶς νὰ θιγῆ τοῦς φεουδαρχικοῦς θεσμοῦς. Αἱ φεουδαρχικαὶ αὐταὶ ἀντιλήψεις τοῦ Ὑψηλάντου μόλις ἐκ τῶν κινήσεων καὶ πράξεων του ἐγένοντο γνωσταὶ εἰς τοῦς ἐντοπίους ἀρχηγοῦς τῶν δουλοπαροίκων τῆς Μολδοβλαχίας ἐπροκάλεσαν διαμαρτυρίαν καὶ κυρίως τὰς διαμαρτυρίας τοῦ σημαίνοντος Ρουμῶνου ἀρχηγοῦ Βλαδιμηρέσκο.¹⁾ Ὁ Βλαδιμηρέσκο ἐπέμεινε τὸ κίνημα νὰ λάβῃ ἀγροτικὸν χαρακτήρα δηλαδὴ νὰ στραφῆ κατὰ τῶν μπογυάρων (γαιοκτημόνων). Ὁ Ὑψηλάντης λόγῳ τοῦ ἀντιδραστικοῦ του χαρακτήρος καὶ τῶν κατὰ βῆθος μοναρχικῶν καὶ φεουδαρχικῶν του ἀντιλήψεων δὲν ἠπάσθη τὴν γνώμην τοῦ Βλαδιμηρέσκο²⁾ καὶ διετάξε τὴν σύλληψιν αὐτοῦ καὶ τὸν ἀνευ διαδικασίας τουφεκισμὸν του εἰς τὸ Τιργκόδιστε.

¹⁾ Ὁ Βλαδιμηρέσκο εἶχεν ἤδη πεθαι εἰς κεφαλῆς κινήματος στρεφόμενου κατὰ τῶν φεουδαρχῶν (μπογυάρων) τῆς Μολδοβλαχίας.

²⁾ «Ἡ Ἐπανάστασις μας γράφει ὁ Βλαδιμηρέσκο πρὸς τὸν Δερβιζ Πασσάν τοῦ Βιδινίου, σιρέφεται κατὰ τῶν (Βογυάρων (τσιφλικιούχων) εἰτινας κατεβρόχθησαν τὰ δικαιώματά μας» βλεπ. N. Basilescou Reforme agraire en Roumanie σελίς 117. Συνεπῶς ὁ Βλαδιμηρέσκο δὲν ἐπρόδωκε τὸν Ὑψηλάντην, οὔτε διεπραξε καμμίαν προδοσίαν ὅπως οἱ ἱστορικοὶ μας μετὰ τόσῃς εὐκολίας χαρακτηρίζουν τὴν ἀπάναντι τοῦ Ὑψηλάντου στάσιν του.

Αποτέλεσμα τοῦ ἐπεισοδίου αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἡ ἀπογοήτευσις τῶν Μολδοβλάχων ἀγροτῶν οἱ ὅποιοι καὶ ἐγκατέλειψαν τὸ στρατόπεδον τοῦ Ὑψηλάντου. Ἐκ τῆς αἰτίας αὐτῆς κυρίως ὁ Ὑψηλάντης παραμείνας μὲ μικρὰς δυνάμεις ἠττήθη εἰς τὸ Δραγατσάνι (Ἰούλιος 1921) ἀπὸ τὰ τουρκικὰ στρατεύματα. Μετὰ τὴν οἰκτρὰν ταύτην ἀποτυχίαν καὶ τὸν διασκορπισμὸν τῶν ὀπαδῶν του οὗτος συνελήφθη ὑπὸ τῶν Αὐστριακῶν οἱ ὅποιοι τὸν ἀνέκλεισαν εἰς τὰς φυλακὰς τῆς Βιέννης (').

Ἐν τῷ μεταξὺ ἐξερράγη καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον ἡ ἐπανάστασις. Ὁ Σουλτάνος ἐθορυβήθη, ὡς ἦτο ἐπόμενονον καὶ ἐνόμισεν ὅτι τὴν ἐπανάστασιν τὴν ὀ π ο θ ἄ λ π ε ι ἡ Ρωσσία ἀλλὰ ἐδεδαιώθη καὶ ἐπέισθη κατόπιν ὅτι ἡ Ρωσσία ἦτο ξένη πρὸς τὸ Κίνημα διότι πιστὴ εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς Ἰε ρ ᾱ ς Σ υ μ μ α χ ί α ς ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου χαρακτηρήσασα τὸ κίνημα ὡς στρεφόμενον κατὰ τοῦ Μοναρχισμοῦ, τὸ ἀπεδοκίμασεν καὶ τὸ κατεπολέμησεν ἐμπράκτως ἐπιτρέψασα μάλιστα εἰς τὸν Σουλτάνον νὰ διαδοῦν τὰ στρατεύματά του τὸν Δούναβιν πρὸς σύλληψιν καὶ καταδίωξιν τῶν ἐπαναστατῶν τοῦ Ὑψηλάντου.

Ὁ τότε Πατριάρχης Γρηγόριος ὁ Εὖς βλέπων τὴν Ρωσσίαν ἀποδοκιμάζουσαν ἐμπράκτως τὸ κίνημα καὶ τὸν Ὑψηλάντην ἐσπευσεν νὰ ἀ φ ο ρ ί σ η τὴν ἐπανάστασιν. Ὁ Γρηγόριος καὶ πρὸ τοῦ κινήματος ἀ ν τ ἔ δ ρ α σ ε ν ὡς μαρτυρεῖ πατριαρχικὸν γ ρ ᾶ μ μ α (ἐγκύκλιος διαταγὴ) σταλὲν ὅπ' αὐτοῦ εἰς τὴν Αἴγιναν, Ὑδραν, Πόρον κλπ. διὰ τοῦ ὁποίου συνιστᾶται εἰς τοὺς Νησιώτας νὰ μὴ στασιάζουσιν καὶ νὰ μὴ δεχθοῦν τὰς προτάσεις τῆς Ρωσσίας πρὸς ἐπανάστασιν. «Καὶ ἄ λ λ ο τ ε διὰ πολλῶν ἐκκλησια-

') Περὶ τοῦ κινήματος τοῦ Ὑψηλάντου εἰς Μολδοβλαχίαν ἀπὸ ἱστορικῆς ἀπόψεως μόνον βλέπει Κ. Ράδου. Εἰσβολὴ τοῦ Ὑψηλάντου εἰς Μολδοβλαχίαν, 1915 Ἀθήναι.

στικῶν ἡμῶν ἐγκυκλίων γραμμάτων ἐδηλώσαμεν πρὸς πάν-
 τας τοὺς ὁμογενεῖς ἡμῶν εὐσεβεῖς . . . . τῆς κραταιᾶς καὶ
 ἀητεῖτου Βασιλείας τὸ χρέος ὅπου ἔχωμεν νὰ φυλάττωμεν
 τὸ πιστὸν ἡμῶν τοῦ βασιαλικίου καὶ νὰ δεικνύομεν πάν-
 τοτε λόγοις καὶ ἔργοις καὶ κατ' ἐξοχήν ἐν τοῖς
 παροῦσι καιροῖς . . . . νὰ διατηρήσῃτε ἑαυτοὺς
 ἀνωτέρους πάσης διαβολῆς καὶ ἐνίδρας τῶν ὑπεναντίων καὶ
 ἐχθρῶν τῆς κραταιᾶς βασιλείας . . . . δίκην σάλπιγγος
 ἐπηγήσαμεν εἰς ὅλων τῆς ἀκοᾶς . . . . νὰ μὴ τολμή-
 σῃτε καθ' οἷον ὅποτε τρόπον νὰ δεχθῆτε
 ποτὲ τοὺς ὑπεναντίους καὶ ἐχθροὺς τῆς κραταιᾶς βασι-
 λείας . . . » Τὸ Πατριαρχικὸν αὐτὸ γράμμα ἐγράφη τὸν
 Μάιον τοῦ 1807. Ἐκ τοῦ συνόλου τῆς ἐγκυκλίου αὐτῆς
 ἢ ὁποῖα ὑπάρχει δημοσιευμένη εἰς τὸ « Ἀρχειὸν τῆς Κοι-
 νότητος Ὑδρας » τόμ. 3ος σελ. 42—45. Φαίνεται ὅτι ὁ Γρη-
 γόριος ἦτο φανατικὸς ἀντιπρόσωπος τῶν φεουδαρχικῶν καὶ
 μοναρχικῶν ἀντιλήψεων καὶ καλόγηρος ὁ ὅποιος δὲν ἠγνόεινὰ
 διατοραχθῆ ἢ ἠσυχία καὶ πρὸ παντὸς ἡ θέσις του. Ἀποδεικνύ-
 εται δὲ ἀκόμη ὅτι δὲν εἶχε οὐδεμίαν σχέσιν πρὸς τὴν « ἑλληγι-
 κὴν φιλοπατρίαν » καὶ τὴν « ἑλληγοπρέπειαν » ποῦ τῷ ἀπο-
 θίδουν οἱ ἱστορικοί. Χάριν τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας τὴν
 ὁποῖαν τόσον πολὺ κακομεταχειρίζονται ἐπὶ τοῦ προκει-
 μένου οἱ Ἕλληνες συγγραφεῖς τῆς Ἐπαναστάσεως, ἀποσιω-
 πῶντες ἢ καὶ διαστρεβλόνοντες ὀρισμένα γεγονότα μὲ τὸν
 σκοπὸν νὰ παραπλανήσουν τὸν λαόν, ἐπικαλούμεθα τὴν
 γνώμην τοῦ συγχρόνου τῆς Ἐπαναστάσεως ἱστορικοῦ
 Σπυρ. Τρικοῦπη, ἀναφορικῶς μὲ τὴν ἀνάμιξιν τοῦ
 Γρηγορίου τοῦ Εἰου εἰς τὸ ὑπὸ τῶν Φίλικῶν προπαρα-
 σκευασθὲν καὶ ὀργανωθὲν « ἐθνικὸν » κίνημα τοῦ 21.
 Ἴδου τί γράφει : « Ὁ Πατριάρχης ἑταῖρος, ὅστις συνω-
 μότης κατὰ τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας δὲν ἦτο καί, ὅχι μόνον
 οὐδὲ ὅλως ἐθάρρυνε τὴν ἑλληγικὴν ἐθνεγεροίαν, ἀλλὰ

καὶ πάντοτε ἀπέτρεπε τοὺς πρὸς αὐτὸν διελέγετο φιλεπαναστάτας, θεωρῶν ἐθνοφθόρον τὸ τοιοῦτον τόλμημα». Ἡ μαρτυρία αὐτὴ τοῦ Σ. Τρικούπη εἶνε πολύτιμος διότι εἰλικρινῶς τονίζει μίαν ἀλήθειαν, ἀλήθειαν ἐπιβεβαιωμένην ἄλλωστε καὶ ἀπὸ τὰ ἐξῆς «ἐπίσημα» πατριαρχικὰ ἔγγραφα. Ἀντιγράφομεν : «Γρηγόριος ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κων)πόλεως, νέας Ρώμης καὶ οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.

«Οἱ τῷ καθ' ἡμᾶς ἀγιωτάτῳ πατριαρχικῷ ἀποστολικῷ καὶ οἰκουμενικῷ θρόνῳ ὑποκείμενοι ἱερώτατοι μητροπολίται καὶ ὑπέρτιμοι καὶ θεοφιλέστατοι ἀρχιεπίσκοποι τε καὶ ἐπίσκοποι . . . . . Εἰς ἔλους τοὺς ὁμογενεῖς μας εἶνε γνωστὰ τὰ ἀπειρα ἐλέη, ὅσα ἡ ἀένναος τῆς ὑφ' ἡμᾶς τεταγμένης κραταιᾶς βασιλείας πηγὴ ἐξέχεαν εἰς τὸν κακόδουλον αὐτὸν Μιχαήλ (Σουτσαν) . . . . αὐτὸς ὁμοῦ φύσει, κακόδουλος ὢν, ἐφάνη τέρας ἐμφυτον ἀχαριστίας καὶ συνεφώνησε μετὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου . . . . ἔστις παραλαβὼν μερικὸς ὁμοίους τοῦ βοηθοῦ ἐτόλμησε νὰ ἐλθῆ αἰφνης εἰς τὴν Μολδαυίαν καὶ ἀμφότεροι . . . . ἐκήρυξαν τοῦ Γένους τὴν ἐλευθερίαν* καὶ μετὰ τὴν φωνὴν αὐτὴν ἐφείλκυσαν πολλοὺς τῶν ἐκεῖ κακοήθεις καὶ ἀνοήτους . . . . Διὰ νὰ θυνηθῶσι δὲ τρόπον τινα νὰ ἐνθαρρύνωσι τοὺς ἀκούοντας μετεχειρίσθησαν καὶ τὸ ὄνομα τῆς βωσικῆς Δυνάμεως, προβαλλόμενοι ὅτι καὶ αὐτὴ εἶνε σύμφωνος μετὰ τοὺς στοχασμοὺς καὶ τὰ κινήματά των . . . ζῶντες ἀνευνόχλητοι μετὰς γυναικῶν των καὶ τὰ τέκνα των, μετὰς περιουσιᾶς των . . . καὶ κατ' ἐξοχήν μετὰ τὰ προνόμια τῆς θρησκείας . . . ἀντὶ λοιπὸν «φιλελευθέρων» ἐφάνησαν μισελευθεροί . . . διοργανίζοντες, φεθ, οἱ ἀσυνείδητοι μετὰ τὰ ἀπενοημένα κινήματά των τὴν ἀγανάκτησιν τῆς εὐμενοῦς κραταιᾶς βασιλείας . . . .

συμβουλευόμεν, παραινοῦμεν καὶ ἐντελλώμεθα καὶ παραγγέλομεν . . . . νὰ διακηρύξητε τὴν ἀπάτην τῶν εἰρημένων κακοποιῶν καὶ κακοβούλων ἀνθρώπων . . . . ἐν μηνὶ Μαρτίῳ 1821. Ὑπεγράφη συνοδικῶς ἐπάνωθεν τοῦ ἱεροῦ θυσιαστηρίου (ἀγίας Τραπεζῆς) παρὰ τῆς ἡμῶν Μετριότητος . . . . καὶ πάντων τῶν συναδελφῶν ἀγίων ἀρχιερέων· ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος Ε' ἀποφαίνεται, ἔπονται αἱ ὑπογραφαὶ δέκα δόκτῳ ἀρχιερέων.»

Ἐπάρχει ἔμως μετὰ τὴν ἐγκύκλιον αὐτὴν ἡ ὁποία κατὰ ρητὴν παραγγελίαν ἐγνώσθη καὶ εἰς τὸ τελευταῖον χωρίον καὶ ἀνεγνώσθη ἐπ' ἐκκλησίαις καὶ δευτέρα αὐστηροτέρα ἐκδοθεῖσα τὴν 21 Μαρτίου 1821 διὰ τῆς ὁποίας κατεδικάζεται ὁ Ὑψηλάντης καὶ οἱ Φιλικοὶ ἀποκαλοῦνται τέρατα τοῦ διαβόλου διότι ψευδῶς διεκήρυξαν ἔξαπατήσαντες τοὺς πάντας ὅτι ἡ Ρωσικὴ Δύναμις ὑποθάλλει καὶ ὑποκινεῖ τὸ «ἐθνοκτόνον τόλμημα κατὰ τῆς κραταιᾶς καὶ ἀητιήτου Βασιλείας». Μετὰ τὰς δύο αὐτὰς ἐγκυκλίους ἐξεδόθη καὶ ἀφορισμὸς κατὰ Ὑψηλάντου καὶ τῶν Φιλικῶν καθὼς καὶ κατὰ παντὸς συμμετέχοντος εἰς τὸ ἀρξάμενον ἐπαναστατικὸν κίνημα. Ἀντιγράφομεν: «Γρηγόριος Ἐλέφ Θεοῦ . . . . οἴκουμενικὸς Πατριάρχης. Ἱερῶτατε Μητροπολίτα . . . . αὐτόχθονες τε καὶ ἡμεδαποί, τιμιώτατοι πραγματευταί, χρησιμώτατοι πρόκριτοι . . . . ἡ πρώτη βᾶσις τῆς ἠθικῆς εἶνε ἡ πρὸς τοὺς εὐεργετοῦντας εὐγνωμοσύνη . . . . Διὰ νὰ βοηθῶσι οἱ Φιλικοὶ καὶ ὁ Ὑψηλάντης νὰ ἐνθαρρύνωσι τοὺς ἀκούοντας μετεχειρίσθησαν καὶ τὸ ὄνομα τῆς ρωσικῆς Δυνάμεως . . . . καὶ ὁ ἴδιος ἐνταῦθα ἐξοχώτατος πρέσβυς (Ρωσίας) ἔδωκε ἔγγραφον πληροφορίαν, ὅτι οὐδεμίαν ἢ εἰδήσιν ἢ μετοχήν ἔχει τὸ ρωσικὸν Κράτος εἰς αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν (τὴν Ἐπανάστασιν) καταμεμφόμενος μάλιστα καὶ ἀποτροπιαζόμενος τοῦ πράγματος τὴν βδε-

λυρίαν. Μὲ τοιαύτας ραδιουργίας ἐσχημάτισαν ὀλεθρίαν σκηνήν...καὶ οἱ τούτων συμπράκτορες φιλελεύθεροι¹⁾... νὰ τοὺς μισεῖτε καὶ νὰ τοὺς ἀποστρέψαθε καθότι καὶ ἡ ἐκκλησία εἰς τὸ γένος τοῦς ἔχει μειωημένους, καὶ ἐπισωρεύει κατ' αὐτῶν τὰς παλαιμναιοτάτας ἀράς, ὡς μέλη σεσηπότα τοὺς ἔχει ἀποκεκομμένους τῆς καθαρᾶς καὶ ὑγιαינוύσης χριστιανικῆς ὀλομελείας... ὡς ἐνάντιοι τῶν ἡθικῶν καὶ πολιτικῶν ἔρων... ἀφωρισμένοι ὑπάρχουσι καὶ κατηραμένοι καὶ ἀσυγχώρητοι καὶ ἄλυτοι μετὰ θάνατον καὶ τῷ αἰωνίῳ ὑπόδικοι ἀναθέματι καὶ τυμπανιατοῖ· αἱ πέτραι, τὰ ξύλα καὶ ὁ σίδηρος λυθείησαν, αὐτοὶ δὲ μηδαμῶς, σχισθεῖσα· ἡ γῆ καταπίοι αὐτούς, οὐχ' ὡς τὸν Δαθᾶν καὶ Ἀδαιρῶν, ἀλλὰ τρόπον θῆτινι παραδόξῳ, εἰς θαθμα καὶ παράδειγμα, πατάξει Κύριος αὐτοὺς τῷ φύχει, τῷ πυρετῷ, τῇ ἀνεμοφθορίᾳ καὶ τῇ ὄχρᾳ· γεννηθήτω ὁ οὐρανός, ὁ ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν αὐτῶν, χαλκοῦς, καὶ ἡ γῆ, ἡ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτῶν σιδηρᾶ... , ἐπειδὴ δὲ πρὸς τοὺς ἄλλους ἐγνώσθη, ὅτι τὸ σατανικὸν τῆς δημεγεργίας φρόνημα νοήσαντες καὶ Ἑταιρίαν τοιαύτην συστήσαμενοι²⁾ πρὸς ἀλλήλους συναδέθησαν καὶ μετὸν δεσμὸν τοῦ ἔρκου, γινωσκέτωσαν, ὅτι ὁ ἔρκος αὐτὸς εἶνε ἔρκος ἀπάτης, εἶνε ἀδιάκριτος καὶ ἀσεβής, ὅμοιος μετὸν ἔρκον τοῦ Ἑρώδου... διὰ τοῦτο τῇ χάριτι τοῦ Παναγίου πνεύματος ἔχει ἡ ἐκκλησία διαλεγλυμένον τὸν ἔρκον αὐτῶν καὶ ἀποδέχεται καὶ συγχωρεῖ, ἐκ καρδίας τοὺς μετανοοῦντας... ὑπεγράφει συνοδικῶς ἐπὶ τῆς Ἀγίας Τραπέ-

¹⁾ Ἔπωνοι τοὺς Φιλικούς. Ἡ λέξις «φιλελεύθερος» εἶχεν ἔπως ἐπὶνοῦσμεν καὶ ἄλλοθ' τὴν ἐπνοικὴν δημοκρατικὴν καὶ ἐπαναστατικὴν κατὰ τῆς φεουδαρχίας.

²⁾ Ἐπνοῖαι τὴν Φιλικὴν Ἑταιρίαν καὶ παραιτέρω τὸν ἔρκον τῶν Φιλικῶν.

ζης ¹⁾) > Αί άνωτέρω έγκύκλιοι καθώς και ό άφορισμός μαρτυρούν ότι ό Γρηγόριος δέν ειχεν καμμίαν άπολύτως σχέσιν με την Έπανάστασιν ούτε έμμεσον ούτε άμεσον. Μόλις έπληροφορήθη τους σκοπούς και τάς ένεργείας της Φιλ. Έταιρείας έσπευσεν να άποδοκιμάσῃ δι' όλων των μέσων της δημοσιότητος και της επιβολής που διέθετε τό επαναστατικόν κίνημα. Συνεπώς δέν υπήρξεν Έθνομάρτυρ. Οί «Άρχηγοί» διά να γίνουν «μάρτυρες» δέν άποδοκιμάζουν τάς πράξεις των και τάς ιδέας των. Έάν άποκαλυφθοῦν ή προδοθοῦν χάριν του συμφέροντος της Ίδέας προτιμοῦν να ανέλθουν πρὸς τό Ίκρίωμα παρά να άποδοκιμάσουν τό έργον των. Ο Πατριάρχης Γρηγόριος άνήλθεν βεβαίως εις τό Ικρίωμα αλλά από παρεξήγησιν λόγω του άναπτυχθέντος φανατισμοῦ του τουρκικοῦ όχλου κατόπιν της γνωσθείσης έκτάσεως του κινήματος των Φιλικών. Ο θάνατός του είνε μιá πολιτική δολοφονία, από τάς συνήθεις τρομοκρατικὰς πράξεις, εις εποχὰς επαναστατικοῦ αναδρασμοῦ εκ μέρους της κρατούσης τάξεως ή εξουσίας.

Οί «άρχηγοί» προπορεύονται εις τοιαύτας περιστάσεις, δέν κρύπτονται. Ο Γρηγόριος ήτο άντελῶς ξένος πρὸς τό κίνημα των Φιλικών διότι δέν άνήκεν εις την αστικήν τάξιν, αλλά εις την τάξιν του κλήρου, συνεπώς δέν ήδύνατο να ταχθῆ επί κεφαλῆς ή και να εὔνοήσῃ κίνημα προερχόμενον από τους μισητούς «φιλελευθέρους» όπως τους απέκάλει. Αὐτή είνε ή ιστορική αλήθεια. Κανένας δὲ λόγος σκοπιμότητος δέν τόν ήνάγκασε να άφωρίσῃ την Έπανάστασιν όπως ισχυρίζονται οί συγγραφείς διότι ό άφορισμός ένός Πατριάρχου ήδύνατο να έχῃ όλεθρίας συνεπείας διά την τύχην της. Αλλά μήπως μόνον ό

¹⁾ Βλ.π. όλόκληρον τό κείμενον του άφορισμοῦ καθὼς και τάς δύο προηγούμενας πατριαρχικὰς έγκυκλίους εις Σ. Τρικοῦπη αὐτόθι σελίς 250—260. Τόμ. α'.

Γρηγόριος ἀντετάχθη κατὰ τῆς Ἐπαναστάσεως; Ὁχι. Ἄλλε ἕλος ὁ ἀνώτερος κληρὸς. Ὁ μετὰ τὸν Γρηγόριον, Πατριάρχης Κωνσταντίνος, ἀφόρισε καὶ αὐτὸς τὴν Ἐπανάστασιν ¹⁾ καθὼς καὶ οἱ περισσότεροὶ Δεσποτάδες ὅταν πλέον εἶχεν διαλυθῆ ἡ πλάνη διὰ τὴν Ρωσσίαν εὐνοεῖ ἢ ἐπιδοκιμάζει τὸ κίνημα.

Ἡ Ἐπανάστασις ὅμως παρ' ἕλον τὸν ἀφορισμὸν τοῦ Γρηγορίου ἐλάμβανεν διαστάσεις. Τὰ Νησιὰ ²⁾ κατὰ πρῶ-

¹⁾ Τὸ 1823 ἔλας ἐπὶ τοῦ Δεσποτάδες τῆς Κρήτης ἔγραψεν: «Χριστιανοί, τέκνα ἐν Κυρίῳ! Γνωστὸν ἔστω ὑμῖν, ὅτι ὁ ἀνδοξότατος ἀρχιεπίσκοπος Χρῶν παροῦς ἀπὸ φιλελευθέρων κινήσεως ἀπεφάσκεισθε πολλοὺς ἄλλους ἀδελφοὺς ἡμῶν καὶ ἐμὲ αὐτόν. Εὐρισκόμενος ἐγὼ τὴν ἐθνικὴν προστασίαν τοῦ, ὡς περὶ τοῦτου θέλει ὡς πληροφορήσει καὶ ὁ διάκονός μου, δὲν δύναμαι ἀπὸ εὐγνωμοσύνης νὰ κρῶμαι τὴν προαίρεσιν καὶ τὴν δικαιοσύνην του.—Ἐρχομαι ὅμως νὰ παρακαλέσω καὶ ὑμεῖς, Χριστιανοί μου, νὰ ἔλθαι πλέον εἰς συναίσθησιν καὶ νὰ γνωρίσητε μὲ ποίαν ἰσχυρὰν δύναμιν τοῦ Ἀντιβασιλείου τῆς Αἰθιοπίας ἔχετε νὰ κίματα. Ὅθεν καὶ ὡς συμβουλεύω νὰ μίσητε τὰ ἔπλα καὶ νὰ προσφέρητε ὑποταγὴν εἰς τοιοῦτον φιλελευθέρων ἀρχιεπίσκοπον, τὸν ὅποιον ἐπίτιλος ὁ ἀνδοξότατος Μεγμὲ Ἀλλῆς ἔστειλε τοιοῦτον, διὰ νὰ εἰρηνεύσῃ τὸν τόπον μας.... Οὕτω πράξατε, Χριστιανοί μου, προτιμῶντες τὸν εἰρηνικὸν βίον παρὰ τὴν ἐξουσίαν τῆς ἐπιτοῦ κατ' ἐκείνην λαμβάνετε ὑμεῖς αὐτοί, τὰ τέκνα σας καὶ τὰ κτήματά σας.» Νὰ ὅμως καὶ ἡ ἀπάντησις τῶν Κρητῶν ἀσπῶν, ποῦ φανερώνει πῶς ἂν ἐκτιμῶν καὶ σέβονται τὸν κληρὸν οἱ ἀσπῶν, ὅταν εἶνα σὺνμαχος καὶ ὑποταλῆς εἰς αὐτούς, τὸν περιφρονοῦν ὅμως καὶ τὸν ἐβρίζουν ὅταν πᾶσι ἀνάγνια σὶα συμφέροντά των: «εἶπα τὴν εὐχὴν σας ζητοῦμεν εἰς τοῦτο, εἶπα τὴν κατάραν σας φοβοῦμεθα!»

²⁾ Διὰ νὰ διεξωρῶν τὸ καθαρὸς ἀσπικὸν πνεῦμα τῶν νησιωτῶν καὶ τὸν δημοκρατικὸν τῶν ἀντιγράφωσαν ἕνα φήμισμα τῶν τότε ἀρροπλιστῶν τῆς Ἰθάκας: «..... ἀπὸ σήμερον καὶ εἰς τὸ ἔξῃς ὅποιος συμπατριώτης θανατωθῆ εἰς τὸν πόλεμον, ὅπου κέρνομεν.... ἡ φανίλια του ἔχει νὰ τρέφηται ἀπὸ τὴν κείραν τῆς πατρίδος μας ἐν ὄσφ ἢ χηρευμένη γυναίκα του μένει ἀνὸπανθρος καὶ τὸ ὄνομά του ἔχει νὰ μνημονοῦται παρρησία..... ἂν πληγωθῆ εἰς τὸν πόλεμον

τον αἰ Σπέτσαι καὶ τὰ Ψαρρὰ καὶ κατοῦσιν ἢ Ἐἶρα ὕψωσαν μαζὸ μὲ τὴν Πελοπόννησον τὴν σημαίαν τῆς ἐξηγέρσεως. Ὑπὸ τὸν Ἰάκωβον Τομπάζην συνεκροτήθη (29 Ἀπριλ. 1821) ὁ πρῶτος ἑλληνικὸς στόλος τῶν τριῶν αὐτῶν νησιῶν (21 πλοῖα, 7 τῶν Σπετσῶν 11 τῶν Ἐδραίων καὶ 3 Ψαρριανὰ¹⁾). Εἰς τὴν Σιερρεῶν ἐπίσης ἐξηγέρθησαν κατὰ σειρὰν ἢ Ἀμφισσα ἢ Λεβαθεῖα καὶ Θηδαί. Ἐπίσης τὸ Πήλιον καὶ λοιπαὶ ὄρειναι Κοινότητες Θεσσαλίας.²⁾

ἔχει νὰ λατρευθῆται μὲ γράμματα τῆς κόσσης τῆς πατρίδος.....
Οἱ ἀνωτέρω νόμοι νὰ περάσουν εἰς τὸν κώδικα τῆς πατρίδος.» Βλέπ.
Σ. Λομπροῦ: Μελέται καὶ Λόγοι Ἀθῆναι 1902, σελ. 45.

¹⁾ Κατὰ τὸν Σ. Τρικοῦπην τὰ τρία νησιά εἶχον τότε 176 πλοῖα, καράβια φορταγωγὰ. Ἡ Ἐἶρα δὲ εἶξ αὐτῶν τὰ 92.

²⁾ Ἀπὸ τὴν Θεσσαλίαν πρῶτῃ ἐπαναστάτῃ ἢ Ἐπανάστασις ἢ Ἐπανάστασις μαζὸ μὲ τὸ Βελαστίνον καὶ τὰ περὶ τὴν Ὀσάν χωρία. Δηλαδή ἐπαναστάτησεν ἡ ἀνατολικὴ ὄρεινὴ Θεσσαλία ἢ ἐποῖα οἰκονομικῶς ἤκμαζεν. Κατὰ τὸν Τρικοῦπην ὁ Βόλος καὶ τὰ Λαχώνια τότε δὲν εἶχον Χριστιανοὺς κατοίκους παρὰ ἀποκλειστικῶς Τούρκους. Ἀρχηγοὶ τοῦ ἐξαγερθέντος πληθυσμοῦ ἦσαν ὁ Κυριάκος Μπαρτέλης ἀπὸ τὴν Ζαγοράν καὶ ὁ Κοντοῦκος. Μετὰ τὴν ἐξέγερσιν συνεστήθη ἀμέσως καὶ τοπικὴ Διοίκησις ἢ Βουλὴ τῆς Θεσσαλομαγνησίας μὲ ἔδραν κατ' ἀρχὰς τὸ Βελαστίνον. Καὶ τὸ γεγονός αὐτὸ δηλαδή ἡ σόστασις ἀντιπροσωπευτικὸς Σώματος καὶ οὐκ συγκεντρωτικῆς Διοικήσεως ὅπως ἐν Πελοποννήσῳ, μαρτυρεῖ τὸν ἀστικὸν χαρακτῆρα τῆς ἐπαναστάσεως. Βλέπ. Σ. Τρικοῦπην (Ἱστορία τῆς Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως) τόμ. α'. σελίς 140—145.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'

ΟΙ ΕΜΦΥΛΙΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

• Εἰς μίαν Δημοκρατίαν εἰκίνο τὸ ὅποιον λέγεται καὶ εἶνε τάξις, πρέπει νὰ εἶνε τοῦ λαοῦ ἔργον καὶ πρέπει νὰ ἀπολαμβάνη οὗτος τὸ δικαίωμα τοῦτο διὰ νόμων ἐπίτηδες δημοτικῶν, ἔστω καὶ ἂν ἤθελε φαίνονται πολὺ ἐλεύθεροι οὗτοι. Ὁ δὲ λόγος εἶνε, διότι εἰς τὴν δημοκρατικὴν διοίκησιν ἡ τάξις πηγάζει ἀπὸ τὰ φρονήματα τοῦ λαοῦ τὰ δὲ φρονήματα τοῦ λαοῦ ἀρχίζουσι καὶ τελειοποιεῖν ἀπὸ τὴν ἐνέργειαν, δηλαδὴ ἀπὸ τὸν καιρὸν. Οἱ ἀρχόντες ἄρα μιᾶς δημοκρατίας ὑποληπτόμενοι τὸν λαὸν (ὅστις εἶνε τῆς ἐξουσίας τῶν ἢ πηγὴ) ὑπολήπτονται ἑαυτούς. ¹⁾

*Ἐφημερίς «Ἑλληνικὰ Χρονικά»
Μεσολλόγγι 14 Ἰουνίου 1924*

Τὸ «ἔθνικόν κίνημα» ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας διέτρεξεν σοβαρωτάτους κινδύνους. Ἡ στάσις τῶν Μοναρχῶν τῆς Εὐρώπης ἀπέναντι τῆς ἐπαναστάσεως τῆ πρωτοβουλία τοῦ θυμοῦ ἀντιδραστικοῦ διπλωμάτου Μαίτερνιχ εἶχεν ἐνσπείρη τὴν ἀπογοήτευσιν εἰς τοὺς ὀπλαρχηγοὺς καὶ προκρίτους. Ἡ δι' ἀπαιτητῶν μέσων ἐπιτευχθεῖσα συμμαχία τῶν φεουδαρχικῶν στοιχείων μετὰ τῶν ἀστικῶν ὑπὸ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας δὲν ἦτο δυνατόν νὰ παραμείνῃ ἀδιατάρακτος ²⁾

¹⁾ Εἰς τὸ Μεσολλόγγι περισσότερο ξεκαθαρισμένον ἀπὸ τὰς ἄλλας πόλεις τῆς Ροδόμηκε ἀπεκράτει τὸ ἀστικὸν πνεῦμα. Οἱ συντάσσοντες τὰ «Χρονικά» μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἔβνοι φιλέλληνας ἦσαν φανατικοὶ δημοκράται δηλαδὴ ἀστοί.

²⁾ Εἰς τὸ Πήλιον τὸ ὅποιον ἤκμαζε τότε ἐμπορικῶς καὶ ναυτικῶς, οἱ κοταμπάσηδες, μετὰ δυσφορίας εἶδον τὸν ἀρξάμενον ἀγῶνα

Οι Πελοποννήσιοι ἄρχηγοὶ ἀντιπροσωπεύοντες τότε τὸ συντηρητικὸν φεουδαρχικὸν πνεῦμα καὶ ἔχοντες ἀναπτυγμένον τὸ τοπικιστικὸν αἰσθητικὸν δὲν ἦσαν διατεθειμένοι νὰ ἀνεχθοῦν ἄρχηγόν ἐκτὸς τῆς Πελοποννήσου. Εἰς τὰς Καλάμας (23 Μαρτίου 1821) συνήλθον κατὰ πρῶτον οἱ Δημογέροντες τῆς Μάνης συστήσαντες τὴν Μεσσηνιακὴν Γερουσίαν μὲ πρόεδρον τὸν Ἠγεμόνα τῆς Μάνης *) Πέτρον Μαυρομιχάλην ἣ ἡποία τὴν 9 Ἀπριλίου 18. ἔτους ἐξέδωκεν προκήρυξιν πρὸς τὰς Μεγάλας Δυνάμεις τῆς Εὐρώπης ζητοῦσα ἐνίσχυσιν καὶ ἀναγνώρισιν τοῦ ἀγῶνος. Ἀργότερα ἔγινεν εὐρυτέρα Συνέλευσις τῶν Πελοποννησίων προὔχόντων εἰς τὴν Μοῦνην τῶν Καλατζῶν κατὰ τὴν ἡποίαν συνετετήθη ἡ Πελοποννησιακὴ Γερουσία. Ἀρχηγὸς αὐτῆς ἀναγνωρίσθη ὁ Πατρόμπεης εἰς τὸν ἡποῖον ἀνευ τῆς γνώμης τῆς ἑλλης Ἑλλάδος—καὶ

καὶ ἐπ' αὐτῶν λόγῳ ἐλάγοντο καὶ συμμαχοῦν ἰάν, καθὼς τοῦλάχιστον ἡ προφορικὴ παράδοσις μᾶς πληροφορεῖ, τὰ τότε ἀστικὰ σποιχία (εἰ εὐποροῦντες, εἰ νηόπλοτοι) μαζὺ μὲ τὰ κατώτερα λαϊκὰ στρώματα δὲν ἐξαδύαζον τοὺς καταπραΰνας καὶ ὑψώσαν τὴν ἐπαναστατικὴν σημαίαν. Πάντως ἕως ἐθαῖξαν τοιαύτην ἀδύναμιαν ὡστε κατὰ τὸ 1826 ἐπιδοκῶντος καὶ τοῦ ἀνωτέρου κλήρου διὰ συμβουλῶν παροτρύνσεων καὶ ἀφορισμῶν ἐξαφυλλίσθη σχεδὸν καθ' ἑλλην τὴν ἡπειρικὴν ἀνατολικὴν Θεσσαλίαν. ὁ ἐπαναστατικὸς ἀγῶν, πλὴν τῆς Μαιζιῆλης (παρὰ τὸ Πήλιον).

*) Ἡ Μάνη ἀποτελοῦσα ἡπειρικὸν ἐπόρθητον συγκρότημα ἡμειν κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Τουρκοκρατίας ὡς ἀυτόνομος Ἠγεμονία, ἐχρησίμωσαν δὲ ὄχι μόνον διὰ τὴν προπαρασκευῆν στρατιωτικῶν σταλαχῶν ἀλλὰ καὶ ὡς πολιτικὸν καταφύγιον τῶν ἐξ ἑλλης Ἑλλάδος καταδιωκομένων ὡπὸ τῶν Τουρκικῶν ἀρχῶν Ἑλλήνων. Εἰς τοὺς λόγους αὐτούς μεταξὺ τῶν ἑλλων ποδ ἀναφέρονται εἰς ἄλλο κεφάλαιον δὲον καὶ ἀποδύωμεν καὶ τὸ σχέδιον τοῦ Ρήγα ν' ἀρχίωσ ἀπὸ τὴν Μάνην ἡ Ἑκονάτεις. Περὶ Μάνης βλ. ἀξιόλογον ἱστορικὴν μελέτην τοῦ Α. Ἀσκαλάκη «Ἡ Μάνη καὶ ἡ ἴθωι. Ἀυτοκρατορία (14ῶ6-1821) Ἀθήναι 1924, διὰ τὸ καθαρῶς ἱστορικὸν ἔννοιστι μέρος αὐτῆς.

τούτο εἶνε χαρακτηριστικὸν τῶν τοπικιστικῶν ἀντιλήψεων τῶν Πελοποννησίων—ἀπένειμαν καὶ τὸν τίτλον τοῦ «κοινοῦ Ἀρχιστρατήγου». Οἱ Πελοποννήσιοι προδχόντες ὡς ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἀποδεικνύεται σαφῶς καὶ ἀναντιρρήτως ἐξεδήλωσαν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὄχι μόνον στενὸν τοπικιστικὸν πνεῦμα ἀλλὰ καὶ χ ω ρ ι σ τ ι κ ᾶ ς τάσεις. ¹⁾

Τὰ Νησιᾶ παραλλήλως εἶχαν κι' αὐτὰ ἰδικήν των Γερουσίαν ἐνῶ εἰς τὴν Στερεάν ἐν ὕπῃρχε καμία σοβαρὰ πολιτικὴ ὀργάνωσις. Ἡ Πελοποννησιακὴ Γερουσία πρὸ τῶν πανταχόθεν διαμαρτυριῶν (6 Ἰουνίου 1821) μετετρέπη εἰς Κεντρικὴν Ἀρχὴν μὲ πενταμελὲς Συμβούλιον. Τὴν 8 Ἰουνίου 1821 ἦλθεν ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης εἰς Ὑδραν καὶ ἀνεγνωρίσθη ἐκεῖ «εὐφροσύνως» παρὰ πάντων Ἀρχηγός. Κατόπιν μετέβη εἰς Πελοπόννησον ὅπου διεκλή-

¹⁾ Ἡ Πελοπόννησος λόγῳ τῆς γεωγραφικῆς συνθέσεώς της δύναται ν' ἀποτελέσῃ μίαν ἀνεξάρτητον καὶ αὐτάρκη ἐπαρχίαν. Αἱ γεωγραφικαὶ αὐταὶ συνθήκαι ἀναπτύσσον ἀγκλίνωτον ἐθνομικὸν τοπικιστικὸν πνεῦμα (ἀτομικισμὸν) τὸ ὁποῖον συναντῶμεν ἰσχυρότερον εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν ὅταν ἐπακράτῃ ἡ δουλεία καὶ ἀβιθανέστερον κατὰ τοὺς νεώτερους χρόνους. Εἰς τὸ πρὸ τῆς ἐν Σαλαμῖνι Ναυμαχίας συγκροτηθέν Συμβούλιον τῶν Ἑλλήνων Ναυάρχων ὁ Εὐριπιδῆς εκπροσωπῶν τὴν Πελοπόννησον καὶ τὸ τοπικιστικὸν αἰθεῖμα τῶν Πελοποννησίων ἀπεζητήσῃ ἡ ναυμαχία κατὰ τοῦ Παρισικοῦ Στόλου νὰ γίνῃ εἰς τὰ ὕδατα τῆς Πελοποννήσου. Ἐξεδήλωσε δηλαδὴ καθαρὰ ἀδιαφορίαν διὰ τὴν ἄλλην Ἑλλάδα. Τότε ἐλέχθη τὸ περίφημον ὑπὸ τοῦ Θεμιστοκλέους : «Πάταξον μὲν ἀκουσον δέ». Καὶ μέχρι σήμερον ἀκόμη ὑφίσταται τὸ τοπικιστικὸν αὐτὸ πνεῦμα μὲ ἐκδηλώσεις πολλὰς ὄχι βεβαίως εἰς τὴν ἄλλοτε ζωηράν αὐτοῦ μορφήν λόγῳ τῶν δημιουργηθεισῶν νέων οικονομικῶν συνθηκῶν ποῦ διέσπασαν τὴν φεουδαρχικὴν οἰκονομίαν τῆς Πελοποννήσου. Οἱ νεώτεροι Ἕλληνας τῆς ἄλλης Ἑλλάδος τὸ τοπικιστικὸν αὐτὸ πνεῦμα τῶν Πελοποννησίων τὸ ἀποκκοδοῦν μωραϊτισμῶν. Ὡς γνωστὸν δὲ ὁ μωραϊτισμὸς εἶχε πολλὰς ἐκφάνσεις καὶ ἐκδηλώσεις μέχρι τοῦ ἐξ ἑλλὰ μὲ τὰς νέας δημιουργηθείσας οικονομικὰς συνθήκας ἐν Πελοποννήτῳ ἀνοεῖ καὶ ἐκφυλίζεται.

ρυξεν ότι έρχεται ως πληρεξούσιος τής άορά του 'Ανωτάτης 'Αρχής δια να αναλάβη την 'Αρχηγίαν. Οί Κοτσαμπάσηδες τής Πελοποννήσου πιστεύσαντες ότι ό Δημ. 'Υψηλάντης ή το πληρεξούσιος τής Ρωσσίας¹⁾ παρέδωκαν εις αυτόν προθύμως την έξουσίαν δηλώσαντες προς αυτόν ύποταγήν και ύπακοήν.

'Εν τφ μεταξύ ήλθεν εις την 'Ελλάδα εκ του έξωτερικού ό 'Α'εξ. Μαυροκορδάτος και έλαβεν άνεργόν μέρος εις τά πολιτικά πράγματα τής τότε έποχής ως φορεύς και αντιπρόσωπος του επικρατούντος «φιλελευθέρου» πνεύματος των Νησιωτών και των άλλων του έσωτερικού και έξωτερικού έλλήνων άστών. Μολονότι όμως, όπως είδομεν, οι Πελοποννήσιοι κοτσαμπάσηδες και έπλαρχηγοί παρέδω- την 'Αρχηγίαν εις τον 'Υψηλάντην αι ριζικαί αντιθέσεις και διαμάχαι μεταξύ Πελοποννησίων και Νησιωτών διν έξουδετερώθησαν διότι δέν έπρόκειτο περί «προσωπικών» έρίδων — όπως εις χαρακτηρίζονται οι ιστορικοί μας — αλλά περί

¹⁾ Το μοναρχικόν πνεύμα των κοτσαμπάσηδων τής Πελοποννήσου έξεδηλώθη εύθύς άμέσως τότε. Οί έπλαρχηγοί «Αυθέντην» προσηγόρευσαν τον Δημ. 'Υψηλάντην και ό Επίσκοπος Βρεστώνης Θεόδωρος κατά τά Βυζαντινά έθιμα ηύλόγησαν τον νέον 'Αρχιστράτηγον και τό ξίφος του και περιζωνύων αυτόν δι' αυτόθ προσεφώνησεν κατά τό έθιμον τής στήσεως των Βυζαντινών αυτοκρατόρων «Περίζωσαι την ρομφαίαν σου κλπ.» 'Ο Καρολίδης (Σύγχρονος 'Ιστορ. του 'Ελλην. 'Εθνους σελ. 136, 54 και 137) επικαλούμενος και την γνώμην του Ν. Αραχούμη δέν λέγει την αλήθειαν όταν γράφει «'Η άπαναστάσις 'Ελλάς άπ' τής άρχής αυτής τής άπαναστάσεως έπέθη μοναρχην . . .» διότι τά πρώτα φημισθέντα Πολιτεύματα μέ τον υπερδημοκρατικόν των χαρακτήρα άποδεικνύουν έντελώς τό έναντίον. Το μόνον τό όποιον είναι αληθές είναι, ως άνωτέρω έλέχθη, ότι οι Κοτσαμπάσηδες τής Πελοποννήσου και ό Κλήρος πραγματικώς έπέθουν Μοναρχίαν και 'Απολυταρχισμόν και δέν έπαυσαν μέχρι του 1832 ν' άγωνίζονται δια την επικράτησιν του κοτσαμπάσηδισμού των.

Νησιωτῶν βαθυτέρας σημασίας καὶ ὑποστάσεως. Μετὰ τῆς πρώτης ἐπιτυχίας τῆς Ἐπαναστάσεως ἦτο μοιραῖον νὰ συγκρουσθοῦν αἱ δύο πολιτικαὶ μερίδες — Νησιῶται καὶ Πελοποννήσιοι — τοῦ ἀντιπροσώπευον δύο ἀντιθέτους κοινωνικὰς τάξεις ¹⁾. Οἱ Νησιῶται κυρίως ἐξαιπροσώπουν τὸ ἀστικὸν πνεῦμα ἢ δὲ Ἔδρα ἦτο ἡ ἐστία τοῦ ἀστισμοῦ ὠνεμάζετο δὲ καὶ ἡ «μικρὰ Ἀγγλία τοῦ Αἰγαίου». Μὲ τὸ μέρος τῶν νησιῶν ἦσαν ἔλοι οἱ Φιλικοὶ τῆς πρώτης περιόδου (ἔμποροι, ναυτικοὶ κλπ.) Μὲ τὸ μέρος τῶν Πελοποννησίων ἦσαν ἀντιθέτως τὰ συντηρητικὰ, φρουδαρχικὰ στοιχεία (ἐπικρατοὶ, δημογέροντες κλπ.). Τὰ τρία Νησιὰ εἶχον ἄλλωστε ὑπὲρ αὐτῶν καὶ τὸ κλέος τῶν κατορθωμάτων τοῦ στόλου των κατὰ τῆς τουρκικῆς ἐξομάδας. Ἐπειτα ἀπὸ διαπραγματεύσεις καὶ συζητήσεις παρασκηνιακὰς — πρὸ τοῦ ἐξωτερικοῦ κινδύνου ποῦ δὲν εἶχεν ἐκλείπει — οἱ Πελοποννήσιοι ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσουν καὶ ν' ἀναγνωρίσουν τὴν σχηματισθεῖσαν Κεντρικὴν Κυβέρνησιν ἢ ἑποία εὗρισκετο ὑπὸ τὴν ἐπιτροπὴν τῶν Νησιωτῶν

¹⁾ Οἱ Νησιῶται κοσμογονισμένοι ἀστικοὶ καθὼς καὶ οἱ Πελοποννήσιοι, Μεσολογγίται, Ἠπειρώται κλπ. εἶχον ὄχι μόνον συνείδησιν τῆς τάξεώς των ἀλλὰ καὶ συνείδησιν τοῦ «Ἔθνικοῦ» ἀγῶνος. Ἠγωνίζοντο συνεπῶς διὰ μίαν νίαν Ἑλλάδα μεγάλην μὲ ὅρια ἑλλην τὴν Βαλκανικὴν (σχεδία, χέρτες, τραγούδια κλπ. Ρήγα Φεραίου, ἀποφάσεις τῆς Κεντρικῆς Κυβερνήσεως τῶν Νησιωτῶν κλπ.). Ἀντιθέτως οἱ Πελοποννήσιοι ἐπικρατοὶ καὶ τοπάρχαι (Κολοκοτρώνης, Μαυρομιχαλαὶοι κλπ.) ὅπως ἐτοίμασαν καὶ ἄλλοι εἶχον συνείδησιν διὰ μίαν Ἑλλάδα περιορισμένην εἰς τὰ ὅρια τῆς Πελοποννήσου ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς Πελοποννησίους Φιλικούς οἱ ὁποῖοι ὡς ἄστοι ἐδρασαν μακρότερα καὶ εἶχον συνείδησιν εὐρωτέρων τοῦ ἀγῶνος. Ἐπίσης οἱ Σερβοσλαβῆται τοπάρχαι, ἐκτός τοῦ Σ. Τρικοῦπη καὶ Κωλέττη οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἐπικρατοὶ ἀπὸ τῆς ἀστικῆς τάξεως, εἶχον πολὺ περιορισμένην συνείδησιν τοῦ ἀγῶνος. Ὁ καθένας ἀπ' αὐτοῦ ἐθεώρει Ἑλλάδα τὸ Ἀρμενικὸν τοῦ.

καὶ τῶν Ρουμελιωτῶν (Γ. Κουντουριώτης, Ἰ. Κωλέττης ¹⁾) (1824). Ἡ ὑποχώρησις ὁμοῦς αὐτῇ δὲν διήρκεσεν ἐπὶ πολὺ. Τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1824 ἡ Πελοπόννησος ἦτο ἀνάστατος. Ἡ Κεντρικὴ Κυβέρνησις δὲν ἀνεγνωρίζετο ἀπὸ τοῦς κοτσαμπάσηδες τῆς Πελοποννήσου, ἐθεώρουν δὲ οὗτοι τοῦς ἐκαστοῦς τῶν ἀδικημένους. Περὶ τὸν Θ. Κολοκοτρώνην συνεκεντρώθησαν ἄλλοι σχεδὸν οἱ ὀπλαρχηγοὶ τῆς Πελοποννήσου καθὼς ἐπίσης καὶ οἱ ἀρχηγοὶ τῶν κοτσαμπάσηδων Ζεῆτης, Λόντος καὶ ἄλλοι οἱ ὅποιοι φανερὰ πλέον προετοιμάζοντο διὰ συστηματικῆς στρατολογίας νὰ ἐκστρατεύσουν κατὰ τῆς Κεντρικῆς Κυβερνήσεως. Αἱ περισσότεραι ἐπαρχίαι τῆς Πελοποννήσου παρουσίαζον τὸ θέημα νέων στρατιωτικῶν προπαρασκευῶν. Οἱ κοτσαμπάσηδες διὰ συκοφαντιῶν καὶ ραδιουργιῶν ἐφανάτιζον τὸν λαὸν κατὰ τῆς Κεντρικῆς Κυβερνήσεως ὡς μὴ ἀντιπροσωπευούσης τὴν θέλησιν τοῦ λαοῦ, ὡς παραδιαζούσης τὰς δεθείσας ὑποσχέσεις της κτλ. Ἡ Κ. Κυβέρνησις ὁμοῦς δὲν ἐκτοήθη ἀλλ' ἀπέστειλεν εἰς Πελοπόννησον τὰ ρουμελιώτικα στρατεύματα καὶ ἐντὸς ὀλίγου χρονικοῦ διαστήματος κατέστειλε τὴν στάσιν τελειωτικῶς. Τὰ κυβερνητικὰ στρατεύματα ἐνίκησαν παντοῦ καὶ ἠχημαλώτισαν μάλιστα καὶ τοῦς περισσότερους ὀπλαρχηγούς καὶ προύχοντας τῆς Πελοποννήσου τοῦς ὁποίους ἐνέκλεισαν εἰς ἓνα Μοναστήρι τῆς Ἰῶρας. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ χωριστικὰ αὐτὰ κινήματα τοῦ Μωριά οἱ Στερεοελλαδίται δὲν ἐξείξαν διαθέσεις κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν στασιαστικῶς. Οἱ ὀπλαρ-

¹⁾ Ὁ Κωλέττης ζήσας ἐπὶ μικρὸν εἰς Ἰταλίαν εἶχεν ἐπηρεασθῆ ἀπὸ τὰς ἐπανάστατικὰς (ἀστικῶς) ἰδέας τῆς ἐποχῆς τοῦ. Τὸ 1806 μάλιστα συγγράφει ἐθελόκομος εἰς τὴν Ρώμην τὴν «ἐλληνοκίνη Νηικόχην». Διὰ τῆς ὁποίας ἐπροτρέπει τοῦς «ἰθαλοὺς τοῦ» ἐν ἀπαλευθερωθῶν νὰ εἰσπράξουν τὸ Δημοκρατικὸν πολίτευμα καὶ οὐχὶ τὴν Μοναρχίαν ἢ τοὶ τὴν Τυραννίαν.

της Ρομέλης δὲν εἶχαν ἀκριβῆ συνείδησιν τοῦ ἀγῶ-
νος καὶ συνεπῶς οὔτε ἐπεδείκνυον ἐνδιαφέρον γενικώτερον
δι' αὐτόν. Δι' αὐτὸ βλέπομεν τοὺς Ρουμελιώτας κατὰ τὴν
διάρκειαν τοῦ ἀγῶνος, νὰ ἐπιδιώκουν ἀτομικὰ ὀφελήματα
καὶ νὰ ἀγωνίζονται διὰ τὴν ἐκανοποίησιν τῶν φιλοδοξιῶν
των. Ὁ Καραϊσκάκης, ὁ Ὀδυσσεὺς Ἀνδροῦτσος, ὁ Βαρ-
νακιώτης, ὁ Ἴσκος, ὁ Ράγκος, ὁ Γῶγος καὶ ἄλλοι, πολ-
λάκις κατὰ τὴν δευτέραν φάσιν τοῦ ἀγῶνος ἔταν δὲν ἐγί-
νοντο τὰ χατίρια των καὶ δὲν ἐκανοποιοῦντο αἱ φιλοδοξίαι
των ἤλθον εἰς συνανόησιν καὶ ἐπαρτήν μὲ τοὺς Τούρκους ¹⁾.
Ἡ Στερεὰ ὄρεινὴ κατ' ἐξοχὴν καὶ συνεπῶς πτωχὴ χώρα
ἦτο ξένη πρὸς τὸ κίνημα, εἶοτι λόγῳ τοῦ ὄρεινοῦ τοῦ
ἐδάφους της, δὲν εἶχεν ἀναπτυχθῆ εἰς αὐτὴν τὸ ἐμπόριον καὶ
συνεπῶς δὲν παρουσίαζε καμίαν οἰκονομικὴν πρόοδον ἐκτὸς
τοῦ Μεσολογγίου, Λεδαδειᾶς, Ἀμφίσσης, Γαλαξειδίου.

¹⁾ Ὁ Καραϊσκάκης—κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς Κ. Παπαρηγόπουλον
καὶ Σπυρ. Τρικούπη—διὰ νὰ «ἐξασφαλίσῃ τὸ Ἄρματωλίκι
τῶν Ἀγρῶφων, διέπραξε τὰ αἰσχίστα τῶν ἐγκληματίων κατὰ τῆς
πατρίδος, ἐπροκάλεσεν ἀνταρσίαν καὶ ἐμφύλιον σφαραγισμόν, ἤλθεν
εἰς μυστικὰς συναντήσεις καὶ μὲ τὸν Ὁμέρ Βρυώνην διὰ νὰ παρα-
δόσῃ τὸ Μεσολόγγι». Ἡ Προσωρινὴ Διοίκησις τῆς Δυτι-
κῆς Ἑλλάδος κατόπιν ἀνακρίσεων ἐχαρακτήρισεν τὸν Καραϊ-
σκάκη καὶ τὸν καταδικάζει ὡς «ἐπίβουλον τῆς πατρίδος καὶ προδό-
την.» Καὶ ὁ ὀνομαστός γερμανὸς ἱστορικός Μίντελσον Βαρδάντι
γράφει ἐπίσης εἰς τὴν «Ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης»...
«ἐπισηκάρφως (ὁ Καραϊσκάκης) εἰς τὴν Συρακὴν (ἀπὸ τὴν Ἰθάκην)
ἤρχισεν νὰ ἐξοφαίνῃ καὶ πλέκῃ νέαν βεβαιοργίαν πρὸς ἀπόκτησιν τῶν
Ἀγρῶφων... ἀπογοητευθεὶς δὲ καὶ ἀγανακτῶν εἶδοι παραχωρηθῆ τὸ
«Ἄρματωλίκι» τῶν Ἀγρῶφων εἰς τὸν καπετάνιον Ράγκον ἀπετάθη
πρὸς τὸν τούρκον πασάν Ὁμέρ Βρυώνην...» Ἐπίσης καὶ ὁ «ἤρω»
τῆς Γραβιᾶς, ὁ Ἀνδροῦτσος ἐπερμάτισεν τὸν δῖον του προδίδων
φανερὰ τὴν ἐπανάστασιν ταχθεὶς ὑπὸ τὴν ὑπηρεσίαν τῶν Τούρκων.
Ὁ Καραϊσκάκης ἐξήχησαν μάλιστα καὶ τὴν συνδρομὴν καὶ ὑποστή-
ρισιν τοῦ Θ. Κολοκοτρώνη διὰ νὰ ἀνατρέψῃ τὸν Μαυροκορδατόν.

Οἱ «ὀπλαρχηγοί» εὐρισκόμενοι εἰς μόνιμον πρόσοδοφόρον θέσιν, χάριν τῆς καταδιώξεως τῆς ληστείας, εἶχαν ἀνεπιυγμένον τὸ αἶσθημα τοῦ προσωπικοῦ συμφέροντος¹⁾ καὶ μόνον ὁ θεσμὸς τῶν «ἀρματολικίων» τοὺς συνέδεε μὲ τὸν τόπον. Ἐἰν δὲν ἐπενέβαιναν ὁ πολιτικώτατος Ἄλ. Μαυροκορδάτος τὰ ἐμπειροπόλεμα καὶ συνεπῶς πολύτιμα στοιχεία τῆς Ρομάλης οὐδεμίαν ἀξίαν λόγου ὑπηρεσίαν θὰ προσέφερον εἰς τοὺς ἀγῶνας τοῦ 21.

Ὅπως θὰ ἴδωμεν εἰς ἄλλο κεφάλαιον οἱ ἐμφύλιοι σπαραγμοὶ δὲν ἔληξαν μὲ τὴν καταστολὴν τοῦ κινήματος τῆς Πελοποννήσου. Ἐσυνεχίσθησαν καὶ μέχρι τέλους τῆς Ἐπαναστάσεως. Οἱ ἐμφύλιοι αὐτοὶ ἀγῶνες πάντοτε εἶχον τὴν μορφήν ἀντιθέσεων μεταξὺ Πελοποννησίων καὶ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος. Καὶ ἀπ' αὐτὴν τὴν ἄποψιν, εἰς τὴν

¹⁾ Ὁ θεσμὸς τῶν «Ἀρματολικίων» εἶχε δημιουργήσῃ «συνείδησιν» ὁμάδος εἰς τοὺς ὀπλαρχηγούς. Δι' αὐτὸ ἀργότερα ἐπὶ Ὀθωνος, ἐπειδὴ δὲν ἐχρησιμοποιήθησαν οὗτοι εἰς τὸν στρατὸν ἐτρέπησαν εἰς τὴν ληστείαν καὶ ἄλλοι πάλιν ἀπ' αὐτοὺς ἠκολούθουν φιλοποδόλεμον πολιτικὴν ὑποστηρίζοντες τὴν πολιτικὴν τῆς «Μεγάλης Ἰδέας» ἀπὸ ἐλατήρια καθαρῶς συμφεροντολογικά. Τοὺς «Ἀρματολικούς» ἀκόμη μποροῦμεν—ἐκτός ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων—νὰ τοὺς παρομοιάσωμεν μὲ τοὺς ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας ἀντάρτας (Κρήτικς, Μεσσηνίως κλπ.) οἱ ὅποιοι μέχρι τινος ἦσαν ἐπαγγελματικαὶ ἀντάρτας. Ἀηλαδὴ εἶχαν τὸ ἀπάγγελμα τοῦ ἀντάρτου ὡς πόρον ζωῆς. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ὡς πολυπληθῆς ὁμάς κατάρθωσαν νὰ ἐπιβληθοῦν εἰς τὰς μετὰ τὸ 1915 Κυβερνήσεις καὶ νὰ λάβουν διάφορα προνόμια οἰκονομικά κυρίως, γινόμενοι καὶ ἑκτικοὶ μὲ βαθμὸν ἀξιωματικοῦ εἰς τὸν στρατὸν κλπ.

Ὁ ἱστορικὸς Κωνστ. Παπαρηγόπουλος παραδέχεται «ὅτι οἱ ἀρματοῦλοι καὶ κλέπται» εἶσι ζήτημα εἰς εἶχον συνείδησιν τοῦ μεγάλου σκοποῦ τῆς Ἐπαναστάσεως. Οἱ «κλέπται» ἦσαν ἄνθρωποι (εἰς τοὺς κλέφτας συγκαταλέγονται καὶ οἱ ἀρματοῦλοι) ἔχοντες σφοδρότατον τὸν αὐτοματισμὸν τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας, ἀλλ' εἰς τοὺς πλειοτέρους ἐξ αὐτῶν μάλιστα θέλωμεν ἀναζητῆσαι τὸ αἶσθημα τῆς πολιτικῆς καὶ ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας. . . .»

Επιπλέον αὐτῶν προέλευσιν, δὲν ἦταν παρὰ κοινωνικοὶ ἀγῶνες δηλαδὴ ἀγῶνες τάξεων, ἀγῶνες-συμπερόντων, ἀσχετοὺν ἐὰν εἰς τὴν ἐπιφάνειάν των ἐπαρουσιάζοντο ὑπὸ ἄλλην μορφήν, ὡς προσωπικαὶ κυρίως διαφοραὶ καὶ ἀντιζηλίαι μεταξὺ τῶν διαφόρων πατριῶν τῆς Ἐπαναστάσεως.

Ἐπ' αὐτὴν τὴν ἐννοίαν πρέπει νὰ ἐξετάζωνται οἱ ἐσωτερικοὶ ἐμφύλιοι ἀγῶνες μεταξὺ Πελοποννησίων κοτσαμπασήδων καὶ ἀσίων Νησιωτῶν. Οἱ ἱστορικοὶ μας, ὅπως δι' ὅλα τὰ ἱστορικὰ γεγονότα τῆς νεωτέρας μας ἱστορίας, κακομεταχειρίζονται τὴν ἀλήθειαν ἐν προκειμένῳ ὑποστηρίζοντες ὅτι οἱ ἐσωτερικοὶ σπαραγμοὶ εἶχον προσωπικὰ ἐλατήρια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Ο ΦΙΛΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΑ

«Ἡ ἀνάγκη ποῦ ἔχει ἡ ἀστική τάξις ν' ἀνοίξῃ σὲ πρὸς τὰς νέας ὁλοένα ἀγορὰς πῶ μεγάλας, τὴν σπεύδει σ' ἓνα ἀφηρησμένον ἔρμος ἐπάνω σ' ὅλη τὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς. Τῆς χρειάζεται νὰ χωρῆ παντοῦ, νὰ ἐγκατασταθῆ παντοῦ, νὰ ἀπλώσῃ παντοῦ τὸ δίκαιον τῶν ἀνταλλαγῶν τῆς.»

ΚΑΡΛ ΜΑΡΞ—ΦΡ. ΕΓΚΕΛΣ

Πρὶν ἔλθωμεν εἰς τὸ ζήτημα τῶν πρώτων πολιτευμάτων ποῦ ἐθέσπισαν αἱ Συνελεύσεις τῶν ἐπαναστησάντων Ἑλλήνων πρέπει νὰ δώσωμεν μίαν σκιαγραφίαν τῆς τότε ἐπικρατούσης εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως:

Ἐν πρώτοις ὁ Μαίτερνιχ, ἡ πλέον ἀντιδραστικὴ διπλωματικὴ φυσιογνωμία τῆς τότε Εὐρώπης, ὁ στυλοβάτης καὶ δημιουργὸς τῆς «Ἱερᾶς Συμμαχίας» ἀρχίζει νὰ χάνῃ τὴν ἐπιρροὴν του διότι ἡ Αὐστρία ὡς δύναμις στρατιωτικῆς διήρχεται κρίσιν. Ἐκπαρῶντος ὁ Ἄγγλος διπλωμάτης Κάνιγγ ἐχθρὸς τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας γίνεται πρωθυπουργὸς καὶ ἐγκαινιάζει νέαν πολιτικὴν ἀναφορικῶς μὲ τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν τῆς Ἀγγλίας εἰς τὴν Μεσόγειον καὶ Ἀνατολήν. Ἡ νέα αὐτὴ ἀγγλικὴ πολιτικὴ τοῦ Κάνιγγ εὐνοϊκὴ διὰ τὸν Ἑλληνικὸν ἀγῶνα δὲν ἦτο—ὡς διατείνονται πολλοὶ δι' αἰσθηματικοὺς λόγους φιλελληνικῆ—ἀλλὰ πολιτικὴ ἐξυπηρευτικὴ τῶν Ἀγγλικῶν συμφερόντων. Ὁ Κάνιγγ διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ καὶ τὰ χορηγηθέντα ἐν τῷ μεταξὺ δάνεια εἰς

Ἐλληνας, καὶ ἀντιλαρδανόμενος διειφορετικώτερα ἀπὸ τοῦ προκατόχου τοῦ τὸν βόλον ποῦ θὰ ἠδύνατο εἶ Ἐλληνας νὰ παίξουν εἰς τὴν Μεσόγειον καὶ Ἀνατολὴν ὡς ὁ πηρέται τῶν Ἀγγλικῶν συμφερόντων ἐφαίνεται διατεθειμένος εὐμενῶς διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ἑνὸς τμήματος τῆς Ἑλλάδος. Ἀπὸ πολιτικὴν διορατικότητά ἤθελεν νὰ προλάβῃ πᾶσαν τυχόν εὐνοϊκὴν ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων πολιτικὴν τῆς Ρωσίας ἢ ὅποια εἶχε συμφέρον νὰ «εὐνοήσῃ» τὴν Ἑλληνικὴν ὑπόθεσιν διὰ νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὰ ἰδικὰ τῆς συμφέροντα εἰς τὴν Βαλκανικὴν καὶ Ἀσίαν ἀποσπῶσα ἀνταλλάγματα ἀπὸ τὴν Τουρκίαν. Συνεπῶς ἤρχισεν ἕνας ἀνταγωνισμὸς Ἀγγλορωσικὸς, ἀνταγωνισμὸς ἐπὶ τοῦ πεδίου τῶν οἰκονομικῶν συμφερόντων καὶ τῶν μελλοντικῶν βλέψεων εἰς τὴν Ἀνατολὴν τῶν δύο τούτων Δυνάμεων, ὁ ὅποιος ἔπερνε τὴν ἐπιφανειακὴν μορφὴν τῆς δῆθεν προστασίας τῶν Χριστιανῶν. Ἐν τῷ μεταξὺ καὶ ἡ Γαλλία ἀντιπολιτευομένη τὴν Αὐστρίαν κυρίως ἤρχισεν νὰ ἀναμιγνύεται ἐνεργῶς εἰς τὰς ὑποθέσεις τῆς Μεσογείου. Ἀπὸ αὐτὰ τὰ συμφεροντολογικὰ καὶ ἀλληλοσυγκρουόμενα ἐλατήρια τῶν Εὐρωπαίων (νέα φάσις τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος) ἐγεννήθη ἡ συνθήκη τοῦ Λονδίνου (1827) διὰ τῆς ὁποίας αἱ Κυβερνήσεις Ἀγγλίας, Ρωσίας καὶ Γαλλίας δέχονται νὰ μεσολαθήσουν παρὰ τῆ Πόλῃ διὰ τὴν εἰρήνευσιν Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας ὑπὸ τὸν ὄρον ἢ Ἑλλὰς (ὠρισμένοι ἐπαρχίαι) νὰ ἀποκτήσῃ ὡς ὁποτελῆς εἰς τὸν Σουλτάνον, ἀνεξαρτησίαν διοικητικὴν.

Πρέπει νὰ τονίσωμεν καὶ νὰ ἐπαναλάβωμεν ὅτι Φιλελληνισμὸς, κατ' οὐσίαν δὲν ὑπῆρξεν. Ἐκτὸς μερικῶν ἐκ πεποιθήσεως Εὐρωπαίων δημοκρατῶν καὶ ἄλλων τινῶν ἰδεολόγων καὶ ἐπαναστατικῶν ῥωμαντικῶν τύπων καὶ λα-

τρῶν τῆς Ἀρχαιότητος (Βόρων) ¹⁾ οἱ ἄλλοι φιλέλλητες ἦταν συμφεροντολόγοι, οἱ ὅποιοι ἀπέδλεπον εἰς τὸ

¹⁾ Διὰ τὸν Λόρδον Βόρων τελευταίως εἰς ἐξωτερικὴν πολιτικὴν καταστάσειν ἔγινε πολλὸς θόρυβος διὰ ἀφορμῆς τῆς ἐκατομνητηρίδος ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ ποῦ εἶπασαν ἀφορμῆν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβερνησιν καὶ ὀργανώσῃ εἰς Ἀθήνας καὶ Μεσολόγγι ἐπισήμως ἐορτάς (15—19 Ἀπριλίου 1921). Ἐπειδὴ ὁμοίως ἀπὸ πολιτικοῦ καὶ δημοσιογράφου ἔγινε μεγάλῃ κακοματαχείρησις τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας εἶδοσαν εἶδη εἰς γενικὰς γραμμὰς τὴν πραγματικὴν σκιαγραφίαν τοῦ Βόρωνος. Ἐν πρώτοις ὁ ἑακουστός ἀγγλὸς ποιητὴς κατάγει τὸ ἀπὸ προγόνους ποῦ μολονόσι φέρουν τὸν τίτλον τοῦ «εὐπατρίδου» ἔζησαν ἐν ἀμαρτίαις. Ὁ ἀλκοολισμὸς καὶ ἡ ροπή πρὸς τὰς παντοειδεῖς καταχρήσεις εἶνα τὸ οἰκογενειακὸν «ἠμῶλημα» τῆς οἰκογενείας Byron.

Ὁ ἐπικρατίας καὶ φιλέλλητις Byron ποῦ ἔχει συνδέσει τὸ ὄνομα τοῦ μετὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐκπαιδαστικὴν τοῦ 21 ἐκκληροδόμησαν ἀπὸ τοῦ προγόνου τοῦ—ὅς ἦτο ἀφορμὸν—οὐκ ὀλίγα ἐλλειψώματα. Ὁ παρικαταπεινώσεως βίος τοῦ εἶνα ὁ ἀφευδῆς μάρτυς περὶ τούτου. Γενικῶς ἐξεταζόμενος ὁ Βόρων παρουσιάζει τὸνον ἄρρωστον, ἀνώμαλον, μετὰ τὴν σημασίαν ποῦ ἔχουν αἱ λέξεις αὐταί, εἰς τὴν γλώσσαν τῆς Ψυχικτικῆς Ἐπιστήμης καὶ εἰς τὴς μελέτας τοῦ Λορμπούζο, Φέρρι, Ρισσά, Γκαρτελλο κλα. Πρὶν κατέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἀκόμη διεδραμάτιζε ρόλον ἐπικρατοῦ. Κατὰ τὴν μεγάλῃ λογατικὴν ἀπαργίαν τὸν ὀργανουργῶν τοῦ Λονδίνου (1812) ἐεδύθη ὑπὲρ τῶν ἐργατῶν καὶ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν καταγωγὴν τοῦ εἰς Βόρον—ὄν ἐξερφόνησε πόρινον λόγον κατὰ τῆς κεφαλαιοκρατίας καὶ τῶν Λόρδων. Ὁ λόγος τοῦ ἐκαίνος γεράτος ἀπὸ ἐπικρατοτικὸν πῆθος ὑπὲρ τῶν ἀδικουμένων ἐργατῶν ἦτο ἀναμφιδόλως μία ὑπέροχος ἀπολογία τῶν δικαίων τοῦ ἐργαζομένου λαοῦ καὶ ἕνας φλογερὸς φιλιππικὸς κατὰ τῶν Λόρδων. Τόσον ἡ στέαις τοῦ αὐτῆ ἀπέναντι τῶν ἐργατῶν ἔσον καὶ ὁ κατόκιν ἐκκαλομμένος βίος τοῦ εἰς Ἰταλίαν καὶ ἡ ἡθονομανία τοῦ (ὁ ὄρος εἶνα ἰδικὸς μας καὶ σημαίει τὴν ἀκαταστάσειν, τὴν ἀπὸ πάθος ροπήν πρὸς πᾶσαν ἀκολασίαν) μαρτυροῦν τὸν «ἄρρωστον» τῶνον τοῦ Βόρωνος. Ἀναφορικῶς μετὰ τὴν ἀνάμειξιν τοῦ εἰς τὴν Ἐκπαιδαστικὴν τοῦ 21, ὁ γερμανὸς βιογράφος τοῦ Χαλιτζε ὀπισστηρίζει εἰς «Ὅσονδήποτε λυπηρὰ καὶ ἐάν εἶνα ἡ ἀλήθεια αὐτή, ἀναντιρρήτως εἶνα, ὅτι ἡ συμμετοχὴ

νά τοποθετήσουν τὰ κεφάλαιά των εἰς τὴν νέαν Ἑλλάδα¹⁾. Δι' αὐτὸ οἱ ἰδρυθέντες «Σύλλογοι Φιλελλήνων» ἀλλήλοῦ το-
 διέποντο καὶ ἤρχοντο εἰς διαρκεῖς προστριβὰς. Ὁ «Σύλ-
 λογος τῶν Φιλελλήνων» τοῦ Λονδίνου διευθυνόμενος ἀπὸ
 τοῦς Λόρδους Ἑρσκιν, Ρόβερ, Λόγγ, Ἰωσήφ Οὔρε καὶ
 Ἰωσ. Βουρριγγ, ἐξεδήλωσεν τὸν ... φιλελληνισμὸν του με
 τὴν ἀποστολὴν τοῦ πλοιοῦρχου Βλακέρειε τὴν Ἑλλάδα πρὸς
 τὸν σκοπὸν ὅχι νὰ φανῆ γενναϊόδωρος χρηματοδότης πρὸς
 τοῦς Ἕλληνας, ἀλλὰ...μεσίτης πρὸς σύναψιν τοκογλυφικοῦ

τοῦ Bygon εἰς τὸ ἔργον τῆς ἀπαλευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος δὲν προήρ-
 χετο τόσο ἀπὸ ἐθνικοισμὸν ἢ ἀπὸ εὐγενῆ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας.
 Ἐρωτα, ἀκόμη δὲ ὀλιγότερον ἀπὸ θάρρος αὐτοθυσίαι, ἔσον ἀπὸ προ-
 σωπικὰ καὶ εὐδαμῶς ἰσώδη ἑλατήρια . . . . δὲν ἤθύνετο νὰ ἀποκρούσῃ
 τὴν προσφορὰν τοῦ ἐν Λονδίῳ φιλελληνικοῦ Κομιτάτου, διότι δὲν
 παρωρμήθη ἐξ ἀπλοῦ μόνον αἰσθημάτων εἰς τὴν ἀπόφασίν του (βλῆτε
 ἀκτανθὸς καὶ περιεὸ, «Μελέτη» Ἀθῆναι 1909 τοῦχος Μαρτίου καὶ Ἀ-
 πριλίου). Τὴν γνώμην ταύτην τοῦ Χάλιτζε φαίνεται νὰ δέχεται καὶ ὁ
 Δ. Κικλακμάνος (ἀθεόθι σελίς 146 καὶ 206) ὁ ὁποῖος ἀντλεῖ καὶ ἄλλα
 παρόμοια ἐπιχειρήματα ἐξ ἄλλων πηγῶν. Ἦμαίς ἐν τοῦτοις ἐπιστά-
 ζομεν νὰ υἱοθετήσωμεν τὰς κρίσεις τοῦ Χάλιτζε περὶ τοῦ Bygon διότι
 τὰς μεταπτώσεις, ἀθυναμίας, ἀντιφάσεις τῶν πρέ-
 ξιών του τὰς ἀποδίδομεν εἰς τὸν ἀνώμαλον χαρακτήρα του. Δι'
 ἡμᾶς ὁ Bygon ὑπῆρξε διὰ τὴν ἐποχὴν του ὅχι μόνον μίᾳ ποιητικῇ
 φαισηγομίᾳ ἐξαιρετικῇ ἀλλὰ καὶ ἑνας ἐπικνηστοτάτης εἰς τὰς
 πράξεις του, ἀδιάφορον ἐάν κρινόμενος ὡς ἄτομον παρορμάζει πολλὰ
 τὰ κοινὰ μὲ τοῦς παρόφρονάς.

¹⁾ Εἰς τὴν Γαλλίαν ὑπῆρχον . . . . φιλέλληνες καθολικοὶ καὶ
 βασιλόφρονες φανατικοί. Βεβαίως ἦτο εὐλόγητον οἱ γάλλοι δη-
 μοκράται νὰ ἐπιβεῖξουν αἰσθηματικὸν εἰθισμοισμὸν διὰ τὴν Ἑλληνι-
 κὴν ἐπικνηστοκίαν καὶ νὰ θελήσουν νὰ τὴν ὑποστηρίξουν ἀλλὰ ἡ . . .
 φιλελληνικότης τῶν βασιλοφρόνων γάλλων καθὼς καὶ τῶν
 καθολικῶν ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται κἀπως ἀνιξήγητος. Ἐν
 τοῦτοις ἐάν βεθέτερον ἐξετάσωμεν τὰ πράγματα θὰ ἴδωμεν ὅτι ὁ φι-
 λελληνισμὸς πολλῶν γάλλων βασιλοφρόνων καὶ καθολικῶν,
 δηλαδὴ ἡ ἐκδηλωθεῖσα συμπάθειά των πρὸς τὴν ἑλληνικὴν Ἐπικνη-
 στασίαν, ἔχει ἀφορμὴν τὸ συμφέρον. Εἰς τὴν ἑλληνικὴν Ἐπικνηστο-

δανείου. Οί Ιστορικοί μας ἂν καὶ μασημένα κάπως ἀναγκάζονται νὰ παραδεχθοῦν ὅτι τὸ πρῶτον πραγματοποιηθὲν ὑπὸ τῶν... Φιλελλήνων δάνειον (ὀνομαστικῆς ἀξίας 800 χιλ. στερλινῶν) εἰς τὸ Χρηματιστήριον τοῦ Λονδίνου συναφωνήθη... φιλελληνικώτατα νὰ ἐκδοθῆ εἰς τὰ 59 % ἤδη αὐτὴ ἐξωκεν καθαρὰς 48½ χιλ. λίρας (τὸ ἥμισυ σχεδὸν) ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ ποσὸν αὐτὸ ἐκρατήθησαν ἄρκετα χιλιάδες διὰ τὰς Ἀγγλικὰς ἐφημερίδας!! διὰ ναύλους καὶ ἄλλα..... ἔξοδα. Ἡ Κυβέρνησις μόνον περὶ τὰς 300 χιλ. λίρας ἔλαβεν. Ὑπ' αὐτὴν τὴν τοκογλυφικὴν μορφήν ἐξεδηλώθη ὁ φιλελληνισμὸς ποῦ τόσον πολὺ ἐπαίνοσεν καὶ ὕμνοσεν οἱ Ἕλληνας συγγραφεῖς! Καὶ δὲν εἶνε μόνον τὸ πρῶτον αὐτὸ τοκογλυφικὸν δάνειον ἀλλὰ καὶ τὸ δεύτερον (Ἰουλ. 1824) συνομολογήθη ἐπίσης εἰς Λονδίνον ὑπὸ χειροτέρους ἀκόμη τοῦ πρώτου ἔρους. Ἀπὸ 2 ἑκατομ. λίρας ἢ Ἑλληνικῆ Κυβέρνησις ἔλαβεν μόνον 230 χιλιάδας!!

Ἐννοεῖται ὅτι τὰ δάνεια αὐτὰ ἐγένοντο ὁφορμὴ νὰ ἀλληλοφαγωθοῦν οἱ κοτζαμπάσηδες τῆς Πελοποννήσου καὶ οἱ ὀπλαρχηγοὶ τῆς Στερεᾶς προβάλλοντες διαφόρους ἀπαιτήσεις, διὰ τροφοδοσίαν δῆθεν τῶν στρατευμάτων των, ἀλλὰ εἰς τὴν πραγματικότητά ἕως ἀποβλέποντες καὶ ἐπιδιώκοντες τὴν μοιρασίαν.

Τὸ γαγονὸς αὐτὸ καὶ αἱ διαρκεῖς προστριβαί, ὡς εἶδομεν ἄνωτέρω, μεταξὺ τῶν διαφόρων κομμάτων (φατριῶν) Πελοποννησίων καὶ Νησιωτῶν εἶχαν παραλύσῃ τελείως πᾶσαν κίνησιν πολεμικήν. Ἐξ ἄλλου ἡ Τουρκία εἶχεν ἐνισχυθῆ διὰ τοῦ Αἰγυπτιακοῦ Σιόλου καὶ ἐγένετο κυρία τοῦ Αἰγαίου. Στρατὸς ἑλληνικὸς κατ' εὐσίαν δὲν ὑπῆρχεν. Ἡ Κυβερνητικὴ ἐξουσία ἦτο μιᾶ σκιά. Ὑπῆρ-

σιν δεῖδον οὗτοι τὴν κατάρρευσιν τῆς Τουρκίας καὶ τὴν ἀναγέννησιν τοῦ σταυροφορικοῦ πνεύματος.

χενυρόν στίφη ἀδέσποτα ἄνευ ἀρχηγῶν καὶ ἀρχηγοὶ ἄνευ στρατευμάτων.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν (1827) ὁ πρωθυπουργὸς τῆς Ἀγγλίας Κάνιγγ ἀποθνήσκει. Ὁ διάδοχός του εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν λόρδος Γόδεριχ ἐφάνη δὲ δὲν ἠεπάζετο τὴν χαραχθεῖσαν ἀνατολικὴν πολιτικὴν τοῦ Κάνιγγ. Ἐν τούτοις κατόπιν τῆς ὑπογραφῆς τοῦ πρωτοκόλλου τοῦ Λονδίνου μεταξὺ τῶν τριῶν Δυνάμεων Γαλλίας, Ἀγγλίας καὶ Ρωσσίας εἶχαν καταπλεύσῃ εἰς τὰ ἑλληνικὰ ὕδατα οἱ στόλοι τῶν τριῶν αὐτῶν Δυνάμεων. Πρὸς τὴν Πόλιν ἐγένετο ἐκ νέου γνωσὴ τῆ ἐν Λονδίῳ ληφθεῖσα ἀπόφασις τῶν Δυνάμεων περὶ μεσολαθῆσεώς των διὰ τὴν ἀνακωχὴν: μεταξὺ τῶν ἐμπολέμων Ἑλλήνων καὶ Τούρκων. Ἡ Τουρκία ὁμῶς ἀπέριψεν τὴν μεσολάθεισιν δηλώσασα δὲ ἀποδέχεται τὴν πρότασιν ὑπὸ τὸν ὄρον «ἀπολύτου ὑποταγῆς» ἐκ τῶν προτέρων εἰς αὐτὴν τῆς ἐπαναστατημένης Ἑλλάδος. ¹⁾ Ὁ Τουρκοαιγυπτιακὸς στόλος ἐν τῷ μεταξὺ περιέπλεε τὸ Κρητικὸν πέλαγος ἀποκλείων στενωπὸς τὴν Ἑλλάδα. Στόλαρχος τοῦ αἰγυπτιακοῦ Στόλου ἦτο ὁ ταλμηρὸς Αἰγύπτιος πρίγκιψ Ἱμπραήμ. Οἱ Ναύαρχοι τῶν τριῶν στόλων

¹⁾ Τὴν ἀγερωσίαν τῆς Πόλης ἀπέκρινε τῆς Ἑλλάδος ἐνίσχυσαν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκαίνην (Σεπτέμ. 1827) καὶ τὸ γεγονός δὲ Ἑλληνικαὶ τινες ἐπαρχίαι ἐδήλωσαν ὑποταγὴν μετὰ τῶν ἐπικρατῶν των. Τούτο κυρίως συντελέσθη διὰ τοῦ νέου «ἀφορισμοῦ» τοῦ ἐπὶ τὸν Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως ἡπότος ἀπέστειλεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀντιπροσώπους του διὰ νὰ ἐπιτόχουν τὴν ἔμπρακτον ὑποταγὴν τῶν ἐπικρατῶν καὶ προυχόντων. Τὴν 18 Ἰουλίου 1827 ἐπ. ἐπικρατῆς 12 Δεσποτάδων ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινῶν ἐπισκέφθη τὴν Ἑλληνικὴν Πόλιν καὶ κατέβησεν τὰ ἑγγύσα ὑποταγῆς τῶν ἐπικρατῶν Τρικυκλάων, Ἀκαρνανίας, Ναυπλίου καὶ Εὐβοίας μὲ ὑπογραφὰς 31 Ὀπλαρχηγῶν καὶ Προχόντων βλ. Ἀσπράκ. Ἱστορ. κλπ. σελ. 67 τομ. α'.

προσεπάθησαν έκταλοῦντες διαταγὰς τῶν Κυβερνήσεών των νὰ ἐπιτόχουν τὴν ἀνακωχὴν ἐξασκούντες πίεσιν ἐπὶ τοῦ Ἰμδραήμ. Οὗτος ὅμως ἦτο ἀνένδοτος καὶ προκλητικός. Δ' αὐτὸ τὴν 16 8)5ρίου 1827 ἐν Συμβουλίῳ οἱ Ναύαρχοι ἀπέστειλαν εἰς τὸν Ἰμδραήμ τηλεσιγραφικὴν διαταγὴν ¹⁾ ζητοῦντες νὰ λύσῃ τον ἀποκλεισμὸν τῶν ἑλληνικῶν παραλίων καὶ ν' ἀναχωρήσῃ εἰς Κων)πολιν. Ἐπίσης δὲ ἠξίουσαν νὰ γίνῃ δικτὴ ἡ πρότασις τοῦ Λονδίνου περὶ ἀμείτου ἀνακωχῆς. Ὁ Τουρκοαιγυπτιακὸς στόλος εὗρίσκετο τότε ἐντὸς τῆς Πόλου. Τὴν 20 13. μηνὸς τοῦ Ἰμβραήμ μὴ δεχθὲν τοὺς ἔρρους, ὁ συμμαχικὸς στόλος εἰσηλθεν ἐντὸς τῆς Πόλου ὅπου συνήφθη ἡ γνωστὴ Ναυμαχία (τοῦ Ναυαρίνου) κατὰ τὴν ἐσπίαν κατεστράφη ὁ Αἰγυπτιακὸς στόλος.

Συμπληρωματικῶς ἀναφέρομεν ὅτι ἐκ τῶν ὑστέρων ὁ Γάλλος ναύαρχος Ριγνὸ ἐλυπήθη καὶ ἀπεκάλεσε τὴν ναυμαχίαν τοῦ Ναυαρίνου ὡς «μίαν τῶν αἰσχροουργιῶν ὄλων τῶν αἰώνων», ὁ δὲ Βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας εἶπεν «unfortunate event» ἤτοι «θλιβερὸν γιγονός». Φαίνεται δὲ ὅτι ὁ ἄγγλος ναύαρχος ἀκολουθῶν τὴν πολιτικὴν τοῦ Κάνιγγ, παρέσυρε τοὺς ἄλλους εἰς τὴν ναυμαχίαν. Ὁ Ρῶσσος μάλιστα ναύαρχος ἐστενοχωρήθη πάρα πολὺ διότι ἐπίστευσεν ὅτι οἱ «Ἕλληνας ἐκέρδισαν τὸ παιγνίδι των» ἐνῶ ἔπρεπε νὰ συνεχισθῇ ὁ ἀγὼν διὰ νὰ θύναται ἡ Ρωσσία νὰ καρποῦται ὠφελήματα ἀπὸ τοῦ Τούρκου. Εἰς τὸ Παρίσι ἡ ναυμαχία ἐχρησίμευσεν ἐπίσης ὡς δόλωμα προεκλογικὸν τῆς κρατούσης μερίδος. Εἰς τὴν Ἀγγλίαν λόγῳ τῶν δανεισθέντων χρημάτων, ἐπέσθη ἡ Κυβέρνησις ἀν καὶ ἀντίθετος

¹⁾ Εἶνα ἐξηκριθεὶς ὅτι οἱ δύο Ναύαρχοι Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας εἰδοποίησαν τὸν Ἰμδραήμ ὅτι αἱ δύο αὗται Δυνάμεις ἐάν ἐπέδωκον τὴν ἀνακωχὴν τὸ ἔκλιμον διὰ νὰ ἐμποδίσουν τὰ φιλόδοξα σχέδια τῆς Ρωσσίας. Ὁ Ἰμδραήμ ὅμως δὲν ἐδέχετο καμμίαν ὑποχώρησιν.

πρὸς τὴν ἐγκαινισθηθεῖσαν ἀνατολικὴν πολιτικὴν τοῦ Κράτους, ἄρκεσθῆ εἰς ἀπλὴν ἀπειδοκιμασίαν μόνον τῆς ναυμαχίας, σιωπηρῶς δὲ νὰ δεχθῆ τὸ γεγονός ὡς τετελεσμένον.

Μετὰ τὴν ἐξιστόρησιν τῶν ἀνωτέρω γεγονότων ἔς ἔλθωμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν πρώτων Πολιτευμάτων τῆς Ἑπαναστάσεως: Ἡ πρώτη ἐν Ἐπιδαύρῳ (20 Δεκεμβρίου 1821) Ἐθνοσυνέλευσις κηρύξασα τὴν «πολιτικὴν ὑπαρξιν καὶ ἀνεξαρτησίαν» τοῦ Ἑλλ. Ἔθνους ἐψήφισε τὸ π ρ ῶ τ ο ν Πολίτευμα ¹⁾ (προσωρινόν) τῆς ἀγωνιζομένης Ἑλλάδος. Τὸ πολίτευμα αὐτὸ εἰς τὰ περισσώτερα ἄρθρα του ἦτο ἐμπνευσμένον ἀπὸ τὸ Δημοκρατικὸν Γαλλικὸν Σύνταγμα. ²⁾ Βλέπομεν ἐκτοῦ ἐπισήμου αὐτοῦ γεγονότος ὅτι ἡ ἀ σ τ ι κ ῆ τάξις εἶχε κατορθώσῃ νὰ δώσῃ τὸ ἰδικόν της πνεῦμα εἰς τὸ πολίτευμα. Ὁ καθηγητὴς Ν. Ν. Σαρρίπλος ἐπικρίνει τὸν δημοκρατικὸν χαρακτήρα τοῦ πολιτεύματος ἰσχυριζόμενος ὅτι ἀχρειάζετο τότε ἕνας Δ ι κ τ ᾶ τ ω ρ διὰ τὴν ἐνιαίαν πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν διοίκησιν ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου διὰ τὴν καταπολέμησιν τοῦ τοπικισμοῦ. Ἀπὸ τὴν φιλομοναρχικὴν καὶ ὑπερσυντηρητικὴν του αὐτὴν ἀντίληψιν ὁ κ. καθηγητὴς ὀρμώμενος συμφωνεῖ μετὰ τοῦ ἱστορικοῦ Παπαρηγοπούλου λέγοντος ὅτι «ὁ Μαυροκορδατος συντελέσας εἰς τὴν ψήφισιν πολιτεύματος π ο λ υ α ρ χ ι κ ο ῦ, ἵνα μὴ εἴπωμεν ἀ ν α ρ χ ι κ ο ῦ οὐδὲν ἄλλο κατόρθωσεν εἰμὴ νὰ καταστήσῃ ἀδύνατον τὴν συγκρότησιν ἀληθοῦς Κυβερνήσεως» ³⁾. Ἐτσι γράφεται εἰς τὴν Ἑλλάδα ἢ ἱστορία. Ὁ Μαυροκορδατος κατηγορεῖται ὡς φτιάνων πολιτεύματα ὅχι

¹⁾ Βλ. Τὸ κείμενον τοῦ π ο λ ι τ ε ῦ μ α τ ο ς εἰς συλλογὴν Μάρκουα. 1839. Παισιεύς. Τόμ. II. σελ. 15.

²⁾ Βλ. Ν. Ν. Σαρρίπλου: Ἑλλήν. Συνταγματικὸν Δίκαιον τόμος I. ἔκδοσις 3. κεφάλαιον Δον Ἱστορία τῶν Ἑλληνικῶν πολιτευμάτων.

³⁾ Κ. Παπαρηγοπούλου Ἱστορία τοῦ Ἑλλήν. Ἔθνους. Τόμ. 5ος, σελίς 796.

ὅπως θὰ τὰ ἤθελεν ὁ ἱστορικὸς Παπαρηγόπουλος καὶ ὁ κ. Ν. Ν. Σαρίπολος καὶ ἄλλοι ἀντιδραστικοὶ σοφολογιώτατοι τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, ¹⁾ ἀλλὰ ὅπως τὰ ἤθελεν ἡ ἐπαναστατήσασα ἀστικὴ τάξις. Διὰ νὰ ἔχη ὅμως ὁ Μαυροκορδατός αὐτὰς τὰς «πολυαρχικὰς καὶ ἀναρχικὰς δημοκρατικὰς ἰδέας» ἦτο εὐνόητον διὰ ὑπάρχον πολλοὶ ὅπισθεν αὐτοῦ οἱ ὅποιοι τὰς ἐπέσδευον καὶ τὰς ἐπεζήτουν. Καὶ αὐτοὶ ἦσαν οἱ Φιλικοὶ οἱ ὅποιοι χωρὶς νὰ εἶναι σοφοὶ καὶ καθηγηταὶ διεπνέοντο ἀπὸ τὰς δημοκρατικὰς ἰδέας τῆς ἐποχῆς των, διότι αἱ ἰδέαι αὐταὶ ἦσαν ἐξυπηρητικαὶ τῶν συμφερόντων τῆς τάξεώς των. ²⁾

Τὸ πρῶτον πολίτευμα τῆς Ἐπιδαύρου τὸ ἐτροποποίησαν ἡ ἐν Ἄστρει Β' Ἐθνοσυνέλευσις (Ἀπριλίου 1823). Ἄλλὰ καὶ τὸ πολίτευμα αὐτὸ οἱ κοτσαμπάσηδες τῆς Πελοποννήσου δὲν τὸ ἠγάθοντο διότι ἦτο ἐπίσης δημοκρατικόν. Αὐτοὶ ἐπεζήτουν τὴν Μοναρχίαν καὶ δι' αὐτῆς τὴν ὑποταγὴν ὅλης τῆς ἄλλης ἐπαναστατημένης Ἑλλάδος εἰς τὸν πελοποννησιακὸν κοτσαμπασηδισμόν. Ἡ Γ' ἐν Τροιζίνι Ἐθνοσυνέλευσις ἀπεφάσισε (Μάρτιος 1827) «νὰ παραδοθῇ

¹⁾ Τὸ διὰ τὰ πολιτεύματα καὶ αἱ κυβερνήσεις δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ τὰ μὲν πολιτεύματα ἢ θέλησις τῆς κρατούσης τάξεως, αἱ δὲ Κυβερνήσεις ἢ ἐπιτροπὴ αὐτῆς τὸ ἀγνοεῖ ἢ πανεπιστημιακὴ σοφία. (Βλέπ. Λένιν: Κράτος καὶ Ἐπανάστασις Ἑλλην. μεταφ.)

²⁾ Ἄλλωστε ὁ Δικτάτωρ τὸν ὅσιον ἤθελεν ὁ κ. Ν. Ν. Σαρίπολος ἐνεφανίσθη κατόπιν (περίοδος Καποδίστρια), ἐν τούτοις ὅμως μολονότι διὰ πραξικοπήματος ὁ Κ. ἀνέσταλε τὸ δημοκρατικὸν Πολίτευμα τῆς Τριζοίνος καὶ ἐδιείκνε διικτατορικῶς καὶ ἀντιδημοκρατικῶς δὲν κατόρθωσαν οὔτε τὸν τοπικισμόν νὰ καταπολεμηθῇ οὔτε νὰ φέρῃ τὴν τάξιν ἢ νὰ ἐξουδαιωθῇ διὰ τῆς πηγμῆς του τοῦ ἐμφυλίου πολέμου. Τοῦτο ἦτο ἀνώτερον τῶν δυνάμεών του διότι οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι ἦσαν τὸ ἀποτέλεσμα τῆς συγκρούσεως τῶν ἀντιθέτων συμφερόντων μεταξὺ φεουδαρχισμοῦ καὶ ἀστικῆς τάξεως.

ἢ νομοτελεστική δύναμις εἰς ἓν α καὶ μόνον» καὶ ἐδέχθη τὴν ὑποβληθεῖσαν πρότασιν περὶ ἐκλογῆς τοῦ Καποδιστρίου ὡς «Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος» ¹⁾ Ἡ ἐκλογὴ τοῦ Καποδιστρίου ὅπως εἶχαν τότε τὰ ἐσωτερικὰ πράγματα ἦτο ἀναγκαῖα καὶ συμβιβαστική διότι ἡ Πελοπόννησος τῶν κοτσαμπασήδων δὲν ἠννόει νὰ δεχθῆ καμμίαν ἄλλην ἀρχὴν μὴ προερχομένην ἐκ τοῦ Μωριά.

Τὰ ἀστικὰ στοιχεῖα ἐδέχθησαν τὴν πρότασιν περὶ ἐκλογῆς τοῦ Καποδιστρίου ὡς Κυβερνήτου ἀφ' ἑνὸς μὲν λόγῳ τοῦ κινδύνου ποὺ διέτρεχεν ἡ Ἐπανάστασις νὰ ἐκφυλισθῆ καὶ νὰ κατασταλῆ οἰκτρῶς ἐκ τῆς στάσεως τῶν Πελοποννησίων κοτσαμπασήδων ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι δὲν ἐγνώριζον τὸν δεσποτικὸν χαρακτήρα τοῦ Καποδιστρίου καὶ οὔτε ἴσως ἐφραντάζοντο ὅτι αἱ ἐκδηλωθεῖσαι ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸν φιλικὸν Ξάνθον μοναρχικαὶ ἰδέαι θὰ τὸν ἔφερον ἀμέσως ἀντιμέτωπον πρὸς τὴν θέλησίν των. Ἦλπιζον οἱ πληρηρεξούσιοι ἰδίᾳ τῶν Νήσων ὅτι ὁ Κ. θὰ ἐσέδετο τὰς φιλελευθέρους ἀντιλήψεις τῶν Ἐθνοσυνελεύσεων. Δι' αὐτὸ ἐψήφισαν (Μάιος 1827) τὸ «πολιτικὸν Σύνταγμα» τῆς Ἑλλάδος τὸ ὅποῖον ἦτο ἀπολύτως δημοκρατικώτερον τῶν δύο προηγουμένων. Εἰς τὸ ἀρθρ. 5 ἀναφέρεται ῥητῶς: «Ἡ κυριαρχία ἐνυπάρχει εἰς τὸ Ἔθνος· πᾶσα ἐξουσία πηγάζει ἐξ αὐτοῦ καὶ ὑπάρχει ἐξ αὐτοῦ» καὶ εἰς ἄλλο ἀρθρον καθιερώνατο σαφῶς ὁ ἀντιπροσωπευτικὸς θεσμοδός (Κοινοβουλευτισμὸς). Ὁ Καποδίστριας ²⁾ ὅμως (Ἰα-

¹⁾ Βλ. Μόμουρα ἀνταθ. τ. VII. σελ. 81 καὶ 88 καὶ I. Ἀραβαντινοῦ. Ἑλ. Σύνταγματικὸν Δίκαιον τομ. I. σελ. 319.

²⁾ Ὁ Καποδίστριας ὅταν εἶδαν ὅτι ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Ρωσία κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἀγῶνος καὶ ἰδίᾳ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη (1826) μετέβαλον πολιτικὴν ἀπάναντι τῆς Ἑλλάδος πρὸς ἐξυπηρέτησιν ἀποκλειστικῶς τῶν οἰκονομικῶν καὶ πολιτικῶν των συμφερόντων εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐδέχθη νὰ κατέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Νουάριος 1828) μόλις ανέλαβεν τὴν Κυβέρνησιν ἐνόμισεν ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ κυβερνηθῇ ἡ χώρα μὲ δημοκρατικὸν πολίτευμα ὅπως τὸ Σύνταγμα τῆς Τροικίζης τοῦ 1827. Διὰ πραξικοπήματος δὲ ὁ μοναρχικῶν καὶ ἀπολυταρχικῶν φρονημάτων Καποδίστριας ἀνέστειλεν τὸ Σύνταγμα τῆς Τροικίζης δικαιολογούμενος διὰ τοῦ δόγματος «Salus populi suprema lex esto». Ἡ ἐν Ἀργεὶ Δ' Ἐθνοσυνέλευσις (1829) ἀπεκόρωσεν σχεδὸν τὸ πραξικόπημα τοῦ Καποδιστρίου. Καὶ ἔκτοτε ὁ Κ. μετεβλήθη εἰς δικτάτορα τυραννικὸν καὶ διὰ παντὸς τρόπου κατεδίωξε τὰ ἀστικὰ καὶ φιλελεύθερα στοιχεῖα, ἐπιδιώξας νὰ ἐγκαθιδρύσῃ τὸ Μοναρχικὸν Πολίτευμα κατὰ τὸ τσαρικὸν πρότυπον. Ἦτο ἐπόμενον συναπῶς ν' ἀντιμετωπίσῃ ἰσχυρὰν ἀντιπολίτευσιν καὶ νὰ ἐγείρῃ κατ' αὐτοῦ τὴν κατακραυγὴν καὶ τὸ μῖσος ὄλων τῶν φιλελευθέρων στοιχείων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΟΥ

Ὁ Καποδίστριας ἤρξατο τῆς Κυβερνήσεως αὐτοῦ διὰ συγκαταλυμένης τυραννίδος.

Ἱστορικὸς ΧΕΡΣΙΜΠΕΡΓ

Εἶδομεν εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον ὅτι ὁ Καποδίστριας εὐθὺς ὡς ἐδέχθη τὴν ἐντολήν καὶ ἀνέλαβε τὴν Κυβέρνησιν διὰ π ρ α ξ ι κ ο π ῆ μ α τ ὄ ς ἀνέστειλε τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ συντάγματος τῆς Τριζοῖνος καὶ περιεβλήθη Δικτατορικὴν ἐξουσίαν (Ἰανουάριος 1828) Ἡ πρώτη αὐτῆ πράξις τοῦ ἀποδεικνύει τὴν αὐταρχικότητα καὶ τὸν ἀπολυταρχισμόν τοῦ ἀνδρός. Οἱ περισσότεροι τῶν ἱστορικῶν μας καὶ περισσότερον παγετὸς ἄλλου ὁ Π. Καρολίδης μετὰ φανατισμοῦ ἐκθειάζουν τὸν Καποδίστριαν ὡς «μέγαν καὶ σοφόν» Κυβερνήτην καὶ ἀντιθέτως πρὸς τὴν ἱστορικὴν πραγματικότητα καυτηριάζουν καὶ ἐπικρίνουν τοὺς ἀντιπάλους τοῦ ὡς παραχαραιοὺς, μικροὺς, ἐγωϊστές, δημαγωγοὺς κ.λ.κ. Πολὺ ὀρθῶς ὁ Γ. Σκληρὸς τολίζει διὰ «καμμία σημασία δὲν πρέπει νὰ δώσωμε στή γνώμη τῶν συντηρητικῶν ἱστορικῶν μας ἀλλὰ νὰ τῶχουμε καὶ κανόνα ἀπαράβατο νὰ ζητήσωμε τὴν ἀλήθειαν ἀκριβῶς σὲ ἀντίθετον μ' ἐκεῖνα ποῦ διαδιδάσκουσιν». ¹⁾ Οἱ ξένοι

¹⁾ Κατὰ τὸν Ν. Δραγοῦμην. Ἐπισημώσεις κλπ. Α. σ. 48 ἐξήσεις διὰ τὴν ἐκλογὴν εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ Προέδρου τῆς Κυβερνήσεως εἶχε καὶ ὁ Γ. Κοκκινουριώτης. Ἄλλοι δὲ προετίμων Ἐγκριεὶν τινα ἐκ τῆς Ἑπτανήσου. Ἡ μὴ ὁμοφωνία ὡς πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ

ως ιστορικοί είνε περισσότερο μὲ τὴν ἀλήθειαν φίλοι καὶ χαρακτηρίζουν τὸν Καποδίστριαν τέτοιος ποῦ πράγματι ἦτο καὶ ὅχι ὅπως ἐμφανίζεται εἰς τὰ ἑλληνικά συγγράμματα. Ὁ Τιέρς, Φίλνκε, Μένδελσον Βαρδὸλδου χαρακτηρίζουν τὸν Καποδίστριαν ὡς ἀπλοῦν «ρῶσον αὐθόπατον». ¹⁾ Δὶν πλανῶνται δέ, οὔτε εἶνε... μισῆλληνες ὅπως κατὰ συνήθειαν ἀποκαλεῖται πᾶς ξένος σοφὸς ποῦ σέβεται τὴν ἀλήθειαν, ὅσον ἀφορᾷ τὰς κρίσεις του περὶ τῆς Ἑλλάδος. Ἀκόμη καὶ ὁ Ἄγγλος πρωθυπουργὸς Κάνιγγ ὁ ὅποιος ἐπέδειξε συμφεροντολογικὸν...φιλελληνισμὸν ²⁾ ὅπως εἶδομεν, εἰς τὰ «Ἀπομνημονεύματά» του χαρακτηρίζει ὡς ἐξῆς τὸν Καποδίστριαν: «ἐγίνωσκον ὅτι ἐμίσει τὴν ἐλευθέραν Ἄγγλίαν καὶ ὅτι πηρέει τῇ δεσποτικῇ Ρωσσίᾳ.» Φαίνεται δὲ ὅτι καὶ ἀπέναντι τοῦ τότε Τσάρου ὁ Καποδίστριας εἶχεν ἀναλάβει ὄρισμένας ὀποχρεώσεις—ὅχι βεβαίως διότι ἦτο ἐν συνειδήσει προδότης τοῦ ἑλληνικοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγῶνος—ἀλλὰ διότι ἐνόμιζεν καὶ ἐπίστευεν ὅτι αἱ φιλελεόθεραι ἰδέαι εἶνε... ἀποκυήματα νοσηρᾶς φαντασίας. Εἰς συνέντευξιν δὲ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ Τσάρου ἐν Τσάρκοε—Σέλο, ὁ Κ. φαίνεται ὅτι

Καποδίστρια, ἐρῶσον προσῆλλετο ἢ ὑποφηριότης τοῦ Γ. Κουντουριώτη, ἀποδεικνύει ὅτι τὰ Νησιὰ δηλαδὴ ἢ καθ' αὐτὸ ἀστικὴ τάξις δὲν ἤθελον τὸν Καποδίστριαν.

¹⁾ Βλ. Κερολίδου ἀπόθε· σελ. 141—175.

²⁾ Εἰς τὰ «Ἀπομνημονεύματά» τοῦ Κάνιγγ ὑπάρχουσιν πολλά καὶ πολύτιμα πληροφορία περὶ τῶν αἰτιῶν καὶ ἀφορμῶν τῆς ἐπιδεικνυομένης τότε φιλελληνικῆς ὑπὸ τῆς Ἄγγλικῆς πολιτικῆς. Κατὰ τὸν Ν. Δραγοῦμην δὲ (Ἐναμνήσεις σελ. 47) ὁ Κάνιγγ ἐρωτηθεὶς διὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Καποδίστρια εἶπεν ἐπὶ ὁ παντός ἔχομεν ἀνάγκη νὰ εἶνε Ἑλλάδος ὀνομασθῆναι δηλαδὴ ὅτι τὰ ἄγγλικά συμφέροντα εἶχον ἀνάγκη νὰ εὕρουν Ἑλλάδα ἀνεξάρτητον διὰ νὰ ἀρτίγη ἢ ἐκραιβάλλεσσι τὴν ἐκείνην ἐπιπορευομένην καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας εἰς τὴν ταχοδοκτικὴν ἐκστρατείαν τῆς Μικρασίας (1919—1922) μαζὸ μὲ τὰ τραγικὰ ἀποτελέσματά της.

θη ότι θα καταπολέμει την αρχήν της ανεξαρτησίας ¹⁾. Ἡ πολιτικὴ αὐτὴ ἦτο ἡ μόνη συμφέρουσα εἰς τὴν Ρωσσίαν κατὰ τὸν ἱστορικὸν Mendelson Bartholdy. Ἡξίου ἡ Ρωσσία νὰ γίνῃ δεκτὴ ἡ συνθήκη τῆς 24)6 Ἰουλίου 1827 (Συνθήκη Λονδίνου) ²⁾ ἐκ μέρους τῆς Ἑλλάδος μετὸν βαθύτερον καὶ ἀπώτερον σκοπὸν νὰ καταστήτῃ ἡ αὐτὴ μία ἡμιανεξάρτητος καὶ ὀποτελήσῃ εἰς τὴν Τουρκίαν Ἑλλάς, μία Ἡγεμονία ὀποχείριος τῆς Ρωσσοικῆς πολιτικῆς, πρὸς εὐδωσίαν καὶ ἐξυτηρέτησιν τῶν βωσσοικῶν κατακτητικῶν σχεδίων καὶ βλέψεων ἐπὶ τῆς Βαλκανικῆς. Ἔτσι ἐξηγεῖται καὶ τὸ γεγονός ὅτι ὁ Κ. ἐλυπήθη «σφόδρα» εἶταν ἔμαθε τὴν Ναυμαχίαν τοῦ Ναυαρίνου ἡ ὁποία ὦ, ἐκ τῆς καταστροφῆς τοῦ Τουρκοαιγυπτιακοῦ στόλου προήγαγε τὸν ἑλληνικὸν ἀπελευθερωτικὸν ἀγῶνα

¹⁾ Βλ. ἐλόκληρον τὸ πρὸς τὸν Τσάρρον ἐπέγραμμα τοῦ Καποδίστριας (3)15 Ἰουλίου 1827, εἰς Καρλιζάν: Σύγχρονος Ἱστορία κλπ. Τομ. Α. σελ. 150—155.

²⁾ Διὰ τὴν συνθήκην τοῦ Λονδίνου ἐγλαθῆ ἐπὶ τὰ...φιλιππητικὰ ἐλατήρια τῶν τριῶν Δυνάμεων (Γαλλίας, Ἀγγλίας καὶ Ρωσσίας) ἔχομεν μίαν ἐκθεσιν τοῦ ἐν Λονδίῳ τότε πρέσβως τῆς Αὔστρίας Ἐστερχάξου. Εἰς τὴν ἐκθεσιν αὐτὴν (6)18 76ρ. 1827) περιέχεται ἡ ἑξῆς περιχοπὴ: «Ὁ Καποδίστριας παρίστητέ μοι κατ' Ἀδρυστεον τοῦ 1827 τὴν συνθήκην τοῦ Ἰουλίου (Λονδίνου) ὡς πράξιν, ἐν ἣ ἐκείστη τῶν τριῶν Δυνάμεων ἀπέβλεψε πρὸς τὸ ἴδιον αὐτῆς συμφέρον οὐδαμίας δὲ εἰς τὸ τῆς Ἑλλάδος. Ἡ μεταξὺ Ρωσσίας καὶ Ἀγγλίας ἀντιζηλία (ἡ λέξις ἐδῶ σημαίνει τὸν πολιτικὸν—οἰκονομικὸν ἀνταγωνισμὸν τῶν δύο Κρατῶν) εἶχε γεννήσει (1826) τὸ πρωτόκολλον Πατρουπόλεως, ἡ δὲ Γαλλικὴ φιλαυτία μετέβαλε τὸ πρωτόκολλον εἰς Συνθήκην. Πόσον ὀλίγον ὁ Τσάρρος φροντίζει περὶ Ἑλλάδος δηλοῦται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἐν τῇ προηγηθείσῃ πρρωτοκόλλου, συνθήκῃ τοῦ Ἀκκαρμῶν οὐδαμίας περὶ τούτου (τῆς Ἑλλάδος) μνείαν...». Ἐκ τῆς ἐπιπέμου αὐτῆς ἐκθέσεως τῆς πόσον εὐγλώττου, πληροφοροῦμαι ὅτι ὁ Κ. ἦτο γνώστης τῶν διαθέσεων τῆς Ρωσσίας ἀπέναντι τῆς Ἑλλάδος

και ἐδυνάμωνε τὸ γόητρον και τὴν ἐπιρροὴν τῆς Ἀγγλικῆς πολιτικῆς. Καὶ αὐτὸς ὁ θαυμάσιος διπλωμάτης και ἀπολυταρχικὸς τὸ φρόνημα Μαίτερνιχ, γράφων πρὸς τὸν Ὑπουργὸν Δούδλεϋ ἀποφαίνεται ὅτι «ὁ Νικόλαος (ὁ Τσάρος) δὲν θέλει μὲν νὰ κατακτήσῃ τὴν Τουρκίαν ἀλλὰ και δὲν θέλει Ἑλλάδα ἐπιθεκτικὴν ζωῆς..... Ἡ Ρωσία θέλει Τουρκίαν ἀσθενεῖ και μὴ ἔχουσαν θέλησιν ἰδίαν, Ἑλλάδα μὴ δαμνηνὴν μέλλουσαν νὰ χρησιμεύτῃ ὡς πηγὴ ἐρίδων πρὸς τὴν Τουρκίαν.» Ὁ Μαίτερνιχ ὁμολογεῖ μὲ τὴν διπλωματικὴν και πολιτικὴν ἱκανότητα και διορατικότητα ποὺ εἶχεν μίαν ἀλήθειαν ὅχι μόνον διὰ τὴν τότε ἐποχὴν ἀλλὰ και διὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους. Ἄς ἴδωμεν τώρα τὰς πράξεις τοῦ Καποδιστρίου ὡς Κυβερνήτου.

Εὐθὺς ὡς πραξικοπηματικῶς ἀνέστειλεν τὸ δημοκρατικὸν Σύνταγμα τῆς Τριζόινος ἐφήρμοσε πολιτειακὸν οὐσστημα προσωπικῆς ἐξουσίας (regime personnel) δηλαδὴ μετεβλήθη εἰς Δικτάτορα. Ἄν και ὀπισχέθη διὰ τοῦ ὄπ' αὐτοῦ θεθέντος ὅρκου ὅτι θὰ κυβερνήσῃ κατὰ τὰς θεμελιώδεις πολιτειακὰς ἀρχὰς τῶν ἐθνικῶν Συνελεύσεων (Ἐπιδαύρου, Ἄργους, Τροιζήνος) οὐδόλως ἐτήρησεν τὴν ὀπισχασίαν του, τουναντίον δὲ ἐπολιτεύθη σατραπικῶς και ἀπολυταρχικῶς κατὰ τὰ ἐν Ρωσία κρατοῦντα. Τὸ «Πανελληνιον» τὸ ὅποσον ἱδρυσεν ἦτο Σῶμα συμβουλευτικὸν ἐξαρτώμενον ἀπὸ τὸν ἴδιον. Οἱ ἱστορικοὶ μας δικαιολογοῦν ἐντούτοις τὸν Καποδίστριον διὰ τὴν ἐγκαινισθῆσαν ἀπολυταρχικὴν του διοίκησιν διότι λέγουσιν ὅτι ὁ λαὸς—τῆς Πελοποννήσου μᾶλλον—εἶχε μοναρχικὰ φρονήματα, και δι' αὐτὸ ἐζήτησιν μάλιστα «Ἀθῆντην» και ἐρωτοῦσε «πότε θάλλθῃ ὁ ἀφέντης μας»; Αὐτὸ ἀληθεύει διὰ τὴν Πελοπόννησον κυρίως διότι ἡ μεσαιὴ γεωργικὴ τάξις και ὁ κατώτερος ἀκόμα λαὸς ἐξαρτώμενοι οἰκονομικῶς ἀπὸ τοὺς κοτσαμπάσηδες δὲν ἀπετέλουν ἰδιαίτεραν κοινωνικὴν τάξιν

με τοιαύτην οικονομικὴν βάσιν. Δὲν πρέπει ὁμως νὰ
 πέρνωμεν μόνον τὴν Πελοπόννησον ὡς βάλειν. Ἐπειτα
 αὐτὸς ὁ «κατώτερος» λαὸς τοῦ ἐζήτει αὐθὲν τὴν δὲν ἦτο
 ἡ κρατοῦσα, διοικοῦσα τάξις. Ἡ Κυβερνώσα τάξις διὰ τὴν
 ἄλλην Ἑλλάδα ἦσαν οἱ ἔμποροι, οἱ ναυτικοὶ (ἐφοπλισταὶ) οἱ
 κάτοχοι τῶν μέσων τῆς παραγωγῆς καὶ ἀνταλλαγῆς κατὰ τὴν
 ἐποχὴν ἐκείνην. Τὴν τάξιν ὁμοίως αὐτὴν ὁ Καποδίστριας τὴν
 ἐκτύπησεν πιστεύων ἴσως ὅτι μόνον ἓνας Τσάρος πρέπει νὰ
 ὑπάρχη καὶ νὰ διοικῆ. Ἀπὸ τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς
 ἀναλήψεως τῶν καθηκόντων του ἦλθεν εἰς σύγκρουσιν μὲ
 τοὺς Ἰσραίλους. Εἰς ἐπιτροπὴν Ἰσραίων εἶπε μὲ ἕφος τσαρ-
 ρικόν. «Τὸ μέλλον τῆς Ἑλλάδος δὲν ἐγκεῖται εἰς τὴν
 Ἰσραὴν ἀλλὰ τῆς Ἰσραὴς ἢ τύχη εἰς χεῖρας μου .... ὑπά-
 γετε καὶ ἀναμείνατε διαταγὰς». Ἔτσι ὁμίλησεν πρὸς
 τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς Ἰσραὴς ἢ ὅποια ὄχι μόνον εἶχεν
 προσφέρῃ μεγάλῃς ὑπηρεσίᾳς εἰς τὸν ἀγῶνα ἀλλὰ καὶ ἦτο ἡ
 περισσότερον προηγμένη εἰς ἀστικὴν συνείδησιν, ὡς ἀναφέρα-
 μεν εἰς προηγούμενον κεφάλαιον, λόγῳ τῆς μεγάλης πρὸ τῆς
 ἐπαναστάσεως οικονομικῆς τῆς ἀκμῆς. Ὑπὸ τὸ πρόσχημα
 νὰ παγιώσῃ τὴν δημοσίαν ἀσφάλειαν καὶ νὰ ἐμπεδώσῃ
 τὴν πειθαρχίαν καὶ τὸν ἀπόλυτον σεβασμὸν πρὸς τοὺς
 νόμους, ἔφερεν ξένους οἰκτινὲς καὶ ἀνέλαβον τὴν διοίκησιν
 τῶν σπουδαιοτέρων ὑπηρεσιῶν τοῦ Κράτους. Καὶ αὐτοὶ
 ἀκόμα οἱ κοτσαμπάσηδες ἐδυσασαρεστήθησαν διότι
 ὁ Καποδίστριας δὲν τοὺς ἐλάμβανεν ὀπ' ὄψιν καὶ οὐτε τοὺς
 ἐχρησιμοποιοῦν ἐφαρμόζων σύστημα ἀπολύτως συγκεν-
 τρωτικόν, καταργήσας τὴν καὶ ἐπὶ Τουρκοκρατίας
 ἰσχύσασαν ἀποκεντρωτικὴν (κοινοτικὴν) διοίκησιν. Ἐν τῷ
 μεταξὺ ὁμοίως τῆξανον καὶ αἱ μεταξὺ τῶν τριῶν Εὐρωπαϊ-
 κῶν Δυνάμεων ἀντιζηλῖαι ὡς πρὸς τὸ ἐλληνικὸν ζήτημα
 διότι τὰ συμφέροντά των ἦσαν ἀντίθετα. Ὁ ἀνταγωνισμὸς
 αὐτῶν τῶν τριῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων ἔλαβε τοιαύτην

μορφῆν ὥστε ἤρχισε νὰ ἐκδηλώνεται διὰ τῶν ἐμμέσων
 ραδιουργιῶν, πιέσεων καὶ ὑποσχέσεων εἰς τοὺς ἀρχηγοὺς
 τῶν τότε ἑλληνικῶν κομμάτων (φατριῶν). Ἐπὶ τῆς ἐπο-
 χῆς τοῦ Καποδιστρίου αἱ ἀλληλοσπαρασσόμεναι πολιτικά
 φατρίαι διαμορφώνονται εἰς κόμματα ἰδίαν ἕκαστον ἐξωτε-
 ρικὴν πολιτικὴν ἀκολουθοῦντα. (Γαλλικόν, Ρωσικόν, Ἀγ-
 γλικόν) Οἱ τότε ἀντιπρόσωποι ἐν Ἑλλάδι τῶν Δυνάμεων
 τούτων ἐξήσκουν μεγίστην πῆσιν ἐπὶ τῶν ἀρχηγῶν τῶν
 πολιτικῶν κομμάτων καὶ οἱ διάφοροι «φιλελληνικοὶ» σύλ-
 λογοὶ εἰς τὴν Εὐρώπην ἠργάζοντο διὰ τὴν εἰς παντὸς
 τρόπου οἰκονομικὴν ἐξάρτησιν τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὴν χώ-
 ραν των. Ἀρχηγοὶ τῶν τριῶν Κομμάτων ἦσαν ὁ
 Μαυροκορδατός τοῦ Ἀγγλικοῦ, ὁ Κωλέττης τοῦ Γαλλικοῦ
 καὶ ὁ Ἀνδρέας Μεταξᾶς μετὰ τοῦ Κολοκοτρώνη τοῦ Ρωσ-
 σικοῦ. Βλέπομεν ὅτι τὰ Νησιά προσεταιρίζονται τὴν
 Ἀγγλίαν (τοῦτο ἔχει μεγάλην σημασίαν διότι καὶ μέχρι
 σήμερον ἀκόμη ἡ ἀστικὴ τάξις τῆς Ἑλλάδος εἶνε ἐξάρτημα
 τῆς ἀγγλικῆς κεφαλαιοκρατίας, πάντοτε δὲ ὑπῆρξεν σύμ-
 μαχος καὶ ὄργανόν της) οἱ κοτσαμπάσηδες τῆς Πελοπον-
 νήσου τὴν μοναρχικὴν Ρωσσίαν καὶ ἡ Στερεὰ τὴν Γαλλίαν.

Αἱ δύο δυνάμεις Ἀγγλία καὶ Γαλλία εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς
 ἤσκησαν ἐχθρικὴν πρὸς τὸν Καποδιστριαν πολιτικὴν καὶ
 ἐνίσχυσαν διαφοροτρόπως τὴν κατ' αὐτοῦ ἀντιπολι-
 τευσιν. Ἡ Γαλλία ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς ἐξώσεως
 ἐκ Πελοποννήσου τῶν Αἰγυπτίων (1828) ἐστειλεν ὑπὸ τὸν
 στρατηγὸν Μαιζῶνα στρατὸν—τῇ συγκαταθέσει καὶ τῆς
 Ἀγγλίας—διὰ νὰ κρατῇ ὑποχείριον τὴν Ἑλλάδα καὶ μὴ
 ἀφίσῃ τὸν Καποδιστριαν νὰ γίνῃ ὄργανον τῆς Ρωσίας,
 ἡ ὁποία ἐκήρυξεν κατὰ τῆς Τουρκίας (Μάρτιος (1828) τὸν
 πόλεμον. Αὐτὸς ἦτο ὁ βαθύτερος καὶ πραγματικὸς λόγος
 τῆς ἐκστρατείας τοῦ Μαιζῶνος εἰς Πελοπόννησον καὶ ὄχι
 ἀποτέλεσμα φιλελληνισμοῦ. Ἡ Γαλλία διέβλεπεν ὅτι ἡ

Ρωσία θὰ ἐλάμβανεν ἐκ τοῦ πολέμου τῆς κατὰ τῆς Τουρκίας μεγάλα ὠφελήματα καὶ δεῖ ἠδύνατο νὰ χρησιμοποιοῦν καὶ τὴν Ἑλλάδα κατὰ τῆς Τουρκίας γεγονός τὸ ὅποιον ἀντετίθετο εἰς τὰ γαλλικὰ συμφέροντα ἐν τῇ Μεσογείῳ ¹⁾. Ἡ Ἀγγλία ἐκ τῶν ὑστέρων διαίδεν «κατακτητικὸς σκοποὺς εἰς τὴν ὀρθὴν «ἀπελευθερωτικὴν» ἐκστρατείαν τοῦ Μαιζῶνος» καὶ ἐθεώρησεν αὐτὴν ὡς ἀντίρροπον ἐνδεαχομένης ἐκ τοῦ ἀρξαμένου πολέμου προσαρτήσεως χωρῶν ὀθωμανικῶν παρὰ τὸν Δούναδιν εἰς τὸ Ρωσικὸν Κράτος ²⁾.

Κατὰ τὸ ὡς ἄνω χρονικὸν διάστημα ἡ Δυτικὴ καὶ Ἀνατολικὴ Ἑλλάς περιήρχοντο εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων. Μόνον οἱ ἀρχηγοὶ τῆς Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας ἀπέτύγχανον εἰς τὴν προσπάθειάν των νὰ ἐκπορθήσουν τὸ Τρίκκερι. Εἰς τοῦτο συνετέλεσε κυρίως ὁ Π α τ ρ ι ἄ ρ χ η ς Κ ω ν σ τ α ν τ ι ν ο ς ὁ ὅποιος ἐπροπαγάνδιζεν δραστηρίως τὴν ὑποταγὴν καὶ δι' ἀφορισμοῦ ἀπεθάρρυνε καὶ ἐφόδιζε τοὺς Ἑλληνας τῆς Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας ὡς ἐξεθέσαμεν καὶ ἄλλαχοῦ.

Ἡ Ἀγγλία φοβουμένη τὴν ὑπερίσχυσιν τῆς Ρωσίας εἰς τὸν Ρωσσοτουρκικὸν πόλεμον καὶ ἀντιπολιτευομένη τὸν Καποδίστριαν, ἐφοβεῖτο τὸ πολὺ μ ε γ ἄ λ ω μ α τῆς Ἑλλάδος καὶ εἶχεν ἀπαγορευτὴν τὴν πρὸς τὴν Στερεὰν ἐπέκτασιν τοῦ κινήματος. Ἀλλὰ παρὰ τὰς ἀντιρρήσεις τὰς

¹⁾ Ὁ Γάλλος πρωθυπουργὸς Βρέιλ κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 6/18 Μαΐου 1833 εἰσήλωσεν «Ἡ Γαλλικὴ Κυβέρνησις δὲν ἐδέξατο ἄνευ μεγάλης ἀνησυχίας πᾶσαι τὰς βονάρεις τῆς Ρωσίας διαχωρμένας εἰς τὰς βορείους ἐπὶ τῆς Τουρκίας. Δὲν ἐδέξατο δὲ προσέτι ἄνευ μεγάλης ἀνησυχίας τὸ ἐνδεαχόμενον, καθ' ὃ ἡ Πύλη ἠδύνατο νὰ παραδοῦθῃ διὰ μιᾶς καὶ μόνης μάχης. Ἐσκέφθη τότε νὰ ἀντισταθμίση (contabalancer) τὸν κίνδυνον τοῦτον ἀνεργοῦσα καὶ διὰ γαλλικοῦ στρατοῦ κατοχὴν τῆς Πελοποννήσου».

²⁾ Βλέπε καὶ Νεριώ «Ἱστορ. Ἀνατολ. Ζητήματος» ἐλλ. μετάφρασις 1900 κεφάλ. περὶ Ἑλλήν. Ἐπαγωγασίας.

ἀγγλικῆς ἀπὸ τοῦ Ἀρβρακικοῦ κόλπου μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Σπερχειοῦ ὀλοκλήρως ἢ Στερεὰ ἠλευθερώθη κατόπιν ἐπιτυχῶν ἀγώνων (1829). Παρὰ τὰς ἐπιτυχίας αὐτὰς τοῦ Καποδιστριαίου ἢ κατ' αὐτοῦ ἀντιπολίτευσις ἀπέκτα μεγάλας συμπαθείας παρὰ τῷ λαῷ. Ἐκτὸς τοῦ ἀπολυταρχικοῦ χαρακτήρος καὶ τῶν ἐκδηλωμένων μοναρχικῶν του ἀντιλήψεων, ὁ Καποδιστριαίος ἐδημιούργησεν ἕνα εἶδος Ἀ Ὑ λ ἦ ς παρ' αὐτῷ χορηγῶν τὰ ἀνώτερα ἀξιώματα εἰς τοὺς συγγενεῖς του. Ἡ ἀντιπολίτευσις τὸν ἐκατηγόρει ἐπὶ δ ε σ π ο τ ι σ μ ῶ. Ἐννοεῖται τὸ μόνον ἀξιόλογον προσὸν τῶν ἀδελφῶν καὶ ἄλλων συγγενῶν του ἦτο ὁ δ ε σ π ο τ ι σ μ ὁ ς. Ὁ ἀδελφὸς του μάλιστα Ἀδγουστίνος ἐδιωρίσθη χωρὶς νὰ εἶνε οὔτε καὶ στρατιώτης κἄν..... ἀρχιστρατήγος.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκαίνην ἤρχισεν καὶ δεινὸς ἀγὼν μεταξὺ αὐτοχθόνων καὶ ἑτεροχθόνων (προσφύγων). Ὁ Καποδιστριαίος ἐπικειμένων (1829) ἐκλογῶν διὰ τὴν Δ'. Ἐθνικὴν Συνέλευσιν ἠθέλησεν ὄχι βεβαίως ἐκ πνεύματος δ η μ ο κ ρ α τ ι κ ο ὦ ἀλλὰ ἐκ λόγων κομματικῆς ἐκμεταλλεύσεως ¹⁾ πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ καταπνίξῃ πᾶσαν φωνὴν ἀντιπολιτεύσεως, διότι ἐγνώριζεν ὅτι οἱ ἑτερόχθονες (πρόσφυγες) λόγῳ ψυχολογικῆς βίας θὰ ἐφήφιζαν τοὺς φίλους του, οἱ ὅποιοι ὑπέσχοντο ὡς ἐκ τῆς θέσεώς των τὴν ἀπελευθέρωσιν ὀλοκλήρως τοῦ τότε ὑποδοῦλου Ἑλληνισμοῦ, νὰ παραχωρήσῃ δικαιώματα ψήφου εἰς τοὺς ἑτερόχθονας. Ἦτο ἐπόμενον ἢ διὰ κομματικοὺς λόγους

¹⁾ Σχεδὸν θανάμειθα νὰ εἴπωμεν παρομοίᾳ περίπτωσις εἶνε καὶ ἡ τῆς τῶν ἐκλογικῶν δικαιωμάτων τῶν προσφύγων τῆς Μικρασιατικῆς καταστροφῆς (1922) εἰς τοὺς ὁποίους ἐχορηγήθησαν ἐκλογικὰ δικαιώματα καὶ δικαίως ἐπὶ τῆς Πλαστηρικῆς Κυβερνήσεως Γονατᾶ, ἀλλὰ ἐτροποποιήθησαν καὶ οἱ ἰσχύοντες ἐκλογικοὶ νόμοι διὰ νὰ ἀλλοιωθοῦν κατὰ τὰς ἐκλογὰς τῆς 16 Ἀπριλίου 1923 τὰ ἀποταλέσματα ὡς πρὸς τὸ φρόνημα τοῦ λαοῦ τῆς Παλαιᾶς Ἑλλάδος ἕπερ καὶ ἐγένετο.

ἔπειτα ὑπὸ τοῦ Καποδιστρια ὑπὲρ τῶν προσφύγων ἐκλογικὴ μεταρρύθμισις νὰ προκαλέσῃ διαμαρτυρίαν καὶ νὰ ἐνισχύσῃ τὸ μῖσος τῶν αὐτοχθόνων κατὰ τῶν τότε προσφύγων (ἑτεροχθόνων) ὑπὸ τῶν κοτσαμπάσηδων. Ἡ στάσις αὕτη ἢ φατριαστικὴ κατὰ τὰς ἐκλογὰς τοῦ Καποδιστριαίου ἠνάγκασε τὸν Σπ. Τρικούπη νὰ παραιτηθῇ τῆς θέσεώς του ἣν κατείχευ ὡς Γραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας διὰ «νὰ μὴ θεωρεῖται συνένοχος πράξεων ἐκνόμων.» Ἄλλη αὐθαίρετος καὶ ἐκδιαστικὴ πράξις τοῦ Καποδιστρια ἢ ὅποια ἐπέκνωσε τὸ κατ' αὐτοῦ μῖσος εἶνε καὶ ἡ ἐν παραμοναῖς ἐκλογῶν περιοδεία τῶν Κυβερνητικῶν ὑπαλλήλων πρὸς ψηφοθηρίαν καὶ ἐκδιασμόν ψηφοφόρων. Ὁ Σπ. Τρικούπης ὁ ὅποιος ἐν τῷ μεταξύ εἶχε δεχθῆ τὴν θέσιν τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν διεμαρτυρήθη διὰ τὴν ἀσκησιν βίας κατὰ τῶν ἐκλογέων καὶ παρητήθη ἐκ νέου. Ἡ ἐν Ἀργεὶ συνεληθοῦσα (πρὸ τῆς πλαστογραφίας καὶ βίας) Δη Συνέλευσις (Ἰούλιος 1929) μὲ ἐλαχίστας τροποποιήσεις ἐπεκύρωσεν τὰς ἐκνόμους πράξεις τοῦ Καποδιστριαίου.

Εἰς τὴν Ἐθνικοσυνέλευσιν αὐτὴν οἱ ἑτεροχθόνες, μισούμενοι ἐκ τοῦ λαοῦ ἐξ ἀφορμῆς τῆς διὰ κομματικῶν λόγων σκέψεως τοῦ Καποδιστριαίου νὰ χρηγηθῆσιν εἰς αὐτοὺς δικαιώματα ψήφου καὶ θεωρούμενοι ὡς ἀποδιομοπατοὶ ἀπότοδες προκρίτους καὶ κοτσαμπάσηδες τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδος οἱ ὅποιοι τρόπον τινα ἐθεώρουν φέουδόν των τὸ νέον Κράτος ἀξιοῦντες νὰ νέμονται αὐτοὶ τὰ πάντα, ὑπέβαλον τὴν κατωτέρω ἀναφορὰν :

Ἀντιγράφομεν αὐτοῦσίαν τὴν ἀναφορὰν αὐτὴν διότι ἐκθέτει μίαν κατάστασιν σχεδὸν ὁμοίαν τῆς τῶν προσφύγων τῆς σημερινῆς ἐποχῆς (περίοδος 1922-1924). Καὶ τότε ὅπως καὶ τώρα οὐδεμίαν ἐλαμβάνετο ὑπὲρ αὐτῶν πρόνοια πραγματικῆς ἀνακουφισεῶς των ὑπὸ τῶν κρατούντων

καὶ λύσεως τοῦ προσφυγικοῦ ζητήματος κατὰ τρόπον ὀριστικὸν καὶ ριζικόν.

«Πρὸς τὴν Σεβαστὴν δρμήγουρον τῶν πληρεξουσίων τῆς Ἑλλάδος, τῶν συγκροτούμετων τὴν Δ' Ἐθνικὴν Συνέλευσιν.»

Ἐνώπιον τῶν ἀπεσταλμένων τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, ἐνώπιον τῶν ἀνδρῶν, τοὺς ὁποίους τὸ Ἔθνος ἐτίμησε μὲ τὴν ἐκλογὴν, καὶ εἰς τὴν φρόνησιν των ἐνεπίστευσε τὰ πολυτιμότερα συμφέροντά του, ἀναφερόμεθα οἱ Ἕλληνες, κάτοικοί ποτε τῆς Θράκης καὶ Βιθυνίας, ἤδη δὲ διατρίβοντες εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπικράτειαν.

«Ἀναφερόμεθα, ἐπεριδόμενοι ἔνθεν μὲν εἰς τὸ Σύνταγμα τῆς ἐν Τροίξει Συνελεύσεως, τὸ διαλαμβάνον, ὅτι «Ἕλληνες εἶνε ὅσοι ἄπὸ τούτων ὑπὸ τὸν Ὀθωμανικὸν ζυγὸν πιστεύοντες εἰς Χριστόν, ἦλθαν καὶ θὰ ἔλθουν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπικράτειαν διὰ νὰ συναγωνισθοῦν ἢ νὰ κατοικήσουν εἰς αὐτήν»· ἔνθεν δὲ εἰς τοὺς πολιτικεῖς ἀγῶνας τοὺς ὁποίους ἠγωνίσθημεν ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας καὶ τῶν ὁποίων ἔνδοξα δείγματα πολλοὶ ἐξ' ἡμῶν εἰσέτι φέρουν εἰς τὰ σώματά των. Καὶ καθυποβάλλοντες ὑπ' ὄψιν αὐτῶν τὰ δικαιώματά μας, ζητοῦμεν γῆν νὰ κατοικήσωμεν, ὡς κέλεται καὶ τέκνα μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς μητρὸς, τῆς ἀναγεννωμένης Ἑλλάδος· ζητοῦμεν τόπον πρόσφορον διὰ νὰ κτίσωμεν στέγην καὶ νὰ σκευάσωμεν ὑπ' αὐτήν τὰ κεκμηκότα μέλη μας· ζητοῦμεν χώραν ἀρόσιμον διὰ νὰ θρέψωμεν, καλλιεργοῦντες αὐτήν, τὴν παινώσας οἰκογενείας μας.

«Ἡ ἀπηνῆς τυραννία, ὑπὸ τῆς ὁποίας τὸ βῆρος στενάζει ἀκόμη ἡ γῆ τῆς γεννήσεώς μας, ἀφοῦ διό τὴν Ἑλληνικὴν ἐπατάσσει μᾶς ἀφήρησσε τὰ κτήματα καὶ τὴν περιουσίαν μας, ἀφοῦ διὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν ἐθέρισε τὰ φίλτατα τῶν καρδιῶν μας ἀντικείμενα, πολλοὺς μὲν ἐξ ἡμῶν ἐβίωσε νὰ σώσωμεν ριψοκινδύνως τὴν ὑπαρξίν μας, γυμνοὶ καὶ ἠπορημένοι· οἱ πλείστοι δέ, ἅμα ἐνηχηθεντες τὴν φωνὴν τῆς κοινῆς Πατρίδος, ἐτρέξομεν εἰς τὸ στάδιον, ἀφειδήσαντες καὶ χρημάτων καὶ σωμάτων ὑπὲρ τῆς κοινῆς ἐλευθερίας.

«Εὐρισκόμενοι ὁμῶς εἰς τοὺς κόλπους τῶν ἐλευθέρων Χρι-

«Ελλήνων, τῶν ἀδελφῶν καὶ ὁμογενῶν μας, ἀναπνέοντες τὸς ζωογόνους αὖρας τῆς ἐλευθερίας, ἀπολαύοντες τὰ ἀγαθὰ, ὅσα ὑπόσχεται ἡ εὐτομία εἰς τὰ πεπολιτισμένα Ἔθνη, ἐλπίζομεν τὰ λησμονήσομεν, εἰ δυνατόν, τὰ παρελθόντα δεινὰ μας, καὶ ἀναπνεύομενοι ὑπὸ τὴν σκιάν τῆς πατρικῆς Κυβερνήσεώς μας, ποίηται ὠφελούντες αὐτήν καὶ ἀνταφελοῦμενοι, νὰ διηγούμεθα, πολλοὶ ἤδη, εἰς τὰ τέκνα μας τὰ ἄθλα, τὰ ὅποια ἐσημείωσαν τὸς ἡμέρας τῆς πολυεδύου νεότητός μας.

«Πλὴν, ὄχι διεσπαρμένοι καὶ ἀνέστιοι, ὄχι ἀλλῆται καὶ φοβεροὶ, ζῶντες βίον θητικὸν καὶ ἀφιλότιμον· ἄλλ' ἐπιδεικνόμενοι ἂν αὐτῷ καὶ τὴν ἐστίαν καὶ τὸν ἀγρὸν καὶ τὴν πόλιν μας καὶ τ' ἀστικά καὶ πολιτικά μας δίκαια, ὡς ἀμοιβὰς δικαίας πρὸς ἡμᾶς τῆς ἰσονομουμένης Ἑλλάδος. Διότι, πῶς ἄλλως θέλομεν δευηθῆ νὰ ἐμπνεύσωμεν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν τέκνων μας τὴν ἀπαιτουμένην φιλοτιμίαν καὶ νὰ ὑψώσωμεν τὸ φρόνημα αὐτῶν; Ἡ μήπως ἡ λέξις ξένος δὲν θέλει σβύνει, ἄρα γε, εἰς τὴν καρδίαν τῶν κάθε γενναίου αἰσθημα, καὶ ἀποπνίγει τῆς ἀρετῆς τὰ σπέρματα; καὶ ἡ λέξις πατρίς, τὸ ἐλατήριον τοῦτο τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας, τί ἄλλο θέλει καταστήσει εἰς τὰ στόματά των, εἰμὴ φθόγγος κενῆς καὶ ἀσήμαντος;

«Ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις συμπεριέλαβεν ἐξ ἀρχῆς ὅλους τοὺς ὑπὸ τὴν Τουρκικὴν δυναστείαν Χριστιανοὺς Ἑλληνας, καὶ αἱ σφαγαὶ τοῦ Βεζαντίου, τῶν Κυδωνιῶν τῆς Θράκης ὅλης ἐν γένει, ἀπέδειξαν εἰς τὰ χριστιανικὰ ἔθνη τῶν δύο ἡμισφαιρίων, ὅτι καὶ ἡ Τουρκικὴ τυραννία ἦτο γενικῶς καὶ παντοῦ ἀφόρητος ἡ ἐπανάστασις δὲν ἦτο ἔργον καὶ σκοπὸς μιᾶς μόνον ἐπαρχίας. Ποῖος, λοιπόν, εἰς τὸ ἐξῆς θέλει ἀμφισβητήσῃ περὶ τῶν δικαιωμάτων μας, τὰ ὅποια καὶ αὐτὸς ὁ τύραννός μας ἀνωμολόγησε σφάζων καὶ διώκων τοὺς ἀδελφοὺς μας, ὄχι δι' ἄλλην βέβαια αἰτίαν, ἀλλὰ διότι ἦσαν καὶ εἶνε Ἑλληνας;

«Τὰ δικαιώματά μας ταῦτα ἐλπίζομεν, ὅτι θέλομεν ἀπολαύσει, ὄχι μόνον καθὸ δίκαιον νὰ τὰ λάβωμεν, ἀλλὰ καὶ καθὸ τοιοῦτον εἶνε οὐσιαστικῶς συμφέρον εἰς τὴν Ἑλλάδα.

«Ἡ Ἑλλάς, ἐξ ἀρχῆς λειψανδροῦσα, διὰ τὴν τυραννίαν,

ἀνάστατος ἔπειτα γενομένη διὰ τὴν ἐπανάστασιν. καὶ καταστά-
θεισα σχεδὸν ἔρημος, καὶ ἐρειπίων σωφός, ἔχει χρεῖαν μεγίστην
κατοίκων. Καεὶς τόπος δὲν εὐτυχεῖ χωρὶς τὴν γεωργίαν, ἐμ-
πόριον καὶ βιομηχανίαν, καὶ αὐτὰ δὲν εἶνε δυνατόν νὰ υπάρ-
ξουν χωρὶς κατοίκους. Ἄναι ἄρα ἀποίκων ἑτεροθνήων, ἑτεροθρή-
σκων καὶ ἑτερογλώσσων, δὲν εἶν' ἀσυγκρίτως συμφερότερον νὰ
κατοικηθοῦν τόσα ἀκατοίκητα μέρη τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ ὁμογενεῖς,
ὁμοθρήσκους καὶ ὁμογλώσσους, ὅταν αὐτοὶ μάλιστα ἔπαθον τὰ
πάνθεινα διὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν, ὅταν αὐτοὶ δὲν ἔπαυ-
σαν ἐκθύμως ἀγωνιζόμενοι ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας :

« Δι' αὐτούς, ὦ Σεβαστὴ ὀμήγουρις, τοὺς λόγους, κηρύττομεν
σήμερον ἐνώπιον ἡμῶν, ὅτι δὲν ἀνεχόμεθα πλέον νὰ εἶμεθα ἀπε-
σπασμένοι ἀπὸ τὴν ὀλομέλειαν τῶν λοιπῶν ἀδελφῶν μας, τῶν
ἐλευθέρων Ἑλλήνων νὰ θεωροῦμεθα ξένοι καὶ μέτοικοι εἰς τὴν
γῆν αὐτὴν, ὑπὲρ τῆς ὁποίας ἐπάθομεν καὶ τὴν ὁποίαν πολλοὶ ἐξ
ἡμῶν ἔβρισαν μὲ τὸ σῖμα των. Ἀπὸ τοιαύτης ἀναντιρρήτους
ἀρχῆς κοιτούμενοι, ἀπαιτοῦμεν δικαίως, τοῦ Ἑλλήνος πολίτου
τὰ δίκαια τὸ ἀπαιτούμεν, καὶ δὲν ἀμφιβάλλομεν, ὅτι θέλομεν
τ' ἀπολαύσει πεπεισμένοι εἰς τὸ δίκαιον αὐτὸ τῆς αἰτήσεώς μας,
εἰς τὸ ἀποδεικνυμένων ὀφελίμων εἰς τὴν κοινὴν Πατρίδα καὶ
εἰς τὴν φρόνησιν καὶ φιλοπατρίαν, ἣ ὁποία σὰς χαρακτηρίζει
καὶ τῆς ὁποίας ἐκ προσομιῶν ἐδώκατε δείγματα ἐναργῆ εἰς τὸ
Ἑλληνικὸν Ἔθνος.

« Ταῦτα καθυποβάλλοντας, ὦ ἀνδρες, εἰς τὴν ἐπίκρισίν σας,
εἶμεθα πεπεισμένοι, ὅτι, Ἑλληνες πρὸς Ἑλλήνος καὶ Χριστιαν-
νοὶ πρὸς Χριστιανούς ἀποτεινόμενοι, ὄχι μόνον θέλομεν εὖρει
ἀποδοχὴν καὶ ἐπικύρωσιν τῶν αἰτήσεών μας, ἀλλ' ὅτι οἱ ἀντι-
πρόσωποι τοῦ ἐνδόξου Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, σύμφωνα μὲ τὸ
πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ὑπηγόρευσε τὸ ἐν Τροιζήνι Σύνταγμα, θέλουν
φιλοειρητῆ ἢ ν' ἀποδείξουν εἰς ὅλον τὸν κόσμον, ὅτι εἰς τὴν
ἐλευθέραν Ἑλλάδα ἡ ἀρετὴ δὲν μένει ἀβρόβητος, ὅτι τὸ φιλο-
δίκαιον καὶ τῶν τρόπων ἣ ἡμερότης χαρακτηρίζει ἐκπαλαί τὸν
Ἑλληνα καὶ ὅτι ὅλοι οἱ Ἑλληνες θεωροῦνται ἴσοι καὶ ἀπο-
λατοῦν τὰ αὐτὰ δικαιώματα.

Ἐν Ἀργεὶ τῇ 24 Ἰουλίου 1828.

Τὴν ἀναφορὴν ταύτην τῶν Ἑρακο-Βιθυνῶν, λαβὼν καὶ ὁ Κυβερνήτης Ι. Α. Καποδίστριας, ἀπηύθυνε πρὸς τὴν Συνέλευσιν τὸ ἑξῆς διάγγελμα :

«Συνιστῶμεν εἰς τὴν εὐνοϊκὴν σας διάθεσιν, Κύριοι, τὰς ὁποίας καθυποβάλλου εἰς τὴν δικαιοσύνην τοῦ Ἔθνους. Τοῦτο ποιοῦντες, ἐκπληροῦμεν τὸ χρέος μας.

Ἐν Ἀργεὶ τῇ 2 Ἀυγούστου 1829.

Ὁ Κυβερνήτης
Ι. Α. ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ

Ὁ Γραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας
Ν. ΣΗΗΔΙΑΔΗΣ»

Καὶ ἐπηκολούθησεν :

«Ἡ ἐπὶ τῶν ἀναφορῶν Ἐπιτροπὴ τῆς Συνελεύσεως γνωμοδοτεῖ :

«Κρινομένης καὶ δικαίας καὶ ἐπιωφελοῦς τῆς αἰτήσεώς των, νὰ διευθυνθῇ πρὸς τὴν Κυβέρνησιν· ἵνα, λαβοῦσα ὑπ' ὄψιν τὰς περὶ τοιοῦτων ἀποφάσεων τῶν παρεθουσῶν Συνελεύσεων, ἐνεργήσῃ καὶ περὶ αὐτῶν ὅ,τι καὶ περὶ τῶν ἄλλων».

Ἐν Ἀργεὶ τῇ 4 Ἀυγούστου 1829

Ἡ Ἐπιτροπὴ

Γ. Λέλης, Χριστόδουλος Οἰκονομίδης, Ἀναστάσιος
Αναγ. Λοιδ., Γεώργιος Α. Γρηγοράκης,
Π. Δ. Δημητρακόπουλος.»

Τὸ ζήτημα ὅμως τῶν ἑτεροχθόνων (προσφύγων) ἔμεινεν ἄλυτον καὶ ἔλαβε μεγάλας διαστάσεις κατὰ τὰς συζητήσεις τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως τοῦ 1843—1844. Οἱ ὀπλαρχηγοὶ καὶ οἱ κοτσαμπάσηδες ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἠγείλοντο ν' ἀναγνωρισθοῦν ἴσα δικαιώματα εἰς τοὺς ἐκ τῆς ὀποδοῦλου Ἑλλάδος πρόσφυγας (ἑτερόχθονας) καὶ ἠξίουσαν νὰ ἀπαγορευθῇ διὰ συνταγματικῆς διατάξεως τὸ δικαίωμα τῆς π ο λ ι τ ο γ ρ α φ ῆ σ ε ὡ ς των καθὼς καὶ ὁ εἰς δημοσίας θέσεις διορισμὸς των. Ἐναντίον τῆς ἀνελευθέρου αὐτῆς προτάσεως τῶν κοτσαμπάσηδων ἀντετάχθησαν οἱ ἀρχηγοὶ τῆς

άστικής τάξεως, με επικεφαλής τὸν Σπυρ. Τρικούπην καὶ Ἀλέξ. Μαυροκορδάτον. Τὴν πρότασιν αὐτὴν τῶν κοτσαμπά-
 σιδων περὶ ἀποκλεισμοῦ τῶν ἑτεροχθόνων ἀπὸ τῆς δημοσίας
 ὑπηρεσίας ἐνίσχυε διὰ παντὸς μέσου ἐκ τῶν παρασκηνίων ὁ
 ἀντιπρόσωπος τῆς Τσαρικής Ρωσίας. Ἡ πρόθεσις τῆς
 ρωσικῆς πολιτικῆς ἀπέδλεπεν εἰς δύο τινα. Πρῶτον νὰ
 προκαλέσῃ νέας διαιρέσεις καὶ σπαραγμοὺς μεταξὺ τῶν δύο
 ἀνταγωνιζομένων τάξεων (φρουδαρχῶν καὶ ἀστῶν) καὶ νὰ
 ἀδυνατίσῃ ἔτσι τὴν ἐπικρατήσασαν καὶ πάλιν ἀστικὴν
 τάξιν (1844) ἐκπροσωποῦσαν τὸ φιλελεύθερον ἀστικὸν πνεῦμα
 καὶ δεύτερον νὰ προκαλέσῃ τὸ μῖσος τῶν ὀ π ο θ ο ὄ λ ω ν
 εἰσέτι Ἑλλήνων κατὰ τῶν ἑ λ ε υ θ έ ρ ω ν διὰ νὰ τὸ ἐκ-
 μεταλλεῦθῃ ὑπὲρ αὐτῆς καὶ νὰ στρέψῃ τοὺς ὑποδοῦλους
 Ἑλληνας πρὸς τὴν Ρωσίαν ὡς Δύναμιν ἀγωνιζομένην
 δῆθεν διὰ τὴν ἀπελευθέρωσίν των.

Ἡ ἐν Ἀργεῖ Δ. Ἐθνοσυνέλευσις ἔδωκε ἀκόμη πλείστα
 δσα δικαιώματα εἰς τὸν Καποδίστριαν καὶ συνεπῶς ηὔξη-
 σεν τὴν ἀπολυταρχικὴν αὐτοῦ δύναμιν καὶ τὸν ὤθησε νὰ
 φέρεται ἀκόμη περιφρονητικώτερα πρὸς τοὺς «ἀρχηγούς»
 τοῦ ἄγθωνος καὶ νὰ ἐκδηλώσῃ κατὰ τῶν Νησιωτῶν
 ποῦ ἀντιπροσώπευον τὸν φ ι λ ε λ ε υ θ ε ρ ι σ μ ὸ ν διὰ
 σειρᾶς ἀπολυταρχικῶν ἐνεργειῶν τὸ κατ' αὐτῶν μῖσος του.
 Ὁ μόνος ἀντικειμενικὸς σκοπὸς τῶν πράξεων τούτων τοῦ
 Καποδιστρίου ἀπέναντι τῶν Νησιωτῶν καὶ κυρίως τῶν
 Ἰδραίων ἦτο νὰ ταπεινώσῃ τοὺς Νησιώτας καὶ κυρίως
 νὰ καταπνίξῃ τὸ εἰς τῆς νήσους ἐπικρατοῦν φ ι λ ε λ ε ὄ -
 θ ε ρ ο ν πνεῦμα. Ἐνόμισεν δὲ εἶτι ἐὰν ἀπέναντι τῶν
 νησιωτῶν ἐφαρμώσῃ πολιτικὴν οἰκονομικοῦ ἀποκλεισμοῦ
 θὰ παρέλκεν τελείως τὰς τότε ἰσχυρὰς κοινότητας τῶν
 Νήσων.

Ὁ Καποδίστριας ἐξ ὧν ἐξεβέταμεν ἀνωτέρω παρε-
 γνώριζε τελείως τὴν ἐκ τῆς ἐπαναστάσεως καὶ τοῦ ἀπο-

κρίσεως τῆς χώρας δημιουργηθεῖσαν δυσχερῆ οἰκονομικὴν κατάστασιν. Τὴν οἰκονομικὴν κρίσιν, ποὺ ἐπηκολούθησε, τὴν ἐξελάμβανεν ὡς κατὰ ἀνεξάρτητον ἀπὸ τὰς νέας κοινωνικοοικονομικὰς συνθήκας ποὺ ἦσαν τὸ μοιραῖον ἀποτέλεσμα αἱματηροῦ καὶ μακροῦ ἐξαντλητικοῦ πολέμου (1821—1829). Ἐφαντάζετο ὅτι ἐφαρμόζων συγκεντρωτικὸν ἀπολυταρχικὸν σύστημα διοικήσεως θὰ κατόρθωνε νὰ ἐπαναφέρει τὴν διασαλευθεῖσαν τάξιν εἰς τὴν ὕπαιθρον χώραν, καθὼς καὶ τὴν προτέραν οἰκονομικὴν ζωὴν εἰς τὸν τόπον. Ὁ Καποδίστριας τοιαῦτα φρονῶν ἦτο ἔξω τόπου καὶ χρόνου ἐντελῶς δὲ ἀπροσανατόλιστος καὶ πρὸς τοὺς στοιχειώδεις ἀκόμη κανόνας τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης. Ἡ ὑπερπήδησις τῆς τότε μεγάλης εἰς ἔκτασιν οἰκονομικῆς κρίσεως, κρίσεως ἣ ὅποια ἦτο μοιραῖον καὶ ἀναπόφευκτον ἀποτέλεσμα τῶν πολέμων, δὲν ἦτο ἔργον εὐκολόν καὶ κατορθωτόν. Μετὰ τὸ σταμάτημα τῆς παραγωγῆς ἕνεκα ἀφ' ἑνὸς τῆς ἐπιδόσεως τῶν μεγαλυτέρων παραγωγικῶν δυνάμεων τοῦ τόπου εἰς τὰ πολεμικὰ ἔργα καὶ ἔπειτα ἀπὸ τῶσας καταστροφὰς ποὺ ἐπέφερον αἱ πολεμικαὶ ἐπιχειρήσεις καὶ ἐχθρικαὶ ἐπιδρομαὶ καὶ ἀφ' ἑτέρου λόγῳ τῆς χρησιμοποιοῦσας μάλιστα τοῦ ἐμπορικοῦ στόλου δι' ἔργα πολεμικὰ δὲν ἦτο δυνατόν παρὰ νὰ ἐπέλθῃ ὀξυτάτη οἰκονομικὴ κρίσις¹⁾ τὴν ὅποیان ὁμοῦς ὁ Καποδίστριας ἀπέδιδεν εἰς

¹⁾ Καὶ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῆς Μεγάλης Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως ἐσημειώθη ἐσωτερικὴ οἰκονομικὴ κρίσις ὀξυτάτη, ἣ ὅποια ἐπροκάλεσε τῶσας ταραχὰς κλπ. Ἐπίσης καὶ κατὰ τὴν πρώτην φάσιν τῆς Ρωσικῆς Κοινωνικῆς Ἐπαναστάσεως (1917—1921) καὶ εἰς τὴν Ρωσίαν ἐσημειώθη ὀξυτάτη οἰκονομικὴ κρίσις τὴν ὅποیان κατόρθωσε νὰ ὑπερπηδήσῃ τὸ ρωσσικὸν προλεταριάτον κατόπιν ἀφαντάστων θεωσιῶν ἐδηγούμενον ἀπὸ τὴν μεγάλην καὶ φωτεινὴν διάνοικαν τοῦ Λένιν. Ἄλλὰ καὶ εἰς τὰ ἄλλα Κράτη ἣ μετὰπολεμικὴ περίοδος (1918—1924) εἶνε περίοδος κρίσεως οἰκονομικῆς ἀνυπερβλήτου, περίοδος κρίσεως ἐπαναστατικῆς (καταστροφικῆς).

τὰ πρόσωπα, εἰς τὴν κακὴν θέλησιν τῶν Ὑδραίων, τῶν Κοτσαμπάσιβων, κκπετανέων κλπ.

Καὶ ἀντὶ τὴν ἀντιμετωπίσθη τὴν κρίσιν αὐτὴν ὡς φαινόμενον οἰκονομικὸν ἐνόμισαν ὅτι ἀντιμετωπίζει πρόσωπα, τοὺς «κακομαθημένους» βωμιούς, οἱ ὅποιοι δὲν ἤθελαν νὰ δουλεύσουν. Ἐφραντάσθη δὲ μετὰ τὸν βούρδουλαν ἠδύνατο νὰ διορθώτῃ μίαν οἰκτρὰν ἀπὸ πάσης ἀπόψεως, ἀλλὰ καὶ ἀναπόφευκτον εἰς παρομοίας περιστάσεις κατάστασιν. Ἀπὸ τὰς οὐτοπιστικὰς αὐτὰς, ἀλλὰ καὶ ἀπολυταρχικὰς εἰς τὸ βάθος σκέψεις καὶ ἀντιλήψεις, ἦλθεν εἰς ἀντίθεσιν μετὰ τὴν μεγάλην πλειοψηφίαν τοῦ λαοῦ, ἰδίως ὁμοῦ μετὰ τοὺς Νησιώτας καὶ τοὺς Μανιάτας.

Οἱ Νησιῶται καὶ κυρίως οἱ Ὑδραῖοι φιλευθερίζοντες καὶ συνειθισμένοι εἰς τὸ κοινοτικὸν ἀποκεντρωτικὸν σύστημα ἦτο ἐπόμενονον τὸν ἀπολυταρχικὸν συγκεντρωτισμὸν τοῦ Καποδιστρίου νὰ μὴ τὸν ἀνεχθοῦν καὶ νὰ γίνουν οἱ ἀσπονδότεροι ἐχθροὶ του. Δι' αὐτὸ ἡ Ὑδρα ἐχρησίμευσεν ὡς κέντρον τῶν κατ' αὐτοῦ συνωμοσιῶν. Εἰς τὴν Ὑδραν εἶχον συγκεντρωθῆ ὅλα τὰ δημοκρατίζοντα (οἱ πολιτικοὶ ἀρχηγοὶ τῆς ἀστικῆς τάξεως), στοιχεῖα ἀντιπολιτευόμενα μετὰ σφοδρότητα γλώσσης καὶ μετὰ δημοσιογραφικοῦς ἀγῶνας τολμηροῦς καὶ ἀδιαλλάκτους τὸν Καποδιστριαν. Οἱ Μανιάται ἐπίσης ἔχοντες νὰ ἐπιδείξουν μεγάλης θυσίας κατὰ τὸν Ἀγῶνα καὶ ζήσαντες ὑπὸ ἀνεξίτητον ἡγεμονίαν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας συνειθισμένοι δὲ οἱ ἀρχηγοὶ των εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ οἰκονομικὴν ἀτυδοσίαν ἦτο φυσικὸν ἐγωϊστικῶς νὰ ἐκλαμβάνουν τὴν «ἀπελευθέρωσιν» τῆς Ἑλλάδος, ὡς ἔργον ἀποκλειστικῶς ἰδικόν των ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου νὰ θεωροῦν τὴν ἀνεξαρτησίαν ὅτι συνεπάγεται κατάστασιν πολιτικὴν καὶ διοικητικὴν εὐρισκομένην μετὰ ἀναρχίας καὶ ἀσυδοσίας. Δι' αὐτὸ δὲν ἠνέχθησαν

τὸ φερέλογοικὸν σύστημα τοῦ Καποδιστρίου ἀλλὰ τοὺναντίον κατερχόμενοι εἰς τὴν Μασσηνίαν «ἀπηλευθέρωναν» τὰ δημόσια ταμεία ἀπὸ τὸ βάρος τῶν . . . ἐντὸς αὐτῶν χρημάτων ! Ὁ Καποδίστριας ὄφειλε βεβαίως νὰ πηδύξῃ τὸν κοτσαμπασηδισμόν αὐτὸν τῶν Μανιατῶν καὶ κυρίως τῶν ἀρχηγῶν τῶν. Ὁφείλεν ἑμὸς νὰ σταθμίσῃ καλῶς τὰ μέσα τὰ ὁποῖα θὰ ἔθετεν εἰς ἐφαρμογὴν. Ἐν τούτοις εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν μέσων αὐτῶν ἀπέτυχεν οἰκτρῶς λόγῳ τοῦ ἀπολυταρχικοῦ χαρακτήρος του. Ἐνόμισεν ὅτι ἐὰν μεταχειρίζετο βίαν θὰ κατόρθωνε νὰ μεταβάλλῃ ἕξεις καὶ συνηθείας διαμορφωθείσας ἀπὸ τὸ περιβάλλον καὶ ἐντὸς χρονικοῦ διαστήματος μεγαλειτέρου τοῦ αἵωνος. Ἦτο ἐπιβεδλημένον βεβαίως νὰ τηρήσῃ αὐστηρὰν πολιτικὴν ἀπέναντι τῶν Μανιατῶν ἀλλ' ὄχι καὶ ἄκαμπτον. Ἐπρεπεν ὁ ἴδιος νὰ προσαρμοσθῇ πρὸς τὸ περιβάλλον του, νὰ τὸ ἀναλύσῃ, νὰ τὸ ἐξηγήσῃ καὶ νὰ κάμῃ ἀνάλογον πολιτικὴν σ τ ρ ο φ ῆ ν. Ὁφείλεν ἄλλάξῃ μέθοδον πολιτικῆς τακτικῆς δηλαδὴ διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ὑποταγὴν καὶ συμμόρφωσιν τῶν Μανιατῶν πρὸς τοὺς νόμους καὶ τὴν φορολογικὴν πολιτικὴν τοῦ Κράτους ¹⁾ ἔπρεπε, νὰ μὴ ἔλθῃ ἀ ν τ ι μ ἔ τ ω π ο ς μ ἔ τ ο υ ς

¹⁾ Ἀκριβῶς εἰς παρόμοιας περιστάσεις φαίνονται ποιοί εἶναι οἱ μεγάλοι πολιτικοί. Παρόμοιον σχεδὸν φαινόμενον ἐπαρουσιάσθη εἰς τὴν Ρωσίαν μετὰ τὴν Ἐπανάστασιν (1917). Οἱ χωρικοὶ οἱ ἔποιοι συνεμύχησαν μὲ τοὺς ἐργάτας διὰ τὸ γκρέμισμα τοῦ Τσάρου, ἤρχισαν νὰ δυσφοροῦν μὲ τὴν οἰκονομικὴν πολιτικὴν τῶν Κομμουνιστῶν καὶ ἀκόμη νὰ ἐκδηλώνουσι καὶ τάσεις ἐξουδερώσεως ἀφ' ἑνός, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ σαμποτάρουν τὸ νέον καθεστῶς μὴ καλλιεργοῦντες τὰ χωράφιά των. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ τῆς κ ρ ε ῖ σ ῖ μ ο υ καρπῆς τῆς Κομμουνιστικῆς Ἐπανάστασεως ἐπιστοποιήθη ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Λενίν. Δικαιωθάνομενος πρὸς ἡλόνετο νὰ δδηγήσῃ ἡ παθητικὴ ἀντίδρασις τῶν χωρικῶν ἐφήρυσεν ἀμέσως ν ἄ σ ῶ ν σύστημα οἰκονομικῆς πολιτικῆς τὴν ΝΕΠ παρὰ τὰς πολλὰς ἀντιρρήσεις τῶν δημοκρατικῶν του. Ἡ νέα οἰκονομικὴ πολιτικὴ (ΝΕΠ) ἔφερεν εἰς διαστήμα δύο ἐτῶν τεράστια ἀποτελέσματα. Οἱ χωρικοὶ τῆς Ρωσίας

Μανιάτας, εξευτελίζων και προσβάλλων τους αρχηγούς των Μαυρομιχαλέους, αλλά να επιδιώξη τόν βαθμιαίον αὐτῶν προσανατολισμὸν πρὸς τὴν νέαν κατάστασιν. Ἐπίσης και ἀπέναντι τῶν Ὑδραίων δὲν ἔπρεπε νὰ τηρήσῃ τὴν ἰδίαν αὐτάρχεικὴν πολιτικὴν, πολιτικὴν ἀσυμβίβαστον πρὸς τὸ τότε περιβάλλον και τὰς τότε οικονομικὰς συνθήκας τῶν Νησιῶν. Ἐνφ ἔδλεπεν εἶ τιὰ Νησιὰ ποὺ ἤχημαζον οικονομικῶς πρὶν τῆς Ἐπαναστάσεως ἐμαστιζοντο ἀπὸ τὴν ἀνεργίαν, διὰ τοὺς λόγους ποὺ ἀναφέραμεν ἀνωτέρω, δὲν ἔλαθεν τὰ ἀνάλογα οικονομικὰ μέτρα ἐφαρμόζων βεαλιστικὴν πολιτικὴν, ἀλλὰ ἐπεζήτη διὰ τῆς ὤμης βίας νὰ... ἐξουδετερώτῃ τὴν πείναν και τὴν ἀνεργίαν τῶν Νησιωτῶν¹⁾. Πρὸ τῆς πραγμα-

τώρα εἶνε οἱ καλλύταροι συνεργάται και σύμμαχοι τῶν κομμουνιστῶν εἰς τὴν πολιτικὴν και οικονομικὴν ἀναδιοργάνωσιν τῆς Ρωσσίας. Πολλοὶ δημοσιογράφοι και πολιτικάντηδες ἐκατηγόρησαν και ἠρωναύθησαν τὸν Λένιν εἰτι κἀμει..... ἀδαρίας. Τὸ γεγονός εἰμως εἶνε εἰτι παρ' ὄλας τὰς..... ἀδαρίας!! τὸ κομμουνιστικὸν καθεστὼς στερεοποιεῖται εἰς τὴν Ρωσσίαν. Ἡ πολιτικὴ τοῦ Λένιν δύνάται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὴν «τακτικὴν» ἐνὸς Στρατηγοῦ. Ἰποχωρεῖ διὰ νὰ θώσῃ τὴν μάχην, εἰταν θὰ θαλήσῃ αὐτός. Ἡ ὑποχώρησις δὲν εἶνε ἤττι εἰς παρομοίαις περιστάσεις. Εἶνε ὁ πρόλογος μεγάλης νίκης. Ὁ Ναπολέων ἐπροχώρησε πρὸς τὴν Ρωσσίαν ἀλλοτε και ἐπέβληεν εἰς τὴν καμμένην Μόσχαν, ἀλλ' ἔφυγεν ὅπως γνωρίζομεν, ὄχι νικητῆς ἀλλὰ κατεστραμμένου. Ὁ Καμὴλ ὑποχώρησαν ἀπὸ τὸ Ἑσκί-Σεχέρ (1921) πρὸς τὴν Ἄγκυραν και τὰ στρατεύματα τὰ ἑλληνικὰ τοῦ στρατηλάτου Κομισσιντίνου ἐφθασαν ἀπ' ἔξω ἀπὸ τὴν Ἄγκυραν ἀλλὰ τὸν Αὐγούστον τοῦ 1922 ἐπέστησαν τὴν καταστροφὴν και τὴν ἤττιαν ποὺ γνωρίζομεν μαζὶ με τὴν τραγηδίαν τοῦ Μικρασιατικοῦ πληθυσμοῦ. Ἡ πολιτικὴ—τὸ τονίζομεν καρίως διὰ τοὺς Ἑλληνας διανοουμένους—δὲν εἶνε μία ἀφρηρημένη ἐπιστήμη ἡ ἐποία κινεῖται μέσα εἰς ἀλλεθρικούς τύπους ὅτε εἰ κ τ ὦ ν π ρ ο τ ἔ ρ ω ν νὰ διαγράφεται ἡ πορεία εἰς τὰς λεπτομερείαις αὐτῶν ἢ ἐκείνων τῶν πολιτικῶν πράξεων και ἐλιγμῶν.

¹⁾ Πρὸ τῆς μεγάλης ἀνεργίας ποὺ ἐμῆστιζε τὰ Νησιὰ λόγω τοῦ ἀποκλεισμοῦ των με τὸ ἐξωτερικόν πολλοὶ ναυτικοὶ (ναυτεργάται)

τια ὅπως καὶ τῆς οἰκονομικῆς ἀνάγκης ὄφειλε νὰ δε-
 χθῆ τὴν ἀπευθείας πρὸς τοὺς Ἰθραίλους γενομένην πρότα-
 σιν τῶν Ἀντιπρέσβειων τῶν τριῶν Δυνάμεων περὶ χορη-
 γήσεως τοῦ δικαιώματος εἰς τὸν νησιωτικὸν ἐμπορικὸν
 στόλον νὰ ταξειδεύῃ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν μὲ τὰς σημαίας
 τῶν Δυνάμεων τούτων. Ἡ πρότασις αὕτη βεβαίως ἐνε-
 πνεύσθη ἀπὸ ἄλλα ἐλατήρια καὶ κυρίως εἶχεν ἀντιπολιτευ-
 τικὸν χαρακτήρα κατὰ τοῦ Καποδιστρίου, αὐτὸς ὅμως ὡς
 Κυβερνήτης, ἔπρεπεν νὰ ἐνεργήσῃ καταλλήλως διὰ νὰ
 ἐκμεταλλευθῆ τὴν προσφορὰν αὐτὴν ἢ ὅποια ἔλυε τὸ
 ζήτημα τῆς μεγάλης ἀνεργίας τῶν Νήσων καὶ ἐν μέρει
 ἔλυε καὶ τὸ ζήτημα τῆς οἰκονομικῆς κρίσεως τοῦ διήρ-
 χετο ὅλη ἢ χῶρα, λόγῳ τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῆς. Ἀντὶ τῆς
 πολιτικῆς αὐτῆς τῆς ἐπιβαλλομένης ἀπὸ αὐτὸ τὸ συμφέρον
 τοῦ τόπου—ἐξυπηρετικῆς καὶ γενικώτερον ἄλλωστε τοῦ
 ἀγῶνος—ὁ Καποδιστριας ἐπολιτεύθη ὅπως ἀντιθέτως. Ἐκοι-
 νοποίησεν ἐγκύκλιον διὰ τῆς ὁποίας ἐξέφραζε τὴν ἐλπίδα
 ὅτι κανεὶς Ἕλλην ναυτικὸς δὲν θὰ ἐδέχετο νὰ ταξειδεύσῃ
 μὲ ξένην σημαίαν. Ἡ ἀκαμψία αὕτη τοῦ Καποδιστρίου
 καὶ ἡ ἔλλειψις διορατικότητος πολιτικῆς ἐπέφερε τὸ
 οἰκονομικὸν ἀδιέξοδον τῆς χῶρας καὶ ἐνίσχυσε τὴν
 κατ' αὐτοῦ ἀντιπολίτευσιν ἢ ὅποια ἔλαβεν πλέον εἰς
 τὴν ἰ) Ἰθραν καὶ Μάνην συνωμοτικὸν κατ' αὐτοῦ

ἀδιαφοροῦντας πρὸς τὰς ἐκκλήσεις τοῦ Κ. μετέβησαν εἰς τὴν Κων)λίαν
 καὶ ἐργάζοντο εἰς τοὺς Τουρκικοὺς Ναυστάθμους.

ἰ) Ἰθραῖοι ὡς ἐξάγεται ἐκ κατασχεθεισῶν τότε ἐπιστολῶν ἔγρα-
 φον πρὸς τοὺς πολιτικοὺς ἀρχηγοὺς τῆς Ἡλείας καὶ Ἀρκαδίας «Τὴ
 ἐλευθερία εἶνε αὕτη, ἀδελφοί μου, ἀφοῦ μᾶς ἀναγκάζουεν νὰ πλη-
 ρώνομε περισστέρους φόρους ἀπ' ἐκείνους—ποὺ ζητού-
 σαν οἱ Τούρκοι κα' ἀφοῦ καθήκαμε τόσα χρόνια στὸ ντυφέκι καὶ
 διώξαμε τοὺς Τούρκους νὰ μὴ μπεροῦμε νὰ πέρουμε τὰ γτή-
 ματὰ τους. Διόξαμε τὸν ἔναν τούρανον καὶ μᾶς κυρίψεν ὁ Ἄλλος»
 (ὁ Καποδιστριας). Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη καὶ ὑπάρχουν πολλαὶ τοιοῦτου

χαρακτήρα. Είς τήν κατά τοῦ Καποδιστρίου ἀντιπολιτευσιν ἀνεμίχθησαν καί οἱ Ἀντιπρέσβεις τῶν δύο Δυνάμεων Γαλλίας καί Ἀγγλίας κατά τρόπον αἰσχρὸν μάλιστα. Ἡ Γαλλία καί ἡ Ἀγγλία διαδλέπουσαι εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Καποδιστρίου τὸν «ῥῶσσον ἀνθύπατον» ἐξεμεταλλεύθησαν τήν κατά τοῦ Καποδιστρίου πολεμικὴν τῆς ἀντιπολιτεύσεως ἐνισχύσαντες αὐτὴν ἠθικῶς καί ὀλικῶς¹⁾.

Αἱ συνομηθικά κατὰ τοῦ Καποδιστρίου ὀργανώσεις ὑπὸ τὰς συνθήκας αὐτὰς ἦτο ἐπόμενον νὰ λάβουν μεγάλας διαστάσεις καί νὰ καταλήξουν εἰς τὴν ἀπόφασιν τῆς δολοφονίας του. Τὴν δολοφονίαν ἀνέλαβον νὰ ἐκτελέσουν οἱ Γεώργ. Μαυρομιχάλης καί Κωνσταντ. Μαυρομιχάλης οἱ ὅποιοι ἔτρεφον καί ἄσπονδον μίσος κατ' αὐτοῦ διὰ τὸν ἐξευτελισμὸν τῆς οἰκογενείας των ὃν ὑπέστησαν διὰ τῆς συλλήψεως καί προφυλακίσεως τοῦ Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη.

Ἡ δολοφονία ἐπραγματοποιήθη εἰς τὸ Ναύπλιον ἔξωθεν τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος ἡμέραν Κυριακὴν (9/8) ὀβρίου 1831).

Ἄς ἴδωμεν τώρα τί φρονοῦν οἱ σύγχρονοι τοῦ Καποδιστρίου ξένοι συγγραφεῖς οἱ ὅποιοι ἐπισκεφθέντες εἰς τὴν Ἑλλάδα ὅπως ὁ Ρῶς, ὁ Τιέρς, ὁ Φίλνελ εἶναι αὐτόπται

περιχομένου εἶναι πολὺ ἀγλωττος καί ἐκδηλωτικὴ τῆς τότε ἐπικρατούσης ψυχολογίας καί πρὸ παντὸς ἐξωτερικαῦτι τὸν ρόλον ποὺ παίζουσι οἱ ὀλισθητικοὶ ὄροι εἰς τὴν ἐκτρέφωσιν τῶν πολιτικῶν ἰδεῶν καί ἀντιλήψεων.

¹⁾ Βλ. π. λ. αυτομερείας τῆς σκηνθαλῶδους στάσεως τῶν Γάλλων καί Ἀγγλων καί τῆς ἀναμείξεως εἰς τὰ ἐσωτερικά τῆς χώρας κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην περίοδον, εἰς Καρολίδην. «Ἱστορία τοῦ Ἑλλην. ἔθνους» τομ. Α. σελ. 220-250, καί Γ. Ἀπρέα «Πολιτ. Ἱστορία νεωτέρας Ἑλλάδος» σελ. 88-101 τομ. Α. Σπ. Τρικοῦπη: Ἱστορία Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασεως τομ. Α. καί Ν. Δραγοῦμη. Ἀναμνήσεις.

μάρτυρες τῶν τότε γεγονότων. ¹⁾ Ὁ γερμανὸς καθηγητῆς Τιέρς κατηγορεῖ τὸν Καποδίστριαν ὅτι ἐμμέσως κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1831 συνετέλεσε νὰ ἀποτόχουν αἱ διαπραγματεύσεις μὲ τοὺς Τούρκους ἀναφορικῶς μὲ τὴν παράδουσι τῶν Ἀθηνῶν εἰς τοὺς Ἑλληνας. Κατὰ τὴν ὥς ἄνω ἐποχὴν ὁ Κ. εἶχεν μεταβῆ διὰ θαλάσσης εἰς Ἀθήνας ἀλλὰ δὲν ἠθέλησε ἢ μᾶλλον δὲν προσεπάθησε νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὸς μετὰ τοῦ Χατζη Ἰσμαήλ μπιέ διαπραγματεύσεις. Ὁ Τιέρς δίδει τὴν ἐξήγησιν διὰ τὴν ἀπροθυμίαν αὐτῆν τοῦ Κ. ὅτι εἰς τὸ γεγονὸς ἀπεστρέφετο ἀφ' ἑνὸς τὴν πρωτεύουσαν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, τὴν ἀρχαίαν ἐστίαν τῶν δημοκρατικῶν ἰδεῶν καὶ διότι ἀφ' ἑτέρου, ἤθελε νὰ παραμείνουν ὅσον τὸ δυνατόν μικρὰ τὰ σύνορα τοῦ ἐλευθέρου Κράτους διὰ νὰ παραμείνῃ αὐτὸς ὡς ἰσόβιος Κυβερνήτης ἐπαιδὴ κανεὶς πρίγκηψ δὲν θὰ ἐδέχετο νὰ γίνῃ βασιλεὺς ἐνὸς τόσο μικροσκοπικοῦ κρατιδίου.

²⁾ Ἡ ἀποδιδομένη πρόθεσις εἰς τὸν Κ. εἶναι αὐτόχρημα προδοτικὴ πράξις. ³⁾ Οἱ ἱστορικοὶ οἱ ἰδιῶί μας καὶ ἰδίως

¹⁾ Διὰ νὰ βοηθῆ ὁ ἀναγνώστης νὰ ἀντιληφθῆ τὸ σύνολον τῶν πράξεων τοῦ Καποδίστρια καὶ νὰ κρίνῃ τὴν πολιτείαν του πρέπει ν' ἀναφέρωμεν ὅτι εἰς τὴν Ἰδίαν τὸ κέντρον τῆς σφοδρᾶς κατὰ τοῦ Κ. ἀντιπολιτευτικῆς εἶχον συγκαταρῶθῆ αἱ ἐπιφανέστεροι ἀρχηγοὶ τοῦ ἀγῶνος καὶ ἰδίῳι φιλελευθεροὶ, (Κουντουριώτης, Μιαούλης, Μαυροκορδάτος, Σπ. Τρικυόπης, ὁ θεολόγος Θ. Φαρμακίδης, ὁ νομομαθὴς Α. Πολυζωίδης). Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Ἄδαμ. Κοραΐς ἐν Γαλλίᾳ ἦτο πολέμιος τοῦ Καποδίστρια. Ἐπίσης καὶ ὁ ποιητὴς Ἀλεξ. Σούτσος τὴν πολιτικὴν βολοφονίαν τοῦ Καποδίστρια ἐξύμνησε ὡς ἑξῆς :

Μιμητὴς Ἀρμεδίου καὶ Ἀριστογείτονος
Σκέπασε Μαυρομυχάλη τὸ σπαθί σου μὲ μυρσίνες
Τὸν προδότην τῆς πατρίδος κτύπα...
Κτύπα καὶ γυναιὸς πύθονε καθὼς ἐκείνος.

²⁾ Καὶ ἄλλη ὁμοίως φέρεται κατηγορεῖται ἀποδίδεται ὑπὸ τῶν συγχρόνων τοῦ εἰς τὸν Κ. ὅτι δηλαδή ἐκ τῆς ἀδικρορίας του δὲν ἀπηλευθερώθη τότε ἡ Σάμος καὶ ἡ Κρήτη.

οί νεώτεροι, θαυμάσται τοῦ Καποδιστρίου, δὲν κατορθώ-
νουν νὰ τὸν ὑπερασπίσουν παρ' ὅλας τὰς σοφιστείας
ποῦ ἐπικαλοῦνται καὶ τὴν κενὴν φρασεολογίαν. Ὁ Π.
Καρολίδης περιπίπτει εἰς ἀντιφάσεις καὶ πολάκις καταντᾷ
ἢ ἐπιχειρηματολογία τοῦ ξεκάρφωτη καὶ χωρὶς νόημα. Ὁ
ἴδιος δὲ ἀνομολογεῖ ὅτι ὁ Τιέρς καθὼς καὶ ὁ Γερβίνοσ καὶ ὁ
Ρῶς¹⁾ δὲν εἶνε «μισέλληγες» ἀλλὰ εἰς τὰ πλείστα σημεῖα
τῆς ἱστορικῆς τῶν ἀφηγήσεως εἶνε ἀκριβεῖς καὶ πιστοί.

Ὁ Τιέρς ἐν συνεχείᾳ τῶν ἀνωτέρω καὶ πρὸς ἐπίρρω-
σιν αὐτῶν γράφει «τὴν ἐπαύριον τῆς διακοπῆς τῶν μετὰ
τοῦ Χατζῆ Ἰσμαήλ μπέη διαπραγματεύσεων (ἐν Ἀθήναις
1831) ὁ Καποδ. μετέβη «incognito» εἰς τὴν Ἀκρόπολιν
καὶ ἐπιστρέψας ἐκήρυξεν ὅτι εἶδεν ἐκεῖ μόνον σωρὸν πε-
τρῶν συνήθων καὶ ὅτι μόνον φαντασία ἀνθρώπων ἐξημ-
μένων (exaltès) ἠδύνατο νὰ ἀποδώσῃ σπουδαιότητά τινα
εἰς τὰ πράγματα ἐκεῖνα»²⁾. Ὁ Ρῶς ἐπίσης γράφει κατὰ
πιστὴν ἀπόδοσιν τῶν εἰς αὐτὸν λεχθέντων ὑπὸ τοῦ τότε λο-
γίου Πιττάκι, ὅτι ὁ Κ. εἰς αἰτήσιν τοῦ Πιττάκι νὰ τὸν διω-
ρίσῃ εἰς κάποιαν δημοσίαν θέσιν ἀπήντησεν «Ζητεῖτε θέσιν
δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ δοθῇ ὑμῖν αὕτη..... Σέρετε ἀγγλικά»³⁾.
Καλῶς λοιπὸν θὰ πράξῃτε ν' ἀκολουθῆτε τοὺς ἐρχομένους
εἰς τὴν Ἑλλάδα Ἄγγλους καὶ νὰ ἀκούητε τί φρονοῦ-
σιν οὗτοι περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι καταστάσεως καὶ τῆς Κυ-

¹⁾ Τὰς κρίσεις καὶ γνώμας τῶν ἱστορικῶν αὐτῶν παραλαμβάνω
αὐτοσείας ἀπὸ μεταφράσιν τοῦ Π. Καρολίδη. «Σύγχρονος Ἱστορία
κλπ. τόμ. α. σελίς 225—240.

²⁾ Ὁ Καρολίδης ἰσχυρίζεται ὅτι ὁ Τιέρς ἐν προκειμένῳ πλανᾷται
ὥστε τοὺς λόγους αὐτοὺς φέρεται εἰπὼν ὁ Μουστοξύδης ὁ ὅποιος ἦτο
φίλος καὶ εὐνοούμενος τοῦ Κ. διαυθοντῆς δὲ τοῦ Μουσείου καὶ γνω-
στὸς ὡς ἱστοριοδίφης.

³⁾ Ἡ φράσις αὕτη δεικνύει τὴν περιφρόνησιν τοῦ Κ. πρὸς τὰ
γράμματα καὶ τὴν φιλολογίαν καὶ ἐμπαιγμὸν πρὸς ἕναν διανοούμενον
τὸ ὅποιον ἔκριναν ἰκινὸν μόνον διὰ κατέσκοπον οἴ.

δευτερεύουσας αὐτῆς. Ἐπειτα ἀκούω ἔτι ὅμεις ἐννοεῖτε τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν, ἀγαπᾶτε τὰ ἀρχαῖα καὶ περὶ τὰ τοιαῦτα ἀσχολεῖσθε. Ταῦτα εἶνε ἰδέαι πεπλανημέναι ἃς πρέπει νὰ ἐγκαταλείπητε..... αὐτοὶ (οἱ ἀρχαῖοι) ἦσαν ἀκατάστατοι κεφαλαί.....» Καὶ ὁ Ross ἐξακολουθεῖ «ὁσάκις τις ἐκ τῶν περιστοιχιζόντων τὸν Κυβερνήτην ἐν τῇ ἀπερισκαφίᾳ αὐτοῦ προῦφερε τὸ ὄνομα τῶν Ἀθηναίων, παρατηροῦντο εὐθὺς σπασμῶδεις μορφασμοὶ ἐπὶ τοῦ προσώπου του» καὶ διὰ τὸν Μουστ-ξυῦδην προσθέτει : «Ἐρρέτωσαν οἱ Τούρκοι εἰς τὸν Διάβολον, διότι κατέλιπον ἔτι ἐν Ἀθήναις λίθον ἐπὶ λίθου, ἂν τοῦτο μὴ ἐποίουν δὲν θὰ ἦτο πλέον τις ἠναγκασμένος νὰ ἀκούῃ περὶ ἀρχαίων ἀναμνήσεων (ὁ Διάβολος νὰ πάρῃ τοὺς Τούρκους πρὸ δὲν ἐχάλασαν αὐτὰ τὰ ἀρχαῖα ¹⁾).

¹⁾ Δὲν εἶνε ἀνεξήγητος ἡ ἀποστροφή αὐτὴ τοῦ Καποδιστριακοῦ πρὸς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα. Πολλοὶ ἐκ τῶν ὑποστηρικτῶν τοῦ πονηρότατου προσπαθοῦν νὰ ἐξηγήσουν τὸ πρὸς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα μῖσος τοῦ ὄψ...ἐκδηλώων πρακτικὸς πνεύματος διότι λέγουσιν ὁ Κ. δὲν ἦτο προγονόπληκτος. Ἡ ἀλήθεια ὅμως εἶναι ἡ ἐξῆς. Πρῶτον ὁ Καποδιστριακὸς δὲν εἶχε γενικωτέραν φιλοσοφικὴν καὶ ἐγκυκλοπαιδικὴν μόρφωσιν. Δὲν αἰσθάνετο συνεπῶς τὸ κάλλος τῶν ἀρχαίων μνημείων καὶ ἦτο ξένος πρὸς τὸν ἀρχαῖον πολιτισμόν. Δεύτερον ἀνατραφεὶς εἰς τὴν Αὐλήν τῶν Τούρων ἐτρέφη μὲ μοναρχικὰς ἀντιλήψεις καὶ ἰδέας τὰς ὁποίας πάντοτε ἐξιδήλωσε. Λόγῳ δὲ τοῦ συσχηματοῦ τῶν τότε γαλλικῶν δημοκρατικῶν ἰδεῶν πρὸς τὰς Ἑλληνικὰς Δημοκρατίας τῆς ἀρχαιότητος καὶ τῆς ἐκδηλουμένης ὑπὸ τῶν φιλολογοῦντων καὶ ὑπαδῶν τῶν δημοκρατικῶν ἰδεῶν ἀγάπης καὶ λατρείας πρὸς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα ἐμίσησεν ὡς πρότην ἐστίν τὸν Δημοκρατικὸν πνεύματος. Τὸ ὅτι δὲ ὑπῆρξε φανατικὸς ἀντιδημοκράτης μέχρι τῶν τελευταίων τοῦ στυγμῶν ἀποδαικνύεται ἀπὸ τὰς πράξεις τοῦ Γράφων εἰς τὸν ἐν Παρισίοις διαμένοντα πρίγκηπα Σουτσοῦ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς στάσεως τῶν Ἰσραηλίων λέγει «τὰ ὄργανά των (τῶν ἐχθρῶν του) εἶναι οἱ προύχοντες οἱ ἀπιθυμοῦντες καὶ ἐπὶ τουρκοκρατίας νὰ ἄγωσι καὶ νὰ φέρουσι τὰς ἐπαρχίας καὶ νὰ αἰνίσαι εἰσα-

Και ὁ Ρῶς ἐξακολουθεῖ τοὺς χαρακτηρισμοὺς τοῦ διὰ τὸν Καποδίστριαν: «ἦτο τύραννος φαυλότερος τοῦ Σουλτάνου μοι ἔλεγον ἄνδρες μὲ λευκὰς τρίχας, διὰ τοῦ θανάτου τοῦ ἢ Ἑλλάς ἠλευθερώθη ἀπὸ δουλείας.... Οἱ τοῦ ἀγῶνος (Ἰσραῖται) μοι ἔλεγον πρὸς τὸν Ρῶ.) ὅτι πρὸ τοῦ Καποδιστρίου ἡ νῆσος δὲν ἐγνώριζε κατὰ σκοπον. Ὁ Κ. διεσπάθησε τὰ χρήματα τὰ ἔθνικα, τὰς χρηματικὰς συνδρομὰς (δάνεια) τῆς Εὐρώπης, ἵνα καταστήσει ὠμίους τοὺς Ἕλληνας καὶ εἰργάσθη πρὸς διαφθορὰν τοῦ λαοῦ ἐκείνου, ὃν κακλήμενος ἦτο ν' ἀνυψώσῃ ἠθικῶς. Ὁ Κ. ἐγνώριζεν τὴν ἀκλόνητον, ἀγνήν πρὸς τὴν ἑλευθερίαν ἀγάπην τῶν Ἰσραῖλων καὶ διὰ τοῦτο ἐμίσει αὐτοὺς καὶ ἐζήτησε ἐκ παντὸς τρόπου νὰ σβύσῃ τὴν εὐφραν τοῦ ἐναντίον αὐτῶν μίσους». Καὶ ὁ Γερβίνος ἀσχολούμενος μὲ τὰ ἐν Ἑλλάδι συμβάντα κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Κ. κρίνει αὐτὸν ὡς ἐξῆς «ὁ ἀνὴρ οὗτος (ὁ Καποδίστριας), οὗ ὁ ἰδιωτικὸς βίος ἦν ἀμεμπτος καὶ ὁ χαρακτήρ γλυκὺς καὶ πρᾶτος, εἶχε λάβει παρὰ τῆς φύσεως ἐξαιρετοὺς ὀρμὰς, ἀλλ' ἡ διαφθορὰ τοῦ κόσμου ἐκείνου πρὸς ὃν εἶχε ἐξοικειωθῆ ἔν τῇ νεότητι του, (ἐννοεῖ τὴν ρωσικὴν τσαρικὴν Αὐλήν) εἶχε διαφθείρει καὶ αὐτὸν ἐμπνέων ἅμα εἰς αὐτὸν (τὸν Κ.) περιφρόνησιν πρὸς τοὺς

γοντας παρ' ἡμῖν τὰς μυστικὰς ἐταιρίας ἐκ Γαλλίας καὶ Γερμανίας (ἐννοεῖ τοὺς δημοκρατικοὺς)». Ἰκανοθυμιζομεν δὲ διὰ ὅλοι οἱ Φίλοι εἶχαν δημοκρατικὰς ἰδέας. Οἱ μετὰ τοῦ Ρήγγα Φεραίου συλλεγθέντες ἐν Αὐστρία Δημ. Νικολίθης διδάκτωρ ἱατρικῆς καὶ Π. Ἑρμανουῖλ ἐθῆλωσαν εἰς τὴν αὐστριακὴν ἀνάκρισιν τὰ ἐξῆς, ὁ μὲν πρῶτος Νικολίτης ὅτι «εἶνα ὑπὲρ τοῦ Γαλλικοῦ πολιτεύματος ἐπειδὴ εἶχε τοῦτο μεγάλην ὁμοιότητα πρὸς τὸ πολιτεῖμα τῆς Ἑλλάδος» ὁ δὲ Π. Ἑρμανουῖλ δὲ «ἐπὶ Ἑλλην γινωρίζων τὴν ἱστορίαν του διατίθεται εὐμνητῶς ὑπὲρ τοῦ νῦν δημοκρατικοῦ ἐν Γαλλίᾳ πολιτεύματος καθόσον τοῦτο εἶνα εἰλημμένον ἐκ τῶν νόμων τοῦ Σόλωνος».

ρουσιάζοιτο εἰς τὸν Κ. ζήτησα βοήθειαν ὁ Καποδίστριας ἀπάντησε «Δὲν ἔχεις ἀνάγκην τῆς βοηθείας μου, εἶσαι νέα καὶ ὠραία· δύνασαι νὰ εὖρης πόρον ζωῆς». Ἡ ἀπάντησις αὐτῆ εἶνε ἀρκετὰ εὐγλωττος διὰ τὴν δεσποτικὴν καὶ ἀγέρωχον ψυχὴν τοῦ Καποδιστρίου. Ὁ Τίερος συμπληρώνων τὰ ὅσα ἀναφέρει περὶ τῆς περιφρονήσεως τοῦ Καποδιστρίου πρὸς τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα τῆς Ἀκροπόλεως ποῦ ἀναφέραμεν, προσθέτει ὅτι ἦτο ἐχθρὸς τῆς «εὐρωπαϊκῆς παιδεύσεως» καὶ δὲν ἐπέτρεπε νὰ διδάσκηται εἰς τὰ σχολεῖα ὁ Πλάτων καὶ ἰδίᾳ ὁ διάλογος τοῦ Γοργίου. Ὁ Τίερος ἀναφέρει ἀκόμη ἐξ ἰδίας του ἀντιλήψεως ὅτι διευθυντὴς τῆς εἰς Τίρυνθα Γεωργικῆς Σχολῆς διορίσθη ὑπὸ τοῦ Κ. ὁ «αἰμοδόρος καὶ αἰσχροὺς Βάϊος» ὁ πατέρας τῆς Βασιλικῆς, συζύγου τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, χωρὶς νὰ ἔχη καὶ ἐλαχίστην γνῶσιν τῆς γεωργικῆς οἰκονομίας. Ἐπίσης ὅτι «ὁ Δημ. Ὑψηλάντης κατὰ τὴν τελευταίαν ἐκστρατείαν του εἰς Ἀνατολ. Ἑλλάδα συνέλαβε ἕναν παπᾶν ἀποδειγμένον κατὰ σκοπὸν τῶν τούρκων τὸν ὅποιον ὅμως δὲν ἐτουφέκισεν ἐνώπιον τοῦ στρατεύματος ἀπὸ σεβασμὸν πρὸς τὴν θρησκείαν, ἀλλὰ τὸν ἐστειλεν διὰ τὰ περαιτέρω εἰς τὸν Καποδίστριαν, οὗτος ὅμως ὅχι μόνον δὲν τὸν ἐτουφέκισε ἀλλὰ τὸν ἐκράτησεν ὡς ἰδικὸν του κατὰ σκοπὸν καὶ τὸν . . . ἐπρότεινε μάλιστα διὰ τὴν θέσιν τοῦ Μητροπολίτου Ἀθηνῶν». Καὶ προσθέτει ὁ Τίερος ἀπὸ πληροφορίας τῶν τότε ἐλλήνων ὅς συνέλαξεν ὁ ἴδιος κατὰ τὴν περιοδίαν του εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ ἐξῆς: «παρὰ τῶν διδασκάλων ἀπητοῦντο πληροφορίες περὶ τῶν πολιτικῶν φρονημάτων τῶν μαθητῶν καὶ παρὰ τῶν μαθητῶν περὶ τῶν πολιτικῶν φρονημάτων τῶν γονέων των . . . οὐδέποτε, οὐδ' ὑπὸ τοῦς Τούρκους τοιαύτη τις μάστιξ εἶχε καταθλίψει τὴν Ἑλλάδα». Ἐπίσης καὶ ὁ Ἀγγλος ἱστορικὸς τῶν χρόνων τῆς Ἐπαναστάσεως Φίλνελ χαρακτηρίζει μὲ αὐ-

αυτῶν ἐκφράσεις τὸν Καποδίστριαν καὶ τὴν διοίκησίν του. Ἡ Ἑλλὰς διεφθάρη ὑπὸ τῆς τυραννίας τοῦ Καποδιστρίου παντελῶς, παντελῶς δὲ ἐξηχρειώθη ἕνεκα τοῦ φόνου αὐτοῦ, ... τὸ τοῦ Καποδιστρίου ὄνομα ἔμεινεν ἐπὶ τινα χρόνον ἐπωδὸς κομματικῆ, ἀλλ' ὁ χρόνος ἐδείχθη ἐκδικητῆς ὑπέρμαχος τῆς ἀληθείας. Ἐὰ προτερήματα αὐτοῦ καὶ αἱ ἰδιωτικά αὐτοῦ ἄρεταί τυγχάνουσιν τοῦ προσήκοντος ἐπαίνου· ἀλλὰ τὰ προτερήματα ταῦτα μεθ' ὅλης τῆς τοῦ ἀνδρὸς σοφιστείας καὶ ἐντέχνων λογισμῶν καὶ ψευδῶν προσχημάτων δὲν ἤρκεσαν ἵνα καλυφθῶσι τὰ κακὰ τὰ ἐπενεχθέντα εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπὶ τοῦ φαύλου συστήματος τῆς Κυβερνήσεώς του.»

Παρομοίως κρίσεις ἐκφέρει καὶ ὁ Μένδελσον Βαρδόλδου καθὼς, καὶ ὅλοι οἱ ξένοι σύγχρονοι τοῦ Καποδιστρίου ἱστορικοὶ καὶ συγγραφεῖς. Ὁ ἰδιώκός μας Σπ. Τρικούπης ὁ διατελέσας ἐπὶ Καποδιστρίου ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν καὶ Γενικὸς Γραμματεὺς εἰς τὴν «Ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως» τομ. Δ. σελ. 275 γράφει «Μεγαλυνθεὶς ὁ Καποδίστριας εἰς τὴν αὐλήν τῆς Ρωσσίας ἐθεωρεῖτο ὄχι μόνον φίλος ἀλλὰ καὶ θιασώτης τῆς Ρωσικῆς πολιτικῆς ἐν Ἑλλάδι. Εἰς μάτην καθ' ἣν ὄραν ἐκλήθη εἰς τὴν Κυβέρνησιν τοῦ τόπου τούτου παρητήθη πάσης συντάξεως ρωσικῆς καὶ ἀπελύθη παντὸς δεσμοῦ ρωσικοῦ· οὐδεὶς . . .

Ἄλλ' ἡ μαύρωσαν τὴν λαμπερὰν ταύτην εἰκόνα τινὲς κηλίδες· ἡγάπα νὰ περιαιτολογῆ, νὰ ἐπαίρηται καὶ νὰ ὀλιγορῆ τοὺς ἀνδρας τοῦ ἀγῶνος· καὶ τὸ ἀπρεπέστερον πάντων τοὺς ἐχλεύαζεν εἰς ἐπήκοον αὐτῶν . . . ἀμέτοχος τοῦ ἀγῶνος, ἀλλὰ καρπούμενος τὰς πρώτας τιμὰς ἤθελε νὰ καταβιδάζῃ τὴν δόξαν αὐτοῦ, ἵνα μὴ φαίνεται . . . . Ὅ,τι δὲ δίκαιον ἦτο ν' ἀποδώσῃ τις κυρίως εἰς τὰς εὐτυχεῖς πολιτικὰς περιστάσεις, καθ' ἃς ἐκλήθη εἰς τὴν κυ-

εργησιν τοῦ τόπου, τὸ ἀπέδιδεν αὐταρέσκως εἰς μόντην τὴν ἱκανότητα καὶ ὀπὸ ληψίν του . . . . . καὶ ὅτι δὲν θὰ ἠτύχει ὁ τόπος ἂν δὲν ἤρχοντο ἄνθρωποι ἐξωθεν νὰ τὸν κυβερνήσωσιν, ἂν δὲν τῷ ἐδίδατο πάσα ἐξουσία τοῦ δεσμεῖν καὶ λύειν καὶ ἂν δὲν παρήρχετο ἡ γενεὰ τῶν ἀγωνιστῶν· φιλογενεῖς δὲ καὶ φιλαλευθέρους (sic) ἀρχὰς πρεσβεύων, ἤθελε νὰ κυβερνᾷ δεσποτικῶς τοὺς ὁμογενεῖς του»¹⁾.

Αὐταὶ εἶνε αἱ κρίσεις τῶν συγχρόνων τοῦ Καποδιστρίου ἱστορικῶν, κρίσεις αὐστηραὶ ἀλλὰ καὶ δίκαιοι καὶ ἀμερόληπτοι. Βεβαίως δὲν εἶχε μόνον ἐλαττώματα ὁ Κ. τουναντίον εἶχεν καὶ προτερήματα τὰ ὅποια τὸν καθίσταν μίαν ξεχωριστὴν προσωπικότητα. Διότι καὶ μεγάλος διπλωμάτης ὀπῆρξε καὶ ἀνεῷμα διοργανωτικὸν ἐπέδειξε καὶ καὶ ἐργατικότητα μεγάλην. Ἄλλ' ὅπως ἐτονίσαμεν ἀνωτέρω ὁ Κ. ἦτο φανατικὸς μοναρχικὸς καὶ μονοκόμματος εἰς τὰς πολιτικὰς του σκέψεις. Μὲ μίαν λέξιν δὲν ἦτο ὁ ἐνδεδειγμένος ἀρχηγὸς τῆς Ἐπαναστάσεως διότι ψυχικῶς ἦτο ἐχθρὸς τῆς καὶ διότι οὐδέποτε ἠγνόησε τὴν βαθυτέραν σημασίαν τῆς καὶ οὐδέποτε ἠσθάνθη τὸν κοχλάζοντα τότε φιλελεύθερον παλμὸν εἰς τὴν τάξιν τῶν ὀργανωσάντων τὴν Ἐπανάστασιν ἐμπόρων καὶ ναυτικῶν. Τὰς δημοκρατικὰς ἰδέας τὰς ἐξελάμβανεν ὡς ἀνοησίας θερμοκεφάλων καίμωρων. Ἀπὸ τὴν πρώτην στιγμὴν δὲ τῆς καθόδου του εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐκτόπησε μὲ πρόθεσιν ὀριστικοῦ ἐξαφανισμοῦ, τὴν ἀστικὴν (δημοκρατικὴν) παράδοσιν ἣ ὅποια ὀπάρχει ζωντανή καὶ πάλλουσα εἰς τὰ πρῶτα πολιτεύματα τῶν Ἐθνικῶν Συνελεύσεων.

Ἐνόμισεν ὅτι μὲ τὸ ἔτσι θέλω ἠδύνατο νὰ

¹⁾ Ὁ ἱστορικὸς Χέρσεβαργ παραστατικώτατα λέγει «ὁ Καποδιστριαὸς ἤρξατο τῆς Κυβερνήσεώς του διὰ συγκεκαλυμμένης τυραννίδος».

επανάστατήν εντός 24ώρου τὸ ἀποκεντρωτικὸν κοινοτικὸν σύστημα μὲ τὸ συγκεντρωτικὸν τοιοῦτον. Ἐβλεπε τὴν ἑλληνικὴν πραγματικότητά ὄχι ὅποια ἦτο ἀλλὰ μὲ τὸν φακὸν τῶν ἀντιλήψεων τῆς βωσικῆς τσαρικής Αὐλῆς. Μὲ μίαν λέξιν ἦτο ξένος πρὸς τὸ περιβάλλον ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐκλήθη ὡς ἀνώτατος ἀρχὼν νὰ δράσῃ καὶ δι' αὐτὸ ἀπέτυχεν οὐκ εὐχως. Πρέπει μάλιστα νὰ τονίσωμεν ὅτι ὁ Καποδίστριας ὄχι μόνον δὲν ἐφάνη δημιουργικὸς εἰς μίαν κρίσιμον περίοδον τοῦ ἀγῶνος κατὰ τὴν ὁποίαν ἐκλήθη νὰ δράσῃ δημιουργικῶς ἀλλὰ καὶ ἐδλάφεν. Ἐκτύπησε τὰς δημοκρατικὰς παραδόσεις τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τὸ φιλελεύθερον πνεῦμα τῆς, ἐνισχύσας κατὰ πολὺ τὸν κοντσαμπαισμὸν τοῦ ὑπὸ τὴν μορφὴν τῆς ἀντιδράσεως ὡς ὑπόλοιμα φαιουδαρχικὸν πολλάκις ἔφερεν ἐμπόδια σοβαρὰ εἰς τὴν κοινωνικὴν πρόοδον καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας ἀκόμη. Ἐνσυνειδήτως ἐσταμάτησε κατὰ πολὺ τὴν ὁρμὴν τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ ἀναδειχθεὶς ὁ ρυθμιστής καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῆς εἰργάσθη καὶ ἐπολιτεύθη ὡς ἐχθρὸς αὐτῆς θανάσιμος ¹⁾).

¹⁾ Ἐν περιλήψει πρέπει νὰ ἀναφέρωμεν μερικὰς λεπτομερείας τῆς Στάσεως τῶν Μανιατῶν, καὶ Ἰσραέλιν πρὸ τῆς δολοφονίας τοῦ Καποδίστριας, διὰ τὸν κατατοπιστῆν πρὸς τὰ κρινόμενα γεγονότα. Διὰ τοὺς λόγους τοῦ ἀναφέρωμεν εἰς τὸ ἀνωτέρω κεφάλαιον τὸ σχετιζόμενον μὲ τὴν δράσιν καὶ πολιτείαν τοῦ Κ. οἱ Μανιάταις ἐστάσισαν (1831) ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τῶν Μαυρομιγαλέων καὶ διόρισαν βακχελεῖ Ἐπαναστατικὴν Ἐπιτροπὴν ὑπὸ τὸν Ἠλίαν Μαυρομιχαλὴν Κατσάκον. Ὁ Καποδίστριας ἀπέστειλε κατ' αὐτῶν στρατιῶμαχ καὶ σπολιόκον ὑπὸ τὸν Κωνστ. Κανάρην. Εἰς τὸ Μικραθωνεῖσι ἐγένετο σὺγκρουσις αἱματηρά. Ἐν τῇ μεταξύ καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῆς Βορειοανατολικῆς Ἑλλάδος Τσαμῆς Καρακώσος ἐστάσισαν εἰς τὰς Θήβας καὶ Ἀιγιάλιττην. Οἱ Ἰσραῆλι ἐπίσης (Ἰούλιος 1831) ἐστάσισαν καὶ ὑπὸ τὸν Μισούλην 150 μετέβησαν εἰς Πόρον ὅπου ἦτο ὁ Ἑλληνικὸς Ναύσταθμος καὶ κατόπιν συνεννοήσεως ἐπῆραν μαζὺ τῶν τὸ καλλίτερον πλοῖον (φραγάτων) τὴν «Ἑλλάδα»

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄.

ΤΑ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΔΟΛΟΦΟΝΙΑΝ ΤΟΥ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΟΥ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

«Ὁ λαὸς ὁ μαλετῶν καὶ γιγνώσκων τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ, κρίνει σχεδὸν πάντοτε ἀσφαλέστερον καὶ ὀρθότερον περὶ τοῦ τῶν παρόντων αὐτοῦ πραγμάτων καὶ περὶ τῶν ὅρων τῆς προόδου, καὶ περὶ τῆς μαλλοῦσης αὐτοῦ τύχης.

ΓΚΙΖΩΤΟΣ

Τὸν δολοφονηθέντα Καποδίστριαν εἰς τὴν Κυβερνητικὴν Ἐξουσίαν ἀντικατέστησε μίᾳ τριμαλῆς Ἐπιτροπῇ ἀπο-

μαζῶ μὲ τὸν ἄλλον βοηθητικὸν στόλον. Ὁ Καποδίστριας ἐπεκαλέσθη τὴν ἠθικὴν συνδρομὴν τῶν Ἀντιπρόσωπων κατὰ τοῦ στασιαστικοῦ κινήματος διότι αὐτὸς δὲν εἶχε στόλον διὰ νὰ κτυπήσῃ τοὺς στασιαστὰς. Ὁ Ρῶσος ἐφάνη πρόθυμος ἀλλὰ ὁ Γάλλος καὶ ὁ Ἀγγλος ἀρνητικῶς καὶ θετικῶς ἐνίσχυσαν τὸ κίνημα. Ὁ Καποδίστριας παρὰ τὴν σκινδαλάδη σέβειν καὶ ἀνάμειξιν τῶν γάλλων καὶ ἀγγλῶν εἰς τὸ κίνημα ἔλαβεν τὴν ἀπόφασιν νὰ τὸ κτυπήσῃ. Κατόρθωσε δὲ νὰ συγκεντρώσῃ δυνάμεις καὶ νὰ ἐξοπλίσῃ στολισκὸν ὑπὸ τὸν Κ. Κανίρην διὰ νὰ προσβάλῃ ἀποφασιστικῶς τοὺς Ἰθραίλους στασιαστὰς. Καὶ πράγματι οἱ Ἰθραῖοι ἐκτυπήθησαν. Ὁ Μισούλης πρὸ τοῦ κινδύνου νὰ χρησιμοποιήσῃ τὸν στόλον ὁ Καποδίστριας κατὰ τῆς Ἰθρας, παρέδωκε εἰς τὰς φλόγας τὴν ὀραϊὴν φρεγάταν «Ἑλλάδα» (13 Δεκεμβρίου 1831) ἐάν δὲ δὲν τὸν ἐπρολάβεισαν οἱ Κυβερνητικοὶ θὰ ἔκαιεν ὅλον τὸν στόλον. Τὴν ἰστέαειν αὐτὴν τοῦ Μισούλη καὶ πρὸ πάντων τὴν καταστροφὴν τῆς σπουδαιότερας μαχητικῆς ναυτικῆς δυνάμεως τῆς Ἑπαναστάσεως οἱ σύγχρονοι τῆς Ἑπαναστάσεως εἶναι ἱστορικοὶ δὲν τὴν κατακρίνουσιν δικαιολογοῦντες τὸ στασιαστικὸν κίνημα, ὡς ἐμπνευσμένον ἀπὸ πύγανθ ἑλατήρια καὶ στρεφόμενον κατὰ τοῦ Δεσποτικοῦ καὶ ἀπολυταρχικοῦ Καποδιστρίου.

τελευτάται ἀπὸ τὸν ἀδελφὸν τοῦ Αὐγουστίνου ὡς πρόεδρος καὶ τοὺς Θεόδ. Κολοκοτρώνην ¹⁾ καὶ τὸν Κωλέττην. Οἱ Ὑῶραι ὑπὸ τὸν Μαυροκορδαῖον καὶ τοὺς Κουντουριώτας ἐκπροσωποῦντες καὶ τὴν γνώμην τῶν ἄλλων Νησιῶν ἐζήτησαν τὴν ὑπὸ τῆς νέας Κυβερνητικῆς Ἐπιτροπῆς ἀναγνώρισιν τῶν πληρεξουσίων ²⁾ (ἀντιπροσώπων) τῶν καὶ τὴν εἰσοδὸν τῶν εἰς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν τοῦ Ἄργου. Ὁ Κολοκοτρώνης ἀντετάχθη μαζὺ μὲ τὸν Αὐγουστίνου ἀλλὰ ὁ Κωλέττης κατώρθωσε νὰ συμβιβάσῃ τὰ πράγματα καὶ νὰ γίνῃ δεκτὴ ἡ ἀξιωματικὴ τῶν Νησιωτῶν καὶ ἔτσι προελήφθησαν νέοι ἐμφύλιοι ἀγῶνες. Ἡ λύσις ἔμως αὐτῆ προσωρινῶς ἔλυσε τὸ ζήτημα. Αἱ κομματικαὶ φατρίαι ἤλθον μετ' οὐ πολὺ εἰς διάστασιν φανεράν εὐθὺς ὡς ὑπερίσχυσε τὸ ρωσοφίλον κόμμα καὶ ἐξελέγη ὁ Αὐγουστίνος ὡς Κυβερνήτης. Στάσεις καὶ συγκρούσεις ἔλαβον χώραν διαδοχικῶς ἐντὸς τοῦ Ἄργου μεταξὺ κυβερνητικῶν στρατευμάτων καὶ ἀντιπολιτευομένων. Τὸν ἀλληλοσπαραγμὸν αὐτὸν ὑπεδοήθουν καὶ ἐνίσχυσον οἱ Ἀντιπρέσβεις τῶν τριῶν Δυνάμεων (Γαλλίας, Ρωσσίας Ἀγγλίας). Οἱ ἐμφύλιοι αὐτοὶ σπαραγμοὶ τόσον πρὸ τῆς δολοφονίας τοῦ Καποδιστρίου ὅσον καὶ μετὰ, δὲν πρέπει νὰ ἐξετάζονται μονομερῶς ὁπωσδήποτε καὶ ἄλλοῦ. Ἡ διεξαχθεῖσα αἱματηρὰ πάλη μεταξὺ τῶν Πελοποννησίων ἀφ' ἑνὸς καὶ Νησιωτῶν καὶ Στερεᾶς ἀφ' ἑτέρου εἶχον βαθύτερα ἐλατήρια ³⁾. Ἦτο ἡ συνέχεια τῆς ἐπαναστάσεως

¹⁾ Ὁ Κολοκοτρώνης ὡς γνωστὸν ἔπαιξε σπουδαῖον στρατιωτικὸν ρόλον κατὰ τὴν ἐπανάστασιν ἦτο δὲ ἐκ πεποιθήσεως ρωσοφίλος καὶ φίλος τοῦ Καποδιστρίου.

²⁾ Οἱ πληρεξούσιοι οὗτοι ἦσαν τῶν ἀριθμῶν περὶ τοὺς 70.

³⁾ Ὁ Ἀσπρέας «Πολιτικὴ Ἱστορία τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος τόμ. Α'» ἀν καὶ ἀγωνίζεται ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι συγγραφεῖς —ὅτι οἱ νεώτεροι— τὰ παρουσιάσῃ τὸν ἑλληνικὸν λαὸν τοῦ πλ

εἰς τὸ ἐσωτερικὸν μέτωπον. Ἦτο ἀγὼν μεταξὺ δημοκρατισμοῦ καὶ μοναρχισμοῦ ὑποθαλάπινος βιβαίως καὶ

μοναρχικῶν αἰθρημάτων καὶ ἀντιλήψεων παρεξηγῶν ἢ καὶ παρασποπῶν ὀρισμέναι γεγονότα ἀνομολογεῖ (σελίς 110) ὅτι οἱ «Νησιῶται ὡς συνειθισμένοι εἰς τὰ εἶδη, Εὐρώπικος ἀκ τῆς καθ'ἑαυτῆς ἐπικοινωνίας αὐτῶν μεθ' ἄλλων τῶν περὶ αὐτοὺς, βαρτέρουσιν τῶν ἄλλων κομμῶτων. Τὸ κόμμα τῶν Νησιωτῶν (Μαυροκορδαίτες) εἶχε πανταχοῦ δακρυὸς καὶ φίλος, οἷτινες προσπαθοῦσιν νὰ παραστῶσι τὰ πράγματα κατὰ τὰς ἰδέαις τοῦ κόμμῆτός των.... Εἶχε τὴν ἐπιτηδεύουσαν νὰ διαγαίρη τὴν κοινὴν γνώμην ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὸν Τόρμασιν μέχρι τοῦ Σηκοπέου καὶ αὐτὸν τὸν Δούναδον μέχρι τοῦ Νεάκ, ἀνέφλεγα πανταχοῦ διὰ τῶν ἐφημερίδων καὶ συγγραμμάτων τὰς εὐγενεστέρους καρδίας καὶ ἤνοιγε τὰ βελάντια. Ἠσπάζετο ἀνεκφανδὸν τὸ πνεῦμα τῆς ἀποχῆς διὰ ἀπύται καὶ τὸ συμφέρον αὐτοῦ, διότι δὲν ἐπίστευεν οὕτω ἠλιθίζεν.... ὅπως οἱ ἀγαλαῖς πολεμισταὶ εἰς τὸν χριστιανισμὸν καὶ τοὺς χριστιανοὺς βασιλεῖς, διὰ τοῦτο παραδέχασα πᾶν ὅ,τι τὸ πνεῦμα τοῦ νεωταρισμοῦ ἐθεώρει ἐν Ἑλλάδι ὡς πρόβον. Ἐφαίνετο ἐπιθῶρον τὸ κόμμα αὐτό.... τὴν ἰσότητά των δεκαετηρίων, τὴν κορυφαίαν τοῦ λαοῦ, τὴν δημοσιότητα εἰς τὴν διοίκησιν, τὴν ἐλευθερίαν τοῦ τύπου καὶ πᾶν ὅ,τι γενικῶς ἀνεγνώριζε τὸ νεωταριστικὸν διὰ τὴν ἀποχὴν συντηρητικὸν πολιτισμῶν. Ὁ ἴδιος κ. Ἀσπρέας χαρακτηρίζει ὡς ἐξῆς τὸ «ἐγγῶριον» κόμμα, τῶν Κοσοκμπάσδων τὸ καὶ κυρίως ἀντίπαλον τοῦ «φιλαλευτέρου» κόμμῆτος τῶν Νησιωτῶν. «Τὸ ἐγγῶριον κόμμα ἦτο κυρίως δημοτικόν, περιετλαν ἐν ἐκαστῶ τοῦς παραιοτέρους ἐξ ἀκαίμων εἰτινες ἀπὸ τῆς δεσποταίας τῶν Τούρκων εἰργον σημασίαν πινὰ ἐν τῇ Ἑκκλησίᾳ, τῇ κοινωνίᾳ καὶ ἰδίως ἐν τ.ε.ε. δαλοῖς, δηλαδὴ, τοῦς παλαιούς προύγοντας, προστώτας, τοῦς κοτοσαμπάσηδες, τοῦς ἐπισκόπους καὶ τοῦς καπαταναίους..... ἐκδιωχθέντων ἀπὸ τῶν Τούρκων.... ἐθεώρουσιν φυσικῶς ἐαυτοὺς ὡς κληρονόμους ἀκαίμων (τῶν Τούρκων) καὶ ἤθελον νὰ ζῶσιν ὅπως ἀκαίμων..... νὰ φέρωνται ὡς δεσπότη καὶ εἰς οὐδὲνα νὰ πληρώνωσι, πρὸ πάντων δὲ νὰ λαμβάνωσιν....» Ἀντιγράφωμεν τοῦς ἀνωτέρω χαρακτηρισμοὺς διότι προέρχονται ἀπὸ ἓνα συγγραφεὶ δεδηλωμένον φιλομοναρχικῶν ἀντιλήψεων καὶ διότι ἡμέτερος (οἱ ἀνωτέρω χαρακτηρισμοὶ) ἀπικροδύνουν τὰ συμπεράσματά μας ὅτι οἱ ἐμφῶτοι σπαραγμοὶ κατὰ τὴν περίοδον τῆς Ἑπαναστάσεως ἐνετλον τὴν μορφήν κοινω-

κατὰ τοὺς ξένους ἀναλόγως τῶν συμφερόντων των. Ὁ φιλελεύθερος κόσμος τῶν Νήσων ὁ ὅποιος ἐπροπαρασκεύασε τὴν Ἐπανάστασιν καὶ τῆς ἔδωκεν τοὺς πρῶτους παλμοὺς τῆς ὀρμητικότητός της δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ὑποταχθῆ ἅμα ἐξέλιπεν ὁ ἐξωτερικὸς ἐχθρὸς (ὁ τουρκικὸς ζυγὸς) εἰς τὸν ἐσωτερικὸν ἐχθρὸν ὁ ὅποιος ἦτο ὁ φρουδαρχισμὸς (κοτσαμπασηδισμὸς). Αὐτὴν τὴν ἐννοίαν εἶχον οἱ ἐμφύλιοι αὐτοὶ ἀγῶνες κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἐπαναστάσεως. Δηλαδή ὅπως εἶπομεν καὶ εἰς προηγούμενον κεφάλαιον, ἡ Ἐπανάστασις μόλις κατελύθη ὁ τουρκικὸς ζυγὸς δὲν ἐσταμάτησεν ἀλλὰ ἐσυνεχίσθη. Ἀπὸ τὰ πρῶτα ἀκόμα ἔτη τῆς Ἐπαναστάσεως παρατηρήθη, ὡς εἶδομεν, μιὰ λαμβάνουσα σύγκρουσις μεταξὺ τῶν νησιωτῶν ἀστῶν καὶ τῶν κοτσαμπάσηδων. Ἐφόσον ὁ ἀγὼν διεξήγετο κατὰ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ ἢ πάλη αὐτὴ ἐξεδηλώνετο εἰς μονομερεῖς ἢ τοπικὰς χωριστικὰς ἀντιθέσεις καὶ ἀντιλήψεις. Ἀφ' ἧς στιγμῆς ὅμως ἢ ἐκ τοῦ ξένου ζυγοῦ ἀπελευθέρωσις τῆς χώρας ἠδύνατο νὰ θεωρηθῆ γεγονός τετελεσμένον ἢ πάλη μεταξὺ τῆς ἀστικής τάξεως καὶ τῶν φρουδαρχῶν ἔλαβε μορφήν ἐμφυλίου πολέμου. Ἡ Ἐπανάστασις ἐλάμβανε νέαν μορφήν, εἰσῆλθεν εἰς νέαν περίοδον, εἰς περίοδον κοινωνικῶν συγκρούσεων. Οἱ ἱστορικοὶ μας ὅπως ἐσημειώσαμεν καὶ ἄλλοι χαρακτηρίζουν τοὺς ἐμφυλίους ἀγῶνας ὡς «προσωπικὰς ἔριδας καὶ ἀντιζηλίας» καὶ ὡς ἀποτέλεσμα «προσωπικῶν φιλοδοξιῶν» διὰ τοῦτο ὀνομάζουν «ἀναρχίαν» τὴν περίοδον τῶν ἐμφυλίων πολέμων. Αἱ ἐπιπόλαιοι αὐταὶ κρίσεις των εἶνε ἢ φυσικὴ ἀπόρροια τοῦ τρόπου καθ' ὃν βλέπουν τὰ ἱστορικὰ φαινόμενα. Δὲν διακρίνουν βαθύτερα αἷτια εἰς τὴν αἰμα-
νικῶν ἀγῶνων μεταξὺ δύο ἀντιπάλων κοινωνικῶν τάξεων καὶ ἀκόμη δὲ οἱ κοτσαμπάσηδες καὶ ὁ κληρὸς εὐρέθησαν ἡνωμένοι ὡς φυσικοὶ οὐμμάχοι καὶ ἀντίπαλοι τῶν φιλελευθέρων στοιχείων.

τηρᾶν αὐτὴν πάλην μεταξὺ τῶν ἀλληλοσυγκρουομένων τάξεων κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν τῆς Ἐπαναστάσεως ἀλλὰ βλέπουν τὴν ἐπιφάνειαν τῶν γεγονότων μόνον. Ἐξηγοῦν τὴν ἔνοπλον αὐτὴν πάλην ὅχι ὡς ἓνα φαινόμενον κοινωνικὸν προερχόμενον ἀπὸ ἀντίθεσιν οἰκονομικῶν συμφερόντων ἀλλὰ ὡς φαινόμενον καθαρῶς προσωπικῆς φύσεως !! προερχόμενον δηλαδὴ ἀπὸ τῆς φιλοδοξίας τῶν ἀρχηγῶν τῶν τότε φετριῶν. Τὸ γεγονός δὲ ὅτι ὑπῆρχον κόμματα ἀλληλομισούμενα καὶ καταλήγοντα εἰς ἐνόπλους ρήξεις σημαίνει ὅτι ὑπῆρχον βαθύτεραι αἰτίαι αἱ ὁποῖαι ἔσπρωχναν τὰ κόμματα αὐτὰ εἰς τὸν ἀλληλοσπαραγμὸν. Οἱ ἔνοπλοι καὶ αἱματηροὶ ἀγῶνες μεταξὺ τῶν λεγομένων συνταγματικῶν καὶ ἐγχεωρίων δὲν ἐξεπροσώπουν τὰς ὑποκειμενικὰς διαθέσεις καὶ ἀντιθέσεις τῶν ἀρχηγῶν κομμάτων, ὡς πιστεύουν πολλοί, ἀλλὰ ἦσαν ἡ ἔκφρασις συμφερόντων κοινωνικῶν τάξεων. Δὲν πρέπει δὲ νὰ λησμονῶμεν καὶ τὸ γεγονός ὅτι, ὅπως ἀναφέραμεν καὶ ἀνωτέρω, ὁ ἀγὼν αὐτὸς μεταξὺ τῶν φεουδαρχῶν καὶ τῆς νέας ἀστικῆς τάξεως ἡ ὁποία ἀπὸ τοῦ 1700 ἤρχισεν νὰ ἀναπτύσσεται καὶ νὰ ἀποκτᾷ βαθμηδὸν ἰδίαν θέσιν οἰκονομικὴν ἐντὸς τῆς φεουδαρχικῆς οἰκονομίας ὄφιστατο ὑπὸ λανθάνουσαν μορφήν καὶ κατὰ τὴν προεπαναστατικὴν περίοδον. Πολλάκις δὲ ἡ πάλην αὐτὴ κατέληξε καὶ εἰς συγκρούσεις. Ὁ Σουηδὸς περιηγητῆς Rjörnstaehi ὁποῖος κατὰ τὸ 1779 ἐπισκέφθη τὴν Θεσσαλίαν καὶ ἄλλας ἐπαρχίας τῆς τότε ὀποδοῦλου Ἑλλάδος βεβαιώνει ὅτι εὔρεν τὰς ἑλληνικὰς κοινότητες νὰ ἀλληλοσπαράσσονται ἀπὸ τὰ πολιτικὰ πάθη τονίζει δὲ ἐπιγραμματικῶς : «ὁ πονηρὸς Ἕλλην γινωρίζῃ πάντοτε τὴν τέχνην νὰ σχηματίζῃ πολιτικὰ κόμματα (Partein) καὶ νὰ ἀποκτᾷ ὁπαδοὺς πρὸ πάντων ὅταν ἔχει χρέματα».

Αἱ διενέξεις δὲ αὐταὶ μεταξὺ τῶν φατριῶν αἱ ὁποῖαι πολλάκις κατέληγαν καὶ εἰς αἱματηρὰς συγκρούσεις ἀνα-

φέρνται μόνον εἰς τὰς εὐπορούσας κοινότητας καὶ ἰδίως εἰς ἐκείνας αἱ ὁποῖαι εἶχον ἀναπτύξην ἐμπόριον ἢ βιομηχανίαν καὶ εἶχον σχέσεις μὲ τὴν Εὐρώπην. Τοιαύτας συγκρούσεις ἀναφέρει ὁ ἀνωτέρω Rjõgnstaehl εἰς τὰς Θεσσαλικὰς κοινότητας ἔπου ὑπῆρχεν καὶ ἰσχυρὸς φεουδαρχισμὸς καὶ ἀναπτυσσόμενος ἀστισμὸς. Ἐπὶ τὰ ἀρχαῖα καὶ κώδικας τῶν Θεσσαλικῶν Μοναστηρίων ¹⁾ καὶ ἐξ ἄλλων ἀκόμη πληροφοριῶν τοῦ Πουκεβίλ, τοῦ Κούμα, τῶν Δημητριάδων, ἐπιβεβαιοῦται ὅτι τὸ πολιτικὸν ἀλληλοφάγωμα κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην ἐξεδηλώνατο εἰς τὰς κοινότητας αἱ ὁποῖαι εὐποροῦσαν. ²⁾ Καὶ αὐτὸς ὁ Τσοποτόδης ὁ ὁποῖος ἔχει συγκεντρώσῃ πολὺ τιμὸν ὕλικόν εἰς τὸ βιβλίον τοῦ «Γῆ καὶ Γεωργοὶ τῆς Θεσσαλίας» καὶ ὁ ὁποῖος ἀκολουθεῖ τὴν αἰσθηματικὴν ὑποκειμενικὴν μέθοδον, τὴν μέθοδον δηλαδὴ τοῦ ἀκολουθοῦν ἔλοι αἱ ἱστορικοὶ, εἰς κρίσεις του περὶ τῶν πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως γεγονότων, γράφει: «αἱ ἐριδες καὶ διχόνοιαι (ἐννοεῖ τὰς κοινοτικὰς φαρτίαις) τῶν περὶ πρωτείων, ἰσως καὶ περὶ συμφερόντων ὡς θέλομεν ἴδῃ . . . διαπληκτιζομένων χριστιανικῶν, ἐπροξένησαν κλπ.» Ἄρα τὸ ἀλληλοφάγωμα αὐτὸ εἶχεν ἐλατήρια γενικώτερα, θαυότερα. Ἦτο ἡ ἀπαρχὴ τῆς πάλης μεταξὺ τῆς τότε δημιουργουμένης ἀστικῆς τάξεως (ἐμπόρων, ναυτικῶν) καὶ τῶν παλαιῶν κοτσαμπάσηδων. Καὶ ἡ πάλη αὐτὴ οὐδέποτε ἐπαυσεν ὁσάκις δὲ τὸ ἐπέτρεπον αἱ ἐξωτερικαὶ συνθήκαι ἐλάμβανεν ὀξυτάτην μορφήν.

Οἱ ἐμφύλιοι λοιπὸν ἀγῶνες μεταξὺ τῶν συνταγματικῶν καὶ κοτσαμπάσηδων (κυβερνητι-

¹⁾ Πολλοὶ κώδικες ἔχουν δημοσίευσιν εἰς τὸν «Ἑλληνομνήμονα» καὶ ἄλλα περιοδικὰ «Προμηθεὺς» «Ὁρθρὸς» κ.τ.λ.

²⁾ Εὐποροῦσαι κοινότητες ὑπονέουνται κυρίως αἱ ἔχουσαι ἀνεπτυγμένον ἐμπόριον ἐσωτερικόν καὶ ἐξωτερικόν.

κῶν) κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 21 δὲν ἦσαν τίποτ' ἄλλο παρὰ μία διαρκῆς ἐνοπλος πάλη μεταξὺ τῆς φεουδαρχίας καὶ τῆς νέας ἀστικῆς τάξεως.

Κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς Ἐπαναστάσεως βλέπομεν τὴν ἀστικὴν τάξιν¹⁾ νὰ κυριαρχῇ ἀπολύτως καὶ μέχρι τοῦ 1827 διὰ τῶν ἐν τῇ μεταξὺ ὑπὸ τῶν Ἐθνοσυνελεύσεων ψηφισθέντων πολιτευμάτων ἐπικρατεῖ τὸ δημοκρατικὸν Πολίτευμα. Πρέπει νὰ τονίσωμεν καὶ πάλιν ὅτι τὸ ἐκάστοτε ἐπίσημον πολιτικὸν καθεστῶς δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο παρὰ ἡ ἐκφρασις τῶν πολιτικῶν ἰδεῶν τῆς κυβερνώσης τάξεως. Τὸ φεουδαρχικὸν καθεστῶς εἶναι ἡ προσαρμογὴ τῆς κοινωνίας πρὸς τὰς κλειστάς γεωργικὰς οἰκονομικὰς συνθήκας, τὸ ἀστικὸν (ἄσχετα ἐὰν ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς ἀδασιλεύτου ἢ βασιλευομένης Δημοκρατίας) εἶνε ἡ προσαρμογὴ τῆς κοινωνίας πρὸς τὰς ἐμπορικὰς καὶ βιομηχανικὰς συνθήκας, ποὺ ἐδημιουργήθησαν μετὰ τὸν Μεσαιῶνα.

Ἡ ἐκλογὴ ὅμως τοῦ Καποδιστρίου ὡς Κυβερνήτου ἦτο

¹⁾ Δὲν πρέπει νὰ παρασυρῶμεθα, τὸ τονίζομεν καὶ πάλιν, ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι εἰς τὴν ἐξέγερσιν κατὰ τῶν Τούρκων συμμετέσχον καὶ οἱ κοτσαμπάσηδες καὶ ἐν μέρει καὶ ὁ κλήρος δηλαδὴ τὰ κατ' ἐξοχὴν ἀντιπροσωπευτικὰ στοιχεῖα τῆς Φεουδαρχίας. Ἐξηγήσαμεν εἰς ἄλλο κεφάλαιον ὅτι οἱ Φιλικοὶ οἱ ὅποιοι ἐπροπαρσασκαύασαν τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 21 καὶ οἱ ὅποιοι ἀντιπροσώπευσαν τὴν τότε ἀστικὴν τάξιν (ἔμποροι ἐφοπλισταί, κλπ.) εἶχον ἀνάγκην τῆς συνεργασίας τῶν κοτσαμπάσηδων καὶ τοῦ κλήρου διότι ὁ ἀγὼν διηγήγαστο πρὸς τὰ ἔξω, ἐναντίον ξένου καὶ ἰσχυροῦ ἐχθροῦ. Δι' αὐτὸ οἱ Φιλικοὶ εἰς τὴν Ἐθνικὴν ἐξέγερσιν τοῦ 21, διὰ πολιτικῆς μονόβρας καταλλήλου, μὲ τὴν ψευδῆ διάδοσιν περὶ τῆς Ἀνωτάτης Ἀρχῆς (Ρωσίας) κατόρθωσαν νὰ παρασύρουν τοὺς κοτσαμπάσηδες καὶ τὸν κλήρον εἰς τὸν κατὰ τῆς Τουρκίας ἐπαναστατικὸν ἀγῶνα. Ἐάν βεβαίως οἱ κοτσαμπάσηδες καὶ ὁ κλήρος ἐγνώριζαι τὴν ἀλήθειαν δὲν θὰ ἐλάμβανον ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν Ἐπανάστασιν.

πρώτον πλήγμα κατὰ τῆς ἀστικής τάξεως. Τὰ κατόπιν τῆς δολοφονίας του μεσολαθήσαντα γεγονότα ἐνίσχυσαν τὸν ἀπὸ τοῦ Καποδιστριαίου καὶ ἐντεῦθεν διοργανωθέντα φεουδαρχισμὸν ὃ ὁποῖος ἐπικράτησε τελειωτικῶς μὲ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Ὁθωνος ὡς βασιλέως (μονάρχου) τῆς Ἑλλάδος (1832).

Ἡ ἐκλογὴ τοῦ Καποδιστριαίου καὶ ἡ κατόπιν ἐκλογὴ τοῦ Ὁθωνος σημαίνουν τὴν ἤτταν τῆς ἀστικής τάξεως καὶ τὴν ἐπικράτησιν τῶν φεουδαρχικῶν (μοναρχικῶν) στοιχείων.

Τὰ βαθύτερα—μὲ τὸν φακὸν τῆς ματεριαλιστικῆς κριτικῆς—αἷτια ποῦ συντέλεσαν εἰς τὴν ἐπικράτησιν τῶν φεουδαρχῶν εἶνε τὰ ἑξῆς. Ὅπως ἐτονίσσαμεν καὶ ἄλλοῦ ὃ κατὰ τῆς Τυρκίας πόλεμος εἶχεν ὡς ἀναπόφευκτον ἀποτέλεσμα τὴν οἰκονομικὴν κρίσιν τῆς χώρας εἰς ὀξείαν μορφήν. Κυρίως ὁμως ἡ κρίσις αὐτὴ ἔθιξε τὴν ἀστικὴν τάξιν, τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν ναυτιλίαν. Ὁ πρῶτον μεγάλος καὶ ὀλομαστὸς ἐμπορικὸς στόλος τῶν Νησιῶν κλπ. μετετρέπη εἰς πολεμικὸν στόλον, ὑπέστη δὲ καὶ ὠριμμένας καταστροφάς. Ἐπί μίαν δεκαετίαν σχεδὸν ἢ ἐν τῇ ἐπαναστάσει διατελοῦσα Ἑλλὰς εὗρίσκετο ἀποκεκλεισμένη. Οὔτε ἐξωτερικὸν οὔτε ἐσωτερικὸν ἐμπόριον διεντηργεῖτο πλέον. Ὁ κατώτερος λαὸς ἐμαστιζετο ἀπὸ πείναν, ἀσθενείας, ἀνεργίαν. Τὸ ἔμπορικὸν κεφάλαιον δὲν εἶχε πλέον εὐρεῖς ὀρίζοντας δράσεως. Συνεπῶς ἡ ἀστικὴ τάξις, (κυρίως οἱ ἔμποροι καὶ ναυτικοὶ) δῶσαντες ἀφ' ἐνῆς τὸ χρημᾶ των εἰς τὸν Ἄγῶνα καὶ ὑφιστάμενοι τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐπελθοῦσης κρίσεως εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ ναυτιλίαν ἀφ' ἐτέρου, ἔχασαν τὴν οἰκονομικὴν των ὑπόστασιν, ὄν-τότητα. Ἀλλὰ μαζὺ ἔχασαν καὶ τὴν κοινωνικὴν των ἐπιρροὴν ποῦ εἶπομεν ὅτι εἶχον κατὰ τὴν προεπαναστατικὴν

περίοδον. Ἀντιθέτως ἡ τάξις τῶν φεουδαρχῶν ἰσχυροποίησε τὸν οἰκονομικὸν τῆς ὀργανισμὸν διότι μετὰ τὴν βίασαν ἢ ἐκουσίαν ἀπομάκρυνσιν τῶν τούρκων πασσάδων, μπέηδων, ἀγάδων κλπ. ἐκ τῆς Πελοποννήσου καὶ Στερεᾶς ἐμεγάλωσε τὴν γαιοκτησίαν τῆς, ἐξασφάλισα δὲ καὶ τὴν συμμαχίαν τῶν περισσοτέρων καὶ ὀνομαστοτέρων ὀπλαρχηγῶν διὰ τῆς παροχῆς ἀνταλλαγμάτων οἰκονομικῶν καὶ πολιτικῶν κατώρθωσε νὰ κρατήσῃ ἀποκλειστικῶς εἰς τὰ χέρια τῆς τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν μέχρι τοῦ 1844. Βλέπομεν λοιπὸν ὅτι οἱ Κοτσαμπάσηδες κατὰ τὴν περίοδον 1827—32 καὶ 1832—1844 ὡς τάξις κοινωνικὴ ἐπεκράτησαν διότι ὁ οἰκονομικὸς τῶν ὀργανισμὸς διὰ τοὺς λόγους τοῦ ἀνεφέραμεν ἦτο ἰσχυρότερος. Ὑπερέχοντες δὲ οἰκονομικῶς καὶ κοινωνικῶς κατόρθωσαν ἔπειτα ἀπὸ μακροῦς ἐμφυλίου πολέμου νὰ ὑπερισχύσουν διὰ μίαν σχετικῶς μακρὰν περίοδον. Μόλις ὅμως τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ ναυτιλία ὑπερέβησαν τὴν κρίσιν των, ἡ ἀστικὴ τάξις διὰ σειρᾶς νέων κινήσεων ἀνέρχεται καὶ πάλιν εἰς τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν (1844) τῇ συμπράξει πολλῶν στρατιωτικῶν παραγόντων καὶ φεουδαρχικῶν ἀστικοποιηθέντων στοιχείων μετὰ τῶν ὀποίων μοιράζεται ἀγαθὰ τῆς ἐξουσίας μέχρι τοῦ 1863. Ἀπὸ τὸ ἔτος 1863 δὲ (Βασιλεῖα Γεωργίου Α΄.) καὶ ἐντεῦθεν οἱ Κοτσαμπάσηδες χάνουν ὀριστικῶς τὴν οἰκονομικὴν καὶ κοινωνικὴν τῶν ὑπεροχὴν καὶ πολιτικῶς συνεργάζονται μετὰ τὰ διάφορα μικροαστικά καὶ ὀπισθοδρομημένα στοιχεία τῆς ἀστικῆς τάξεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

ΤΟ «ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΖΗΤΗΜΑ»

ΕΙΣ ΤΑ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΑ ΠΑΡΑΣΚΗΝΙΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

Ἡ Ρωσικὴ Διπλωματικὴ ἀνδιαφέρεται μόνον διὰ πολέμους οἱ ὅποιοι ἀναγκάζουν τὰς συμμάχους τῆς νὰ βιασάζουν τὸ καριώτερον βέρος..... ὁ τσαρισμὸς διεξάγει πολέμους διὰ λλομὸν τοῦ μόνου, ἀναντίον ὀρισμένων ἀσθανεστέρων ἐθνῶν ὡς ἡ Τσερκία καὶ ἡ Περσία».

ΦΡ. ΕΓΚΕΛΣ

Ρωσσοτουρκικὸς πόλεμος (1828—1829).—Ὁ πόλεμος αὐτὸς ἦτο ἀποτέλεσμα τῆς ἐν Ναυαρίνῳ ναυμαχίας. Ἡ Ρωσία διὰ νὰ προλάβῃ τὰς ἄλλας δύο Δυνάμεις (Γαλλίαν καὶ Ἀγγλίαν) ἐκήρυξεν τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας διὰ νὰ καρπωθῇ ὀρισμένα ἐδαφικὰ ἀνταλλάγματα εἰς τὴν Βαλκανικὴν. Ἐννοεῖται ἡ Ρωσικὴ Κυβέρνησις διὰ τῆς νότας τοῦ κόμητος Νεσσαελρώδε ὀμίλει καὶ περὶ τοῦ «ἐλληνικοῦ ζητήματος» καὶ ἀπῆτει νὰ δηλώσῃ ἡ Πύλη ἐὰν δέχεται ἀσυζητητῆ τὸ πρωτόκολλον τῆς συνθήκης τῆς 24 Ἰουνίου μεταξὺ τῶν τριῶν Δυνάμεων (περὶ ἡμιανεξαρτησίας τῆς Πελοποννήσου καὶ τῶν νήσων). Ἡ Πύλη ὁμῶς ἀπέρριψε τὴν ῥωσικὴν νόταν καὶ ὁ πόλεμος ἐκηρύχθη. Ἡ Ρωσία ὑπὸ τὸ ψευδὲς πρόσχημα διὲ ἐνεργεῖ ὡς προστατῆρια τῶν Ἑλλήνων ἐζήτησε τὴν συγκατάθεσιν καὶ τῶν ἄλλων Δυνάμεων εἰς τὰς ἐνεργείας τῆς κατὰ τῆς Τουρκίας καὶ ἐπρότεινε κοινὴν δῆλωσιν πρὸς τὴν Τουρκίαν δι' ἧς ν' ἀναλαμβάνουν (αἱ τρεῖς Δυνάμεις) τὴν ὀποχρέωσιν τῆς

ἀποτελέσασιν ὑπὸ τῆς Τουρκίας τῶν ἔρων τῆς συνθήκης τοῦ Λονδίνου. Ἡ Ἀγγλικὴ Κυβέρνησις ἀποβλέπουσα μόνον καὶ μόνον εἰς τὰ ἰδιὰ τῆς ἐν τῇ Μεσογείῳ καὶ Ἀνατολῇ συμφέροντα καὶ οὐδὲως τρέφουσα αἰσθήματα φιλελληνισμοῦ, ὡς παρισιάνετο τότε, ἐσκέφθη διὰ τὸν ἔπρεπε νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὴν Ρωσίαν νὰ ἐκμεταλλευθῇ τὰ εὐνοϊκὰ διὰ τὰ ρωσικὰ συμφέροντα γεγονότα καὶ φοβουμένη μὴ τυχὸν ἢ νέα Ἑλλάς γίνῃ ὄργανον τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς, ἀπήντησε διὰ τοῦ Ἀγγλοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν Ντούντλεϋ (22)ῦ Μαρτ.) διὰ τὸ «ἐκρίναν ἐπικίνδυνα τὰ ὑπὸ τῆς Ρωσίας προτεινόμενα μέτρα καὶ μὴ ἀνταποκρινόμενα πρὸς τὴν σμικρότητα τοῦ ὑπὸ τῶν Δυνάμεων ἐπιζητουμένου σκοποῦ.» Κατὰ τὸν ἴδιον δὲ Ἀγγλον ὑπουργόν διὰ νὰ λυθῇ τὸ Ἑλληνικὸν ζήτημα ἄνευ πολέμου ἔπρεπε τὰ ἔθρια τοῦ ἰδρυθησομένου ὑποτελοῦς Ἑλληνικοῦ Κράτους νὰ μὴ ὑπερβῶσιν τὴν Πελοπόννησον. Ἐνόμιζε δὲ αὐτὸς Ἀγγλος ὑπουργὸς διὰ τὴν λύσιν αὐτὴν θὰ ἤτακτο ἡ θεικὴ πίεσις εἰς Κωνσταντινῶν, εἰς τὴν πίεσιν δὲ αὐτὴν θὰ ἐλάμβανον μέρος καὶ ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Πρωσία.

Αὐστριακὴ Διπλωματία. — Ὁ Μέτερνιχ μετὰ τὴν Ναυμαχίαν τοῦ Ναυαρίνου ἐκίνησεν πάντα λίθον διὰ νὰ περιορίσῃ κατὰ τὸ δυνατόν τὰ ἐξ αὐτῆς ἀποτελέσματα ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ρωσίας. Προσεπάθησε δι' ἐλιγμοῦ διπλωματικοῦ νὰ καταστήσῃ προσεκτικὴν τὴν Ἀγγλικὴν Κυβέρνησιν διὰ τὸν ἐπαπειλούμενον ἐκ τῆς Ρωσίας κίνδυνον καὶ συγχρόνως εἰδοποίητε τὴν Ρωσίαν διὰ τὴν Πόλιν ἐπρότεινεν ὡς διαιτητὴν τῆς Ρωσοτουρκικῆς διαφορᾶς τὴν Αὐστριακὴν διπλωματίαν. Ἡ Ρωσία ὅμως ἀπέρριψε μετὰ δριμύτητος γλώσσης τὴν πρότασιν αὐτὴν τοῦ Μέτερνιχ. Οὗτος ὅμως ἰκανὸς καὶ δεξιὸς διπλωμάτης δὲν ἀπηλπίσθη. Ἐστράφη ἐκ νέου πρὸς τὴν Ἀγγλίαν καὶ

τῶν βαδισουργιῶν του ἠγωνίσθη νὰ διασπάσῃ τὴν τριπλὴν Συμμαχίαν (Ἀγγλίας, Ρωσσίας καὶ Γαλλίας). Αἱ βαδισουργίαι ὅμως τοῦ Μέτερνιχ δὲν κατέληξαν εἰς κανὲν θετικὸν ἀποτέλεσμα διὰ τὰ σχέδιά του. Πρὸ τοῦ κινδύνου δὲ τὸ «Ἑλληνικὸν ζήτημα» νὰ λυθῆ κατὰ τὰς πλέον εὐνοϊκὰς προβλέψεις τῶν ἐνδιαφερομένων Ἑλλήνων ἠναγκάσθη ὁ Μέτερνιχ νὰ στραφῆ πρὸς τὴν Πύλην καὶ νὰ ὑποδείξῃ πρὸς αὐτὴν ὅτι τὸ συμφέρον της ἦτο νὰ δώσῃ διοικητικὴν αὐτονομίαν καὶ πολιτικὴν ἡμιανεξαρτησίαν εἰς τὴν Πελοπόννησον. Κι' ἐνῶ ὑπέβαλεν ὁ πονηρὸς καὶ μοναρχικὸς Μέτερνιχ τὴν πρότασιν αὐτὴν πρὸς τὴν Πύλην, ἐστρέφετο συγχρόνως καὶ πρὸς τὴν Ἀγγλίαν πρὸς τὴν ὁποίαν ἔλεγεν ὅτι ἡ «Ἑλλάς πρέπει νὰ ἀποτελέσῃ κράτος Ὁμοσπονδίακόν, κατὰ τὸ σύστημα τῶν Βορειοαμερικανικῶν Πολιτειῶν, συγκείμενον ἀπὸ πολλὰ μικρὰ κρατὶδία ὑποτελῶν πάντοτε τῷ Σουλτάνῳ». Τὸ σχέδιον αὐτὸ τοῦ Μέτερνιχ εἰς τὴν βᾶσιν του ἐγένετο δεκτὸν ὑπὸ τῆς ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως ἢ ὁποία ὅπως εἶπομεν ἄνωτέρῳ ἐπεριόριζεν τὰ ὅρια τοῦ νέου ἑλληνικοῦ Κράτους ἐντὸς τῆς Πελοποννήσου. Ἐπειδὴ ὅμως οὔτε ἡ Πύλη ἐδέχθη τὴν πρότασιν τοῦ Μέτερνιχ ἀλλ' οὔτε καὶ ἡ Ἀγγλία προσεχώρησεν ἀνεπιφυλάκτως πρὸς αὐτὴν ὁ Μέτερνιχ ἐμηχανεύθη νέον σχέδιον.

Ἐπρότεινεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὅτι ἡ Αὐστριακὴ πολιτικὴ χάριν φιλανθρωπίας καὶ διὰ νὰ μὴ σφάζονται οἱ χριστιανοὶ εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ ἀντιθέτως οἱ τοῦρκοι ἀπ' τοῦς χριστιανοὺς εἰς τὴν Βαλκανικὴν ἐγκαταλείπει τὴν μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης αὐστηρῶς ἀκολουθηθεῖσαν ὡς πολιτικὴν ἀρχὴς πολιτικὴν τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας δηλαδὴ τὴν πολιτικὴν τῆς καταπολεμήσεως πάσης ἐπαναστάσεως καὶ τῆς προστασίας τῶν νομίμων ἐξουσιῶν καὶ μάλιστα τῶν μοναρχικῶν

τοιούτων, και παρακαλεί τήν Ἀγγλίαν νά ἐγκαταλείψη και αὐτή τήν συνθήκην τοῦ Λονδίνου, διὰ νά ἐνεργήσουν ἀπό κοινοῦ αἱ δύο δυνάμεις παρά τῆ Πύλῃ ἵνα ἐνδώσῃ και παραχωρήσῃ εἰς ὀρισμένας ἑλληνικάς ἐπαρχίας «διοικητικήν χειραφέτησιν και περιορισμένην (émancipation administrative et limitée). Ἀλλά και εἰς τὰς προσπάθειαις του αὐτάς δὲν κατόρθωσε παρ' ἑλθῆν τήν διπλωματικήν του ἱκανότητα ν' ἀποσπάσῃ τήν Ἀγγλίαν ἀπό τὰς δύο ἄλλαις Δυνάμεις και τοῦτο διότι ἡ Ἀγγλία δὲν ἠδύνατο νά στηριχθῆ εἰς τήν Αὐστρίαν ἢ ὅποια δὲν διεθέτεν ἀξιόλογον στρατὸν τότε, ἐφοβείτο δὲ τὸν ρωσικὸν κολοσσὸν μὴ τυχὸν διὰ τῆς στρατιωτικῆς του ὑπεροχῆς διαλύσῃ τήν Τουρκικὴν Αὐτοκρατορίαν πρὸς ὄφελος ὅχι βεβαίως τῆς Ἑλλάδος ἀλλὰ πρὸς πραγματοποιήσιν τῶν πανσλαβιστικῶν ὀνειρῶν. Τὰς αὐτάς σκέψεις ἔκαμε τότε και ἡ Γαλλικὴ Διπλωματία φοβουμένη τήν διάλυσιν τῆς Τουρκικῆς Αὐτοκρατορίας ὑπὲρ τῆς Ρωσσίας, δι' αὐτὸ ἡ Γαλλικὴ πολιτικὴ ἤθελεν τήν σύμπραξιν τῆς Γαλλίας μετὰ τῆς Ρωσσίας, ἀποδλέπουσα ἐκ τῆς συμπράξεως αὐτῆς νά καρπωθῆ ἀνταλλάγματα. ¹⁾ Εἶπε ἀληθῆς ὅτι τὸ Ἀγγλικὸν ὑπουργεῖον Οὐέλινγκτον ἐξέφρασε τήν λύπην του διὰ τὸν κηρυχθέντα ὑπὸ τῆς Ρωσσίας κατὰ τῆς Τουρκίας πόλεμον ἀλλὰ και ἀπέναντι τῆς Πύλης δὲν ἐτήρησεν εὐνοϊκὴν πολιτικὴν ὥστε

¹⁾ Κατὰ τὸν E. Daudet. Histoire Diplomatique de l' alliance Frances-Russe pag. 27-28 ὁ γάλλος συνδρχης Πολιτικῆς (υἱὸς τοῦ Καρόλου τοῦ I.) βεβαιώνει ὅτι ἡ κατόπιν ἐπιτυχὴς μετὰ τῆ Ρωσσίας και Γαλλίας συμμαχία (1830) ἐθεοῖζατο ἐπὶ ἀμοιβαίων ὄφελιματων. Ἡ Γαλλία ἐδέχετο νά βοηθήσῃ τήν Ρωσσίαν διὰ νά ἀποσπάσῃ αὐτὴν ἐκ τῆς Τουρκίας τήν Ἀνατ. Ρωμελίαν (σημερινὴ νοτ. Βουλγαρίαν) ἢ δὲ Ρωσσία ὑπέσχετο νά βοηθήσῃ τήν Γαλλίαν νά προσαρτήσῃ τὸ Βέλγιον.

γενικώτερα αποτελέσματα ή άγγλική αὐτὴ ἐπιφύλαξις. Ἡ Ἀγγλικὴ Κυβέρνησις προσεπάθησεν νὰ χωρῆσῃ τὸ «Ἑλληνικὸν ζήτημα» ἀπὸ τὸν Ρωσσοτουρκικὸν πόλεμον· καὶ πρὸς τοῦτο ἐπικαλέσθη τὴν συνδρομὴν τῆς Γαλλικῆς πολιτικῆς. Ἡ Ἀγγλικὴ Κυβέρνησις μάλιστα φοβουμένη δυσμενῆ διὰ τὰ ἰδικά της συμφέροντα περαιτέρω ἀνάμιξιν τῆς Ρωσσίας εἰς τὸ «Ἑλληνικὸν ζήτημα» ἐπρότεινεν εἰς τὴν Γαλλικὴν Κυβέρνησιν καὶ πρὸ τοῦ Ρωσσοτουρκικοῦ πολέμου ἄμεσον συνενόησιν τῶν δύο κυβερνήσεων διὰ τὴν Συνενόησιν — entente à deux — ἀναφορικῶς μὲ τὴν διαχείρησιν τοῦ ἑλληνικοῦ ζητήματος. Εἰς τὸ σχετικὸν δὲ ὑπόμνημα ἀναφέρετο ρητῶς ὅτι τὰ ὅρια τοῦ νέου Κράτους θὰ περιορισθοῦν εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ ὅτι τὸ νέον αὐτὸ Κράτος θὰ εἶνε φόρου ὑποτέλῃς εἰς τὴν Τουρκίαν¹⁾. Ἡ Γαλλικὴ Κυβέρνησις ὁμως εἰς τὰς περιστάσεις αὐτάς εἶχε μεγάλας ἐπιφυλάξεις, ἰδίως δὲ ὡς πρὸς τὰ ὅρια τῆς νέας Ἑλλάδος, τὰ ὅποια ἤθελε νὰ ἐπεκταθοῦν πέραν τοῦ Ἰσθμοῦ καὶ νὰ περιλάβουν τὰς Ἀθήνας. Ἡ Γαλλικὴ Κυβέρνησις ἐν προκειμένῳ δὲν ἐξεδήλωνε βεβαίως αἰσθηματικὸν φιλελληνισμὸν ἀλλὰ ἐσκέπτετο ὅτι τὰ ἀπώτερα καὶ γενικώτερα συμφέροντά της τῆς ἐπέβαλλον²⁾.

Ἡ Συνδιάσκεψις τοῦ Πόρου.— Αἱ τρεῖς Δυνάμεις μετὰ τὴν συνθήκην τοῦ Λονδίνου ἀπεφάσισαν νὰ μεταφέ-

¹⁾ Πρέπει νὰ ὑπανθωρίσωμεν ὅτι ὁ φόβος τῆς Ἀγγλίας διὰ τὴν ἀθαφικὴν ἐπέκτασιν τῆς Ρωσσίας ἐπὶ τῆς Βαλκανικῆς ἦτο ἰσχυρὸς. Ὁ Γουλ. Πίττ εἶχεν διατελέσῃ ἐπιγραμμικῶς πολὺ πρὶν τὸ γνωστὸν ἀξιῶμα: «Ρωσία εἰς τὴν Κωνσταντινὴν εἶνε ὁ νεκρῶσιμος κώδων τοῦ Ἀγγλικοῦ Κράτους εἰς τὴν Ἀνατολήν».

²⁾ Ὁ Γάλλος ἱστορικὸς Driault εἰς τὴν «Ἱστορ. Ἀνατολ. Ζητήματος» λέγει «πᾶσι αἱ Δυνάμεις ὡς καὶ αὐτὴ ἡ Γαλλία ἐπεζητήσαν θετικὸν τι ὄφελος».

ρουν τὴν ἔδραν τῶν συζητήσεων καὶ διαπραγματεύσεων
 τῶν διὰ τὴν λύσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ ζητήματος εἰς μίαν τῶν
 Ἑλληνικῶν Νήσων (1828). Καὶ ὡς τοιαύτη ἐξελέγη ὁ
 Πόρος (μεταξὺ Αἰγίνης καὶ Ναυπλίου). Ἡ ἐν Πόρῳ Διά-
 σκεψις προσεκάλεσεν εὐθὺς ἀμέσως καὶ τὴν Τουρκίαν νὰ
 στείλῃ τοὺς ἀντιπροσώπους της. Ἡ Πόλις ὁμῶς δὲν ἐδέχθη
 τὴν πρόσκλησιν. Ἀλλ' εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐγεννήθη τὸ ζήτημα
 ποῦτα θὰ εἶνε τὰ ὄρια τοῦ νέου κράτους. Ἡ Ἀγγλικὴ
 ἀντιπροσωπεῖα ἐπέμενε ὡς ἴδωμεν εἰς τὸ προηγούμενον
 κεφάλαιον εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν μόνον τῆς Πελοποννή-
 σου. Ἡ Γαλλικὴ πολιτικὴ περιελάμβανε καὶ τὰς Ἀθή-
 νας. Ἡ Ρωσσία ἐπέμεινε νὰ συμπεριληφθοῦν καὶ ἡ
 Ἡπειρος, ἡ Κρήτη καὶ ἡ νότιος Μακεδονία εἰς τὰ ὄρια
 τοῦ νέου Κράτους. Ἡ Ρωσσία ἐπέμεινε διὰ τὴν Κρήτην
 διότι ἤθελεν μέσον τῆς Ἑλλάδος νὰ ἀπομακρύνῃ ἄμεσον
 καὶ μελλοντικὸν Ἀγγλικὸν κίνδυνον τῶν συμφερόντων της
 ἐκ τῆς ναυτικῆς ὑπεροχῆς τῆς Ἀγγλίας ἐν τῇ Μεσογείῳ
 διὰ τῆς χρησιμοποιοῦσας τῆς Κρήτης ὡς ἄγγλικοῦ ὁρμη-
 τηρίου. Ἐὰν δὲ ἤθελεν εὐρύτερα τὰ ὄρια τῆς Ἑλλάδος
 κατὰ ξηρὰν τὸ ἔκαμνεν ἐν τῇ πεποιθήσει ὅτι ἐξυπηρετεῖ
 τὰ ἰδιὰ της συμφέροντα θετικῶς καὶ ἀρνητικῶς. Διότι
 ἀφ' ἑνὸς περιορίζοντο τὰ ὄρια τῆς Τουρκίας καὶ ἀφ' ἑτέ-
 ρου ἐδημιουργεῖτο μία νέα μεσογειακὴ δύναμις ἡ ὅποια λόγῳ
 τῆς θρησκευτικῆς παραδόσεως καὶ συνέδεε τὴν Ρωσ-
 σίαν πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς θὰ ἦτο σύμμαχος καὶ ἐξάρ-
 τημα τῆς Ρωσικῆς πολιτικῆς. Ἡ πρότασις ὁμῶς τῆς
 Ρωσσίας δὲν ἐγένετο τελικῶς ἀποδεκτὴ. Ὅσον ἀφορᾷ
 μάλιστα διὰ τὴν προσάρτησιν τῆς Κρήτης ὁ Λόρδος Ἀδερ-
 δην (18]30 Δ]ῆριου 1828) ἀπέστειλε διακοίνωσιν μέσον
 τοῦ ἀντιπροσώπου τῆς Ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως ἐν Πόρῳ
 Κάνιγγ διὰ τῆς ὁποίας μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐτόνιζεν «ἡ
 Βρεττανικὴ Κυβέρνησις» οὐδέποτε θὰ ἐπιτρέψῃ ὥστε ἡ

συνθήκῃ αὐτῇ νήσος (Κρήτη) περιέλθῃ εἰς τὸ Κράτος τοῦ Καποδιστριαίου ἢ οἰκισθῆποτε ἄλλης δυνάμεως πρὸς βλάβην τῶν ἐμπορικῶν συμφερόντων τῶν συμβαλλομένων δυνάμεων». Ἀλλὰ καὶ ἡ Γαλλία δὲν εἶχεν διάφορον γνώμη ἀπὸ ἄλλῃ συμφεροντολογικῶς ἐπίσης ἐλατήρια ὀρμυμένη. Ὅταν ὁ ναύαρχος Χάιντεν (ῥώσος) ἀπέκλεισε τὴν Κρήτην διὰ νὰ μὴ ἐπιχειρήσουν ἐπ' αὐτῆς ἀπόβασιν οἱ Αἰγύπτιοι ὁ γάλλος ναύαρχος Ντερινὸ πρόετραπε τὸν Ἄγγλον ναύαρχον, ἐξακολουθοῦντα διὰ τοῦ στόλου του νὰ περιπολῇ πέριξ τῆς Κρήτης «νὰ παύσῃ τὸν ἀποκλεισμόν τῆς νήτου διὰ νὰ μὴ ἐξεγείρῃ ἐλπίδας εἰς τὰ μυαλὰ τῶν Ἑλλήνων περὶ προσαρτήσεως τῆς νήτου, ἐν ἧ ὁ τουρκικὸς κληθυσμὸς εἶνε ἰσάριθμος πρὸς τὸν Χριστιανικόν»¹⁾.

Συνθήκη Ἀδριανουπόλεως (1829). — Ἡ ἐκρηξίς καὶ ἡ ἐπιτυχὴς ἐκβάσις τοῦ Ρωσοτουρκικοῦ πολέμου καταλήξαντος εἰς τὴν συνθήκην τῆς Ἀδριανουπόλεως ἀναμφισβητήτως γήνότησεν τὸ «Ἑλληνικὸν ζήτημα» διότι αἱ Ἀγγλικαὶ ἀντιρρήσεις ὑπερνικήθησαν ὡς πρὸς τὰ ὅρια τοῦ νέου κράτους καὶ ἡ Ρωσία εἶχε καὶ πάλιν πρωτοβουλίαν ἐνεργείας. Ἡ Ἀγγλικὴ πολιτικὴ μετὰ τὴν ρωσικὴν νίκην ἐσκέφθη ὅτι ἡ Τουρκικὴ αὐτοκρατορία ἔδαιναν πρὸς τὴν ὀριστικὴν διάλυσιν. Δι' αὐτὸ ἀπεφάσισεν νὰ ἀναθεωρήσῃ τὴν μέχρι τοῦδε πολιτικὴν τῆς ἀπέναντι τῆς ἐπαναστατημένης Ἑλλάδος. Πρὸ τοῦ κινδύνου τὸ νέον Ἑλληνικὸν Κράτος νὰ γίνῃ ἐξάρτημα τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς ἢ Ἀγγλικῆς Κυβέρνησις ἐχάραξε νέαν ἐντελῶς πολιτικὴν²⁾ διὰ τὰς ὁποίας ἐθεωρεῖτο ἡ Ἑλλὰς ὁ φυσικὸς

¹⁾ Ἡ Γαλλία ἠκολούθει αὐτὴν τὴν πολιτικὴν εἰς τὸ ζήτημα τῆς Κρήτης διότι ἠκολούθει τότε φιλοαίγυπτιακὴν πολιτικὴν καὶ ἐμπέσως προσεπάθει νὰ δοθῇ εὐκαιρία εἰς τὸν αἰγυπτιακὸν στόλον νὰ τὴν καταλάβῃ.

²⁾ Λόγῳ ἀλλοίφως μέσων συγκοινωνίας καὶ ἐπικοινωνίας κατὰ

διάδοχος τοῦ καταρρέοντος Ὀθωμανικοῦ Κράτους καὶ συνεπῶς ἡ μόνη μεσογειακὴ δύναμις ἡ ὁποία ἠδύνατο νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὰ ἀγγλικὰ συμφέροντα. Ἀργότερον ὁμοίως λόγῳ τῆς πολιτικῆς τοῦ Καποδιστριαίου ὁ ὁποῖος ἐνήργει πρᾶγματι ὡς ρῶστος ἀνθύπατος ἡ Ἀγγλικὴ Κυβέρνησις καὶ πάλιν ἐπανῆλθε πρὸς τὴν παλαιάν της πολιτικὴν ἐφ' ἧσον διετηθάνετο διὰ συντελοῦσα εἰς τὴν ἐπέκτασιν τῶν ὁρίων τῆς Ἑλλάδος δὲν ἔκαμνε τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ ἐνισχύσῃ τὰ ρωσικὰ ὄνειρα.

Τὰ νέα ὄρια. Ἡ σύμβασις τοῦ Καλεντέρ Κιόσκ. — Αἱ ἀντιζηλίαι τῶν τριῶν Δυνάμεων ἀποτέλεσμα τῶν ἀλληλοσυγκρουμένων οἰκονομικῶν των συμφερόντων κατέληξαν μετὰ πολλὰς συζητήσεις, ραδιουργίας, ἀμφιταλαντεύσεις εἰς τὴν παραδοχὴν ὁρίων διὰ τὴν νέαν Ἑλλάδα τῶν διαλαμβανομένων εἰς τὸ πρωτόκολλον τῆς 10)22 Μαρτίου (1829) Διασκέψεως. Τοῦτο ἐπετεύχθη ἐννοεῖται διότι καὶ πάλιν ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ ἀναθεώρησεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὰς σκίψεις της ἀκολουθήσασα, διὰ τῆς νέας Κυβερνήσεως τοῦ Γκρέι — Πάλμερστον πολιτικὴν ἐπέκτασιν τῶν ὁρίων τῆς νέας Ἑλλάδος μετὰ τὴν πρόβλεψιν ὅτι ἡ Ἑλλὰς ὡς κράτος περιδρεχόμενον ἀπὸ τὴν θάλασσαν (ναυτικὸν) μοιραίως θὰ ἐστρέφετο πρὸς τὴν Ἀγγλικὴν πολιτικὴν. Ἡ ἀγγλικὴ Κυβέρνησις ἀνέλαβε μάλιστα τὴν πρωτοβουλίαν νὰ πείσῃ τὴν Τουρκίαν νὰ δεχθῇ τοὺς προτεινομένους ὅρους καὶ πρᾶγματι κατόπιν πολλῶν διαπραγματεύσεων ἐπέτυχεν νὰ ὑπογραφῇ ἐν Κων)πόλει ἡ σύμβασις τῆς 9)21 Ἰουλίου 1832 (ἡ σύμβασις τοῦ Καλεντέρ — Κιόσκ) ἡ ὁποία καθώριζε τὰ γνωστὰ ὄρια τῆς Ἑλλάδος.

τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ ἐν Κων)λει ἀγγλος Πρέσβης Γόρδων ἐξηκολούθει τὴν ἀντιρωσικὴν πολιτικὴν καὶ μετὰ τὴν συνθήκην τῆς Ἀδριανοπόλεως καὶ προέβλεπε τὴν Τουρκίαν εἰς νέον πόλεμον κατὰ τῆς Ρωσίας.

Γιορτός υπήρξεν ὁ διπλωματικὸς ρόλος τῶν τριῶν Δυνά-
 μewn (Ρωσσίας, Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας) εἰς τὸ «Ἑλληνικόν»
 ζήτημα κατὰ τὴν περίοδον τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 21. Κα-
 νένα ἐλατήριον φιλελληνισμοῦ δὲν ὑπάρχει εἰς τὴν τοιαύ-
 την ἢ τοιαύτην ἐπέμβασίν των. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐκτε-
 θέντων ἴδωμεν ὅτι αἱ ἴδιαι Δυνάμεις, ἠλλαξαν πολλάκις
 ἐξωτερικὴν πολιτικὴν ἀπέναντι τῆς ἐπαναστατημένης Ἑλ-
 λάδος. Τὸ μόνον ἐλατήριον τὸ ὅποιον ἐκανόνιζεν οὕτως ἢ
 ἄλλως τὴν ἐξωτερικὴν των πολιτικὴν ἀπέναντι τῆς Ἑλλά-
 δος, ὅπως συμβαίνει καὶ σήμερον, ἦτο τὸ συμφέρον των ἀφ'
 ἐνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου ὁ ἀναμεταξύ των οἰκονομικὸς ἀνταγωνί-
 σμός. Προστάτιδες Δυνάμεις, ὅπως ξενόδοϋλοι πολιτικοὶ καὶ
 ἄκριτοι ἱστορικοὶ, ἀποκαλοῦν τὴν Γαλλίαν, Ρωσσίαν καὶ
 Ἀγγλίαν δὲν ὑπῆρξαν ποτὲ διὰ τὴν Ἑλλάδα. Ἐὰν ἠγωνί-
 σθησαν ἔστω καὶ μὲ θυσίας ἰδικὰς των ἀκόμη, ὅπως κατὰ
 τὴν ἐν Ναυαρίνῳ ναυμαχίαν, αἱ ἀνωτέρω Δυνάμεις κατὰ τὴν
 διάρκειαν τοῦ Ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου ὑπὲρ τῆς Ἑλληνι-
 κῆς ἐπαναστάσεως, τοῦτο ἐπαναλαμβάνομεν, τὸ ἔκαμαν διὰ τὰ
 προστατεύουσιν τὰ συμφέροντά των. Ἡ διπλωματικὴ
 προστασία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος τοῦ 21 καθὼς καὶ ἡ σκαν-
 δαλώδης ἀνάμιξις τῶν Δυνάμεων τούτων εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῆς
 Ἑλλάδος αὐτὴν τὴν ἔννοιαν ἔχουν. Πάντοτε τότε καὶ κατό-
 πιν καὶ σήμερον αἱ μεταξύ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν Εὐρωπαϊκῶν
 Δυνάμεων σχέσεις κανονίζονται ἀπὸ τὸ συμφέρον καὶ μόνον
 αὐτό. Ἡ σύγχρονος διπλωματικὴ ἱστορία καὶ κυρίως ἡ μετα-
 πολεμικὴ (1914—1924) εἶνε ὁ καθρέπτης τῶν διπλωματικῶν
 ἐπεμβάσεων καὶ ραδιουργιῶν, εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῶν μικρῶν
 Κρατῶν ἐκ μέρους τῶν Μεγάλων διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν καὶ βι-
 αίως πολλάκις τῶν συμφερόντων των. Ὅταν ὁμως λέγομεν
 ἐπέμβασιν διὰ τὰ οἰκονομικὰ συμφέροντά των, ὑπονοοῦμεν τὴν
 κρατοῦσαν, κυβερνῶσαν ἀστικὴν τάξιν τῆς Εὐρώπης καὶ Ἀμε-
 ρικῆς, ἢ ὅποια αἱματοκύλισε δι' ἱμπεριαλιστικοῦς σκοποῦς

τὸν κόσμον κατὰ τὸν πόλεμον τοῦ 1914—1918. Ὁ ἱμπεριαλισμὸς ὁ ὅποτος ἐξεδηλώθη καθ' ὅλην τὴν ἀνωτέρω περίοδον καὶ ὁ ὅποτος συνεχίζεται καὶ ἤδη ἐκ μέρους τῆς ἀστικῆς διπλωματίας παρέσυρε καὶ τὴν Ἑλλάδα μὲ τὴν συνδρομὴν καὶ θέλησιν τῆς Ἑλληνικῆς ἀστικῆς τάξεως εἰς τὴν τυχοδιωκτικὴν Ἐκστρατείαν τῆς Μικρασίας (1919—1922) ἣ ὅποια κατέληξεν εἰς τὴν τραγωδίαν καὶ καταστροφὴν τοῦ Μικρασιατικοῦ Ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ. Τὸν ἴδιον ρόλον ποῦ ἐπαιξαν ἀπέναντι τῆς Ἑλλάδος αἱ τρεῖς Εὐρωπαϊκαὶ Δυνάμεις (Ἄγγλια, Γαλλία, Ρωσσία) κατὰ τὸν τελευταῖον παγκόσμιον πόλεμον καὶ ὁ ὅποτος κατέληξεν εἰς καταστροφὰς ἀνεπανορθώτους, τὸν αὐτὸν ρόλον ἐπαιξαν καὶ κατὰ τὴν περίοδον τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 21. Ἡ ἀπόστασις τῶν γεγονότων δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἀπατᾷ. Ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἀπὸ τοῦ 21 ἐπλήρωσε πάντοτε καὶ μέχρι σήμερον πολὺ ἀκριδᾶ τὸν δῆθεν φιλελληνισμόν τῆς Εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας. Ὁ γάλλος ἱστορικὸς Ed. Driault ¹⁾ λέγει μίαν ἀλήθειαν «.....αἱ Δυνάμεις ἀκουσίως καὶ ἐκ μόνῃς τῆς συμπτώσεως τῶν ἀντικρουμένων αὐτῶν συμφερόντων ἔσωσαν τοὺς Ἕλληνας...» Ὁ Ἑλληνικὸς ἐργαζόμενος λαὸς ὡς κρατήσῃ σημεῖωσιν τῆς εἰλικρινοῦς αὐτῆς ἐμολογίας ἣ ὅποια δὲν εἶναι βεβαίως οὔτε ἡ μόνη οὔτε ἡ πρώτη οὔτε καὶ ἡ τελευταία. Αὐτὴ εἶνε ἡ μόνη ἀλήθεια τὴν ὅποιαν πλαστογραφοῦν εἰς τὰ σχολεῖα, εἰς τὰ Πανεπιστήμια καὶ εἰς τὰς ἐφημερίδας. Οὔτε φιλέλληνας ὑπῆρξαν (ἐκτὸς ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων ποῦ ἀναφέραμεν) οὔτε «προστάτιδες» Δυνάμεις. Παντοῦ καὶ πάντοτε τὰ «συμφέροντα» κανονίζουσι τὰς σχέσεις μεταξὺ τῶν Κρατῶν. Αἰσθηματικὴ πολιτικὴ δὲν ὑπάρχει, εἶνε οὕτοπις, ἐφ' ὅσον ὑπάρχει ἀστικὸν καθεστῶς. Τὰ δίκαια τῶν

¹⁾ Ed. Driault: Ἱστορία Ἐνατολ. Ζητήματος Ἑλλην. μεταφ. 1900. Ἀθήναι σελίς 174.

λαίαν θά προστατευθοῦν καὶ θά εὔρουν τὴν δικαιωτέραν λύ-
σιν καὶ ὑπεράσπισιν των ὅταν θά ἐπικρατήσῃ ὁ Διε-
θνισμός.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Ὁ καπιταλισμός ὁ ὁποῖος ἐν τῇ κρίσει τοῦ κατὰ τῆς φεουδαρχίας ὑπῆρξεν ἀλευθερωτής τῶν Ἑθνῶν, μεταβλήθη κατὰ τὴν ἱμπεριαλιστικὴν ἐποχὴν εἰς καταπιεστήν τῶν λαῶν. Ἡ πλουτοκρατία ὑπῆρξε διὰ τὴν ἀνθρωπότητα στοιχεῖον προόδου, ἀλλὰ τώρα ἐγίνετο στοιχεῖον ἀντιδράσεως.

ΛΕΝΙΝ

Ἐκ τῶν ὅσων μέχρι τοῦδε, ἐπὶ τῇ βάσει ἱστορικῶν ντοκουμέντων ἐξεθέσαμεν, εἶνε ἐκτὸς ἀμφισβητήσεως ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις τοῦ 21 ἀπὸ ἀπόψεως ἱστορικῆς ἀνάγκης, δηλαδὴ ἀπὸ ἀπόψεως τῆς ὀλιστικῆς ἀντιλήψεως τῆς ἱστορίας, εἶνε εἰς τὸ βάθος τῆς καὶ τὰς ἐκδηλώσεις τῆς ἓνα «ἐθνικὸν κίνημα» τῆς ἑλληνικῆς ἀστικῆς τάξεως, τῆς τάξεως τῶν ἐμπόρων καὶ ἐφοπλιστῶν τῆς τότε ἐποχῆς ¹⁾. Ἡ ἐπίσημος ἑλληνικὴ ἐπιστήμη εἶνε ἐνδεχόμενον

¹⁾ Ὁ καθηγητὴς τῆς Δημοσίας Οἰκονομίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον κ. Ἄνδρ. Μ. Ἀνδρακόπουλος κατὰ τὰς παραδόσεις τοῦ ἐπιμένει εἰς τὸ μάθημά του «περὶ τῶν ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας οἰκονομικῶν» διδάσκων ὅτι «ἡ ἑλλην. ἐπανάστασις τοῦ 21 ἀποτελεῖ τὴν πρώτην ἐκδήλωσιν τῆς «θεωρίας τῶν ἐθνικοτήτων» ἡ ὁποία στηρίζεται εἰς τὸ δόγμα τοῦ Ἰταλοῦ Μαντοῦνι καὶ ἡ ὁποία «ἐδέσποζαν ὅλου τοῦ 19ου αἰῶνος καὶ προελαίνατο τὸ ἔκτρος εἰς τὴν Ἰταλικὴν ἢ Ἀναγεννησιν». Ὁ κ. καθηγητὴς λέγει καὶ αὐτὸς μαζὺ μὲ τούτους ἄλλους, ἰδεαλιστικοὺς ἢ θεικοὺς παράγοντας, εἰς τὴν βύθμειον τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας. Εἶνε περιττὸν γὰρ τονίσωμεν ὅτι ὁ κ. καθηγητὴς κακοματαχειρίζεται τὴν ἱστορικὴν πραγματικότητα. Τὸ περὶ «ἐθνικοτήτων» δόγμα τοῦ Μαντοῦνι ἦτο ἡ ἐκδήλωσις τῶν νέων οἰκονομικῶν συνθηκῶν αἱ ὁποῖαι εἶχον ἀνεκφυθῆ εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ ἐζήτουν γὰρ ἐπι-

και πιθανόν να διαμαρτυρηθῆ και να υποδεχθῆ με ἀφροῦς λύσσης και ἀγανακτήσεως τὴν παρούσαν μελέτην μας διὰ τὰ καινὰ δαιμόνια καὶ εἰσάγει ἀναφορικῶς μετὸν τρόπον, τὴν μέθοδον καὶ βλέπομεν, ἀναλύομεν και κρίνομεν, τὰ ἱστορικά γεγονότα και μάλιστα τὰ γεγονότα τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 21 καὶ ἀποτελεῖ τὴν μεγάλην ἀφειτηρίαν τῆς νεωτέρας μας ἱστορίας. Μᾶς εἶνε ἔμως ἐντελῶς ἀδιάφορον ποῖαν γνώμην θὰ ἔχουν οἱ Ἕλληνες

κρατήσουν. Αἱ τοιαῦται ἢ τοιαῦται ἰδέαι, τὸ θανατονίζομεν, εἰάν εἶνε ἐφεύρεσις τοῦ Ἄλφα ἢ Βῆτα πολιτικοῦ, ἀλλὰ ἡ «διανοητικὴ ἀντανάκλασις ἀντικειμένων και γεγονότων τοῦ πραγματικοῦ κόσμου». Αἱ ἰδέαι εἰάν καταβαίνουν ἀπὸ τὸν εὐρανό, ἀλλὰ ἀνεβαίνουν μέγα ἀπὸ τὸ οἰκονομικὸν συγκρότημα μιᾶς περιόδου. Μὲ ἄλλα λόγια αἱ ἰδέαι τῶν κατὰ καιροῦς κοινωνικῶν «ἀποστόλων» εἰάν εἶνε κατὰ τὸ ἀντικαθρεπτιομὸς και ἀπολογία τῶν νέων κοινωνικῶν και οἰκονομικῶν ἔργων τῆς τάξεώς των. Αἱ ἰδέαι εἰάν δημιουργοὺν τὰ κοινωνικά καθέστατα ἀλλὰ τὸ οἰκονομικὸν περιβάλλον, καθεστῶς, γαυνᾷ τὰς ἰδέαι. Οἱ γάλλοι ἐγκυκλοπαιδισταὶ (Νυτερό, Ρουσσέ, Βολταίρ, Κοντερό κλπ.) εἰάν ἐδημιούργησαν τὴν Γαλλικὴν Ἐπαναστάσειν ἀλλὰ τὸ νέον ἀστικὸν καθεστῶς τὸ ἔπεισον ζήσασκε τὴν φεουδαρχικὴν οἰκονομίαν και ἐζητήσῃ νὰ ἐπιβληθῆ πολιτικῶς ἐδημιούργησε τὰς περὶ ἰσότητος, ἀδελφότητος κλπ. ἰδέαι τῶν ἐγκυκλοπαιδιστῶν, οἱ ἔπειτοι ἔγιναν ἔτοι οἱ ἀπολογηταὶ και οἱ ἀπόστολοι τῶν νέων οἰκονομικῶν συνθηκῶν τῆς ἐποχῆς των. Τὸ δόγμα λοιπὸν τῶν «Ἐθνικοτήτων» τὸ ἔπεισον κατὰ τὸν καθηγητὴν κ. Ἀνδρεάδην ἐπροκάλεσε τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπαναστάσειν τοῦ 21 εἰάν εὐνοία νὰ σταθῆ εἰς τὸν ἔλεγχον τῆς κριτικῆς. Ἐγερμαὶ νὰ προσθέσωμεν ἀκόμη ὅτι και ἄλλοι, ἐκτὸς τοῦ σοσιαλιστικοῦ στρατοπέδου εὐρισκόμενοι συγγραφεῖς, ἀρνοῦνται τὰ «ἔθικὰ αἷτια» εἰς τὴν ἐξέλιξιν. Καὶ ἀναφέρομεν τοὺς διεθνέες κόρους διεθνολόγους τοῦ Μπεθκλα και τὸν γερμανὸν Ἑλδβαλντ. Καὶ οἱ δύο ὁπεστήριζον ὅτι «εἰάν λαμβάνει γόραν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἱστορίαν, ἔθικὴ ἐξέλιξις και ὅτι αἱ ἔθικαι ἰδέαι εἰάν εἶνε οὐδὲ εὐνοία νὰ εἶνε αἷτια ἐξελίξεως». Ἠθικῶς αἷτιας εἰς τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν μετὰ φανατισμοῦ παραδέχεται ὁ Δρ. Α. Ἐλευθερόπουλος, ἀλλὰ τὰ ἐπιχειρήματα του εἶνε ἐντελῶς σαθρά.

σοφία διὰ τὴν παρούσαν μελέτην μας. Ἐκείνο ποῦ μᾶς ἐνδιαφέρει δὲν εἶνε ἡ τοιαύτη ἢ τοιαύτη γνώμη των, ἀλλὰ ἐὰν καὶ κατὰ πόσον ἔχομεν κατορθώσει νὰ καταλύσωμεν τὰ ὑπάρχοντα Εἰδωλα τῆς πατριδοκαπηλίας καὶ νὰ γκρεμίσωμεν κατὰ τὸ δυνατόν τὸ περισσότερο μέρος ἀπὸ τὸ Σινικὸν τεῖχος τῶν ἱστορικῶν προλήψεων καὶ τῶν πατριωτικῶν ψευδολογιῶν.

Δι' αὐτὸ ἀνακεφαλαιώνοντες τὰς εἰς προηγούμενα κεφάλαια κρίσεις μας ἐπιμένομεν εἰς τὸ γεγονός διτι οἱ κοτσαμπάσηδες (φρουδάρχαι) παρ ε σ ὄ ρ θ η σ α ν ¹⁾ εἰς τὸν Ἄγωνα, ἐκτὸς δὲ τῆς Πελοποννήσου (εἰς τὴν Στερεάν, Θεσσαλίαν καὶ Μακεδονίαν) ἀντέδρασαν μάλιστα μετὰ τὴν ἔκκρηξιν τῆς Ἐπαναστάσεως θετικῶς ἢ ἀρνητικῶς πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ κατασταλῇ ἢ ἐκφυλισθῇ ὁ ἀρξάμενος ἀγών. Τονίζομεν τὸ

¹⁾ Πρὸς ἐπιβεβαίωσιν τοῦ γεγονότος αὐτοῦ μεταξὺ τῶν ἄλλων τὰ ἑποῖτα ἀναφέραμεν εἰς τὰ προηγούμενα κεφάλαια τῆς παρούσης μελέτης σημειώσαμεν καὶ τὸ ἑξῆς: Ὅταν ἐξερρήγη ἡ Ἐπανάστασις ὁ Μέγας Διερμηγεὺς τῆς Ἰψηλῆς Πύλης Μορούζης ἀποκεφαλίσθη διότι ὁ ἴδιος ἀν καὶ μὴ ἀναμετρημένος εἰς τὸ κίνημα τῶν Φιλικῶν καὶ ἀποδοκιμαζῶν αὐτὸ ἔσπευσε νὰ παραδώσῃ εἰς τὰς ἀρχὰς μίαν ἐπιστολὴν ποῦ ἔλαβεν ἀκ μέρους Φιλικῶν τινος σχετιζομένην μετὰ τὴν ἐκπραχθεὶσαν ἐπανάστασιν. Ὁ Σουλτάνος ἤτο εὐνόητος πρὸ τῆς ἐκτάσεως τοῦ Κινήματος νὰ θεωρήσῃ ἕνοχον τὸν Μορούζην, ὅπως ἐθεώρησε τὸν Πατριάρχην Γρηγόριον καὶ ἄλλους, καὶ νὰ διατάξῃ τὸν ἀποκεφαλισμὸν του. Ὁ ναοδιορισθεὶς Μέγας Διερμηγεὺς Φαναριώτης καὶ αὐτός, καταγόμενος ἀπὸ μεγάλην φρουδαρχικὴν οἰκογένειαν τοῦ βυζαντίου, ὁ Σταυράκις Ἀριστάρχης ἐδέχθη εὐχαρίστως τὸ ἀξίωμα καὶ ἀκόμη κατὰ παραπάνω. Ἐδέχθη νὰ μεταβῇ εἰς τὸ Πατριαρχεῖον καὶ νὰ κοινοποιήσῃ τὴν καταδικαστικὴν κατὰ τοῦ Πατριάρχου ἀπόφασιν. Καὶ ἐὰν ἤτο μόνον ὁ Σταυράκις Ἀριστάρχης ὁ ὅποιος κατεῖχε κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Ἐπανάστασεως ἐμπιστευτικὴν καὶ τιμητικὴν θέσιν παρὰ τῷ Σουλτάνῳ, ἀλλὰ καὶ πολλοί, παρὰ πολλοὶ μάλιστα Ἕλληνας, προαχόμενοι ἀπὸ τὴν Βυζαντινὴν ἀριστοκρατίαν.

γεγονός αὐτό κατ' ἐπανάληψιν διότι τὸ ἀντίθετον διδάσκειται καὶ ὑποστηρίζεται ἀπὸ ἄλλους τοὺς ἱστορικοὺς καὶ συνεπῶς πρέπει νὰ διαλυθῇ ὡς πρὸς τὸ σημεῖον αὐτὸ κάθε πλάνη καὶ πρόληψις. Οἱ κοτσαμπάσηδες μόνις ἐβεβαιώθησαν ὅτι ἢ ὑπὸ τῶν Φιλικῶν ὑπονοουμένη « Ἀνωτάτη Ἀρχὴ » (Ρωσσία) ἔχει μόνον δὲν ἠγνόει καὶ δὲν ὑπεστήριξε τὴν Ἐπανάστασιν ἀλλὰ καὶ τὴν ἀπεδοκίμασεν ἀπεγοητεύθησαν καὶ ἦσαν ἔτοιμοι νὰ ὑποταχθοῦν εἰς τὴν Πύλην· καὶ ὁ ἀνώτερος Κληρὸς ὅπως ἴδωμεν ἄλλοῦ τὴν ἰδίαν μὲ τοὺς κοτσαμπάσηδες στάσιν ἐτήρησεν. Ὡς κατ' ἐξοχὴν φεουδαρχικὴ τάξις δὲν ἦτο δυνατόν εἶναι ἐβεβαιώθη ὅτι ἢ Ὁρθόδοξος Ρωσσία ἀπεδοκίμαζε τὴν Ἐπανάστασιν νὰ ἐξυκολουθήσῃ νὰ λαμβάνῃ ἐνεργὸν μέρος εἰς αὐτήν.

Τὸ γεγονός ὅτι εἰς τὴν Πελοπόννησον τὰ φεουδαρχικὰ στοιχεῖα (κοτσαμπάσηδες καὶ κληρὸς) ἔλαβον ἐνεργὸν μέρος μέχρι τέλους εἰς τὴν Ἐπανάστασιν δὲν εἶνε ἀνεξήγητον ἀλλὰ πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς δύο κυρίως αἰτίαι. Πρῶτον εἰς τὴν συμμετοχὴν τῶν Μανιατῶν, οἱ ὅποιοι διατελοῦντες ὑπὸ οἴωναι ἀνεξαρτησίαν, ἐπηρέαζον πολὺ τὴν ἄλλην Πελοπόννησον διαθέτοντες καὶ τὰς μεγαλυτέρας στρατιωτικὰς δυνάμεις. Καὶ δεύτερον εἰς τὸ γεγονός ὅτι ἢ Πελοπόννησος, ὅπως ἐσημειώσαμεν καὶ ἄλλοῦ, ἀποτελεῖ ἓνα ἀνεξάρτητον γεωγραφικὸν σύνολον εὐρισκόμενον εἰς τὸ νοτιώτατον ἄκρον τῆς Ἑλλάδος, δηλαδὴ εἰς μεγάλην ἀπόστασιν—μεγίστην διὰ τὴν τότε ἐποχὴν λόγῳ ἐλλείψεως μέσων συγκοινωνίας—ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν, Μακεδονίαν καὶ Θράκην ὅπου εὐρίσκατο τὸ κέντρον τῶν μεγαλυτέρων δυνάμεων τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ.

Ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἔπειτα μάλιστα ἀπὸ τὴν ἀνταρσίαν τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ καὶ μὲ τὰ τότε σχεδὸν πρωτόγονα μέσα τῆς συγκοινωνίας δὲν ἠδύνατο νὰ κινητοποιηθῇ εὐκό-

λως. Κατὰ θάλασσαν δὲ οἱ Νησιῶται ¹⁾ ἦσαν κύριοι κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς Ἐπαναστάσεως. Συνεπῶς οἱ Πελοποννήσιοι κοτσαμπάσηδες ἔτρεφον θετικὰς καὶ βασιμίους ἐλπίδας ὅτι ἡ Πελοπόννησος θ' ἀπελευθεροῦτο, ἔπειτα μάλιστα ἀπὸ τὰς πρῶτας στρατιωτικὰς ἐπιτυχίας των καὶ τὴν ὀλικὴν κυτάλυσιν τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας ἐντὸς τῆς Πελοποννήσου. Ὄταν κατόπιν κατέπλευσεν ὁ στόλος τοῦ Ἰμπραήμ καὶ ὁ τουρκοαιγυπτιακὸς στρατὸς ἠπείλει νὰ καταπνίξῃ ὀριστικῶς καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Πελοπόννησον τὴν Ἐπανάστασιν, ὁ μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας ἐμπόλεμος ἀγὼν, εἶχε λάβει μορφήν εὐρωπαϊκοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ ἐθεωρεῖτο ὡς κατ' ἐξοχὴν ζήτημα εὐρωπαϊκόν, εὐρισκόμενον εἰς χεῖρας πλέον τῆς εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας διὰ τοὺς λόγους τοὺς ὁποίους ἐν ἐκτάσει ἀνεφέραμεν εἰς τὰ προηγούμενα κεφάλαια. Εἰς αὐτὰ τὰ αἷτια ὀφείλεται ἡ μέχρι τέ-

¹⁾ Ὄταν λέγομεν νησιώτας ἐννοοῦμεν κυρίως τὰς τρεῖς νήσους: Ἰθάκην, Σπέρτες, Φαρά. Ἡ διακρίσις αὐτὴ εἶναι ἀναγκαῖα καὶ συμπληρωματικῶς σημειοῦμεν τὸ γεγονός ὅτι ἡ Σάμος ἡ ὁποία ἠδύνατο λόγῳ τῆς θέσεώς της καὶ τοῦ μεγέθους της νὰ προσφέρῃ μεγάλην ὑπηρεσίαν εἰς τὸν ἀγῶνα κατὰ τὴν ἔναρξιν του εὐρίσκατο ὑπὸ ἐμφύλιον σπαραγμόν. Οἱ κοτσαμπάσηδες τῆς Σάμου ἠγωνίζοντο νὰ συγκρατήσουν τὴν ἐξουσίαν των τὴν ὁποίαν ἠπαίλουν οἱ ναύπλοιοι (καρραυκοῦχοι καὶ πραγματευτὰδες). Τὸ κόμμα τῶν παλαιῶν φεουδαρχῶν ἐλέγχετο κόμμα τῶν καλλικαντάρων. Τὸ δὲ κόμμα τῶν ἀστῶν ἐλέγχετο τὸ κόμμα τῶν καρραυκόλων. Ὄταν μάλιστα ἐπέγαν (17 Ἀπριλλίου 1821) δύο σπαταιώτικα καράβια διὰ νὰ ἐξαναγκάσουν τοὺς Σαμιώτας φεουδάρχας νὰ ἐπαναστατήσουν, οὗτοι οἱ (κοτσαμπάσηδες), ὀργάνωσαν σῶμα ἀπὸ ὀπλοφόρους εἰς τὴν Χώραν διὰ νὰ ἀντιστοῦν κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν καὶ ἐζήτησαν καὶ τὴν ὀλικὴν συνδρομὴν τοῦ μπέη τῆς Ρόδου. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁμως οἱ καρραυκόλοι μὲ τὴν βοήθειαν τῶν Σπαταιωτῶν καὶ κατόπιν ἐξαγέροντος καὶ τοῦ κατωτέρου λαοῦ ἐγένοντο κύριοι τῆς καταστάσεως καὶ ἐκήρυξαν τὴν Ἐπαναστάσιν. βλεπ. Σπυρίδ. Τρικούπην αὐτόθι σελ. 130—131.

αίματός του άγώνος ένεργός ανάμιξις και συμμετοχή εις αυτόν των φρουδαρχικών στοιχείων τής Πελοποννήσου. Ήλιπζον και δικαίως έπίστευον εις τήν όπωσδήποτε άπελευθέρωσιν ή ήμιανεξαρτησίαν μόνον τής Πελοποννήσου. Ένώ άντιθέτως οί κοτσαμπάσηδες και ό κλήρος τής Θεσσαλίας και τής βορείου Στερεάς μόλις έκινήτοποιήθη ό τουρκικός στρατός έδήλωσαν πίστιν και όποταγήν. Τα στοιχεία δε τά όποια έκράτησαν μέχρι τοϋ 1826 έν έπαναστάσει τός έπαρχίας αυτάς ήσαν οί νεόπλουτοι τής έποχής εκείνης οί άστικοί τοϋ Πηλίου, Τρικάλων, Μετσόβου, Άγυιάς, Άμπελακίων, Ραψάνης κλπ. οί όποιοι ήσκουν πλείσι μαζό με τόν άλλον «λαόν» κατά των κοτσαμπάσηδων.

Αυτή είνε ή πραγματική αλήθεια και έτσι υπό τό πρσιμα τής άντικειμενικής πραγματικότητας δεόν να εξετάζωμεν πάντοτε τά ιστορικά γεγονότα. Ό κλήρος και οί κοτσαμπάσηδες δέν ήθέλησαν και δέν όργάνωσαν τήν Έπανάστασιν τοϋ 21. Η Έπανάστασις αυτή έγένητο από τήν τότε άστικήν τάξιν και έν όνόματι των άστικών ιδεωδών τής έποχής της ¹⁾ και ήτο τό αποτέλεσμα τής οίκο-

¹⁾ Ό Άλ. Π. Δαλμοϋζος κατηγορούμενος ένόπιον τοϋ Έφραταίου Ναυπλίου (16-28 Άπριλίου 1924). (βλέπε άστονογραφημένα πρακτικά : Η Δίκη τοϋ Ναυπλίου 1915. Άθήναι) επί μαλλιαρισμό, άθετα !! και . . . . σοσιαλισμό !!! εις τήν άπολογίαν του προσεπάθησε να άποκρούσθ τήν έν τή βιβλίω τοϋ Γ. Σκληροϋ. «Τό κοινωνικό μας ζήτημα» διατυπωμένην γνώμην ότι ή ελληνική επανάστασις τοϋ 21 είνε τό αποτέλεσμα τής οικονομικής άνεπιτόξεως τής άστικής τάξεως κλπ. και να άντιρέσθ τήν άντίληψιν αυτήν χαρακτηρίσας «μονομερής» τόν Ισχυρισμόν τοϋ Σκληροϋ. Ό παιδαγωγός Άλ. Π. Δαλμοϋζος, ποϋ έθεωρείτο τότε και ώς σοσιαλιστής—ένώ δέν ήτο—άπό τούς μεταφωνικών άντιλήψεων, δικαστάς τοϋ Βόλου και Λαρίσης και από τήν παρέαν τοϋ Κοόρτοβικ-Γερμανοϋ, (ό τελευταίος είνε ό Δεσπότης τοϋ Βόλου), Ισχυρίσθη, ότι ή άνωτέρω άντίληψις δηλαδή ή εις τά

ομικῆς ἀναπτύξεως τῆς ἀστικῆς τάξεως. Καί ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς πρέπει νὰ τονισθῇ ἰδιαιτέρως ὅτι κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην ἡ ἀστική τάξις μας—ὅπως καὶ παντοῦ—ὕψιρξεν ἐν τῇ πάλῃ τῆς κατὰ τοῦ τουρκικοῦ φεουδαρχισμοῦ προοδευτικῆς τάξεως¹⁾. Θὰ ἔπρεπεν

ὀλισθητικὰ αἰτια ἀπόδοσις τῆς ἀπανάστασεως καταρρίπει ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἀστοί τινες κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀπανάστασεως ἀντατάχθησαν κατ' αὐτῆς. Ὁ Δαλιμούζος δὲν ὀνομάζει ποτε καὶ ποῦ ἦσαν αὗτοι διὰ νὰ δυνάται κανεὶς νὰ ἐλέγξῃ τὸν ἰσχυρισμὸν του. Πάντως ὁμοῦ (δὲν εἶδωμεν σημασίαν εἰς τὸν ἰσχυρισμὸν του καὶ τὰς ἀντιρρήσεις τοῦ κ. Ἄλ. Π. Δ. τὸ κέρνοντα ὅτι πολλοὶ ἐκ τῶν νεοελλήνων κοινωνιολογούντων ἐπηραζοῦνται πολὺ ἀπὸ ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν γνώμην αὐτοῦ λόγῳ τοῦ ρόλου ποῦ ἐπαιξεν οὗτος εἰς τὴν γλωσσικὴ καὶ ἑθνικὴν μεταρρύθμισιν 1908—1920) ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Δ. εἶναι καὶ μονομερὴς καὶ μὴ σοφρὸς. Διότι, πρῶτον τὰς ἀπανάστασις, ὅπως ἐξηγήσαμεν ἄλλοθ, οὐδέποτε τὰς κἀμνει ἢ πλειονοψηφία τῆς ἀπανάστατοῦσας τάξεως ἀλλὰ ἡ προοδευτικὴ μειοψηφία. Τὸ γεγονός δὲ ὅτι μερικοὶ ἀστοὶ ἀντατάχθησαν κατὰ τῆς ἀπανάστασεως τοῦ 21 θετικῶς ἢ ἀρνητικῶς δὲν ἀποδεικνύει ὅτι δὲν ἦσαν ὀλισθητικὰ τὰ αἰτία τῆς ἀπανάστασεως αὐτῆς, ὅπως μὲ τὸ νὰ ἦτο ὁ ὁμοῦσος πρίγκηψ Κρασιότκιν ἕνας ἐκ τῶν ἰδρυτῶν τοῦ ἀναρχισμοῦ δὲν σημαίνει ὅτι οἱ Γούροι εἶχον... ἀναρχικὰ φρονήματα. Καὶ ἀκόμη μὲ τὸ νὰ εἶναι θαρσοί—ἀπὸ ἰδεαλισμὸν—ἕνας ἢ δύο σύγχρονοὶ μὲς ἀκατομηριοῦχοι ἀμερικανοὶ λάτρεις τοῦ Ρωσικοῦ κομμουνισμοῦ δὲν σημαίνει ὅτι ἡ ἀντιδραστικὴ ἀμερικανικὴ κεφαλαιοκρατία σοσιαλίζει. Καὶ ἀντιθέτως μὲ τὸ ν' ἀντιδράσων κατὰ τὴν σύγχρονον ρωσικὴν Ἐπανάστασιν (1917) ἀρκετοὶ ρῶσοι ἀργάται καὶ ἀρχαγοὶ των (μυσοβίτικοι καὶ σοσιαλεπαναστάται) δὲν ἔπεται ὅτι ἡ Ρωσικὴ Ἐπανάστασις δὲν εἶναι προλεταριακὴ.

¹⁾ Ὅπως ἐτονίσωμεν καὶ εἰς προηγούμενον κεφάλαιον, τὰ πρῶτα πολιτεῖάματα τῆς Ἐπαναστασιατικῆς Ἑλλάδος ἦσαν δημοκρατικὰ ἢ μᾶλλον ὑπερδημοκρατικὰ. Τὸ γεγονός αὐτὸ ἀποδεικνύει τὸ προοδευτικὸν πνεῦμα—διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην—τῆς ἀστικῆς τάξεως ἢ ὁποῖα κυρίως ὀργάνωσε τὸ κίνημα καὶ ἀπανάστατικὸς κατὰ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ. Ἡ ἐπιφέρεισις δὲ δημοκρα-

διὰ τὴν προοδευτικότητα τῆς ἀστικής τάξεως κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν νὰ σημειώσωμεν καὶ τὸ γεγονός ὅτι οἱ διαπρεπέστεροι διανοητικοὶ ἀρχηγοὶ τῆς —κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν Λογίων τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης— ἠθέλησαν νὰ σπάσουν τὰ δεσμὰ τοῦ λογιστικισμοῦ ἐκπροσωποῦντος τὴν φεουδαρχικὴν παράδοσιν εἰς τὴν πνευματικὴν κίνησιν καὶ νὰ ἐπιβάλλουν τὴν ζωντανὴν (ἡμιλουμένην) γλῶσσαν ὡς ἐπισημον γλῶσσαν τοῦ Ἔθνους. Ἡ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξις τῆς Δυτικῆς

εὐρωπαϊκῆν πολιτευμάτων ἐπαναλαμβάνομεν εἶνε ἢ μαγαλυτέρα ἀπόδειξις περὶ τῶν ἀστικῶν ἰδεολογιῶν τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ '21. Διότι τὰ πολιτεύματα εἶνε ἱστορικὰ δημιουργήματα. Δὲν εἶνε οὔτε κἀτι ἀπόλυτον καὶ ἀφρημένον, ἐκτός τόπου καὶ χρόνου, οὔτε κανένα εἶδος συνταγῆς ποῦ δίδεται ἕξωθεν ἀπὸ τοῦτον ἢ ἐκείνου τὸν πολιτικόν. Τὰ πολιτεύματα ἐκφράζουν ὡς βασικόν, θεμελιώδες, νομοθετικόν καθεστῶς, τοὺς πόθους καὶ τὰς ἰδέας μιᾶς ἐποχῆς. Δὲν συντάσσονται οὔτε ἐμπνέονται μέσα εἰς τὰ γραφεῖα τῶν πολιτικῶν ἢ τῶν κοινωνιολόγων. Ὁ ἱστορικὸς Κ. Παπαρρηγόπουλος ὁ ὁποῖος διακρηνώνει τὰ ἱμαίδια τοῦ διατὸ δημοκρατικόν πνεῦμα τῶν πολιτευμάτων τοῦ 21—27 παραγνώριζε καὶ ἤγγοναι τελείως τοὺς νόμους οἱ ὅποιοι διέπουν τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας. Τὸ ἴδιον καὶ ὁ πολιτιολόγος Ν. Ν. Σαρίπολος ὁ ὁποῖος συμμερίζεται τὴν γνώμην τοῦ Κ. Παπαρρηγοπούλου καθὼς καὶ οἱ ἄλλοι καθηγηταὶ καὶ ἱστορικοὶ οἱ ὅποιοι ἀκολουθοῦν ὡς τυφλοσύρτην τὴν πεπλανημένην γνώμην τῶν δύο ἀνωτέρω καθηγητῶν. Τὰ πολιτεύματα προΐόντα ἱστορικῆς ἀνάγκης, ὀπισθεῖν ἀπὸ τὰς καταστατικὰς τῶν διατάξεις, ἐκφράζουν καὶ προστατεύουσιν ἐκάστοτε τὰ συμφέροντα τῆς οἰκονομικῆς καὶ πολιτικῆς κρατουσῆς τάξεως. Τὸ ἀξιωματικὸν αὐτὸ οἱ ἀπὸ «καθίδρακα» ἀντιπρόσωποι τῆς ἐλληνικῆς ἐπιστήμης ἄλλοι μὲν τὸ ἀγνοοῦν καὶ ἄλλοι προσποιοῦνται ὅτι τὸ ἀγνοοῦν, διὰ νὰ μὴ μάθῃ ἢ σπουδάζουσιν ἀνεπιτηδίαται μίαν ἀλήθειαν ἢ ὅποιαν δύναται νὰ ἀνατρέψῃ καὶ ἐκριζώσῃ πολλὰς προλήψεις συνταλούσας εἰς τὴν συντήρησιν, παγίωσιν τοῦ νῦν καθεστώτος. Βλέπε γενικῶς περὶ Κράτους, τὸ κλασσικόν ἔργον τοῦ Λέην: «Κράτος καὶ Ἐπαναστάσεις» (ἑλλην. μετάφρ.) 1923.

Ευρώπης, ως γνωστόν, επέφερε τὴν «ἀναγέννησιν» τῶν Γραμμάτων καὶ Τεχνῶν ποὺ εὐρίσκοντο εἰς κατάπτωσιν κατὰ τὸν Μεσαιῶνα. Μετὰ τὴν οἰκονομικὴν ἀκμὴν, δηλαδὴ μετὰ τὴν συγκρότησιν, ἀνάπτυξιν καὶ πρόοδον τῆς ἀστικῆς τάξεως (τῆς μπουρζουαζίας), οἱ πνευματικοὶ αὐτῆς ἠγγέται κατήργησαν τὰ λατινικὰ ἀπὸ ἐπίσημον γλῶσσαν τῆς λογοτεχνίας καὶ τῆς ἐπιστήμης χρησιμοποιοῦντες τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ. Ἡ ἀναφέρωμεν ἐδῶ μερικοὺς ἀπὸ τοὺς σημαντικωτέρους ἰδικούς μας πρόδρομοὺς τοῦ γλωσσικοῦ κινήματος, διότι τὸ γλωσσικὸν ζήτημα, ὡς πολὺ παλαιόν, ἔχει ἄμεσον σχέσιν μὲ τὸ ἔθλον ζήτημα ποὺ θίγομεν καὶ εἶνε ἡ ἐκδήλωσις τῶν νέων ἰδεῶν τῆς ἀστικῆς τάξεως ἡ ὁποία ἀρχίζει νὰ ἐκκολάπτεται μέσα ἀπὸ τὴν φεουδαρχικὴν οἰκονομίαν τοῦ 1600 καὶ νὰ ἀνδροῦται καὶ νὰ σχηματίζεται κατὰ τὸ 1750—1820. Ἴδου λοιπὸν ποιοὶ εἶνε καὶ τί ἔγραψαν οἱ Πρόδρομοι τοῦ Ψυχάρη: Ὁ Γρηγόριος Κωνσταντᾶς (1753—1844) ὁ ὁποῖος ἔδρασεν ὡς σχολάρχης τῆς φημισμένης Σχολῆς Μηλεῶν (Βόλου) λέγει: «Ἐνα Ἔθνος ἐνόσφ ἀμελεῖ καὶ καταφρονεῖ τὴ φυσικὴν τοῦ γλῶσσα, ἀμελεῖ καὶ καταφρονεῖ τὸν ἀνθρωπισμὸν τοῦ..... Ἄχ πότε νὰ ἀρχίσουν καὶ οἱ ἰδικοί μας νὰ μιμηθοῦν εἰς τὴ γλῶσσα τοὺς Ἑγγλέζους καὶ τὰ λοιπὰ Ἔθνη τῆς Εὐρώπης..... αὐτὸ ἔκαμαν καὶ κέμνουν ἔθλο ἔνα οἱ Ἑγγλέζοι, οἱ Φρατζέζοι, οἱ Ἴταλοὶ, οἱ Σπανόλοι, καὶ ἄλλοι ἔτυχαν νὰ ἔδρουν τὴ γλῶσσα τους ἀκαλλιέργητη.....». Ὁ Δανιὴλ Φιλίππιδης Θεσσαλὸς καὶ αὐτὸς καὶ πολὺ μορφωμένος, ὁπαθὸς τοῦ Κωνσταντᾶ, ἀγωνίζεται μὲ φανατισμὸν διὰ τῆς ἐπίδολῃν καὶ ἀναγνώρισιν τῶν δικαιωμάτων τῆς ζωντανῆς γλώσσης γράφει δὲ μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐπινότησαν οἱ ἄθλιοι (δηλαδὴ οἱ λογιώτατοι φαναριῶται) ἔνα

τρόπο να ξιπάζουν τον κοινόν άνθρωπον». ¹⁾ Ὁ Δ η μ. Φ ω -
τιάδ. Καταρτζής (1780) ὑποστηρίζει: «εἶνε ἀνάγκη νὰ
συγγράψουμε τις ἐπιστήμες καὶ τις τέχνες ρωμέϊκα,
γιὰ νὰ προκόβουν οἱ νέοι μας πὶὸ γλήγορα καὶ
μὲ πὶὸ θεμέλιο εἰς ἑλα...» Καὶ ὁ Ἄθων. Ψαλλίδας
(1767—1829), ὁ Ι. Βηλαράς (1771—1823), ὁ Ἄθ.
Χριστόπουλος (1172—1847) συγγραφεὺς καὶ ἀρκετὰ
καλὰ φιλοσοφικὰ κατηρτισμένος ὁ πρῶτος ²⁾, ποιηταὶ κυ-
ρίως οἱ δύο ἄλλοι ὑπεστήριξαν μὲ φανατισμὸν τὰ δικαιώ-
ματα τῆς γλώσσης τοῦ λαοῦ. Ὁ Κοραῆς ὁ χαρακτηρι-
ζόμενος «ὡς ὁ πολυμαθέστατος ἄλων τῶν Ἑλλήνων» ἔγρα-
φεν «οἱ Ἴταλοί, οἱ Γάλλοι, οἱ Ἄγγλοι τότε ἀληθῶς ἀρχί-
σαν νὰ ἐλευθεροῦνται ἀπὸ τὴν βαρβαρότητα, ἔταν οἱ λόγιοι
αὐτῶν ἄνδρες κατεχέρησαν νὰ γράψωσιν εἰς τὴν κοινὴν
αὐτῶν γλῶσσαν». Οἱ φαναριῶται ἴμως λόγιοι καὶ ὁ

¹⁾ Τοῦς δύο αὐτοῦς Θεσσαλοῦς Κωνσταντῶν καὶ Φιλιππίδων οἱ
λογιώτατοι τῆς ἐποχῆς τῶν ἐπολέμησαν μὲ φανατισμὸν καὶ τὴν
γλῶσσαν ποῦ ἔγραφον τὴν ἀπακάλισαν «γλῶσσαν τῶν πακάληδων τῆς
Ζαγοράς». Ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτός ἔχει μεγάλην σημασίαν διότι οἱ
πνευματικοὶ ἀντιπρόσωποι τοῦ φεουδαρχισμοῦ δεικνύουν φανερά τὴν
ἀποστροφὴν πρὸς τοὺς πακάληδας δηλαδὴ πρὸς τὴν νέαν τότε σχη-
ματιζομένην, ἐμφανιζομένην τάξιν ἐκ τῶν κάτω καὶ γενικῶς πρὸς τὸν
λαόν καὶ ἀποδεικνύει συγχρόνως τὸ ὀφιστάμενον χάσμα μεταξὺ
ἀστικῶν καὶ φεουδαρχῶν.

²⁾ Ὁ Ἄθ. Ψαλλίδας ἦτο διευθυντὴς ἐπὶ τὴν Σχολὴν τῶν Ἰωαννίνων
(1796-1820) καὶ ἀνακαταστάθηκε πολὺ εἰς τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 21.
Ἦταν θερμὸς «πατριώτης» ἐν τοῦτοις κατηγορήθησαν ὡς ἄθεοι.
Ἡ κατηγορία αὕτη ἣ ὁποία τοῦ ἀπεδόθη ἀπὸ τοὺς ἀντιπάλους του
καὶ ἐχθροῦς του λογιστάτους σχετίζεται πολὺ μὲ τὸ ζήτημα ποῦ θίγομεν.
Ἀποδεικνύει ὅτι ὁ Ψαλλίδας ἦτο ἐπηρεασμένος ἀπὸ τοὺς γάλ-
λους ἐγκυκλοπαιδιστὰς (προεπαναστατικὴ περίοδος τῆς Γαλλικῆς
Ἐπαναστάσεως) καὶ κυρίως ἀπὸ τὰ «ἐλευθερόφρονα» δόγματα ἐπὶ
θρησκευτικῶν ζητημάτων τῆς γαλλικῆς ἀστικῆς τάξεως.

κλήρος τὸν ἐκτεηγόρησαν ¹⁾ ἀμέσως ὡς ἀγράμματον ποὺ ἔμαθε τὰ ἑλληνικά του εἰς τὸ Παρίσι ἀπὸ «καραδοκὺρηδες καὶ παρεπιδήμους πραγματευτὰς» καὶ ὅτι δὲν ἤξεύρει «τὴν γλῶσσαν ποὺ ὠμιλοῦν εἰς τὰ καλὰ ὀσπίτια, τὴν εὐρυθμον φράσιν τῶν εὐγενῶν» ²⁾. Ὁ Κοραῆς γράφει ἀκόμη. «Ἡ γλῶσσα εἶνε ἐν ἀπὸ τὰ πλέον ἀναπαλλοτριώτα τοῦ Ἔθνους κτήματα. Ἀπὸ τὸ κτῆμα τοῦτο μετέχουν ὅλα τὰ μέλη τοῦ Ἔθνους μὲ δημοκρατι-

¹⁾ Ἀρχηγοὶ τῆς γλωσσικῆς ἀντιδράσεως (τοῦ γλωσσικοῦ καθωστῶτος) ἦσαν τότε ὁ Κορμητής, ὁ Δούκας (ἐκ μέρους τῶν κληρικῶν) καὶ ὁ Κοδρικᾶς (ἐκ μέρους τῶν φαναριστῶν λογίων (τῶν εὐγενῶν). Πρέπει δὲ νὰ προσέξωμεν τὴν κατὰ τοῦ Κοραῆ διατυπωμένην κατηγορίαν. Τὸν κατηγοροῦν οἱ φαναριστῶται λόγιοι ὅτι ἔμαθε τὰ ἑλληνικά του ἀπὸ ακαραδοκὺρηδες καὶ παρεπιδήμους πραγματευτὰς καὶ ὅτι δὲν εἰξεύρει τὴν γλῶσσαν τὴν ὅποιον ὠμιλοῦν εἰς τὰ καλὰ ὀσπίτια τὴν εὐρυθμον γλῶσσαν τῶν εὐγενῶν. Τί σημαίνει αὐτὴ ἡ κατηγορία; πρῶτον ὅτι εἶχαν ἀναπτυχθεῖ μεταξὺ κλήρου καὶ εὐγενῶν κατὰ τῆς νέας ἀστικῆς τάξεως τῆς τάξεως τῶν πραγματευτῶν (ἐμπόρων) καὶ καρβοκὺρηδῶν (ἐπιλιπῶν), ὅτι δηλαδή ἦτο ἐμφανὴς ἡ μεταξὺ αὐτῶν διάστασις (φαινόμενον κοινωνικὸν τῆς πάλης τάξεως) καὶ δεύτερον ὅτι τὸ γλωσσικὸν κίνημα προήρχετο μέσα ἀπὸ τὴν νέαν αὐτὴν τάξιν τῶν ἐμπόρων καὶ καρβοκὺρηδῶν (ἀστῶν). Ἀλλὰ μήπως καὶ οἱ σύγχρονοι νοὶ γλωσσαμύνητες (Κόντος, Μιστριώτης, Χατζηδάκις κλπ.) δὲν ἀποκαλοῦσαν τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ χυδαίαν;

²⁾ Καὶ αὐτὸς ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος ὁ Ε΄. ὁ ὅποιος δὲν εἶχαν καμμίαν σχέσιν μὲ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν ὅπως ἀπαδείξαμεν εἰς ἄλλο κεφάλαιον κατέκρινε μὲ δριμύτητα γλῶσσης τὸν «φιλαλαθερίζοντα» Κοραῆν τόσο διὰ τὰς γλωσσικὰς του ἰδέας τὰς νεωτεριστικὰς, ὅσον καὶ διὰ τὰς «φιλαλαθερούς» θρησκευτικὰς του ἐκδηλώσεις. Ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος ὁ Ε΄. κατὰ τὸ 1820 ἔγραψεν ἐκτενῶς καὶ πρὸς τὸν τότε φαναριστὴν γλωσσαμύνητον Κοδρικᾶν καὶ παντοιοτρόπως ἐνίσχυσε τὸν λογιοτακτικὸν ὁ ὅποιος ἐμαίνετο κατὰ τῶν γλωσσικῶν μεταρρυθμιστῶν τῶν τὴν γλῶσσαν τῶν «πραγματευτῶν, τῶν καρβοκαραίων καθὼς καὶ τῶν πακλήδων τῆς Ζαγοράς» ἀπαξομένων.

εἶπω οὕτω ἰσότητα». Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ «Ἑθνικὸς» ποιητὴς Διονύσιος Σολωμὸς, εἰς τοὺς «Ἐλευθερίου Πολιορκημένους» καὶ εἰς τὸν «Ὑμνον πρὸς τὴν Ἐλευθερίαν» παρουσιάζεται μὲ τὴν μεγαλόπνευστον λόραν τοῦ ὀ γνησιώτερος ἀπολογητῆς τοῦ ἀ σ τ ι κ ο ῦ π ν ε ῦ - μ α τ ο ς τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 21. Εἰς τὸν «Διάλογον» του (1824) ἔμιλει διὰ τὸ γλωσσικὸν ζήτημα μὲ φλογερὸν φανατισμὸν ὡς πνευματικὸς ἀντιπρόσωπος τοῦ λαοῦ¹⁾. Ἀντιγράφομεν ἀπὸ τὸν «Διάλογον» τοῦ Σολωμοῦ μερικὰς περικοπὰς: «Μήγαρις ἔχω ἄλλο στὸ νοῦ μου, πάρεξ ἔλευθερία καὶ γλῶσσα. Ἐκείνη ἄρχισε νὰ πατῆ τὰ κεφάλια τὰ τούρκικα, τοῦτος θέλει πατήσῃ τὰ σοφολογιωτατίστικα..... Ἐσὺ μιλεῖς γιὰ ἔλευθερία; (δηλαδὴ ὁ σοφολογιώτατος) ἔσὺ ὅπου ἔχεις ἀλυσωμένον τὸν νοῦν σου ἀπὸ ὄσες περισπωμένες ἐγράφησαν ἀπὸ τὴν ἐφεύρεση τῆς ὀρθογραφίας..... εἶδαμε τὸ ὄφελος ὅπου ἐκάματε μὲ τὰ φῶτά σας εἰς τὴν ἐπανάστασιν τῆς Ἑλλάδος· ἀκούσαμε ποιητάδες ἀνόητους..... ἀκούσαμε πεζοὺς σκοτεινόμυαλους..... οἱ σοφολογιώτατοι προσπαθοῦν νὰ τυφλώσουν τὸ γένος..... οἱ δικοί μας χύνουν τὸ αἷμά τους..... γιὰ νὰ μᾶς κάνουν ἔλευ-

¹⁾ Ὅπως ἐσημειώσαμεν καὶ ἄλλοῦ λαοῦ ἐδῶ ὑποννοῖται ἡ τρίτη τάξις (ἡ ἀστική) καὶ τ' ἄλλα κατώτερα λαϊκὰ στρώματα. Τὰ κατώτερα αὐτὰ στρώματα τοῦ λαοῦ μὲ τὸ νὰ μὴ ἔχουν ἴσλιαν οἰκονομικὴν βίαν καὶ στερούμενα συνεπῶς πολιτικῆς συνειδήσεως ἠκολούθησαν τὴν ἀστικὴν ἢ τὴν τρίτην τάξιν εἰς τοὺς ἀγῶνας τῆς κατὰ τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ κλήρου. Εἰς τὴν Γαλλικὴν Ἐπανάστασιν (1789 - 1815) παρατηρεῖται καὶ στενὴ συνεργασία τῶν ἀστικῶν καὶ ἐργαζομένων στρατιωτῶν. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν τότε ὅπως ἴσωμεν ὁ πτωχὸς λαὸς ὅπου ὑπῆρχαν σχηματισμένη ἀστικὴ τάξις (Πήλιον, Ἄγυρον, Ἀμπελάκια, Τρίκαλα, Μέτσοπον, Ξαλκίνα, Λαδαδικά, Θηδαί, Νησιά, Δημητσάνη κλπ.) ἠκολούθησαν τὴν τάξιν αὐτήν εἰς τὸν κατὰ τοῦ τούρκικοῦ ζυγοῦ ἀπελευθερωτικὸν ἀγῶνα δώσαντας τὸ αἷμά των ἐνῶ οἱ ἀστοὶ ἔδωκαν τὸ χρῆμα των.

θέρους και οί σοφολογιώτατοι πολέμοις γι' ανταμοιβή, νά σηκώσουν τή γλώσσα». Με τόν Σολωμόν κλείει ή σειρά τῶν Προδρόμων τοῦ νεωτέρου Δημοτικισμοῦ¹⁾. Θά ἔπρεπεν ἴσως μαζὺ με τοὺς ἀνωτέρω λογίους νά συμπεριλάβωμεν καί τόν Ρήγαν Φεραῖον, ἂν καί δὲν ἦτο ποιητής, κατὰ τήν πραγματικὴν σημασίαν τῆς λέξεως ἀλλὰ μᾶλλον πολιτικός. Ὁ Ρήγας εἰς τὸ ἐκπονηθὲν ὑπ' αὐτοῦ «Σύνταγμα» ὑπὸ τὸν τίτλον «Νέα πολιτικὴ Διοίκησις τῶν κατοικῶν τῆς Ροῦμελης κλπ.» ὀρίζει ὡς ἐπίσημον γλώσσαν τῆς Πανδβαλκανικῆς Δημοκρατίας τήν «ἄπλην ἑλληνικὴν», διότι, λέγει ὁ ἴδιος, «εἶνε εὐκατάληπτος καὶ εὐκόλος νά σπουδασθῆ, ἀπ' ὅλα τὰ εἰς τὸ βασίλειον ἐμπεριεχόμενα γένη». Τὸ γλωσσικὸν λοιπὸν κίνημα τόσον κατὰ τὴν προεπαναστατικὴν περίοδον, ὅσον καὶ κατόπιν καὶ μέχρι σήμερον, εἶνε κυρίως ἀστικὸν κίνημα. Οἱ διανοητικώτεροι καὶ προοδευτικώτεροι ἀρχηγοὶ τῆς ἀστικῆς τάξεως ἐτάχθησαν πάντοτε ἀνεπιφυλάκτως μετὰ τὴν ἀποφιν τῆς γλωσσικῆς μεταρρυθμίσεως διότι κυρίως τὴν ἀστικὴν τάξιν ἢ γλωσσικὴ μεταρρύθμισις, διὰ τῆς ὀριστικῆς ἐπικρατήσεως τῆς λαϊκῆς²⁾ γλώσσης εἰς τὸν ἐπίσημον

¹⁾ Ὁ σύγχρονος Δημοτικισμὸς ἀρχίζει ἀπὸ τὸ 1880 κυρίως. Ὁ ἀντιπροσωπευτικώτερος ἀρχηγὸς τοῦ εἶνε ὁ Γιάν. Ψυχάρης γλωσσολόγος καὶ σωβινιστὴς φανατικός. Ἐδυνάμωσεν ὁμῶς κατὰ τὴν περίοδον τοῦ 1900—1920 μετὰ τοὺς ἀγῶνας τῶν διανοητικωτέρων καὶ μαγικωτέρων πνευματικῶν ἀντιπροσώπων τῆς ἀστικῆς τάξεως (Πάλλη, Ἑφταλιώτη, Βλαστοῦ, Γ. Δραγοῦμη, Παλαμᾶ, Φετιάδης), ἐκδηλωθέντας κυρίως διὰ τοῦ περιοδικοῦ «Νουμάς» (1908-1914). Πρέπει νά προσθέσωμεν ἀκόμα καὶ τὸν Ραῖδη καὶ Δ. Βερναρδάκη.

²⁾ Ἀντὶ τοῦ ὅρου «δημοτικὴ» γλώσσα καλῶτερος εἶνε ὁ ὅρος «λαϊκὴ» τὸν ὅποιον προτείνει ὁ κ. Ἡλ. Π. Βουτιερῆς εἰς «τὴν Ἱστορίαν τῆς Ἑλλην. Λογοτεχνίας» ἐκδόσις Ζηκάνι. Ἀθήναι, 1924. Διότι ὁ ὅρος «δημοτικὴ» δὲν ἔχει σχέσηιν μετὰ τὴν ζωτικὴν γλώσσαν καὶ οὕτω εἶναι ἄλλωστε καὶ ἀντιληπτός καὶ ἀπὸ τὰ κατώτερα λαϊκὰ στρώματα.

γράφτον λόγον θά ὠφελοῦσε. Κατὰ παλαιότεραν περίοδον (1905—1915) ἐπιστεύθη δτι ὁ δημοτικισμός ὡς γλωσσοεκπαιδευτικόν κίνημα εἶνε ταυτόσημον μέ τόν σοσιαλισμόν, διότι ἡ ἐπικράτησις τῆς λαϊκῆς γλώσσης θά ἔχη ὡς ἀποτέλεσμα τήν διανοητικὴν ἀνύψωσιν τοῦ ἐργαζομένου λαοῦ. Ἐν καὶ εἴμεθα φανατικοὶ ὅπαδοι τῆς ζωντανῆς ὀμιλουμένης γλώσσης, ἐν τούτοις δὲν εἶδομεν ὑπερβολικὴν σημασίαν εἰς τὴν γλωσσοεκπαιδευτικὴν μεταρρύθμισιν καὶ πρέπει νὰ τονίσωμεν δτι δὲν ἔχει καμμίαν σχέσιν ὁ σοσιαλισμός ἢ ὁ κομμουνισμός μέ τόν δημοτικισμόν. Οἱ κομμουνισταὶ πρέπει δεδαίως νὰ εἶνε ὅπαδοι καὶ ὑποστηρικταὶ φανατικοὶ τῆς λαϊκῆς γλώσσης, οἱ δημοτικισταὶ ὅμως δὲν εἶνε, ἐκτὸς ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων καὶ κομμουνισταὶ. Ἡ γλωσσοεκπαιδευτικὴ μεταρρύθμισις ἀποβλέπει κυρίως εἰς τὸ νὰ μορφώσῃ τὴν ἀστικὴν τάξιν. Ἐφόσον ὑφίσταται τὸ ἀστικόν καθεστῶς τὰ παιδιὰ τοῦ ἐργαζομένου λαοῦ θά μαθαίνουν βεδαίως μέ τὴν λαϊκὴν γλώσσαν εἰς τὸ Δημοτικόν σχολεῖον διότι διὰ παραπάνω σπουδᾶς δὲν ἔχουν τὰ ὄλικὰ μέσα—καλύτερα καὶ ἀκοπώτερα πρακτικὰς τινὰς γνώσεις, ἀλλὰ καὶ θά διδάσκωνται τὰ ἴδια ὡς καὶ μέχρι τοῦδε ἱστορικὰ καὶ κοινωνικὰ ψεύδη¹⁾. Διὰ νὰ ὠφεληθῇ ὁ ἐργαζόμενος λαὸς ἀπὸ τὴν γλωσσικὴν μεταρρύθμισιν πρέπει νὰ ἀλλάξῃ ἐκ θεμελίων τὸ ὑφιστάμενον πολιτικοοικονομικόν σύστημα διὰ νὰ γίνῃ πραγματικῶς τὸ Σχολεῖον ἀπὸ τὴν πρώτην τοῦ Δημοτικοῦ ἕως τὴν τελευταίαν τάξιν τοῦ Πανεπιστημίου, Σχολεῖον Λαϊκὸν δι' ἑλποῦς. Πρὶν κλείσωμεν τὴν παρένθεσιν αὐτὴν διὰ τὸν σύγχρονον Δημοτικισμὸν ὀφείλομεν πρὸς ἄρσιν πάσης τυχόν συγχύσεως νὰ τονίσωμεν, δτι μολονότι τὸ γλωσσικὸν κίνημα χρο-

¹⁾ βλ. π. εἰς «Γράμματα» (νέα περίοδος) τεῦχος 45, ἔτος 1921 Ἀλεξάνδρεια, ἄρθρον τοῦ Π. Χαλκοῦ «Σοσιαλισμός καὶ Δημοτικισμός».

νόλογεῖται ἀπὸ τοῦ 1800, ἐντούτοις δὲν ἐπεβλήθη ἀκόμῃ ὀριστικῶς διότι ἡ λογία παράδοσις ἀντετάχθη καὶ μέχρι τινὸς μάλιστα ἦτο ὡς ἀντίδρασις ἰσχυροτάτη. Δὲν δύναται δὲ νὰ χωρέσῃ ἐπὶ τοῦ προκειμένου καμμία δῆθεν ἀντίφασις εἰς τὰ γενικὰ συμπεράσματά μας περὶ τῶν γεγονότων τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 21 ὡς ἐκδήλωσις τῆς οἰκονομικῆς ἀκμῆς τῆς ἀστικῆς τάξεως. Ἐὰν εἰς τὸ ζήτημα τὸ γλωσσικὸν ἢ προσθευμένη μερὶς τῆς ἀστικῆς τάξεως ἠγωνίσθη ἐπὶ ἕναν καὶ πλέον αἰῶνα διὰ νὰ ἐπιβάλῃ τὴν γλωσσικὴν μεταρρύθμισιν τοῦτο ἀποδοτέον εἰς τὸ γεγονόςς ὅτι ἐνῶ τὰ παλαιὰ συστήματα παραγωγῆς ὑποχωροῦν εὐκολώτερον καὶ ταχύτερον ἔμπρὸς εἰς τὰ νέα τοιαῦτα, δὲν συμβαίνει τὸ ἴδιον—ὡς πρὸς τὸ χρονικὸν διάστημα τῆς ἀλλαγῆς—καὶ διὰ τὴν σκέψιν τῶν ἀνθρώπων. Τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα δὲν παρακολουθεῖ ὡς πρὸς τὴν ἀλλαγὴν τοῦ περιεχομένου τῶν τρεχουσῶν ἰδεῶν τὴν ταχύτητα τῆς ἀλλαγῆς (ἀπὸ τεχνικῆς ἀπόψεως) τῶν παραγωγικῶν μέσων. Τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα εἶνε νωθρόν. Καὶ ὅταν οἱ ἄνθρωποι εἰσέρχονται εἰς νέας σχέσεις ἐργασίας, ἡ σκέψις δὲν παίρνει αὐτομάτως, ἀμέσως νέας μορφάς. Καὶ τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν δύναμιν τῆς παραδόσεως ¹⁾ ἢ ὅποια ἐπηρεάζει πολὺ τὸ ἀνθρώπινον μυαλό. Μέσα εἰς ἕνα ἐργαστάσιον ὅλοι ἀπολύτως οἱ ἐργάται δὲν ἔχουσι εἰς τὸν ἴδιον βαθμὸν ἀνεπτυγμένην τὴν συνείδησιν τάξεως. Ἡ ἰδιοσυγκρασία τοῦ εἶνε διάφορος εἰς τὸν καθένα ἐργάτην, ἡ ἀνομοιότης δηλαδὴ τῶν χαρακτήρων, παίζει ἐπίσης ἕναν ὀρισμένον ρόλον

¹⁾ Ὁ Μάρξ ἀποκαλεῖ τὴν παράδοσιν «ἐπιβάτην ἐπὶ τοῦ ἀγκυροφάλου τῶν ζώντων». Εἰς τὸν πρόλογον δὲ τοῦ πολυκρότου καὶ κλασικοῦ ἔργου του. «Τὸ Κεφάλαιον» (Λονδίνον 1867) ἐπίσης γράφει «ὑποφέρομεν ὄχι μόνον ἐκ μέρους τῶν ζώντων ἀλλὰ καὶ ἐκ μέρους τῶν νεκρῶν. Ὁ νεκρὸς εἶνε πιεσμένος ἀπὸ τὸν ζωντανόν . . .»

εἰς τὴν ἐκδήλωσιν τῶν πεποιθήσεων τοῦ κάθε ἀτόμου. Ἡ παράδοσις ὅμως βαρύνει πολὺ ἐπὶ τοῦ τρόπου τοῦ σκέπτεσθαι. Καὶ τοῦτο ἀποδεικνύεται μὲ τὴν ἀργὴν μεταβολὴν τῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων μεταξὺ τῶν ἀτόμων καὶ ὁμάδων. Ἐνῶ ὁ καθολικισμὸς καὶ ὁ ὀρθόδοξος χριστιανισμὸς ἀνταποκρίνονται μᾶλλον εἰς παλαιοὺς τρόπους παραγωγῆς, εἰς περασμένας κοινωνικὰς καταστάσεις, ἐκ τῶν ὁποίων καὶ ἐγεννήθησαν, ἐν τούτοις ὅμως ἐξακολουθοῦν νὰ συγκρατοῦνται καὶ νὰ μὴ ἀλλάζουσιν περιεχόμενον ἔξω ἀπὸ μικρὰς τινὰς μεταρρυθμίσεις. Ἔτσι καὶ διὰ τὸ γλωσσικὸν ζήτημα. Ἡ ἰδέα τῆς γλωσσικῆς μεταρρυθμίσεως παρέμεινεν ἐπὶ μακρότατον χρονικὸν διάστημα ἰδέα μικρῆς πρόδευμένης μειοψηφίας τῆς ἀστικῆς τάξεως, διότι ἡ παράδοσις ἀντέδρα. Καὶ μολονότι ἡ γλωσσικὴ μεταρρύθμισις ἀπέδλεπεν εἰς τὴν καλυτέραν ἐξυπηρέτησιν τῶν συμφερόντων ὁλοκλήρου τῆς ἀστικῆς τάξεως, ἐντούτοις ἀπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς παραδόσεως ἡ ἰδία ἀστικὴ τάξις διὰ τῶν μορφωμένων στοιχείων τῆς (δικηγόρων, ἰατρῶν, διδασκάλων κλπ.) ἀντέδρα μέχρι τινὸς φανατικῶς συμπαρασύρασα καὶ τὰς λαϊκὰς μάζας εἰς ἀνελευθέρους κατὰ τῶν γλωσσικῶν μεταρρυθμιστῶν ἐκδηλώσεις ¹⁾).

Μετὰ τὴν ἀναγκαίαν καὶ σχετιζομένην μὲ τὸ θέμα μας παρέκδοσιν αὐτὴν ἃς ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ καθ' ἑαυτὸ ζήτημά μας.

Μένει νὰ ἐξετάσωμεν τί ὠφελήθη ὁ ἐργαζόμενος λαὸς ἀπὸ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 21. Ἐτονίσαμεν κατ' ἐπανάληψιν τὴν ἱστορικὴν σημάσιαν τῆς ἐπαναστάσεως ἡ ἑποῖα ἀπήλλαξε τὸν ἑλληνικὸν λαὸν ἀπὸ τὸν τουρκικόν

¹⁾ «Βυζαντινὰ», «Ὀρθόδοξα», «Ἀθεϊκὰ», ἡ μεσαιωνικὴ δίκη τοῦ «Ναυκλίου» κατὰ τῶν... ἀθίων καὶ μαλλιαρῶν !!

ζυγόν. Ἐν μέρει ὁμοῦ μᾶς ἀπήλλαξε καὶ ἀπὸ τὸν φ ε ο υ ὄ α β χ ι σ μ ὸ ν . Δέγομεν ἐν μέρει διότι καὶ μέχρι τῶν ἡμερῶν μαρ ἀκόμη ὑφίσταται φεουδαρχικὴ ἰδιοκτησία (τσιφλίκια) εἰς μεγάλην κλίμακα τόσον εἰς τὴν Θερσαλίαν ὅσον καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον (ὑπὸ τὴν μορφὴν τῆς ἐμφυτεύσεως), Μακεδονίαν, Εὐβοίαν, Λακμίαν, Ἡπειρον κτλ. Ἡ ἐλληνικὴ ἀστική τάξις τοῦ 21 μολονότι ἠγωνίσθη κατὰ τοῦ φεουδαρχισμοῦ καὶ κοτσαμπασηδισμοῦ ἐπὶ μακρὸν χρονικὸν διάστημα, ὅταν κατέλαβε τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν ἢ ἰδίᾳ, ἔκαμεν ὀρισμένους συμδιδασμοὺς πρὸς τοὺς κοτσαμπάσηδες διὰ νὰ νέμεται ἐλευθέρως τὰ ἀγαθὰ τῆς ἐξουσίας. Κ' ἔτσι τὸ ἀγροτικὸν ζήτημα μετὰ ἕναν αἰῶνα ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος παραμένει ἄλυτον διότι ἡ ἀστική τάξις ἢ κατέχουσα ἀπὸ τοῦ 1844 τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν χάριν τῶν γενικωτέρων συμφερόντων τῆς ἠναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ πρὸς τὸν κοτσαμπασηδισμόν¹⁾, παραχωρήσασα εἰς αὐτὸν ὀρισμένα ἀνταλλάγματα οικονομικῆς μᾶλλον φύσεως εἰς βάρος τῶν ἐργαζομένων καὶ πτωχῶν λαϊκῶν μαζῶν. Ἡ «ἐλευθερία» τὴν ὁποίαν ἐπηγγέλλοντο οἱ ἄσπιοι τοῦ 21 ὑπῆρξεν ἄγνωστος θεότης διὰ τὴν μεγάλην πλειοψηφίαν τοῦ ἐργαζομένου λαοῦ ὃ ὁποῖος ἐξηκολούθησε νὰ διατελῇ ὑπὸ τὰς ἰδίᾳς, ὡς καὶ πρότερον συνθήκας, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι ἠλλάξε κυρίαρχον, δηλαδὴ ἀπέκτησε μόνον νομικὴν ἐλευθερίαν.

Ἀπὸ τοῦ 1880 ὁμοῦ ἡ ἀστική τάξις (καρδοκυρατοὶ καὶ πραγματευτάδες) εἰσέρχεται εἰς νέαν περίοδον ἐκμεταλλεύσεως τοῦ λαοῦ, τὴν περίοδον τὴν κεφαλαιοκρατικὴν. Μετασχηματίζεται δὲ κατόπιν τῆς κατὰ τὴν περί-

¹⁾ Ὁ Π. Α. Γαργιάδης εἰς τὸ ἄρθρον του «Ἡ Ἑθνικὴ Ἐπανάστασις τοῦ 21 καὶ ὁ Σοσιαλισμὸς» (Κομ. Ἐπιθεώ. τοῖς τόμος Α. ἔτος 1921 : σελίς 80) εἰς τὸν ὅρον ἀστική τάξις συμπεριλαμβάνει κακῶς καὶ ἐπιπολιτῶς καὶ τοὺς κοτσαμπάσηδες.

αδην ταύτην, εισαγωγῆς ἐν Ἑλλάδι τῆς βιομηχανίας ¹⁾ καὶ συνεπῶς ἀπὸ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἀρχίζει νὰ ἐμφανίζεται καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ κεφαλαιοκρατία (καπιταλισμός) ὑπὸ τὴν σύγχρονον αὐτῆς μορφήν, τὴν καταπίεσιν δηλαδὴ ἐσωτερικῶς καὶ ἐκμετάλλευσιν εἰς τὸ δυνατώτατον ὄριον τῶν ἐργατῶν (προλεταρίων) καὶ πτωχῶν ἀγροτῶν καὶ εἰς τὴν ἐξωτερικῶς ἐπιδίωξιν κατακτητικῶν σκοπῶν ²⁾.

Ἡ πολιτικὴ αὐτὴ τῆς ἀστικῆς τάξεως δὲν εἶνε ἰδεαλιστικὸν ὑπόλειμμα προγονοπληξίας ἀλλὰ ἀναπόφευκτον ἀποτέλεσμα τῆς ἀναπτύξεώς της. Ὁ καπιταλισμός παντοῦ μὲ τὴν μεγάλην συγκέντρωσιν κεφαλαίων καὶ μὲ τὴν συγκέντρωσιν τῆς βιομηχανίας ἠσθάνθη τὸν ἑαυτὸν τοῦ ὡς τάξιν εὐρισκόμενον εἰς πολὺ στενόχωρον θέσιν μὲ τὰ ὑπάρχοντα «ἔθνικὰ» ὄρια, τὰ ὅποια ἄλλωτε τοῦ ἦσαν ἀπαραίτητα διὰ τὴν ἀνατροπὴν τῆς φεουδαρχίας ³⁾. Δι' αὐτὸ ἐπεζήτησε καὶ ἐπεζητεῖ τὴν κατάκτησιν ξένων ἔδαφῶν. Ἡ Ἑλληνικὴ κεφαλαιοκρατία μόνον κατὰ τὴν τελευ-

¹⁾ Ἀνωτέρα μορφή τῆς χειροτεχνίας προκαλέσασα τελείαν ἀναστάσειν εἰς τοὺς μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὄρους καὶ συνθήκας τῆς οἰκονομίας.

²⁾ Σταθερωτέρα καὶ μὲ συναρτήσιν πλέον, ἐξωτερικὴ πολιτικὴ διὰ τὴν πραγματοποίησιν τῆς «Μεγάλης Ἰδέας».

³⁾ Ὁ Λένιν εἰς τὸ βιβλίον του «οἱ Σοσιαλισταὶ καὶ ὁ Πόλεμος» γαλ. ἐκδ. ἔτος 1916 γράφει: ὁ καπιταλισμός συνεπέφερε συγχρόνως τριαύτην συγκέντρωσιν κεφαλαίων καὶ τῆς βιομηχανίας, ὥστε ἐλόκληροι κλάδοι βιομηχανικοὶ εἰσῆλθον εἰς χεῖρας τῶν συνδικάτων ἢ τράστ ἐνοικιοκρατικῶν κεφαλαιοτῶν καὶ ἐλόκληρος σχεδὸν ἡ γῆ εἰσῆλθη εἰρημημένη μεταξὺ τῶν «βασιλείων» τοῦ κεφαλαίου τούτων ὑπὸ μορφήν ἀποικίων ἢ διὰ χιλίων ἄλλων μέσων οἰκονομικῆς ἐκμεταλλεύσεως. Καὶ ἡ ἐλευθερία τοῦ συναγωνισμοῦ, αἱ ἐμπορικαὶ ἐλευθερίαι μεταβλήθησαν εἰς μονοπώλια. Κατέλαβον ξένας χώρας τὰς ὅποιας ἐχρησιμοποίησαν ὡς σφαῖρας ἐκμεταλλεύσεως κεφαλαίων, ὡς πηγὰς πρώτων ὑλών κλπ.

ταίαν περίοδον (1912-1922) κυρίως έπαιξε τόν ρόλον τοῦ Ιμπεριαλιστοῦ ἀναμιχθεῖσα ἐνεργῶς εἰς τόν εὐρωπαϊκόν πόλεμον. Ἡ πολιτική ὁμως αὐτή τῆς ἀστικής τάξεως εἶνε ἄλλο ζήτημα καί ἀντικείμενον ἄλλης μελέτης. Ἐκεῖνο ποῦ μᾶς ἐνδιαφέρει ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶνε τοῦτο : ὅτι ἡ ἑλληνική ἀστική τάξις ἡ ὁποία ἔπαιξε τόν ρόλον τοῦ «ἀπελευθερωτοῦ» κατὰ τὴν περίοδον τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 ὅταν κατέλαβε τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν μετεδλήθη καί αὐτὴ εἰς ἀντιδραστικὴν τάξιν ἀπέναντι τοῦ ἐργαζομένου λαοῦ τῶν πόλεων καί τῶν χωρίων. Ἀπὸ τὴν περίοδον δὲ τοῦ 1880 καί ἐντεῦθεν ὅποτε ἡ παλαιὰ ἀστική τάξις μετασχηματίζεται εἰς τάξιν κεφαλαιοκρατικὴν ὑπὸ τὴν νεωτέραν σημασίαν τῆς λέξεως ἡ ἀντιδραστικότης τῆς ἑλληνικῆς κεφαλαιοκρατίας αὐξάνει καί ὑπὸ λανθάνουσαν βεβαίως μορφήν ¹⁾ μετατίθεται ἡ πάλη τῶν τάξεων ἐντελῶς πρὸς τὸ μέρος τῶν κεφαλαιούχων καί ἐργατῶν, δηλαδὴ μεταξὺ κεφαλαίου καί ἐργασίας ἐνῶ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἐπαναστάσεως καί ἐπὶ μακρὸν κατόπιν ἡ πάλη διεξήγετο κυρίως, κατὰ τὰ προηγουμένως λεχθέντα, μεταξὺ φεουδαρχίας καί ἀστικής τάξεως καί δι' ἐνόπλων ἀκόμη ἀγώνων ἐσωτερικῶν, χω-

¹⁾ Λέγομεν λανθάνουσαν διότι αἱ ἐξωτερικαὶ ἐκδηλώσεις τῆς πάλης τῶν τάξεων ἀναφαίνονται κυρίως μετὰ τὸ 1900. Ἐν τοῦτοις σημειῶνομεν ὅτι τὸ 1882 ἐγένετο ἡ πρώτη ἀπεργία ἐν Ἀθήναις τῶν Τοπογράφων. βλῆπε «Πρακτικὰ Συζητήσεων τῆς Ἐλ. Ἐται. Πολιτ. Οἰκονομίας καί Στατιστικῆς» ἐκδόσις 1917 Ἀθήναι, εἰς σελίδα 158—159 καί εἰς περιοδικόν «Ἐργὸς καί Ἄπω Ἀνατολῆ» τεύχος 4, ἔτος 1923 Ἀθήναι, μελέτην τοῦ Εὐαγγ. Παπαναστασίου «τὸ Ἑλλήν. Ἐργατικὸν κίνημα.» Ὁ Εὐαγγ. Παπαναστασίου ὁμιλεῖ περὶ ἀπεργιῶν κατὰ τὸ 1880 ἀλλὰ δὲν ὀνομάζει ποῖον ἐπάγγελμα ἐργατῶν ἀπῆργησαν. Ὁ Λυκούδης σημειώνει εἰς τὸ βιβλίον του (περὶ Ἀπεργιῶν κ.τ.λ.) ὅτι αἱ πρῶται δύο μεγάλαι ἀπεργίαι μακρῶς διαρκείας ἐγέναν εἰς τὴν Σύρον τὸ 1789 ἀπὸ τοὺς ἐργάτας Ναυπηγείων καί Βορσοδεφείων.

ελευθερίως τοῦτο νὰ ὑπονοῆ ὅτι τόσοι ἡ ἀστική τάξις ὅσον καὶ ἡ φεουδαρχία δὲν καταπιέζον ¹⁾ καὶ δὲν ἐξεμεταλλεύοντο τὰς πτωχὰς λαϊκὰς μάζας οἰκονομικῶς καὶ πολιτικῶς.

Αὐτὴ εἶνε ἡ ἱστορική ἀλήθεια, τὴν ὁποίαν δὲν πρέπει νὰ ἀποκρύπτωμεν. Αἱ ἐργαζόμεναι τάξεις (ἐργάται τῶν πόλεων καὶ πτωχοὶ καὶ ἀκτήμονες χωρικοὶ) ἐδοκίμασαν ὑπὸ τὰς χειροτέρας συνθήκας καὶ δοκιμάζουν ἀκόμη τὰ ἀγαθὰ τῆς ἐλευθερίας. Οἱ χωροφύλακες καὶ ὁ δημόσιος εἰσπράκτωρ ὡς ἀντιπρόσωποι τῆς κρατικῆς ἐξουσίας ἀφήκαν ἀναμνήσεις βασιδουζουκισμῶν καὶ αὐθαιρεσιῶν ποῦ ὑπενθυμίζουσι εἰς τὸν λαὸν τὴν τουρκικὴν ἐποχὴν. Ἡ ἀστική τάξις εἰς ὅλον τὸν κόσμον εἶνε πλέον τάξις ἀντιδραστική, τάξις ἡ ὁποία πολιτικῶς καὶ οἰκονομικῶς καταπιέζει καὶ ἐξεμεταλλεύεται τὸν ἐργαζόμενον λαόν. Ἡ ἐλληνικὴ ἀστική τάξις ὠθουμένη ἀπὸ τὰ συμφέροντά της ἀκολουθεῖ τὸν ἴδιον δρόμον, τὸν δρόμον τῆς ἀντιδράσεως. Ὁ προοδευτικὸς της βόλος πρὸ πολλοῦ παρήλθε. Καὶ ἐπαναλαμβάνομεν ὡς ἐπίλογον τὸν ἐπιγραμματικὸν χαρακτηρισμὸν τῆς ἀστικῆς τάξεως τοῦ μεγάλου Λένιν. «Ὁ καπιταλισμὸς ὁ ὅποιος εἰς τὴν πάλιν του κατὰ τοῦ φεουδαρχισμοῦ ὑπῆρξεν ἐλευθερωτὴς τῶν ἔθνων, μετεβλήθη κατὰ τὴν ἱμπεριαλιστικὴν περίοδον εἰς καταπιεστὴν τῶν λαῶν. Ὁ καπιταλισμὸς ἄλλοτε ὑπῆρξε

¹⁾ Ὅπως ἐτονίσκαμεν καὶ εἰς τὸ περὶ «ἐμφυλίων πολέμων» κεφάλαιον ὁ αἱματηρὸς ἐσωτερικὸς ἀγὼν κατὰ τὰ πρῶτα καὶ μετέπειτα εἴη τῆς Ἐπαναστάσεως (1824—1832) μεταξὺ τῶν πολιτικῶν φατριῶν δὲν ἦτο μόνον ἀγὼν πολιτικὸς, ἀνευ κοινωνικῆς σημασίας, ἀγὼν ἀποκλειστικῶς πρὸς κατὰλήψιν τῆς ἐξουσίας ὑπὸ τῶν κομμάτων μίθς καὶ τῆς αὐτῆς τάξεως, ἀλλ' ἦτο ἀγὼν βαθυτέρας σημασίας, ἀγὼν τάξεων. Ἡ ἀστική τάξις ἀπέβλεπε εἰς τὸ νὰ ἀνέλθῃ καὶ πολιτικῶς ἐνῆ ἡ φεουδαρχία ἠγωνίζετο νὰ περισώσῃ τὰ προνόμιά της καὶ νὰ κρατήσῃ τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν.

Διὰ τὴν ἀνθρωπότητα στοιχείον προόδου, ἔγινε τώρα δι' αὐτὴν στοιχείον ἀντιδράσεως.

Μόνον ἡ ὀργανωμένη ἐργατικὴ τάξις εἶνε τάξις π ρ ο ο - δ ε υ τ ι κ ῆ. Οἱ ἀγῶνες τῆς ἐμπνεόμενοι ἀπὸ τὸ διεθμιστικὸν ἰδανικὸν τοῦ Κομμουνισμοῦ ἀποβλέπουσιν εἰς τὸ νὰ ἀπαλλάξουσιν τὴν Ἀνθρωπότητα ἀπὸ τὰς καταστροφὰς καὶ τὰς φρίκας νέων ἱμπεριαλιστικῶν πολέμων. Ὁ προοδευτικὸς τῆς ρόλος ὅμως δὲν σταματᾷ εἰς τὸ εἰρημιστικὸν αὐτὸ ἰδανικόν, συνίσταται κυρίως εἰς κάτι πολὺ ἀνώτερον καὶ εὐρύτερον. Εἰς τὴν κατάργησιν τῶν τάξεων μὲ ἀντι-ἀντικειμενικὸν σκοπὸν τὴν ἱδρυσιν μιᾶς ΝΕΑΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ μέσα εἰς τὴν ὁποίαν δὲν θὰ ὑπάρχει ἐχμετάλλευσις ἀνθρώπου ἀπὸ ἀνθρώπου, ἀλλὰ θὰ ἐπικρατῇ μία οικονομικὴ ἰσότης ποὺ θὰ ἐπιτρέπη τὴν ἀνάπτυξιν ὅλων τῶν πνευματικῶν ἱκανοτήτων καὶ ἀξιῶν.

Ἡ σύγχρονος ἐργατικὴ τάξις αὐτὴν τὴν ἀποστολὴν ἔχει. Διὰ τῆς Κοινωνικῆς Ἐπαναστάσεως τῆς θὰ γίνῃ ὄχι μόνον ὁ καταλυτὴς τῶν οικονομικῶν καὶ πολιτικῶν δεσμῶν τῆς ἀλλὰ καὶ ὁ Ἐλευθερωτὴς ὅλων τῶν καταπιεζομένων μαζῶν.

ΤΕΛΟΣ

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ἀρχικῶς τὸ ὑλικὸ πὸν ἐμάζευσα εἶχα σκοπὸ νὰ τὸ χρησιμοποιήσω γιὰ μιὰ πλατιέτερη ἐργασία. Ἐχῶ καταστρώσει μάλιστα καὶ τὸ σχέδιο μερικῶν κεφαλαίων γιὰ τὴν Σύγχρονη μας Ἱστορία.

Χρειάζεται ὅμως γιὰ μιὰ τέτοια δουλειὰ καιρὸς πολὺς καὶ πρὸ παντὸς ἡσυχία καὶ ἀνενόχλητη ἀπασχόληση. Ἡ ἐποχὴ μας ὅμως—γιὰ μᾶς τοὺς κομμουνιστὲς—δὲν εἶνε ἐποχὴ τῆς ἡρεμῆς ἐργασίας τοῦ σπουδαστηρίου. Ἀγνωστο γιὰ πόσο καιρὸ, λόγῳ τῆς ἐπαναστατικῆς περιόδου πὸν περνοῦμε, γιὰ μᾶς, θὰ εἶνε ἄγνωστη ἡ ἡσυχία, ἀφοῦ ζοῦμε μέσα στὸ Ἐργατικὸ Κίνημα πὸν πέραει στὴ χώρα εἰς μιὰν ἐπαναστατικὴ καὶ συνειδητὴ κατεύθυνση.

Γι' αὐτὸ, ἐπειδὴ εἶνε ἄγνωστε πότε θὰ ἔλθουν γιὰ τὸν ὑποφαινόμενον ἡσυχώτεροι καιροὶ πὸν θὰ ἐπιτρέπουν τὴν προαγωγὴ θεωρητικῶν ἐργασιῶν, ἀπεφάσισα νὰ δώσω στὴ δημοσιότητα τὴν παροῦσα μελέτη μου ὡς ἓνα ἀπλὸ δ ο κ ῖ μ ῖ ο μόνον. Ἐπαναλαμβάνω πὸς εἶχα καὶ βιβλιογραφικὸ ὑλικὸ κι' ἄλλα στοιχεῖα γιὰ νὰ ἐπεκτείνω τὴν παρούσα ἐργασία μου. Σκέφτηκα ὅμως, μιὰ πὸν δὲν εἶχα καὶ τὸν καιρὸ γιὰ καινούργιαν ἐπεξεργασία, πὸς θ' ἄπρεπε σὰν δ ο κ ῖ μ ῖ ο ἐργασίας πὸν εἶνε, νὰ μὴ γίνῃ δύσχρηστη καὶ ἀγκώδης σὲ σημεῖο πὸν νὰ μὴν ἀγοράζεται ἀπὸ τὴ νεολαία (φοιτητές, σπουδαστὲς κλπ.) καὶ ἀπὸ τοὺς διδασκάλους καὶ ἐργάτες.

Ἄπ' αὐτὴ τὴν ἀποψη δὲν ξέρω ἂν τὰ κατάφερα νὰ γίνω σαφῆς ἢ καὶ ἀκόμα νὰ καταλήξω σὲ ὀρθὲς κρίσεις σύμφωνα μὲ τὴ μέθοδο πὸν ἀκολουθῶ. Γιὰ αὐτὸ φυσικὰ — ἂν δὲν

τὸ κατόρθωσα — δὲν φταίει ἡ μέθοδος τῶν μεγάλων διδασκάλων τοῦ Κομμουνισμοῦ Μάρξ καὶ Ἐγκελς ἀλλὰ ὁ ὑποφαινόμενος. Ἀφίνω λοιπὸν τοὺς ἀναγνώστες μου νὰ κρίνουν ἐὰν εἶνε χρήσιμο τὸ βιβλίον μου καὶ ἐὰν πραγματικῶς πλουτίζει τὴν σοσιαλιστικὴν καὶ ἐπιστημονικὴν Ἑλληνικὴν φιλολογία μὲ μιὰ πρωτότυπὴν ἐργασία.

Κι' ἀκόμα εὐχομαι ἄλλοι ἰκανώτεροί μου νὰ καταπιαθοῦν μὲ τὴν μελέτη τῆς νεώτερης ἱστορίας μας μὲ τὸν φανὸ τῆς ὕλιστικῆς ἀντιλήψεως γιὰ νὰ μάθῃ ὁ λαὸς μας τὴν ἱστορία του τὴν ὁποία πλαστογραφεῖ ἡ ἐπίσημη ἐπιστήμη ἐπίτηδες γιὰ νὰ μένῃ ὁ κατώτερος λαός, σκοτισμένος ἀπὸ τὴν ἀμάθεια καὶ τὰς ἱστορικὰς προλήψεις, ὁ π ἄ ν τ α εὐ κ ο λ ὅ π ι σ τ ο ς κ αὶ π ἄ ν τ α π ρ ο δ ο μ ἔ ν ο ς . . .

Ὅσον ἀφορᾷ τὴ γλῶσσα μιὰ ποῦ δὲν εἶχα τὰ ὕλικά μέσα νὰ ἐκδώσω ἐγὼ τὸ βιβλιαράκι αὐτὸ ἀναγκάσθηκα νὰ ἐποκύψω στὸν κ. Ἐκδόστη μου — ποῦ προτιμᾷ τὴν καθαρεύουσα. Ἀκόμα ὅμως — δὲν τὸ κρύβω — καὶ γιὰ ἕναν ἄλλο λόγον προτιμῆσα τὴν καθαρεύουσα. Ὁ φοιτητικὸς καὶ ἐπιστημονικὸς κόσμος δὲν ἔχει βγάλη ἀκόμα τὸ κούφιο γλωσσικὸ δόντι του — τὴν καθαρεύουσα — καὶ πολλὰς φορές δὲν διαβάζει ἕνα χρήσιμο βιβλίον ἂν εἶνε γραμμένον στὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ ἀπὸ γλωσσικὴ πρόληψη. Τὰ «Εἶδωλα» τοῦ Ροῖδη ἔκαμαν γλωσσικὴν προπαγάνδα κατὰ πολὺ μεγαλύτερην ἀπὸ πολλὰ ἄρθρα τοῦ Ψυχάση.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελίς
Είσαγωγή:	2 — 14
Α'. Ἐπιδρομή τοῦ Ἰσλαμισμοῦ ἐκ τῆς Ἀσίας πρὸς τὴν Εὐρώπην	14 — 19
Β'. Αἱ οικονομικαὶ συνθήκαι τῆς προεπαναστα- τικῆς περιόδου	19 — 31
Γ'. Ἡ προεπαναστατικὴ πνευματικὴ κίνησις	31 — 34
Δ'. Τὰ προνόμια τοῦ Κλήρου καὶ τῆς Ἀριστο- κρατίας.	35 — 46
Ε'. Φιλικὴ Ἐταιρία	46 — 60
Ζ'. Ρήγας Φεραίος	60 — 67
Ζ'. Ἡ Ἐπανάστασις.	67 — 79
Η'. Οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι	79 — 88
Θ'. Ὁ Φιλελληνισμὸς καὶ τὰ πρῶτα πολιτεύματα	88 — 99
Ι'. Περίοδος Καποδιστριαίου	99 — 127
ΙΑ'. Τὰ μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Καποδιστριαίου.	128 — 136
ΙΒ'. Τὸ Ἑλληνικὸν ζήτημα εἰς τὰ διπλωματικὰ παρασκήνια	137 — 147
Συμπέρασμα	148 — 168
Ἐπίλογος.	169 — 170

ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΑ ΛΑΘΗ

Σημειώνομεν τὰ σπουδαιότερα τυπογραφικά λάθη τοῦ ὁποιοῦδήποτε ἀλλάζουεν τὴν ἔννοιαν τοῦ κειμένου, τὰ ὀρθογραφικά (τονισμοί, στήξεις, κλπ.) τὰ ἀφίνομεν εἰς τὴν φροντίδα τοῦ ἀναγνώστου.

- Σελίς α' ἐκ τῶν κάτω στιχ. 9 ἀντὶ δημιουργοῦσα εἶται διόρθωσις δηλαδὴ ἐπαναστατικὴν ψυχολογίαν
- ζ' ἐκ τῶν κάτω στιχ. 26 ἀντὶ φίγκαλα διόρθωσις φίγουλα
  - η' ἐκ τῶν κάτω στιχ. 1 ἀντὶ Χέγκαλ διόρθωσις Χαίκαλ
  - θ' ἐκ τῶν κάτω στιχ. 11 ἀντὶ περιβάλλοντες διόρθωσις περιβάλλοντος
  - ια' ἐκ τῶν κάτω στιχ. 19 ἀντὶ Λουμπρόξο διόρθωσις Λομπρόξο
  - ιβ' ἐκ τῶν κάτω στιχ. 8 ἀντὶ ὑπαστήριξιν διόρθωσις ὑπαστήριξαν
  - 32 ἐκ τῶν κάτω στιχ. 22—23 ἀντὶ τὸ ἕνα εἰς... τὸ ἄλλο εἰς... ε διόρθωσις ἢ μία... ἢ ἄλλη εἰς...
  - 19 ἐκ τῶν κάτω στιχ. 19 ἀντὶ 1797. διόρθωσις 1787
  - 47 ἐκ τῶν κάτω στιχ. 9 ἀντὶ ἐμπόδιον διὰ τὴν...ἀνοδὸν εἰς... ε διόρθωσις ἐμπόδιον διὰ τὴν πολιτικὴν ἀνοδὸν τῆς εἰς τὴν ἄξουσίαν,
  - 88 ἐκ τῶν κάτω στιχ. 8—9 ἀντὶ διήρχαται διόρθωσις διήρχατο

ΤΥΠΟΙΣ Κ. Σ. ΠΑΠΑΔΟΓΙΑΝΝΗ.—ΑΘΗΝΑΙ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΑΙ

1. Ρώσσελ Β.	<i>Προβλήματα Φιλοσοφίας</i>	Δρ. 11.—
2. Λομπρόζο Κ.	<i>Ὁ Μεγαλοφυής Τόμ. Α'.</i>	» 12,50
3. " "	<i>Ὁ Μεγαλοφυής Τόμ. Β'.</i>	» 12,50
4. Λαφάργκ Π.	<i>Ἡ ἐξέλιξις τῆς ἰδιοκτησίας</i>	» 7,50
5. Ρενάν Έρ.	<i>Ἀπόστολος Παῦλος, Τόμ. Α'.</i>	» 10.—
6. " "	" " " Τόμ. Β'.	» 15.—
7. Λούμποκ Γ.	<i>Αἱ ἀπολαύσεις τῆς Ζωῆς</i>	» 10.—
8. Βρανδὲς Γ.	<i>Φρειδερίκος Νίτσε</i>	» 7,50
9. Ραδνιχ Γ.	<i>Φιλοσοφία τοῦ Δικαίου</i>	» 12,50
10. Νερδάου Μ.	<i>Τὰ κατὰ συνθήκην φέυδη</i>	» 20.—
11. Κάουτσκι Κ.	<i>Ἠθικὴ καὶ ὀλιστικὴ ἀντίληψις τῆς Ἱστορίας</i>	» 12,50
12. Θόμφων Ἀρθ.	<i>Εἰσαγωγή εἰς τὴν Ἐπιστήμην</i>	» 12,50
13. Ραϊτσενστάϊν Φρ.	<i>Ὁ ἔρωσ διὰ μέσον τῶν αἰώνων</i>	10.—
14. Λούμποκ Ι.	<i>Πῶς νὰ ζῆτε</i>	» 12,50
15. Ινγκενιέρος Ι.	<i>Ἡ Ὑπόκρισις εἰς τὸν Ἀγῶνα τῆς ζωῆς</i>	» 12,50
16. Ἀριστοτέλους	<i>Πολιτικῶν τὸ Γ'.</i>	» 7,50
17. Ρουσσώ.	<i>Κοινωνικὸν Συμβόλαιον</i>	» 10.—
18. Ριμπώ	<i>Φιλοσοφία Σοπενάουερ</i>	» 10.—
19. Νίτσε	<i>Ζαρατούστρας</i>	»
20. Κορδάτου Ι.	<i>Κοινωνικὴ Σημασία τῆς Ἑλλη- νικῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821</i>	» 12,50
21. Κάρλαϋλ	<i>Οἱ Ἴηρωες</i>	»
22. Ρατερ W.	<i>Ἡ Ἐποχὴ τῆς Ἀναγεννήσεως</i>	»

Γ. ΚΟΡΔΑΤΟΥ
Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ
ΣΗΜΑΣΙΑ
ΤΗΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ
ΤΟΥ
1821

